Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben

EGY SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS EREDMÉNYEI

SZERKESZTETTE

Kovács András

Barna Ildikó

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat

Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben

EGY SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS EREDMÉNYEI

SZERKESZTETTE
Kovács András
Barna Ildikó

szombat
Zsidó politikai és kulturális folyóirat

A könyv megjelenését az American Jewish Joint Distribution Committee, a Budapesti Zsidó Hitközség, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Mozaik Zsidó Közösségi Hub és a Tett és Védelem Alapítvány támogatása tette lehetővé.

© Kovács András, Barna Ildikó

Borító, könyvterv, tördelés
Köböl Vera

Kiadja a Szombat, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata
ISBN 978-615-00-2051-8
Készült a Pannónia Nyomdában, Budapest
Printed in Hungary
2018

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ 6

BEVEZETÉS 7

A kutatás céljai 7
Mintavétel, reprezentativitás 8
Az adatok elemzésének szempontjai 10

1. A ZSIDÓ NÉPESSÉG LÉTSZÁMA: DEMOGRÁFIAI BECSLÉS 12

2. AZ IDENTIFIKÁCIÓ ÉS VALLÁSGYAKORLAT STATISZTIKAI MUTATÓI 16

2.1. Önazonosítás statisztikai adatbázisokban 16
2.1.1. Népszámlálási adatok 16
2.1.2. Adófelajánlások 17
2.2. A vallási életben való részvétel 21
2.3. Összefoglalás 23

3. TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI HELYZET 24

3.1. Nem, életkor és családi állapot 24
3.2. A népesség térbeli eloszlása 26
3.3. Iskolázottság és mobilitás 31
3.4. Aktivitás, foglalkozás, beosztás 33
3.5. Anyagi helyzet, életszínvonal 35
3.6. Szociális rászorultság 35
3.6.1. A szociális támogatással kapcsolatos elvárások 36
3.6.2. Szociális támogatást nyújtó szervezetek: ismeretek és tapasztalatok 37
3.7. Összefoglalás 37

4. A VALLÁSI-KULTURÁLIS HAGYOMÁNY 39

4.1. Vallási-származási homogenitás 39
4.2. Homogámia és heterogámia 41
4.3. Vallási-kulturális gyakorlatok 45
4.4. Vallásosság a családban 54
4.4.1. A szülői család 54
4.4.2. A jelenlegi család 58
4.4.3. A család légköre: gyerekkorban és jelenleg 59
4.5. Összefoglalás 61

5. IDENTIFIKÁCIÓ, IDENTITÁS 64

5.1. Az identifikáció dimenziói 64
5.2. Az identifikáció tartalmi vonatkozásai 72
5.3. Zsidó és magyar identifikáció 74
5.4. Összefoglalás 81

6. A TÁRSADALMI ASSZIMILÁCIÓ 84

6.1. A TÁRSADALMI ASSZIMILÁCIÓ ISMÉRVEI 84
6.2. VÉLEMÉNYEK A VEGYES HÁZASSÁGRÓL 88
6.3. VÉLEMÉNYEK AZ ASSZIMILÁCIÓRÓL 90
6.4. ÖSSZEFOGLALÁS 93

7. A HOLOKAUSZT ÉS JELENTŐSÉGE 95

7.1. SZEMÉLYES ÉS CSALÁDI ÉRINTETTSÉG 95
7.1.1. Mentés 97
7.2. A HOLOKAUSZT ÉS A ZSIDÓ IDENTITÁS 97
7.3. A HOLOKAUSZT EMLÉKEZETE 97
7.3.1. A HOLOKAUSZT EMLÉKEZETÉVEL KAPCSOLATOS ATTITŰDÖK 97
7.3.2. A ZSIDÓ FELEKEZETEK ÉS A HOLOKAUSZT EMLÉKEZETE 103
7.4. ÖSSZEFOGLALÁS 106

8. AZ ANTISZEMITIZMUS 107

8.1. MI AZ ANTISZEMITIZMUS? 107
8.2. KIK AZ ANTISZEMITÁK? 109
8.3. AZ ANTISZEMITIZMUS ÉRZÉKELÉSE 111
8.4. REAKCIÓK AZ ANTISZEMITIZMUSRA 114
8.5. AZ ANTISZEMITIZMUS INTENZITÁSÁNAK MEGÍTÉLÉSE 116
8.6. ÖSSZEFOGLALÁS 122

9. AZ IZRAELHEZ VALÓ VISZONY 125

9.1. LÁTOGATÁSOK ÉS SZEMÉLYES KAPCSOLATOK 125
9.2. ÉRZELMI KÖTŐDÉS IZRAELHEZ 126
9.3. NÉZETEK ÉS VÉLEMÉNYEK IZRAELRŐL 129
9.3.1. IZRAEL JELENTŐSÉGÉNEK MEGÍTÉLÉSE 130
9.3.2. AZ IZRAELI POLITIKA MEGÍTÉLÉSE 132
9.4. MIGRÁCIÓS POTENCIÁL ÉS KIVÁNDORLÁSI HAJLANDÓSÁG 133
9.5. ÖSSZEFOGLALÓ 140

10. A ZSIDÓK MINT TÁRSADALMI CSOPORT 142

10.1. CSOPORTAZONOSÍTÁS 142
10.2. A CSOPORT MINT HÁLÓZAT 146
10.3. A CSOPORT GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI POZÍCIÓINAK MEGÍTÉLÉSE 148
10.4. A NEM ZSIDÓKKAL VALÓ INTERAKCIÓK 150
10.5. ÖSSZEFOGLALÁS 154

11. VILÁGNÉZET ÉS POLITIKA: ÉRTÉKEK, VÁLASZTÁSOK, VÉLEMÉNYEK 156

11.1. MÉDIAFOGYASZTÁS 156
11.2. VILÁGNÉZETI ÉS POLITIKAI ATTITŰDÖK, PÁRTVÁLASZTÁS 158
11.3. A ZSIDÓ SZERVEZETEK ÉS A POLITIKA 164
11.4. ÖSSZEFOGLALÁS 174

12. A ZSIDÓ FELEKEZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK: VÉLEMÉNYEK ÉS RÉSZVÉTEL 176

12.1. FELEKEZETI TAGSÁG 180
12.2. A ZSIDÓ INTÉZMÉNYEK FELADATAI 181
12.3. A ZSIDÓ SZERVEZETEK VEZETŐINEK MEGÍTÉLÉSE 184
12.4. RÉSZVÉTEL ZSIDÓ KULTURÁLIS RENDEZVÉNYEKEN 185
12.5. A ZSIDÓ MÉDIA OLVASOTTSÁGA 186
12.5.1. NYOMTATOTT LAPOK 186
12.5.2. AZ INTERNETES MÉDIA 187
12.5.3. A LEGLÁTOGATOTTABB HONLAPOK 187
12.6. A ZSIDÓ FORMÁLIS OKTATÁS ÉS A ZSIDÓ ISKOLÁK 189
12.6.1. A ZSIDÓ ISKOLÁK ISMERTSÉGE 189
12.6.2. A FORMÁLIS ZSIDÓ OKTATÁSBAN VALÓ RÉSZVÉTEL 191
12.6.3. A ZSIDÓ ISKOLÁKKAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK 194
12.7. ADAKOZÁSI SZOKÁSOK ÉS HAJLANDÓSÁG 198
12.7.1. AZ ADAKOZÓK JELLEMZÉSE 198
12.8. ÖSSZEFOGLALÁS 204

TABLE OF CONTENTS 207

SUMMARY 209

INTRODUCTION 209
THE SIZE OF THE JEWISH POPULATION: DEMOGRAPHIC ESTIMATES 210
THE STATISTICAL MARKERS OF IDENTIFICATION AND RELIGIOUS PRACTICE 210
SOCIAL-DEMOGRAPHIC INDICATORS 212
RELIGIOUS-CULTURAL TRADITIONS 213
IDENTIFICATION, IDENTITY 215
SOCIAL ASSIMILATION 217
THE HOLOCAUST AND ITS SIGNIFICANCE 218
ANTISEMITISM 219
RELATIONSHIP TO ISRAEL 220
THE JEWS AS A SOCIAL GROUP 221
WORLD-VIEW AND POLITICS: VALUES, CHOICES, OPINIONS 223
JEWISH DENOMINATIONS AND INSTITUTIONS: OPINIONS AND PARTICIPATION 224

ELŐSZÓ

Tizennyolc évvel ezelőtt, 1999 ősze és 2000 tavasza között kérdőíves szociológiai vizsgálatot végeztünk a magyarországi zsidóságról. A holokauszt utáni években végzett statisztikai adatgyűjtések után ez volt az egyetlen átfogó kutatás, amely megközelítőleg pontos demográfiai és társadalmi-gazdasági képet adott a magyarországi zsidókról, a zsidósághoz és a zsidó intézményekhez való viszonyukról. Ez az adatbázis azonban lassanként elavult. A korábbi felmérés óta egy új zsidó generáció lépett a színre, és nagymértékben megváltozott a magyarországi és nemzetközi környezet is. Ezért magyarországi és nemzetközi zsidó szervezetek elhatározták, hogy konzorciumot hoznak létre a tizennyolc évvel korábbi kutatás megismétlésének támogatására. A konzorcium tagjai az *American Jewish Joint Distribution Committee, a Budapesti Zsidó Hitközség, az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége, a Mozaik Zsidó Közösségi Hub, a Ronald S. Lauder Foundation, a Szochnut, a Szombat Alapítvány és a Tett és Védelem Alapítvány.* A kutatást még a *Central European University Jewish Studies kutatási programja és a Keren Hayesod Hungária Alapítvány* is támogatta. Ez a beszámoló ennek a kutatásnak az eredményeit adja közre.

A kutatás elvégzéséhez nyújtott segítségükért köszönettel tartozunk Bodnár Dánielnek, Cernov Mirceának, Hann Endrének, Heisler Andrásnak, Komoróczy Szonjának, Köves Slomónak, Kunos Péternek, Lednitzky Andrásnak, Názer Annának, Radnóti Zoltánnak, Róna Tamásnak, Josh Spinnernek és Szőnyi Andreának.

• • •

Eighteen years ago, between autumn 1999 and spring 2000, a questionnaire-based sociological survey of Hungarian Jewry was carried out. After the statistical data gathering of the post-Holocaust years, this was the first comprehensive research which gave a roughly precise demographic and social-economic picture of Hungarian Jews, and their relationships to Jewishness and Jewish institutions. This database however slowly became out-of-date. Since the earlier study, a new Jewish generation emerged, and the Hungarian and international environment also changed substantially. This led Hungarian and international Jewish organisations to form a consortium to support a repeat of the earlier research from 18 years ago. The members of the consortium are *the American Jewish Joint Distribution Committee, the Budapest Jewish Community (BZSH), the Unified Hungarian Jewish Congregation (EMIH), the Alliance of Jewish Congregations in Hungary (Mazsihisz), the Ronald S. Lauder Foundation, the Mozaik Jewish Community Hub, Szochnut, Szombat Foundation, and the Action and Protection Foundation (TEV).* Support for the research also came from the *Central European University Jewish Studies research programme and the Keren Hayesod Hungária Foundation.* This report publishes the findings of the research.

Special thanks are due to those who assisted during the completion of the research: Dániel Bodnár, Mircea Cernov, Endre Hann, András Heisler, Szonja Komoróczy, Slomó Köves, Péter Kunos, András Lednitzky, Anna Názer, Zoltán Radnóti, Tamás Róna, Josh Spinner, and Andrea Szőnyi.

BEVEZETÉS

A KUTATÁS CÉLJAI

Kutatásunknak több célja volt. A vizsgálat adatainak alapján először is képet alkothatunk a magyarországi zsidóság demográfiai jellegzetességeiről, gazdasági helyzetéről, társadalmi státusáról, térbeli és társadalmi mobilitásáról. Ennek érdekében a felmérés négy generációról – a megkérdezettek nagyszüleitől gyermekeiig – gyűjtötte össze a legfontosabb adatokat.

A kutatás másik fontos célja a mai zsidó identitás vizsgálata, a különféle identitásokkal rendelkező zsidó csoportok azonosítása, jellemzése volt. Ennek érdekében vizsgáltuk a zsidó hagyományhoz való viszonyt a korábbi és a mai generációkban; a vallási és szekuláris zsidó identitás különféle változatainak elfogadását, illetve elutasítását; valamint a megkérdezettek véleményét az asszimiláció, integráció, illetve disszimiláció alternatíváiról. „Felmértük, hogy a megkérdezettek közül kik vállalják zsidó önazonosságuk állami szervezetek által végzett adatgyűjtés során (például népszámláláskor), vagy a felekezeteknek és civil szervezeteknek címezhető adó felajánlásakor, illetve akkor, amikor ez a vállalás a nyilvánosságra kerülő statisztikai adatokat is befolyásolja.

A kérdőív külön kérdéscsoportot tartalmazott a megkérdezettek Izraelhez való viszonyáról és a holokauszt emlékezetével kapcsolatos véleményeiről. A kutatás során felmértük azt is, hogy miként látják a zsidóság helyzetét a mai Magyarországon, mit gondolnak a nem zsidókhoz való viszonyról, az antiszemitizmusról és a magyar politika különböző aspektusairól.

A kutatás harmadik fő célja egy stratégiai koncepciók kidolgozására is alkalmas adatbázis létrehozása volt. Ez lehetővé teszi a zsidó felekezetek, szervezetek és aktivisták számára, hogy pontosan lássák: milyen kép él róluk a zsidóság különböző csoportjaiban; mennyire ismertek abban a közegben, amelyet képviselni szándékoznak; hogyan ítélik meg tevékenységüket a megkérdezettek; és végül melyek azok a tényezők, amelyek a zsidó szervezeti életben való részvételre ösztönzik, vagy éppen visszatartják attól a kérdezetteket. A kutatás adatai alapján azonosíthatók a szociális támogatásra leginkább rászoruló zsidó csoportok, és az is, hogy milyen támogatásokra tartanának igényt a megkérdezettek. Az adatbázis alkalmas a formális és informális oktatás stratégiáinak megalapozására, mivel megmutatja, hogy mekkora a kereslet a zsidó iskolarendszer különféle intézményei iránt, és milyen igényeket táplálnak ezekkel szemben a megkérdezettek. A kérdőív egyik külön kérdéscsoportja felméri, hogy mily mértékben képesek és készek a megkérdezett minta tagjai zsidó célokra adományozni, illetve hogy mik az adományozási készség ösztönzői és gátjai.

A kutatás során 1879 kérdőíves interjú készült. Ennek során nagyrészt a tizennyolc évvel korábbi kérdőív kérdéseit tettük fel. A korábbi kérdőívet kiegészítettük olyan kérdésekkel, amelyek az elmúlt másfél évtizedben váltak fontossá a kutatás tárgya szempontjából. Az interjúalanyokat a kérdezők személyesen keresték meg. Az interjúk idő-

tartama körülbelül 90 perc volt. Az adatfelvételt a Medián Kft. munkatársai végezték. A kutatást Kovács András vezette. Az adatelemzésben és a résztémák feldolgozásában Barna Ildikó (4., 5., 6. és 8. fejezet), Hann Endre (3. fejezet), Koloh Gábor (1. fejezet), Kovarek Dániel (10. és 11. fejezet), Pál Borbála (2., 3. és 10. fejezet), Pásztor Tibor (12. fejezet), Róna Dániel (11. fejezet), Surányi Ráchel (9. fejezet) és Szőnyi Eszter (3. és 12. fejezet) vett részt.

Mintavétel, reprezentativitás

A mai magyarországi zsidó népességről – bármilyen kritériumokat használjunk is ennek meghatározására – nem állnak rendelkezésre adatbázisok, amelyek lehetővé tennék a véletlen kiválasztáson alapuló mintavételt. A mostani kutatás mintája – akárcsak a tizennyolc évvel ezelőttié – úgynevezett hólabda mintavétellel jött létre. Ez a mintavételi eljárás azt jelenti, hogy a kutatók egy kicsiny, lehetőleg létező adatbázisokból véletlenszerűen összeállított „magcsoport" tagjaival készítik el az első interjúkat. Ezt a csoportot megadott kritériumok – például nem, életkor, lakóhely – alapján alakítják ki. Az interjú végeztével aztán az interjúalanyokat arra kérik, hogy adják meg olyan ismerőseik nevét és elérhetőségét, akik beleillenek a mintavételi keretbe, azaz megfelelnek azoknak a kritériumoknak, amelyek alapján valakivel interjú készíthető. A mostani kutatás során három ilyen kritériumot határoztunk meg: betöltött 18. életév; legalább egy nagyszülő, akit az interjúalany vallási vagy származási szempontból zsidóként tart nyilván; végül pedig az, hogy az interjúalany önmagát bármilyen értelemben zsidóként azonosítsa. Ezek a kritériumok nagyjából azt a felnőtt népességet írják körül, amelynek tagjai az izraeli „visszatérési törvény" értelmében jogosultak lennének az izraeli állampolgárságra. (A törvénytől eltérően a nem zsidó vallásfelekezetek zsidó származású tagjait nem zártuk ki a mintavételi keretből, a nem zsidó családtagokat viszont igen). Az így definiált népesség nagysága 150 ezer és 200 ezer fő között lehet.

A minta kialakítása sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött most, mint tizennyolc évvel ezelőtt. Az 1999-es felmérés során azt feltételeztük, hogy a kárpótlási törvények alapján kárpótlásért folyamodók listája az akkor minimum 54 éves – azaz 1945 májusa előtt született – népességet teljes körűen lefedi. Az idősebb népesség mintáját ennek a regiszternek a segítségével véletlen mintavétellel hoztuk létre, és csak a fiatalabb alcsoport kialakításához használtuk a hólabda-módszert. A mostani adatfelvételhez azonban nem állt rendelkezésre olyan adatbázis, amelyből véletlenszerűen vehettünk volna mintát. A kutatáshoz segítséget nyújtó zsidó szervezetek nagyrészt hiába keresték meg az általuk vezetett listákról véletlenszerűen kiválasztott személyeket, ezeknek csak egy kis töredéke vállalkozott az interjúra.

Ezért a mostani kutatás mintája szinte teljes egészében hólabda mintavételen alapul. A minta kialakításakor néhány kvóta kritériumot is alkalmaztunk, mint a nem, életkor és lakóhely szerinti megoszlás. Ezen túl még egy fontos szempontot érvényesítettünk az interjúalanyok kiválasztásakor: ez pedig a zsidó intézményrendszerhez való kötődés foka volt. Az 1999–2000-es vizsgálat során azt tapasztaltuk, hogy a mintában elvárásainkhoz képest sokkal nagyobb volt azok aránya, akik részt vettek a zsidó szervezeti életben, erősebb vagy gyengébb szálakkal kötődtek a különféle zsidó intézményekhez. Ennek nyilvánvaló magyarázata, hogy az ilyen személyeket barátaik, ismerőseik és tágabb környezetük könnyebben és gyakrabban azonosítja zsidóként, ezért nagyobb az esélyük, hogy felkerüljenek a potenciális interjúalanyok listájára. Ráadásul a zsidósághoz szorosan vagy akár lazán kötődő személyek nyilvánvalóan könnyebben vállalkoznak interjúadásra, mint azok, akik egyáltalán nem vesznek részt a szervezett zsidó életben, soha nem látogatnak el zsidó kulturális vagy egyéb eseményekre. Az utóbbi, úgynevezett nemkötődő vagy egyenesen rejtőzködő zsidók elérését tovább nehezíti, hogy félelmük a felkerüléstől valamiféle „zsidó listára" valószínűleg sokukat visszatart egy olyan interjútól, amelyben családtörténeti és személyes adatokra is rákérdeznek. Az előbbi okokból adódó elkerülhetetlen mintatorzulást úgy próbáltuk némileg korrigálni, hogy az intézményi kötődést már az interjú elkészítése előtt szűrőkérdésekkel felmértük, és a felmérés utolsó harmadában többnyire csak olyanokkal készítettünk interjút, akiknél ez a kötődés nem volt kimutatható. Mindazonáltal a felmérés reprezentativitását illetően azt kell mondanunk, hogy az egész vizsgálandó népességet jellemző statisztikai alapadatok és a véletlen mintavétel feltételeinek hiánya, valamint a hólabdás mintavételből adódó mintatorzulás miatt a válaszadók csoportja nem tekinthető a mai magyar zsidóság statisztikailag reprezentatív mintájának.

A kormegoszlást tekintve – a demográfiai extrapoláció (1. fejezet, 3. táblázat) adataival számolva – valószínűleg nincsenek nagy eltérések a teljes népességen és a mintán belüli arányok között, bár a mintában nagy valószínűséggel nagyobb arányban szerepelnek a 45–54 évesek, és kisebb arányban a 65–74 évesek, mint a valóságban. Biztosnak látszik azonban, hogy a mintavétel nehézségei és a felmérés különleges volta miatt nagyobb arányban szerepelnek a mintában a zsidósághoz jobban kötődő és a kötődést erőteljesebben hangoztató csoportok, mint az általunk definiált teljes zsidó népességben. A tényleges arányok és a mintatorzulás becslésére azonban felkészültünk: a kutatás során olyan adatokat is gyűjtöttünk, amelyek lehetővé teszik, hogy hozzávetőleges képet alkossunk a valóságos arányokról. Ezeket az adatokat a beszámoló első két fejezetében közöljük, amelyben még nem a kérdőíves felmérés eredményeit mutatjuk be, hanem azt elemezzük, hogy a népszámlálások vallási-etnikai adatai, az önkéntes adófelajánlások száma és a vallási életben való aktív részvétel alapján a mai magyarországi zsidóknak mekkora hányada tekinthető önazonosságát intézményes aktusokkal is kifejezésre juttató zsidónak. Ha ezeket az adatokat összehasonlítjuk a kérdőíves felmérés során gyűjtött – tehát önbevalláson alapuló – adatokkal, akkor a két adatsor közötti különbségekből következtethetünk arra, hogy milyen mértékben tér el egymástól az erős zsidó kötődéssel rendelkező zsidók aránya a statisztikai adatok alapján becsült népességben és a mostani mintánkban.

Az összehasonlítás első lépéseként a népszámlálási adatokat vettük szemügyre. A 2011-es népszámlálás során 10 965 fő nyilatkozott úgy, hogy a zsidó hitfelekezethez

tartozik. Ez a szám biztos, hogy nem több (de inkább kevesebb), mint a demográfiai számítások alapján becsült zsidó népesség nagyjából 10 százaléka. A kérdezettek között viszont ennél mintegy négyszer többen: a minta tagjainak 34 százaléka, a népszámláláson résztvevő mintatagoknak pedig 47 százaléka mondta az interjúk során, hogy a népszámláláskor zsidó vallásúnak mondta magát.

A felekezeti adófelajánlásokról közölt adatok szerint a mintakeretet alkotó zsidó népesség szintén legfeljebb 10 százaléka ajánlotta fel adójának egy százalékát valamelyik zsidó felekezetnek. A mintában ez az arány megint csak sokkal magasabb: a teljes minta 35 százaléka, és a felekezetek javára rendelkezők 71 százaléka támogatta adófelajánlásával valamelyik zsidó hitközséget. Az egyes zsidó felekezetek támogatóinak egymáshoz viszonyított aránya az adófelajánlási statisztikákban és a mintában nagyjából azonos.

A teljes zsidó népesség és a mintatagok vallási aktivitásának összehasonlítása még nagyobb eltéréseket mutat. A kérdéseinkre adott válaszok szerint a minta 47 százaléka legalább a nagyobb zsidó ünnepeken részt vesz zsinagógai szertartáson. Azonban a 2016 során résztvevő megfigyeléssel gyűjtött adataink alapján ez az arány a valóságban 5 százalék körüli. Ennél is nagyobb az eltérés a legalább hetente zsinagógába látogatók arányát illetően: a minta 15 százaléka tartozik – saját bevallása szerint – ebbe a csoportba, míg a valós adat körülbelül 1 százalék lehet.

Mindezek alapján – és a becslések erősen hozzávetőleges voltának tudatában – kijelenthetjük, hogy mintánkban a zsidósághoz viszonylag erősen kötődő csoport aránya a valós arányok többszöröse.

Az adatok elemzésének szempontjai

Elemzésünk nem terjed ki a kérdőívben feltett összes kérdésre. Nem tárgyal továbbá olyan összefüggéseket, amelyek csak bonyolult módszerekkel és nagyobb terjedelemben elemezhetők. Erre a feldolgozás következő fázisában kerül majd sor. A könyvben bemutatásra kerülnek a vizsgált népesség demográfiai adatai, térbeli eloszlása, szociális és kulturális jellemzői, több generáció vallási-származási háttere, a vallási-kulturális hagyomány jelenléte a háztartásokban, a mai zsidóságra jellemző identitásminták, valamint az Izraelhez való viszony. Ismertetjük a holokauszt mai jelentőségéről vallott véleményeket, majd áttekintjük, miként ítélik meg a megkérdezettek a zsidók helyzetét és az antiszemitizmust a mai Magyarországon. Elemezzük a megkérdezettek világnézeti, gazdasági és társadalmi attitűdjeit, valamint politikai választásait, véleményeit. Részletesen foglalkozunk azzal, hogy mennyire ismerik, és hogyan ítélik meg a kérdezettek a zsidó szervezetek tevékenységét és vezetőit; milyen tényezők befolyásolják, hogy mely zsidó szervezeteket támogatnak; illetve, hogy egyáltalán részt vesznek-e a különféle zsidó szervezetek életében.

A kérdőíves vizsgálat során gyűjtött adatokat az egész mintára és három alcsoportra vetítve mutatjuk be. Ezt a három alcsoportot olyan tényezők alapján hoztuk létre, amelyek – véleményünk szerint – erőteljes hatással vannak a vizsgált kérdésekre adott válaszokra: ezek az életkor, a vallási-kulturális hagyomány jelenléte a családban és a zsidó szervezeti élethez való kötődés foka.

A vallási-kulturális hagyományhoz való viszony alapján öt típust alakítottunk ki. Az első csoportba (21%) azok tartoznak, akiknek sem szülői, sem jelenlegi családjában nincsen jelen a hagyomány egyetlen eleme sem. A következő csoportra (16%) az jellemző, hogy a szülők még hagyománykövetők voltak, de a megkérdezett már csak legfeljebb két vallási-kulturális gyakorlatot követ, vagy ha ennél valamivel többet, akkor is lényegesen kevesebbet, mint a szülei. A szimbolikus tradícióőrzők csoportjában (20%) mindkét generációra csak a hagyomány egyes elemeinek szimbolikus, alkalmi kifejezésre juttatása a jellemző. A visszatérőknek nevezett csoportban (28%) a szülői családhoz képest a jelenlegi családban erőteljesebben van jelen a zsidó hagyomány. Végül a tradícióőrzők csoportjába (15%) azok tartoznak, akik családjában mindkét generációra erős hagyományőrzés a jellemző.

A zsidó szervezeti és kulturális élethez való kötődés fokát, azaz az affiliációt mérő változó elkészítéséhez azt vizsgáltuk, hogy a kérdezett jár-e legalább hetente zsinagógába, hányat olvas legalább alkalmanként a zsidó lapok közül, milyen gyakran vesz részt zsidó közösségi és kulturális eseményeken, tagja-e valamilyen zsidó szervezetnek, aktívan részt vesz-e valamelyiknek a munkájában, és tagja-e valamilyen zsidó hitközségnek, vallási közösségnek. Affiliáltnak (33%) azokat a megkérdezetteket tekintettük, akik tagjai valamilyen hitközségnek, vallási közösségnek vagy rendszeresen tevékenykednek valamilyen zsidó szervezetben vagy legalább hetente járnak zsinagógába. A részben affiliált csoportba (21%) azokat soroltuk, akik bár megfeleltek az affiliáltság fent leírt feltételeinek, de csak ritkán vagy sohasem olvasnak zsidó lapokat, és elvétve vesznek részt zsidó közösségi vagy kulturális eseményeken. A részben affiliáltak közé soroltuk azokat is, akik a vallási-szervezeti életben nem vesznek részt, de gyakran látogatnak közösségi vagy kulturális eseményeket, rendszeresen olvasnak zsidó lapokat, vagy havonta eljárnak a zsinagógába. Azokat, akik a fenti feltételek egyikének sem feleltek meg, nem affiliáltaknak (46%) neveztük.

Vizsgálatunk kiinduló hipotézise az volt, hogy a különböző generációkhoz tartozó, a vallási-kulturális hagyományhoz erősen vagy egyáltalán nem kötődő, valamint a zsidó intézményes életben rendszeresen vagy egyáltalán nem résztvevő csoportokra tipikusan eltérő attitűdök és nézetek lesznek jellemzők. Ezért valamennyi vizsgált kérdésben az eredményeket nemcsak a teljes népességre adjuk meg, hanem ezekre az alcsoportokra lebontva is ismertetjük. Bár az általunk használt minta – mint bemutattuk – statisztikai értelemben nem reprezentálja a teljes vizsgált népességet, a minta nagysága és a mintavétel módja biztosítja, hogy ezek a jellegzetes alcsoportok akkora létszámban jelenjenek meg, ami megengedi a statisztikai elemzést jellemzőik kutatásakor és magyarázatakor.

1. A ZSIDÓ NÉPESSÉG LÉTSZÁMA: DEMOGRÁFIAI BECSLÉS

Tizennyolc évvel ezelőtt végzett kutatásunk során kísérletet tettünk arra, hogy a rendelkezésre álló demográfiai adatok alapján megbecsüljük a magyarországi zsidó népesség létszámát.[1] Ezt a létszámot már akkor is csak nagy tűréshatárok között lehetett meghatározni. Ennek legfontosabb oka az volt, hogy 1949 óta nem állnak rendelkezésre adatok a teljes magyar népesség felekezeti, illetve etnikai összetételéről. A másik ok, hogy az 1945 és 1949 között különféle módszerekkel gyűjtött adatok is jelentősen eltérnek egymástól, és így igen nehéz a becslés kiinduló bázisának, az üldöztetéseket túlélő és az országban maradt zsidó népesség számának a meghatározása. Ezek a nehézségek az elmúlt időszakban csak fokozódtak, hiszen azóta sem keletkeztek a korábbi számítások ellenőrzésére alkalmas demográfiai adatok. A zsidók és nem zsidók közötti házasságok számának valószínűsíthető növekedése további bizonytalanságokat hozott a zsidónak tekinthető népesség meghatározásában. A demográfiai számításokat nagyban befolyásoló migrációról sem állnak rendelkezésre megbízható számok. Ezért a mostani létszámbecslés eredményei a korábbinál is bizonytalanabbak.

A korabeli statisztikák alapján a túlélő zsidóság minimális létszámának 1945-ben 143 624 főt, a maximális létszámnak 260 000 főt tekintettünk. 1999-ben ebből a két adatból indultunk ki az akkori zsidó népesség minimális és maximális létszámának becslésekor. Az 1945-ös létszám alapján ötéves periódusonként becsültük meg a zsidó népesség létszámát 2000-ig. A számítások során a budapesti összlakosság demográfiai sajátosságait – a korcsoportos bontású budapesti lakosság élveszületési és halálozási arányszámait – vetítettük az ország zsidó népességére, mert a túlélő zsidóság kétharmad része budapesti volt, és a vidéki zsidóság túlnyomó része is fokozatosan a fővárosba költözött. A népességnövekedés (esetünkben csökkenés) becslését a demográfiai számítások szabályainak megfelelően a női népességszámok alapján végeztük. A becslés során számításba vettük a kivándorlásról rendelkezésünkre álló adatokat. Ezek a számítások azt az eredményt hozták, hogy 2000-ben minimum 64 000, maximum 118 686 anyai ágon zsidó származású személy élt az országban.

[1] Lásd Stark Tamás, Kísérlet a zsidó népesség számának behatárolására 1945 és 2000 között. In: Kovács András (szerk.): *Zsidók a mai Magyarországon. Az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményeinek elemzése.* Múlt és Jövő Könyvek, 2001, Budapest. 101–128.

1. táblázat: A magyarországi zsidóság becsült minimális és maximális létszámának változása 1945 és 2000 között

Év	Össznépesség	
	minimum	maximum
1945	143 624	260 000
1950	134 624	236 839
1955	134 195	234 434
1960	118 043	202 721
1965	110 041	187 550
1970	101 100	171 456
1975	94 480	164 120
1980	86 159	153 523
1985	80 353	145 015
1990	73 754	134 648
1995	67 843	124 353
2000	64 000	118 686

A mostani kutatás során ezt a számítást folytattuk, azonos számítási módszert alkalmazva. Számításaink eredménye szerint a magyarországi zsidóság becsült létszáma az anyai ágon történő leszármazás alapján 2015-ben minimum 58 936 fő, maximum 110 679 fő körül volt.

2. táblázat: A magyarországi zsidóság becsült minimális és maximális létszámának változása 2000 és 2015 között (anyai ági leszármazás)

Év	Össznépesség	
	minimum	maximum
2000	64 000	118 686
2005	62 124	115 927
2010	60 706	113 582
2015	58 936	110 679

A csak apai ágon zsidó származásúak (a vegyes házasságok 50 százalékos arányán alapuló) becsült számát ezekhez a számokhoz hozzáadva azt az eredményt kapjuk, hogy ma Magyarországon körülbelül minimum 73 000, maximum 138 000 főnek van legalább egy zsidó szülője. A zsidó származás legszélesebb – az izraeli „visszatérési törvény"-ben használt – definíciója alapján végzett létszámbecslésre a magyar felnőtt (18 éves vagy idősebb) lakosság reprezentatív mintáján végzett felméréseink (eddig nem publikált) adatait használhatjuk. Ezek során azt kérdeztük a minta tagjaitól, hogy nagyszüleik között voltak-e zsidók. Az elmúlt tíz évben többször – legutoljára 2013-ban feltett – kérdésre az országos reprezentatív minta mintegy 1,8-2 százaléka válaszolta azt, hogy nagyszülei között volt zsidó. A teljes népességre vetítve ez mintegy 160 ezer embert jelent.

Az elmúlt tizenöt év változásait illetően számításaink azt jelzik, hogy a zsidó eredetű népesség csökkenése 2000 és 2015 között is folytatódott. A népességfogyatkozás folyamatos: ötéves időközönként ez 1500–2000 (minimum becslés), illetve 2000–3000 fős

(maximum becslés) csökkenést jelent. A korfa adatai alapján ez a tendencia várhatóan a jövőben is folytatódik. A 2015-ös korfa fordított piramis alakú, és jól tükrözi a vészkorszakot követő reprodukciós többlet – azaz a születések számának megugrásával megnövekedett korosztály – elöregedését és ezzel együtt járó csökkenését az elmúlt tizenöt évben. Az 50–55 éves és 20–25 éves generációk feltűnően alacsony létszáma a rendszerváltást követő időszak és az utóbbi idők kivándorlási hullámával is magyarázható, különösen az akkor (és ma) fiatal, kisgyerekes korcsoport elvándorlásával. A holokauszttúlélők, azaz 2015-ben a 70 évesnél idősebbek maximális száma 6 400 fő körül lehetett.

3. táblázat: A magyarországi zsidóság becsült maximális létszáma 2015-ben, ötéves korosztályonként (anyai ági leszármazás, maximális becslés)

	Férfi	**Nő**	**Összesen**
0–4 év	2 141	2 042	4 183
5–9 év	2 815	2 688	5 503
10–14 év	2 584	2 465	5 049
15–19 év	3 069	2 939	6 008
20–24 év	1 228	1 175	2 403
25–29 év	2 866	2 756	5 622
30–34 év	3 986	3 830	7 816
35–39 év	6 288	6 067	12 355
40–44 év	6 062	5 852	11 914
45–49 év	2 208	2 160	4 368
50–54 év	1 396	1 388	2 784
55–59 év	2 062	2 224	4 286
60–64 év	4 169	4 838	9 007
65–69 év	10 192	12 798	22 990
70–74 év	579	1 258	1 837
75–79 év	133	1 067	1 200
80+ év	317	3 036	3 353
Összesen	**52 095**	**58 583**	**110 678**

A népességszámra vonatkozó becsléseinket – akárcsak 2000-ben – most is megkíséreltük néhány rendelkezésre álló statisztikai adat segítségével ellenőrizni. Először a regisztrált zsidó temetkezések számát vetettük össze az általunk becsült mortalitási adatokkal. A Mazsihisz nyilvántartása szerint 2011 és 2015 között évente körülbelül 250 neológ temetés volt Budapesten. Ez azt jelenti, hogy ebben az időszakban nagyjából 1300 zsidó temetés lehetett az országban. Számításaink szerint viszont a minimális elhalálozás 2011 és 2015 között legalább 3500, legfeljebb 6500 fő volt. Azonban mind a korábbi, mind a mostani felmérés során a megkérdezettek csak mintegy fele nyilatkozott úgy, hogy családjában szokás a zsidó temetkezés. Ez azt jelenti, hogy a halálozások számának becsléséhez a regisztrált temetkezések számának legalább kétszeresét kell használni. Ráadásul – mint azt alább tárgyaljuk – mintánkban erősen túlreprezentáltak a zsidósághoz, a zsidó

hagyományokhoz és a zsidó szervezeti élethez erősebben kötődő csoportok. Az ilyen affiliált megkérdezettek kétharmadának családjában szokás a zsidó temetkezés, míg a mintában alulreprezentált nem (vagy gyengén) kötődők csoportjában ez az arány csak 33 százalékot tesz ki. Ha a temetkezések számát ezzel az adattal is korrigáljuk, akkor az általunk becsült és a valós adatok már nem állnak messze egymástól.

Becslésünk ellenőrzésére a holokauszttúlélők regisztrált számát is felhasználtuk. A MAZSÖK (Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány) nyilvántartása szerint 1999-ben a kárpótlásra jogosult holokauszttúlélők, azaz az 1945. május 8. előtt születettek száma mintegy 18 000 fő volt. Ez a szám közel állt az akkori létszámbecslés során a holokauszttúlélők korosztályára vonatkozó maximális becslésünkhöz (mintegy 21 000 fő) – különösen annak tudatában, hogy nem mindenki folyamodott kárpótlásért. A 2015-ös korosztályos bontás szerint ma legalább 3400, legfeljebb 6390 fő körüli lehet a holokauszttúlélők, azaz a 70 évesnél idősebbek száma. A rendelkezésre álló információk szerint 2016-ban mintegy 6000 fő kapott az üldöztetés kárpótlásaként életjáradékot. Ez az érték igen közel áll közel áll a 70 éven felüli zsidó népesség általunk becsült maximális számához, ami azt jelzi, hogy becslésünk nem térhet el nagymértékben a valós számoktól.

A rendelkezésre álló statisztikai adatok tehát nem mondanak ellent becsléseinknek. Mindazonáltal fontos megjegyezni, hogy a népességi adatok csupán trendeket mutatnak, és a táblázatokban öt és hatjegynyi pontossággal közzétett számok csak nagyságrendeket és tendenciákat jelölnek.

2. AZ IDENTIFIKÁCIÓ ÉS VALLÁSGYAKORLAT STATISZTIKAI MUTATÓI

A kutatás első lépéseként azt vizsgáltuk meg, hogy mekkora lehet a mai magyarországi zsidóságon belül azok aránya, akik intézményes aktusok révén is kifejezésre juttatják zsidó önazonosságukat. Ezeket az aktusokat a zsidósággal való viszonylag erős azonosulás jelének tekintjük. Két, így keletkezett adatbázist vizsgáltunk meg: a népszámlálás alkalmával önmagukat vallási vagy etnikai értelemben zsidóként azonosítók számát, valamint azokét, akik zsidó felekezeteknek és/vagy civil szervezeteknek adják jövedelemadójuk évente felajánlható 1 százalékát. Nyilvánvaló, hogy mindkét csoportban magas a vallási-kulturális hagyományhoz erősen kötődő, illetve erős szekuláris zsidó identitással rendelkező zsidók aránya. De - feltételezésünk szerint - ezekben a csoportokban azok is megjelennek, akik számára a zsidóság nem elsősorban vallási, felekezeti vagy etnikai azonosulást jelent, hanem különféle okokból fontos életrajzi tény, és ezt egy önkéntes gesztussal is kifejezésre akarják juttatni. Ez a két csoport jelenti a zsidósággal viszonylag erősen azonosulók legszélesebb körét a teljes zsidó népességen belül.

Az előbbieknél erősebb azonosulást jelent a vallási-felekezeti életben való rendszeres vagy akár csak alkalmi részvétel. Míg az előbbi két csoport nagyságáról rendelkezésre állnak nyilvános adatbázisokban regisztrált statisztikai adatok, addig erről az utóbbi csoportról - amely nyilvánvalóan nagyrészt az első két csoportnak is része - eddig csak megközelítő becslésekkel lehetett találkozni. Ezért a kutatás második lépéseként azt próbáltuk meg felmérni, hogy hányan lehetnek azok a zsidók, akik - szimbolikus gesztust gyakorolva - legalább a nagy őszi zsidó ünnepeken megjelennek az ország zsinagógáiban, illetve azok, akik rendszeresen is részt vesznek a vallási szertartásokon. Ezt a felmérést a résztvevő megfigyelés módszerével végeztük.

2.1. Önazonosítás statisztikai adatbázisokban

2.1.1. Népszámlálási adatok

Az utóbbi két népszámlálás során - a 2001-ben és 2011-ben - a népszámlálási kérdőív a megkérdezett felekezeti és etnikai hovatartozásáról is tartalmazott kérdéseket. A felekezeti hovatartozás és a nemzetiségi-etnikai önazonosítás mindkét népszámlás során az úgynevezett érzékeny vagy különleges adatok közé tartozott, ezért a válaszadás ezekre a kérdésekre önkéntes volt. A zsidó hitfelekezetek - némi habozás után - a kérdés megválaszolására buzdították híveiket.

Utoljára az 1949-es népszámlálás során regisztrálták a felekezeti hovatartozást. Ekkor 134 861 fő tartozott az izraelita vallásfelekezethez. A vallási hovatartozásra irányuló kérdésre 2001-ben 12 871, 2011-ben pedig 10 965 fő (a teljes népesség kevesebb mint 0,1 százaléka) válaszolta, hogy az izraelita (zsidó) felekezethez tartozik. Ez a szám

mintegy 15 százalékos visszaesést jelent tíz év alatt. A két népszámlálás között elsősorban a nők között csökkent zsidó felekezeti hovatartozást vállalók száma: 2001-ben 7003, 2011-ben azonban már csak 5494 nő vallotta magát zsidó vallásúnak (5868, illetve 5471 férfi válaszadó mellett).

A zsidóság nagy része által is elfogadott magyar történelmi hagyomány szerint Magyarországon a zsidóság nem nemzetiség, hanem felekezet. Ezért a zsidóság nem szerepel az etnikai és nemzeti kisebbségekről szóló törvényben felsorolt 13 elismert nemzetietnikai csoport között. Mivel a nemzetiségi hovatartozásról feltett kérdésre a válaszadók csak ebből a 13 csoportból választhattak, a „zsidó" csak mint „egyéb" nemzetiségi kategória volt megjelölhető. 2001-ben 1001 fő, 2011-ben pedig 3307 fő vallotta magát zsidó nemzetiségűnek, és közülük 1510-en mondták azt, hogy az izraelita vallásfelekezethez tartoznak. A 2011-es népszámlálás lehetőséget adott arra, hogy a válaszadó akár két nemzetiséget is választhasson - prioritás nélkül. Ekkor a zsidó nemzetiséget választók közül 2987 fő (90%) magyar nemzetiségűnek is vallotta magát. Mivel a népszámláláskor az országban életvitelszerűen - azaz 12 hónapnál hosszabb ideig - tartózkodó külföldieket is összeírták, a csak a zsidó nemzetiséget választó 320 fő között ők is megjelennek.

A népszámlálási adatok szerint a magukat zsidó felekezetűnek vallók túlnyomó többsége (10 553 fő; 96%) magyarnak vallja magát, de az izraelita vallásúak közül 968-an egy másik nemzetiséget (is) megjelöltek (354-en a cigányt, 277-en a németet).

A demográfiai adatok azt mutatják, hogy a népszámlálás során önmagukat izraelitaként (illetve zsidóként) azonosítók csoportja jóval idősebb, mint a teljes lakosság. A 60 évesek és idősebbek aránya körükben 42, míg a teljes népességen belül 24 százalék, a 0–14 éves gyermekeké pedig a magukat zsidónak vallók között mindössze 7, a teljes népességben viszont 15 százalék. A lakóhelyről és az iskolázottságról gyűjtött adatok szerint több mint négyötödük Budapesten él, és többségük a fővárosi átlaghoz képest valamivel képzettebb: a diplomások aránya körükben 44 százalék, míg a 18. életévüket betöltött fővárosi lakosok esetében ez az arány 32 százalék.

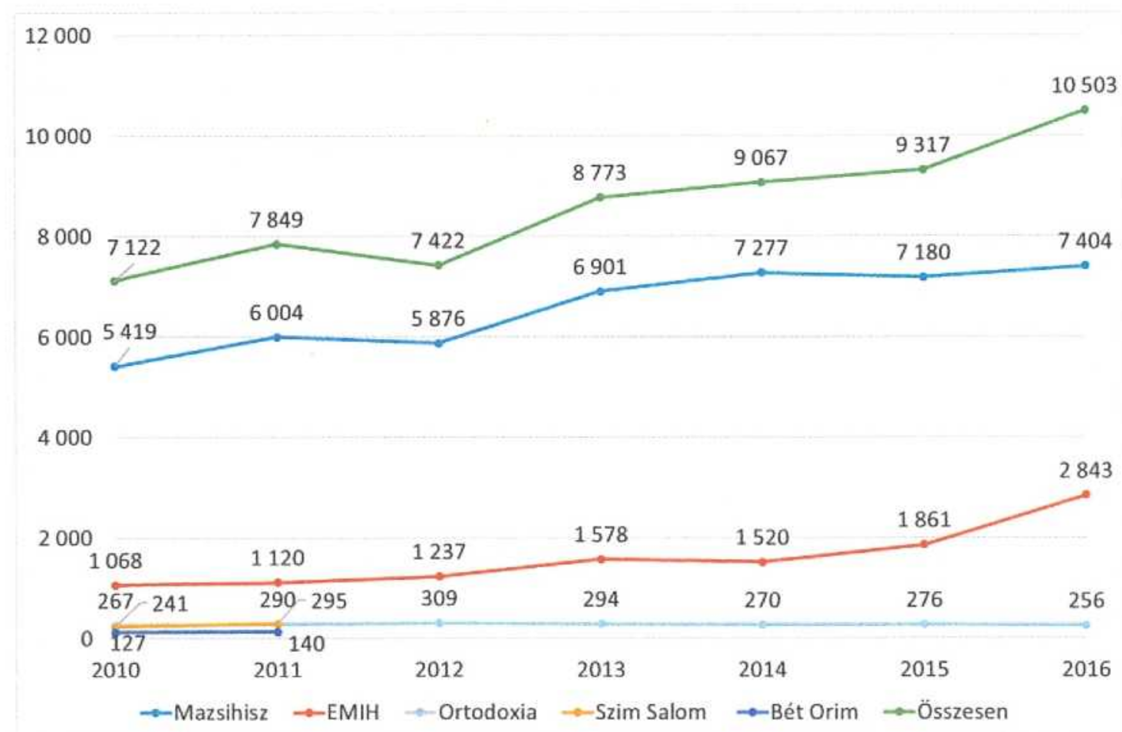
2.1.2. Adófelajánlások

A zsidó felekezeteknek felajánlott adó (2010–2016)

A magyar adótörvények lehetővé teszik, hogy az adóköteles állampolgárok jövedelemadójuk 1 százalékát felajánlják a törvényhozás által meghatározott listán szereplő egyik felekezetnek. Ezen a listán 2012 előtt öt zsidó felekezet szerepelt: a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz), az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH), a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség (MAOIH), illetve a két reform hitközség, a Szim Salom Progresszív Zsidó Hitközség és a Bét Orim Reform Zsidó Közösség. Utóbbi kettőt a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény egyesületté nyilvánította, így a 2012-es rendelkező évtől nem részesülhettek az egyházaknak felajánlható 1 százalékból.

Az utóbbi években egymillió körül ingadozott azoknak a száma, akik adójuk 1 százalékát valamelyik felekezet számára felajánlották. A zsidó felekezetek általában az összes felajánlás 0,8–0,9 százalékát kapták.

1. ábra: A zsidó felekezeteknek adójuk 1 százalékát felajánlók száma (2010–2016)

Mint az ábra mutatja, évről évre többen ajánlották fel adójuk 1 százalékát a zsidó felekezetek számára. Bár 2012-ben volt egy kisebb visszaesés, azóta a növekedés töretlen: a 2016-os rendelkező évben a zsidó felekezeteket támogató felajánlók száma meghaladta a tízezret, ami 42 százalékkal több, mint 2012-ben.

A zsidó felekezetek közül a Mazsihiszt támogatják a legtöbben. A Mazsihisz támogatóinak száma 2016-ban valamivel több mint két és félszerese volt a második legtöbb felajánlást kapó EMIH támogatóinak. Az elmúlt években azonban fokozatosan csökkent a különbség a két irányzat között. Míg 2010–2014 között a Mazsihisz az adófelajánlások 80 százalékát, az EMIH pedig 17–18 százalékát kapta, addig 2015–2016-ban a Mazsihisz számára 70 százalék ajánlotta fel adója 1 százalékát, az EMIH támogatóinak aránya pedig megközelítette a 30 százalékot.[2] Az adatok szerint a MAOIH támogatottsága stagnál, a felajánlók 3–4 százaléka adta nekik az 1 százalékot. Míg egyházi státuszuk volt, a két reform zsidó közösség, a Szim Salom és a Bét Orim ennél nagyobb

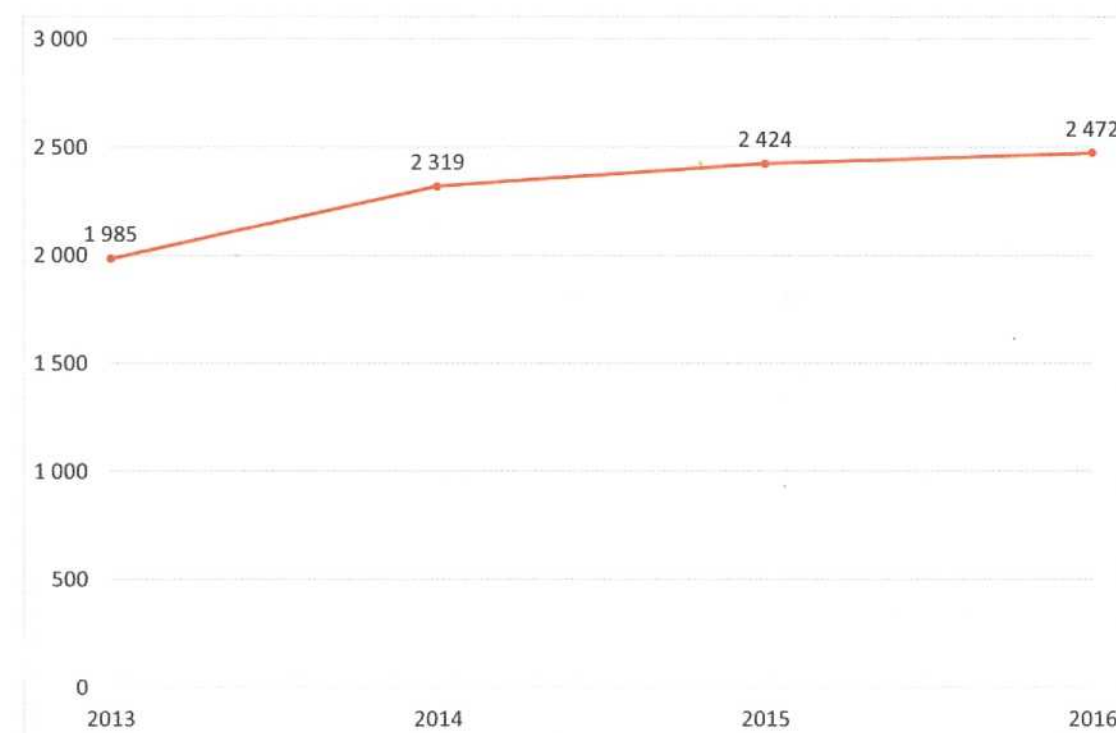
[2] A kutatás lezárása után közzétett adatok szerint a felajánlók száma 2017-ben 10 829 volt, tehát tovább növekedett. A Mazsihisz 8025 (74%), az EMIH 2571 (24%) és a MAOIH 233 (2%) felajánlást kapott.

támogatást kapott – kettejüknek együtt 2011-ben több mint 400 támogatója (5–6%) volt.

Az adózók az egyházaknak felajánlható 1 százalék mellett adójuk második 1 százalékát egy közhasznú feladatokat ellátó civil szervezetnek is felajánlhatják. Hasonlóan az egyházi felajánlásokhoz, a zsidó civil szervezetek számára juttatott 1 százalékból is következtethetünk azok számára, akik intézményes aktussal is kifejezésre juttatják identitásukat.

A felajánlások piacán a civil szervezetek esetében nagy a verseny: míg az egyházi 1 százalékot 2016-ban összesen 31 felekezetnek lehetett felajánlani, addig közhasznú civil szervezetből több mint huszonötezer szerepelt az adófelajánlásra jogosultak listáján. Magyarországon több mint 50 közhasznúként bejegyzett zsidó civil szervezet működik. Többségüknek kevesebb mint 20 támogatója van. Másfelől, hasonlóan az egyházi felajánlásokhoz, a zsidó civil szervezeteknek is évről évre több ember ajánlja fel adója 1 százalékát – 2016-ban 2446 fő volt a felajánlók száma, ami 25 százalékkal több, mint három évvel korábban.

2. ábra: Zsidó civil szervezeteknek adójuk 1 százalékát felajánlók száma (58 szervezet, 2013–2016)

A legtöbben évről évre az EMIH civil szervezetének, a Chabad Lubavits Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítványnak ajánlják fel az 1 százalékot. Azonban az alapítvány támogatóinak száma (2016-ban 733 fő) még így is jelentősen elmarad a közvetlenül az EMIH-nek címzett egyházi felajánlásoktól (2016-ban 2843 fő). A Mazsihisz különböző szervezetei – a szociális alapítványok és a zsinagógák, valamint a Scheiber Sándor Gimnázium – összesen közel

ezer támogatót tudhatnak magukénak, de ez is sokkal kevesebb, mint azoknak a száma, akik a felekezeti 1 százalékot a neológ hitközségnek ajánlották (2016-ban 7404 fő). A tíz leginkább támogatott zsidó civil szervezet körében az EMIH és a Mazsihisz szociális alapítványain, és a Joint magyarországi szervezetén, a MAZS-on kívül helyet kapott a két legjelentősebb zsidó iskola, a Lauder Javne Iskola és a Scheiber Sándor Gimnázium (amik bizonyára elsősorban tanulóik szüleitől kapnak támogatást), valamint az ország legnagyobb taglétszámmal bíró zsinagógái, így a Bét Sálom, a Frankel zsinagóga, valamint – a felekezeti 1 százalékra nem jogosult – Szim Salom. Vidéki közösségek közül a szegedi és a debreceni zsinagógák alapítványai kerültek be a leginkább támogatott öt szervezet közé.[3]

4. táblázat: Az öt legtöbb támogatóval bíró zsidó civil szervezet a 2016-os rendelkező évben az 1 százalékos adófelajánlások alapján

	Szervezet	Támogatók száma
1.	Chabad Lubavits Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány	733
2.	Mazsihisz Szeretetkórházért Közhasznú Alapítvány	246
3.	Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány	216
4.	Világi Zsidó Iskola Alapítvány (Lauder Javne Iskola)	212
5.	Alkotó Ifjúság Alapítvány (Scheiber Sándor Gimnázium)	105

Ha az egyes zsidó hitközségeket és zsinagógákat támogató adózók számát vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy még a nagyobb közösségek is jóval kevesebb adófelajánlást kapnak, mint az ugyanott valamilyen formában aktív – például zsinagógalátogató – tagok száma. Még a leginkább támogatott közösség, a Bét Sálom is csak kevesebb mint hetven felajánlót tudhat magáénak. A Szim Salom reform közösség, melynek 2011-ben 295-en ajánlották fel az egyházi 1 százalékot, alapítványként 2016-ban mindössze 45 felajánlást kapott. Ez részben az aktív tagok korstruktúrájának – a nyugdíjasok magas arányának – is a következménye.

5. táblázat: Az öt legtöbb támogatóval bíró, hitközségekhez és zsinagógákhoz kötődő zsidó civil szervezet a 2016-os rendelkező évben az 1 százalékos adófelajánlások alapján

	Közösség	Támogatók száma
1.	Maccabi Torna és Sport Alapítvány (Bét Sálom zsinagóga)	68
2.	Frankel Zsinagóga Alapítvány	52
3.	Szim Salom	45
4.	Alapítvány a Szegedi Zsinagógáért	44
5.	A Debreceni Zsidó Templomért és Temetőért Alapítvány	42

[3] A kutatás lezárása után közzétett adatok szerint 2017-ben 2609-en utaltatták át adójuk 1 százalékát zsidó civil szervezeteknek, ami jelentős növekedés az előző évhez képest. Ebben az évben is ugyanaz az öt szervezet kapta a legtöbb felajánlást, mint 2016-ban. (Chabad Lubavits Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány – 779; MAZS – 322; Mazsihisz Szeretetkórházért Közhasznú Alapítvány – 243; Világi Zsidó Iskola Alapítvány (Lauder) – 229; Alkotó Ifjúság Alapítvány (Scheiber) – 133)

A zsidóság lakóhelyi eloszlásának köszönhetően a legtöbb magyar zsidó civil szervezet Budapesten működik. A vidéki közösségek közül 8 rendelkezik saját alapítvánnyal, közülük a legtöbb támogatást Szeged (44) és Debrecen (42) kapta.

2.2. A vallási életben való részvétel

Magyarországon jelenleg a Mazsihisz, az EMIH és a MAOIH működtet zsinagógákat. Budapesten a Mazsihisz 14 zsinagógát tart fenn, az EMIH a Vasvári Pál utcai és az Óbudai zsinagógát, valamint a Chabad Keren Or Kulturális Központot, a MAOIH pedig két zsinagógát és három kisebb imaházat. A reform zsidó közösségek, a Szim Salom és a Bét Orim legtöbbször a Bálint Házban tartják meg összejöveteleiket.

Budapesten kívül méreteiket tekintve csak kisebb hitközségek működnek. Hivatalosan a Mazsihisz 27, az EMIH 3, a MAOIH pedig egy vidéki közösséget tart fenn. A vidéki települések között csak Debrecenben és Szegeden működik több közösség (láthatjuk, hogy az adó 1 százalékok esetében is ez a két vidéki hitközség kapta a legnagyobb támogatást).

2016 őszén kísérletet tettünk arra, hogy felmérjük Budapest és néhány vidéki település zsinagógáinak látogatottságát. Feltételezésünk szerint a nagy ünnepeken a zsinagógákban megjelenők száma megmutatja: hányan érzik szükségét annak, hogy évente legalább néhány szimbolikus aktussal kifejezzék kötődésüket a vallási-kulturális közösséghez. A szombatfogadások résztvevőinek számából pedig az ennél szorosabban kötődő, a vallási életben viszonylagos rendszerességgel részt vevő zsidók számára következtethetünk.

A felmérést a résztvevő megfigyelés módszerével végeztük. A zsinagógákat háromszor – ros hasana (újév) és jom kipur (engesztelés napja) ünnepén, valamint egy átlagos szombatfogadáson (2016. november 3-án és 4-én) – látogatták meg kollégáink, és egy előre kidolgozott módszerrel többször megszámolták, hogy hányan vannak jelen a szertartáson.[4] A számlálást minden budapesti imahelyen elvégeztük, de vidéken csak a viszonylag nagyobb közösségeket – Debrecen, Kiskunhalas, Nagykőrös, Nyíregyháza, Pécs, Szeged és Szolnok – vontuk be a kutatásba.

A felmérés adatai azt mutatják, hogy a legtöbben az újév, azaz ros hasana ünnepén keresik fel a zsinagógákat: 2016-ban ezen a napon 3462-en vettek részt az ünnepen a budapesti zsinagógák valamelyikében. Ebben az évben majdnem ugyanennyien,

[4] A felmérés során a nagyobb zsinagógákat kettő, a kisebbeket egy számlálóbiztos kereste fel. A jelenlevők megszámolását legalább kétszer, lehetőleg két térbeli pozícióból végezték el. Néhány kicsiny közösség esetében a jelenlevők számának megbecsülésére a helyi rabbit, egy közösségi vezetőt vagy a zsinagógai közösség egyik tagját kértük meg. A résztvevő megfigyelők külön megszámolták az ülőhelyeket elfoglalókat és a templomban, valamint az ahhoz tartozó egyéb tereken (például az udvaron, a bejárat közvetlen közelében) álló személyeket. Az itt közölt számok ezeknek a számlálásoknak az eredményei. Az alkalmazott módszer korlátai miatt valószínű, hogy a regisztrált adatok és a zsinagógákban az adott időpontokban megjelentek pontos száma eltérnek egymástól, de ez az eltérés csak minimális lehet.

3426-an mentek zsinagógába jom kipur előestéjén (kol nidré). A legtöbben a Dohány utcai zsinagógában (922, illetve 1165 fő), a Frankel Leó utcai zsinagógában (690, illetve 530 fő), a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában (280, illetve 386 fő), illetve az EMIH óbudai zsinagógájában (284, illetve 198 fő) voltak.

A péntek esti (illetve bizonyos esetekben szombat reggeli) szombatfogadáson már jóval kevesebben vettek részt: Budapesten összesen 842-en (az ünnepnapokon megjelentek körülbelül egynegyede) ünnepelte zsinagógában a szombat beköszöntét. A felmérés napján legtöbben a Hegedűs Gyula utcai zsinagógában jelentek meg (95 fő), a Dohány utcai templomot 80-an, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem (ORZSE) Bét Jehuda zsinagógáját 75-en, az Óbudai zsinagógát 71-en, a Bethlen téri zsinagógát 64-en és a Frankel zsinagógát 55-en keresték fel.

Az általunk vizsgált vidéki közösségekben is ros hasana volt a látogatottabb ünnep: akkor összesen 430-an, jom kipurkor 375-en vettek részt a szertartásokon. Míg azonban Budapesten az ünnepi zsinagógajáróknak csupán a negyede ment el később a szombatfogadásra, vidéken kisebbek a különbségek: a pénteki szertartáson összesen 188-an, azaz körülbelül feleannyian vettek részt, mint újévkor.

Figyelemre méltó különbségeket tapasztalunk, ha a budapesti zsinagógák látogatottságát felekezetek szerint vizsgáljuk meg. A Mazsihisz által fenntartott zsinagógákat ros hasanakor valamivel több mint 2800-an, jom kipurkor pedig 2960-an látogatták. Ezekben összességében tehát a második nagy ünnepen jelentek meg többen. Hasonlóak az arányok az ortodox zsinagógákban, ahol újévkor 120-an, majd jom kipurkor valamivel több mint 190-en voltak jelen. Ettől eltérően az EMIH zsinagógáiban majdnem 100-zal többen vettek részt a szertartáson ros hasanakor, mint az engesztelés napján (284 és 198 fő).[5] Ekkor az EMIH mindkét budapesti zsinagógájában több mint 100 fő volt jelen, a Mazsihisz 14 zsinagógája közül 6-ban vettek részt több mint 100-an az újévi ünnepi szertartáson.

A péntek esti (esetenként szombat reggeli) szombatfogadásra mindhárom felekezet zsinagógáiba jóval kevesebben mentek el, mint a nagy ünnepeken: a Mazsihisz zsinagógáinak látogatottsága ötödére (2962; 581) az EMIH-é negyedére (284; 71) az ortodoxiáé kevesebb mint harmadára (192; 75) csökkent.

A két magyarországi reformközösség, a Szim Salom és a Bét Orim nem rendelkezik saját zsinagógával, ezért az ünnepeket és egyéb összejöveteleiket zsidó közösségi intézményekben – legtöbbször a Bálint Házban – tartják. A Szim Salom újévi istentiszteletén 120 fő, a Bét Orimén 70 fő vett részt, jom kipurkor ennek a létszámnak körülbelül a fele, a szombatfogadáson pedig mintegy 15–20 fő jelent meg.

[5] Az adatok nem tartalmazzák a szertartásokon az EMIH Keren Or zsinagógájában résztvevők számát, mivel a megfigyelések szerint jelentős részük külföldi volt, és ezért nem tartoznak a vizsgált népességhez. Ebben a zsinagógában a nagy ünnepeken körülbelül 120-an, a szombatfogadáson pedig 82-en voltak jelen.

2.3. Összefoglalás

Ha összevetjük egyfelől a magyarországi zsidó népesség létszámára vonatkozó becslésünket a zsidó azonosságot intézményes aktussal kifejezők számával, másfelől pedig a vallási életben szimbolikusan vagy rendszeresen résztvevők számával, azt látjuk, hogy a két adat közti különbség igen nagy.

Míg a zsidó népesség összlétszáma 59 000 és 110 000 (anyai ági leszármazás), illetve 160 000 (egy zsidó nagyszülő) közé tehető, addig a népszámláláskor önmagukat vallási és/vagy etnikai értelemben zsidóként meghatározók, illetve adójukkal a zsidó hitfelekezeteket támogatók száma valamivel kevesebb volt, mint 11 000 fő. Méréseink szerint a vallási-felekezeti életben alkalmilag résztvevők száma 4000 fő körül lehet, a rendszeres vallásgyakorlók száma pedig maximum 1000 fő. Nem sokat tévedhetünk, ha – a becslések bizonytalanságait is figyelembe véve – azt mondjuk, hogy a teljes vizsgált népességnek legfeljebb 10 százalékát teszik ki azok, akik intézményes aktusokkal is kifejezésre juttatják zsidó önidentifikációjukat, és legfeljebb 5 százalékát azok, akik legalább szimbolikus gesztusokban kinyilvánítják a vallási-kulturális közösséghez való tartozásukat. A rendszeres vallásgyakorlók száma pedig legfeljebb a teljes zsidó népesség 1 százalékát teheti ki. Az ünnepi és a rendszeres zsinagógalátogatók száma közötti különbség a neológ felekezet esetében a legnagyobb és az ortodoxia esetében a legkisebb.

Az adófelajánlások vizsgálata azt mutatja, hogy az elmúlt években mind a felekezeteknek, mind a civil szervezeteknek címzett adófelajánlások száma folyamatosan nőtt. Az adatok azt is jelzik, hogy mindhárom hitközséget sok olyan személy is támogatja, aki még a nagy ünnepek idején sem jár zsinagógába. (Ez a különbség az itt bemutatott számokban megjelenő különbségnél is nagyobb, mivel a zsinagógákban minden jelenlévőt megszámoltunk, tehát a nem adóköteles gyermekeket és nyugdíjasokat is). A támogatók és a zsinagógalátogatók köre feltehetőleg leginkább a MAOIH esetében fedi egymást.

Figyelemreméltó adat, hogy összességében a zsidó civil szervezeteket adófelajánlásokkal támogatók száma jóval alacsonyabb, mint azoké, akik valamelyik zsidó felekezetnek ajánlják fel adójuk 1 százalékát, sőt, csak alig több mint a fele az alkalmi zsinagógalátogatók számának. Ez azt jelzi, hogy sokan azok közül, akik az önmagukat zsidóként azonosítók szűkebb köréhez tartoznak, nem támogatnak zsidó civil szervezeteket adófelajánlásaikkal. Ezen a téren nagyok az egyes felekezetek közötti különbségek: míg az EMIH/Chabad civil szervezeteinek támogatói is kevesebben vannak, mint a felekezetet támogatók, de többen, mint a felekezet ünnepi istentiszteletein részt vevők, addig a neológia esetében a felekezethez köthető civil szervezetek támogatóinak száma mind a felekezeti felajánlások, mind az alkalmi zsinagógalátogatók számánál kisebb.

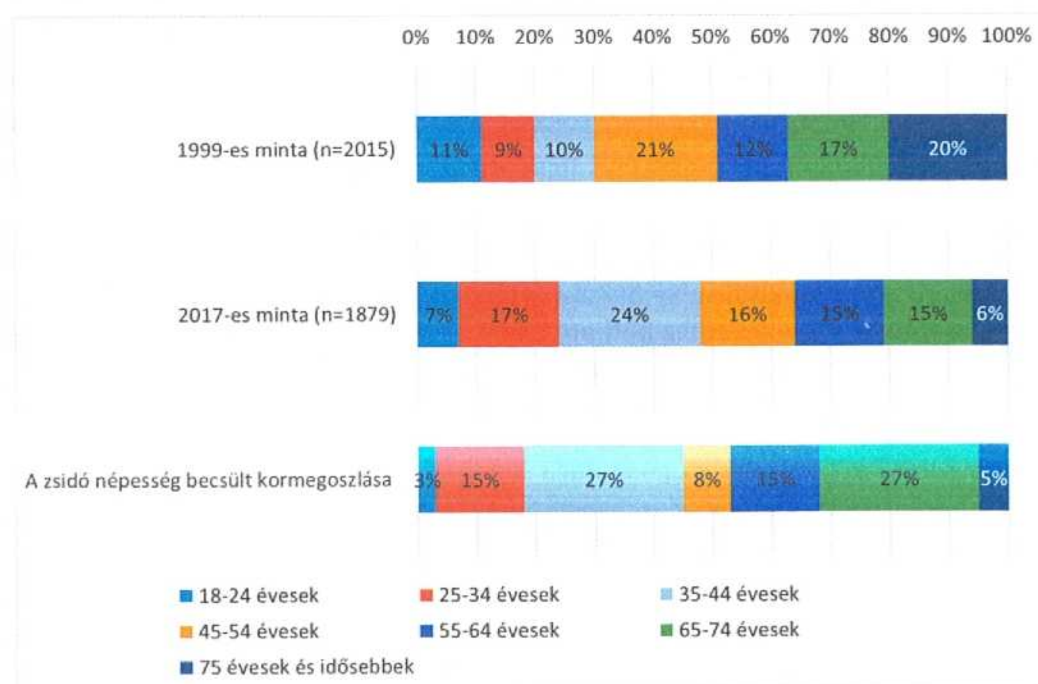
3. TÁRSADALMI-DEMOGRÁFIAI HELYZET

A magyarországi zsidóság felmérésének előkészítése során nem álltak rendelkezésünkre az alapsokaságot pontosan leíró adatok, ezért (mint a bevezetőben jeleztük) a mintavétel különböző forrásokból, heterogén módon történt. Ezért a minta nem tekinthető a szó szigorú értelmében reprezentatívnak, de az adatok jól közelítik a tényleges társadalmi-demográfiai jellegzetességeket. Ebben a fejezetben a válaszadókat társadalmi-demográfiai mutatók alapján vizsgáljuk, annak érdekében, hogy pontosabb képet kapjunk a minta alapvető sajátosságairól. Először nem és családi állapot, majd lakóhely, iskolázottság és különböző gazdasági mutatók (foglalkozás, gazdasági aktivitás és jövedelem) szerint jellemezzük a válaszadókat, végül pedig a szociális rászorultság alapján a társadalmi státuszról is pontosabb képet kapunk.

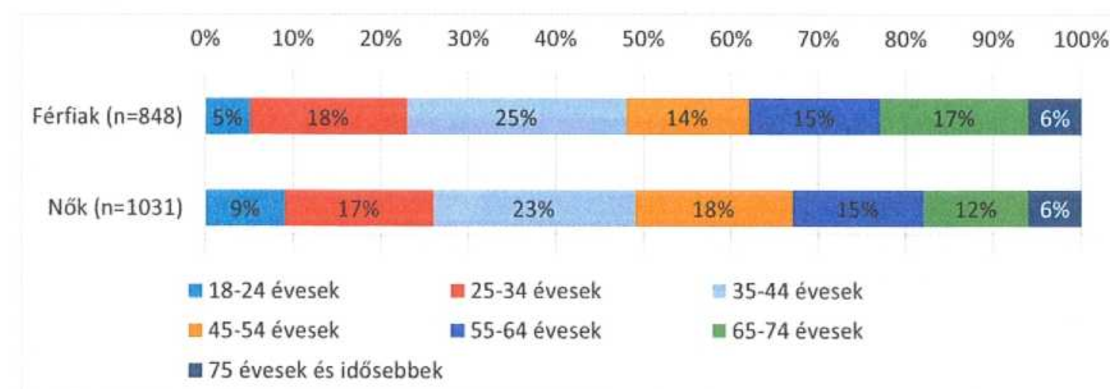
3.1. Nem, életkor és családi állapot

A minta nemek szerinti megoszlása (nő: 55%, férfi: 45%) szinte hajszálra megegyezik a népszámlálás szerinti országos és budapesti adatokkal. A minta életkori megoszlása elég jól illeszkedik a zsidóság becsült kormegoszlásához, a hét kategória közül csak kettőben (45–54 és 65–74 évesek) van statisztikailag számottevő eltérés. Figyelemreméltó, hogy akárcsak az 1999-es kutatásban, amikor is feltűnően alacsony volt az akkor 56–65 éves korcsoport (tehát az 1934 és 1943 között születettek) aránya, most is jól látszik, hogy az 1944 előtt született, immár legidősebb évjáratok létszáma lényegesen kisebb, mint az előző korcsoportoké. A mostani minta átlagéletkora (48 év) pontosan megegyezik a demográfiai számítások alapján becsült teljes 18 éves és idősebb zsidó népesség átlagéletkorával.

3. ábra: Az 1999-es és a mostani minta életkori megoszlásának összevetése a zsidó népesség becsült összetételével

4. ábra: A minta korcsoportok szerinti megoszlása, nemenként (Bázis: teljes minta)

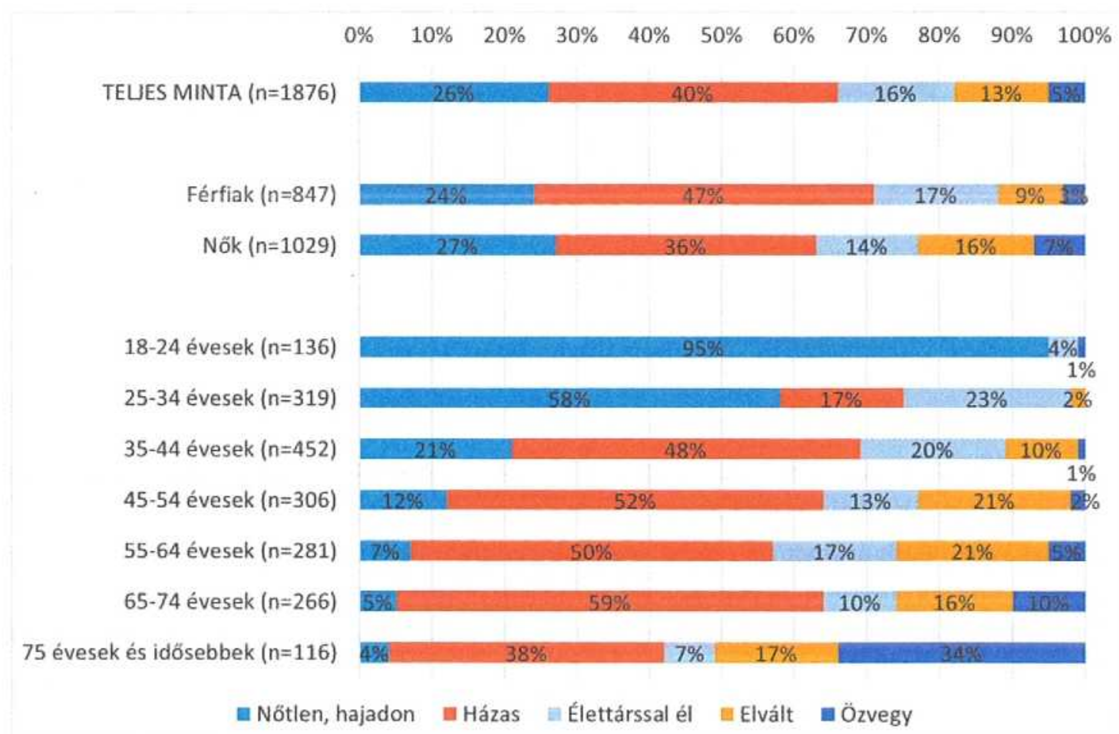

A családi állapotra vonatkozó adatok már 1999-ben azt mutatták, hogy a zsidó népességen belül is növekszik az élettársi kapcsolatok aránya. Azóta ez a tendencia csak erősödött: a házasságban élők aránya 45-ről 40 százalékra csökkent, miközben az élettárssal élőké 7-ről 16 százalékra nőtt. A 35 évesnél fiatalabbak körében az élettárssal élők aránya (18%) már jócskán meg is haladja a házasokét (12%). Kirajzolódik még egy sajátos tendencia: a magasabb iskolai végzettséggel nagyobb arányú élettársi kapcsolat jár együtt: a 8 osztályt vagy szakmunkásképzőt végzettek körében 9 százalék, az érettségizettek körében 12 százalék, a diplomások körében viszont már 17 százalék. Ez az összefüggés különösen a fiatalabb korcsoportokban erős, de a tendencia az idősebbek körében is fennáll. Ugyanilyen összefüggés sem az országos felmérésekben, sem a fővárosi adatokban nem figyelhető meg.

Ugyancsak konzisztens az 1999-es felmérés adataival az a jelenség, hogy az elváltak aránya a nők körében lényegesen magasabb (16%), mint a férfiakéban (9%). Ez a tendencia a teljes népességre is jellemző, azonban a mi mintánkban nagyobb az eltérés. Az újraházasodásnak a teljes mintában kimutatható 28 százalékos aránya számottevő nemek szerinti eltéréseket takar: a párkapcsolatban élő férfiak 32 százalékának, míg a nők mindössze 24 százalékának volt korábbi házassága vagy élettársi kapcsolata. Az egyedülálló nők aránya majdnem kétszerese az egyedülálló férfiakénak. *(5. ábra)*

A minta 61 százalékának van gyereke (n = 1149). A gyermekek száma a zsidó népességben sem tér el a magyar társadalom egészére jellemzőtől, és meglehetősen alacsony: az átlagos gyermekszám 1,2. Ez azonos az 1999-ben mért számmal, de az átlag eltérő megoszlást takar. A gyermektelenek aránya a korábbihoz viszonyítva nőtt, 29-ről 38 százalékra, de ugyancsak nőtt a három vagy többgyerekesek aránya, 7-ről 12 százalékra. Hasonlóan az 1999-es felméréshez, a 40 fölötti évjáratokban a férfiakra magasabb (1,9) átlagos gyermekszám jellemző, mint a nőkre (1,6), míg 40 alatt a nemek közötti megoszlás kiegyenlített. A zsidó népességre – akárcsak a magyar társadalomra és különösen a magas iskolázottságú rétegekre – a késői gyermekvállalás a jellemző: a mintában a legfiatalabbak (25 év alattiak) között senkinek sincs gyereke, és 25–34 év között is alig 10 százalék ez az arány.

5. ábra: A teljes minta családi állapot szerinti összetétele, és a csoportok nem és életkor szerinti megoszlása (Bázis: teljes minta)

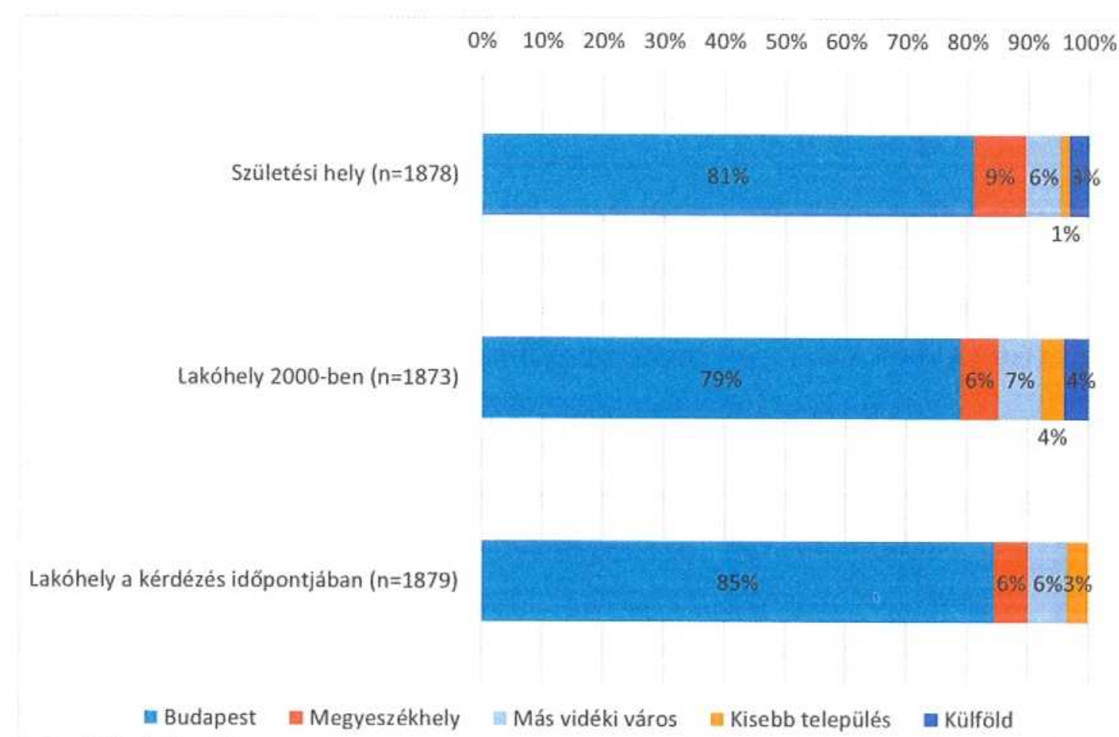
3.2. A népesség térbeli eloszlása

A minta térbeli eloszlását három időpontban vizsgáljuk: születéskor, 2000-ben és a kérdezés időpontjában. Mind a három időpont alapján egyértelmű budapesti dominancia látható[6]: a válaszadók 81 százaléka Budapesten, 9 százaléka megyeszékhelyen, 6 százaléka más vidéki városban, 1 százaléka kisebb településen és 3 százaléka külföldön született. 2000-ben a megkérdezettek 79 százaléka volt budapesti lakos, megyeszékhelyen a minta 6, más vidéki városban 7, kisebb településen és külföldön 4–4 százaléka élt. A kérdezés időpontjában a megkérdezettek 85 százaléka budapesti lakos, míg 6–6 százalék él megyeszékhelyen és más vidéki városban, 3 százalék pedig kisebb településen.[7]

[6] Fontos megjegyezni, hogy bár a magyarországi zsidók nagy többsége Budapesten él, a mintavétel sajátosságai miatt az ábrán bemutatott megoszlások nem általánosíthatóak a teljes népességre, csupán a mintában szereplő válaszadókat jellemzik.

[7] Az 1999-es kutatás mintájában 88 százalék volt budapesti lakos, 7 százalék élt megyei jogú városban, 4 százalék más városban és 2 százalék kisebb településen. Ezek az arányok eltérnek a 2017-es kutatás eredményeitől, de ez nem jelenti azt, hogy csökkent volna a budapestiek aránya 1999 óta, sokkal valószínűbb, hogy a mostani kutatásban egyszerűen nagyobb arányban sikerült nem fővárosiakat is elérni.

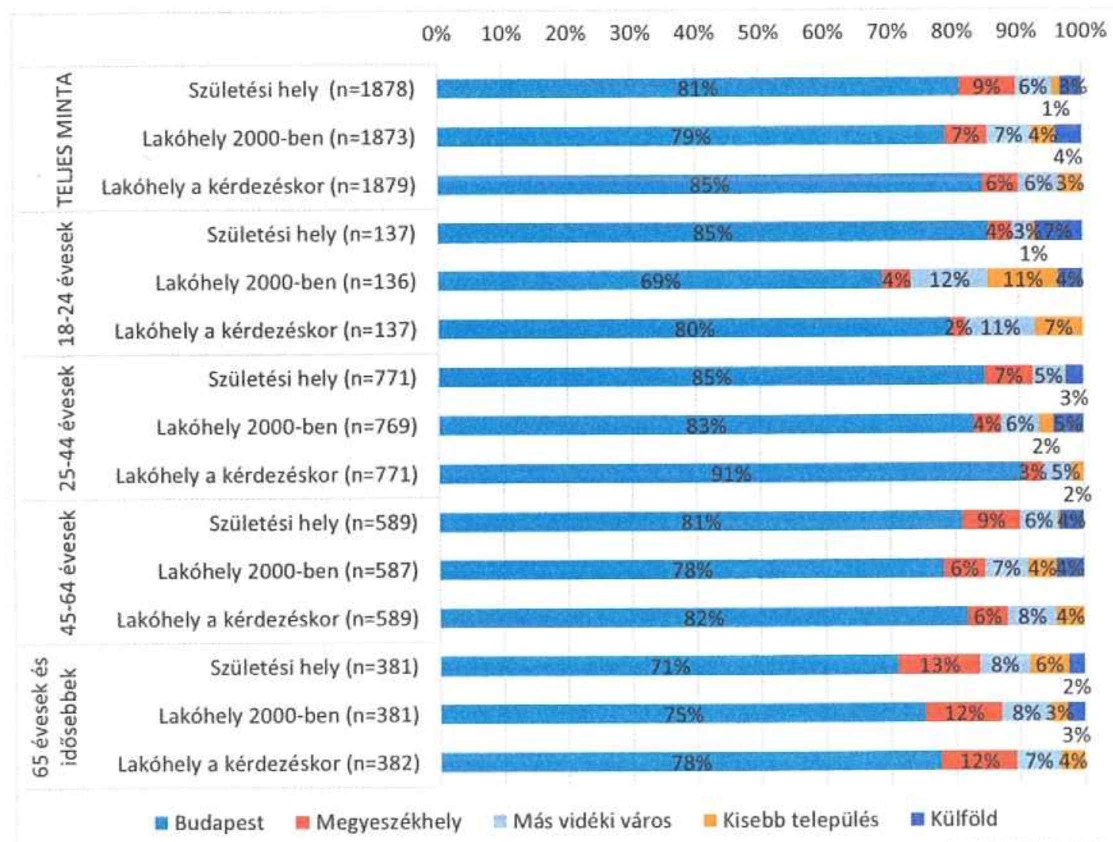
6. ábra: A minta térbeli megoszlása (Bázis: teljes minta)

A kisebb településekre általánosan jellemző az elöregedés jelensége, ez mintánk térbeli elosztásán is megfigyelhető. Születési hely szerint, a fiatalabb korcsoportokban a legmagasabb a budapestiek aránya (85–85%), a legidősebbeknél pedig a legalacsonyabb (71%)[8]. Ha a három időpontban – a születéskor, 2000-ben és 2017-ben – regisztrált lakóhelyet tekintjük, akkor azt látjuk, hogy – a legidősebbeket leszámítva – a kisebb településeken minden korcsoport esetében 2000 óta csökkenő arányokat és városok felé való mozgást tapasztalunk.

[8] Ehhez az alacsony arányhoz hozzájárulhat, hogy a legidősebb korosztályok esetében Budapest lényegesen kisebb volt, és jó néhány ma már hozzá tartozó kerület akkor a főváros közigazgatási határán kívül esett.

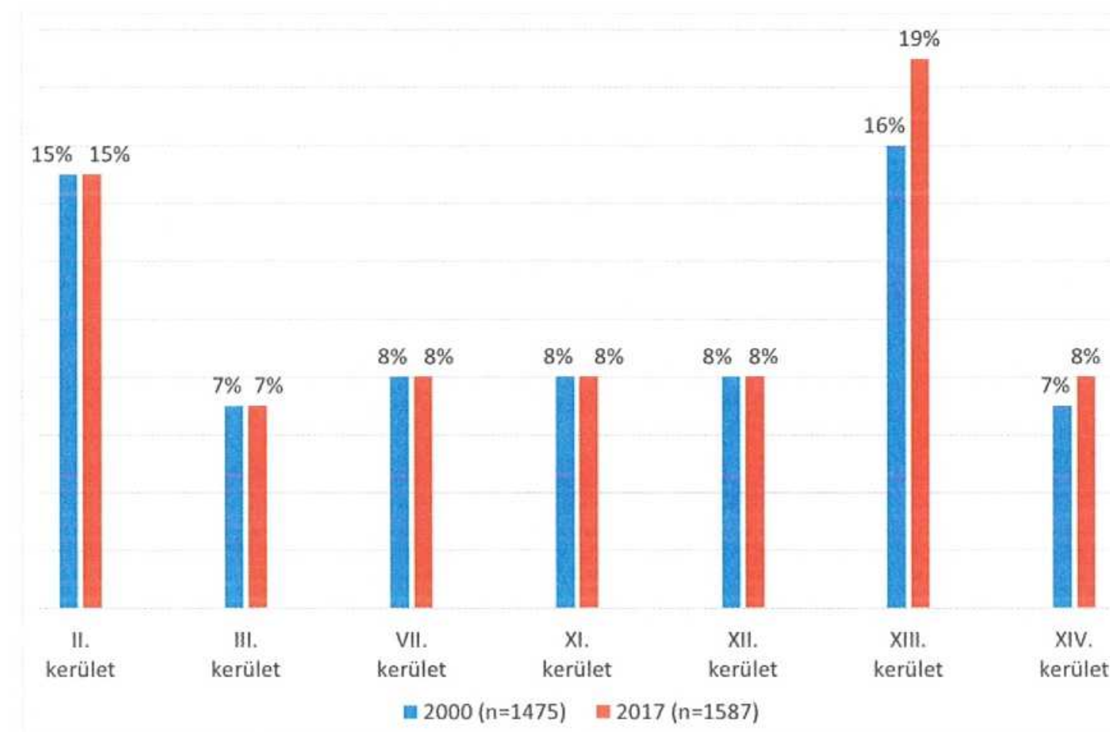
7. ábra: A népesség térbeli megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

Mivel a magyarországi zsidóság jelentős része Budapesten született, és ott is lakott 2000-ben, valamint a kérdezés időpontjában is, érdemes a kerület szerinti eloszlást is megvizsgálni[9]. A minta adatai alapján a budapesti zsidóság közel háromnegyed része (73%) hét kerületben lakik. A II. és a XIII. kerületekben a többihez képest kiugróan magas a válaszadók aránya, a kérdezés időpontjában 15 és 19 százalék. Tehát a budapesti zsidók több mint egyharmada ebben a két kerületben élt. A budapesti megkérdezettek további 7–8 százaléka lakik a III., VII., XI., XII. és XIV. kerületekben. Az alábbi ábrán látható, hogy 2000-hez képest csak két kerületben történt változás a XIII. kerületben jelentősen, a XIV. kerületben meg valamelyest nőtt az ott élő válaszadók aránya.

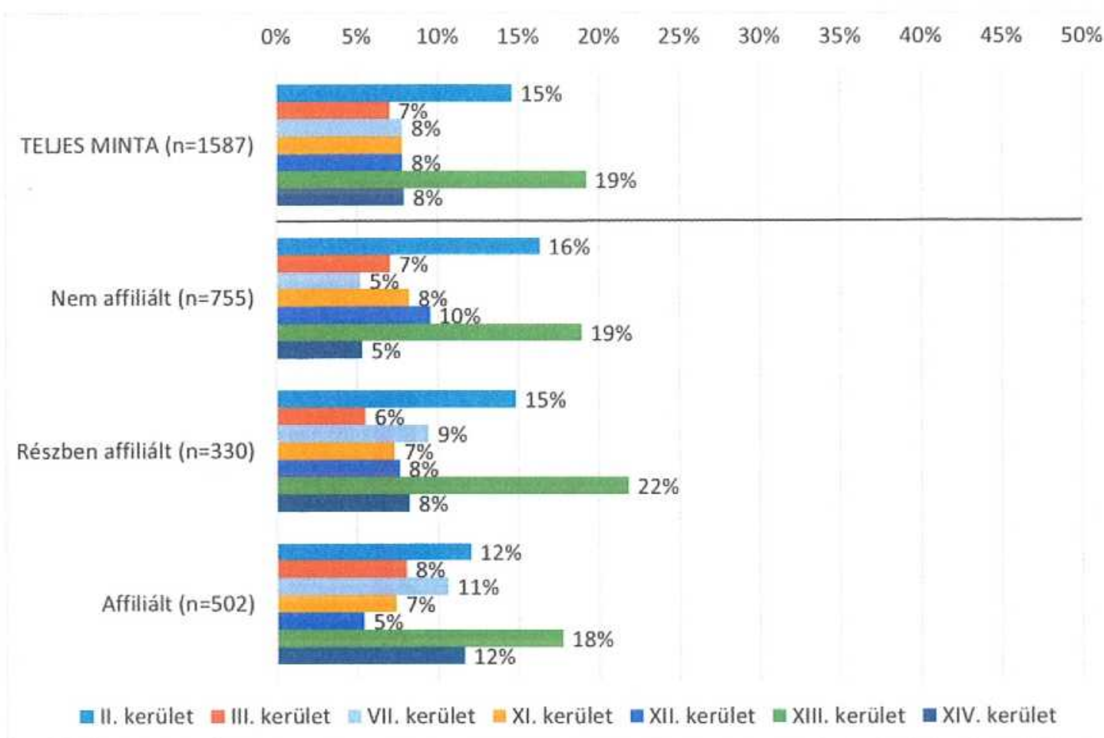
[9] A budapesti kerületekre vonatkozó kérdést a 2000-es és a jelenlegi lakóhely esetében tettük csak fel, a születési helyhez kapcsolódóan nem, mivel Budapest közigazgatási térképének változásai miatt a különböző korcsoportok esetében ezek akár mást is jelenthetnek.

8. ábra: Budapesti kerületek közötti eloszlás, 2000-ben és 2017-ben (Bázis: budapesti lakosok)

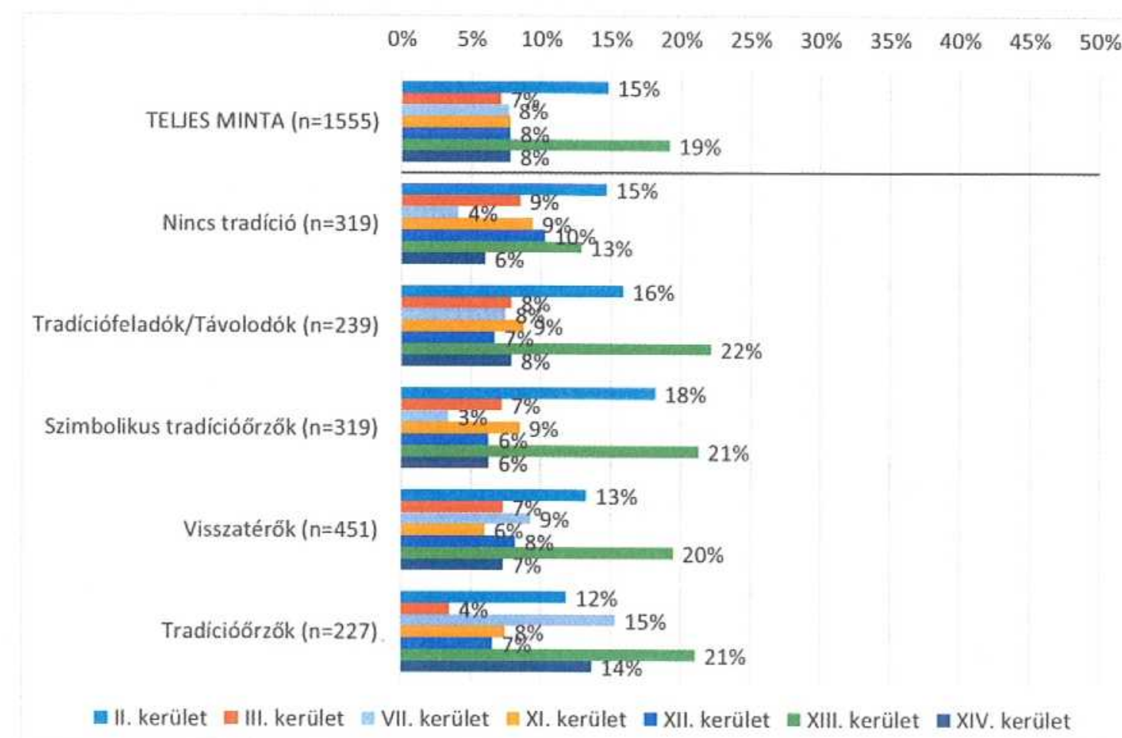
A budapesti affiliáltak 8 százaléka a III., 11 százaléka a VII. és 12 százaléka a XIV. kerületben él, arányuk ezekben a kerületekben a legmagasabb a másik két csoporthoz képest, de emellett a II. és XIII. kerületben is 10 százalék feletti arányban laknak. A részben affiliáltak közel egynegyede él a XIII. kerületben. A nem affiliáltak a II. és a XII. kerületekben laknak magasabb arányban a másik két csoporthoz képest, de a XIII. kerületben is jelentős arányban élnek (19%).

9. ábra: Budapesti kerületek közötti eloszlás a kérdezés időpontjában, a budapesti lakosok körében és az affiliáció szerint (Bázis: budapesti lakosok)

A tradíciót nem őrzők a II. kerületben laknak legnagyobb arányban, míg a másik négy csoport a XIII. kerületben. Utóbbi kerületben a teljes minta közel egyötöde él, a tradíciót nem őrzők csoportjának viszont csupán 13 százaléka. Érdemes még kiemelni, hogy a tradícióőrzők közül a minta átlagánál jelentősen többen laknak a VII. kerületben, a történeti zsidónegyed területén (15%) és a XIV. kerületben (14%).

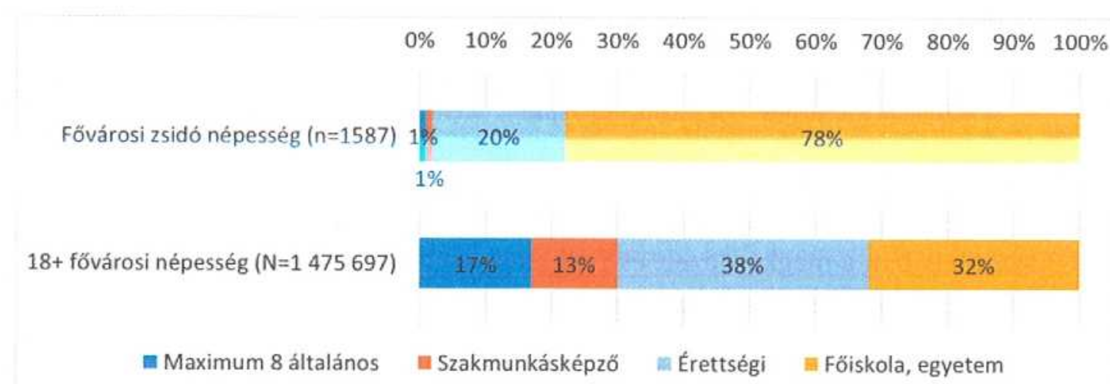
10. ábra: Budapesti kerületek közötti eloszlás a kérdezés időpontjában, a budapesti lakosok körében és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: budapesti lakosok)

3.3. Iskolázottság és mobilitás

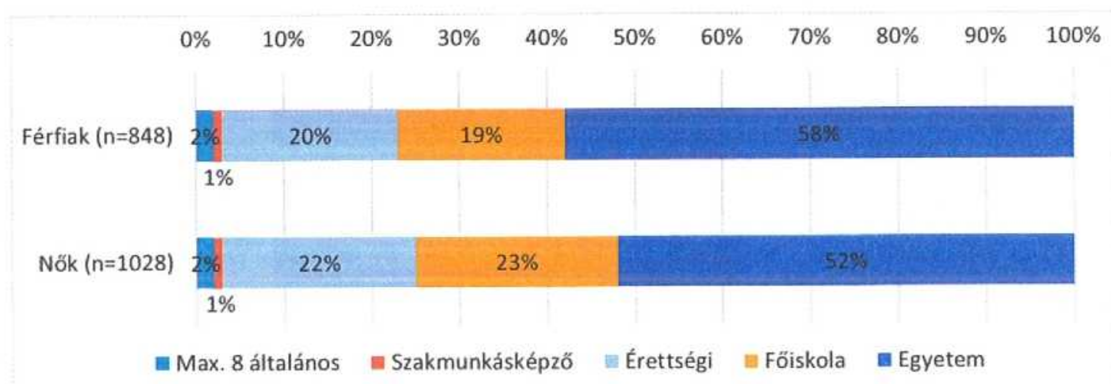
Talán nem meglepő, hogy az adatok – akárcsak 1999-ben – a zsidó népesség átlagot meghaladó iskolázottságát mutatják. Követjük a korábbi felmérés adatelemzésének fonalát, és a zsidó népesség – konkrétan a teljes minta 85 százalékát kitevő budapesti mintarész – iskolázottsági adatait a budapesti népességéhez viszonyítjuk. A zsidó népességben a diplomások aránya (78%) nemcsak az országos átlagnál (18%), de a budapestieken belüli aránynál (32%) is lényegesen magasabb.

11. ábra: A budapesti zsidó népesség és a fővárosi népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása (Bázis: a zsidó minta budapesti része, illetve KSH 2011. évi népszámlálás)

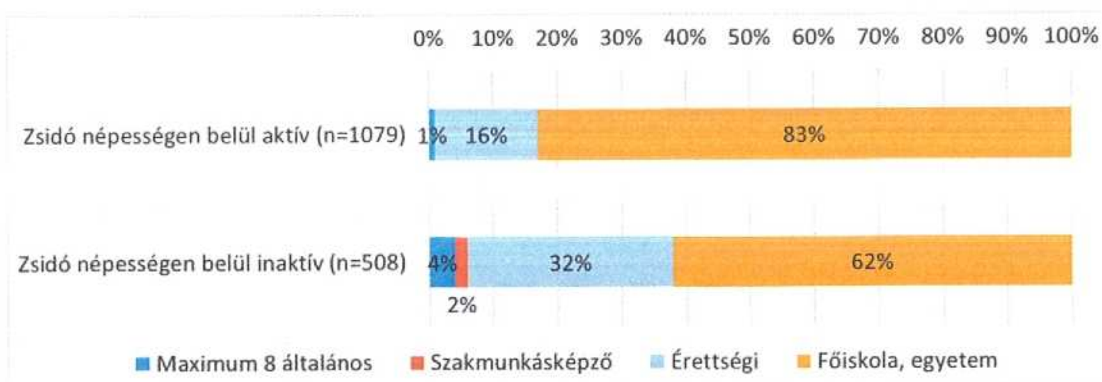
Ráadásul a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között az egyetemi diplomával rendelkezők aránya (57%) közel háromszorosa a főiskolai végzettségűekének (21%). A férfiak körében valamivel több a diplomás, mint a nőkében, de ez elsősorban az egyetemi végzettségre igaz; a nők főiskolai végzettségben tapasztalható enyhe fölénye valamelyest kiegyenlíti a képet. Az elmúlt csaknem két évtizedben, az újabb évjáratok belépésével a zsidó népesség iskolázottsági szintje a korábbinál is magasabb lett, és különösen a nők körében ugrott meg jelentősen a diplomások aránya (az 1999-es 47 százalékról a mostani 75 százalékra).

12. ábra: A zsidó népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása nemek szerint (Bázis: teljes minta)

A növekedés egy másik metszetben is igen látványos: az aktív korosztályokban a főiskolát vagy egyetemet végzettek 1999-ben kétharmadnyian voltak, 2017-ben már négyötödnyien vannak.

13. ábra: A zsidó népesség iskolai végzettség szerinti megoszlása gazdaságilag aktívak és inaktívak körében (Bázis: teljes minta)

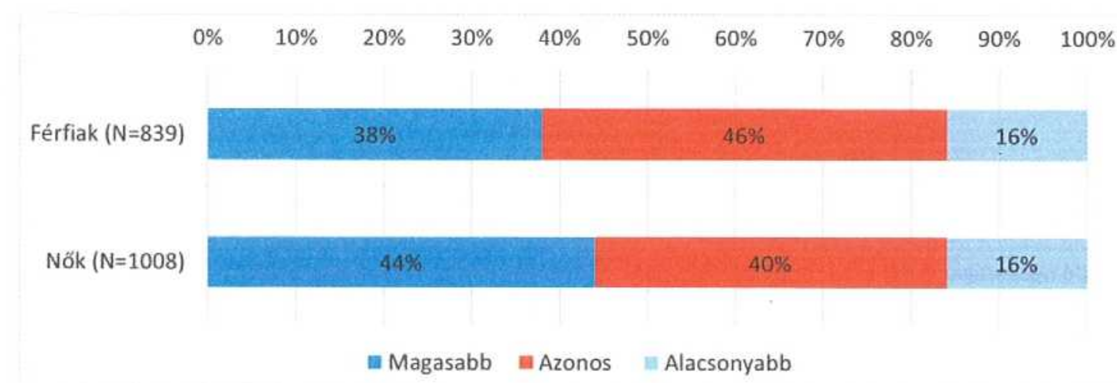

Iskolázottság szempontjából a párkapcsolatokat nagyfokú homogenitás jellemzi: az esetek 69 százalékában a megkérdezett és (jelenlegi vagy korábbi) házas- vagy élettársa egyaránt főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezik.

Az iskolázottságban tapasztalt meredek növekedés természetesen nagyfokú intergenerációs mobilitás során jött létre: a mai zsidó népesség jelentős részének magasabb a végzettsége, mint a felmenőié volt. E jelenség alábbi elemzéséhez két dolgot kell előrebocsájtanunk. A számítások során a 21 év alattiakat (a minta 1,7 százalékát) nem vettük figyelembe, hiszen az ő iskolai tanulmányaik még nem tekinthetők lezártnak. Másodszor is pedig az elemzésben a diplomások közé soroltuk azokat, akik elmúltak 24 évesek és még tanulnak, mivel ők, minden valószínűség szerint a jövőben diplomát szereznek.

Kiindulópontként megállapíthatjuk, hogy a zsidó népesség harmada-negyede minimum második generációs diplomás. A kétféle arány arra utal, hogy a férfiak és a nők között ebben a tekintetben is jelentős különbségek vannak. A továbbiakban – lévén hogy az iskolázottságot is magában foglaló életpálya alakulásában nagy szerepe van az azonos nemű szülő által kínált mintának – a férfiak esetében az apa, a nők esetében az anya végzettségéhez fogunk viszonyítani. Mindenekelőtt szögezzük le, hogy a férfiak körében 34 százalék a diplomás apától származó diplomás válaszadó, a nők körében pedig az anya végzettségével való ugyanilyen egyezés 27 százalékos. Ennél nagyobb a szülőkénél magasabb végzettséget szerzettek aránya mindkét nem, de különösen a nők esetében: a férfiak 38, a nők 44 százaléka tartozik a felfelé mobil csoportba.

14. ábra: A válaszadók iskolázottsága az azonos nemű szülőjükhöz viszonyítva (Bázis: legalább 21 éves válaszadók)

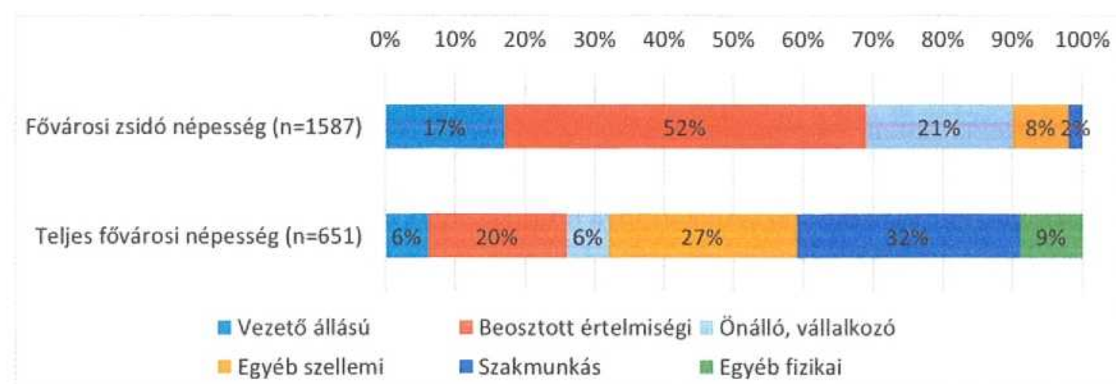
3.4. Aktivitás, foglalkozás, beosztás

A zsidó népesség fentebb bemutatott magas iskolázottsága értelemszerűen hatással van a foglalkozással, munkaviszonnyal kapcsolatos tényezőkre, a foglalkozási hierarchiában való elhelyezkedésre is. Először is feltűnő az aktívak viszonylag magas aránya: az aktívak (a teljes vagy részmunkaidőben foglalkoztatottak) aránya 66 százalék, és még a 65 éves és idősebb korcsoportban is 18 százalék. A teljes budapesti népességhez képest a különbség nem nagy (ott 63 százalék az aktív), viszont a 65 éves és idősebb budapestiek körében csak 4 százalék. A zsidó népességben tehát jóval elterjedtebb a magasabb élet-

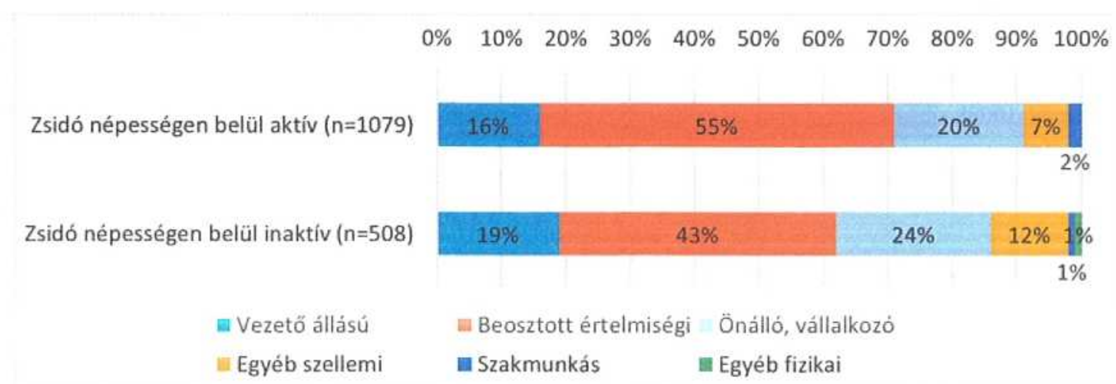
korban is megőrzött aktivitás, ami nyilvánvalóan nem független a foglalkozás szerinti összetételtől, a szellemi munkakörök és az önálló, vállalkozói pályák dominanciájától.

Ha ugyanis a zsidó népesség budapesti részét (az iskolázottság áttekintésénél követett megoldáshoz hasonlóan) a teljes budapesti népességhez[10] hasonlítjuk, elsőre szembetűnik, hogy a zsidók körében számottevően magasabb a szellemi munkakörökben dolgozók, valamint a vállalkozók, és jelentősen alacsonyabb a fizikai munkaköröket betöltők aránya. Ezek a különbségek már 1999-ben is fennálltak, de a mértékük mára tovább nőtt.

15. ábra: A budapesti zsidó népesség és fővárosi népesség foglalkozás szerinti megoszlása (Bázis: a zsidó minta budapesti része, illetve az országos felmérés budapesti része)

16. ábra: A zsidó népesség foglalkozás szerinti megoszlása gazdaságilag aktivak és inaktívak körében (Bázis: teljes minta)

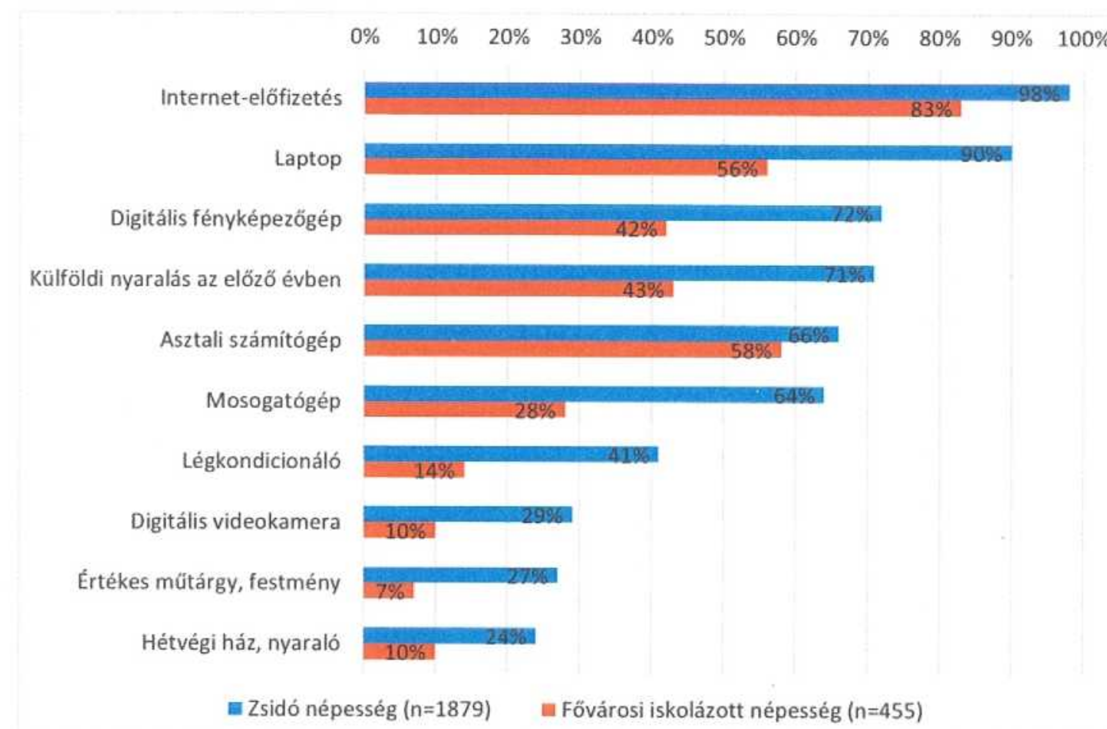

[10] A budapesti foglalkozási adatokat a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 2017-ben készült három, egyenként 1200 fős omnibusz-felmérésének súlyozott adataiból vettük.

3.5. Anyagi helyzet, életszínvonal

Az átlagosnál magasabb iskolázottsági szint, az átlagosnál gyakoribb szellemi pálya és vezető beosztás nyilván átlagosnál magasabb jövedelmi szinttel is együtt jár. Elemzésünkben ezt – lévén hogy a valós jövedelmi információk „kényes" kérdésnek számítanak, és ezekről nehéz hiteles képet kapni – közvetett módon vizsgáltuk: bizonyos vagyoni javak és tartós fogyasztási cikkek meglétét vettük számba. A következő ábra tartalmaz még egy, az anyagi helyzetet jól tükröző indikátort, a külföldi nyaralást.

17. ábra: Tartós fogyasztási cikkek és vagyontárgyak birtoklása a zsidó és a fővárosi iskolázott népességben (Bázis: teljes minta, illetve az országos felmérés budapesti iskolázott része)

Az életszínvonal emelkedése és a technikai fejlődés látványosan rányomja a bélyegét a családok ellátottságára. Szép példája ennek, hogy 1999-ben még csak a zsidó háztartások 47 százalékában volt asztali számítógép, ez most már 66 százalék, miközben már a válaszadók 90 százaléka rendelkezik laptoppal (minden második háztartásban mindkettő megtalálható). A változás egyik leglátványosabb jele a mind gyakoribbá váló külföldi nyaralás: ezt 1999-ben még csak 48 százalék, tavaly 71 százalék engedhette meg magának.

3.6. Szociális rászorultság

Az életkörülmények vizsgálata során külön figyelmet fordítottunk a szociális támogatásra és a segítségre szoruló csoportokra. Ezért kérdéseket tettünk fel a szociális támo-

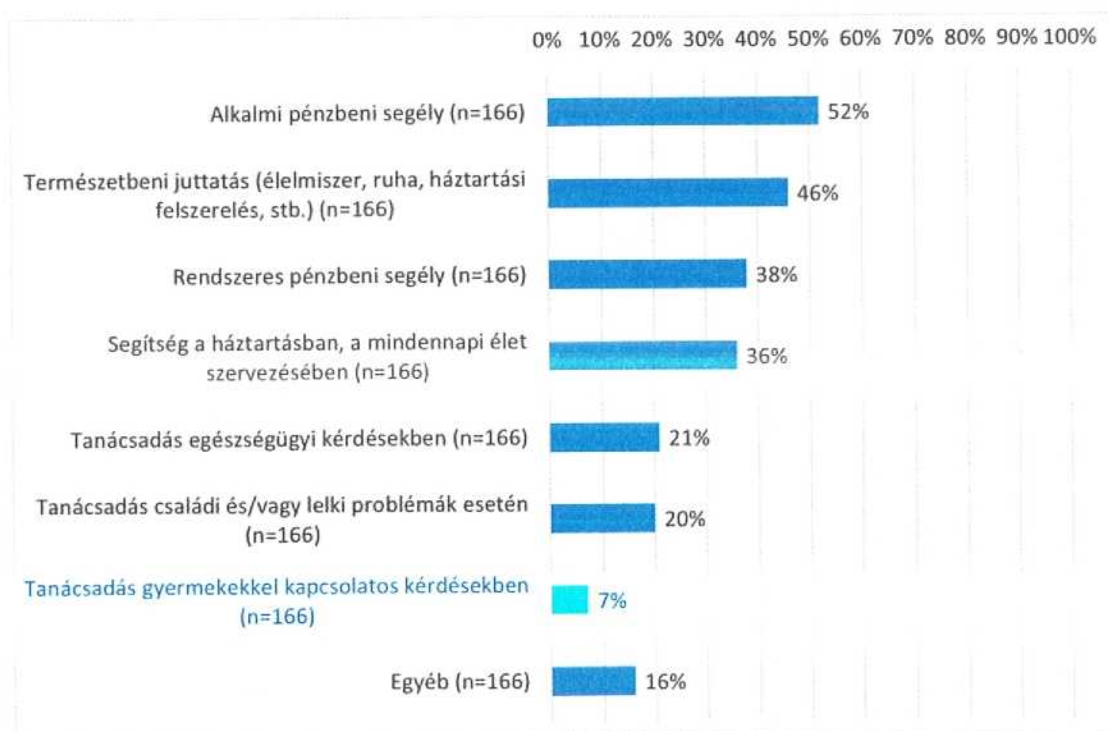
gatással kapcsolatos tapasztalatokról és elvárásokról, valamint a szociális támogatással foglalkozó szervezetek ismertségéről.

3.6.1. A szociális támogatással kapcsolatos elvárások

A válaszadókat megkérdeztük arról, szükségük lenne-e nekik vagy a velük közös háztartásban élő családtagok közül valakinek szociális támogatásra, tanácsadásra. A kérdésre csupán 9 százalék válaszolt igennel. Azok, akik jelezték, hogy szükségük lenne ilyen segítségre, leginkább idősebbek, nyugdíjasok, vagy munkanélküliek voltak. Minél alacsonyabb egy háztartásban az egy főre jutó havi nettó jövedelem, annál nagyobb az igény a segítségre: ahol ez az összeg nem haladta meg az 50 000 forintot, 37 százalék jelezte, hogy igényelne támogatást, 50 000–99 999 forint egy főre eső jövedelem esetén pedig ez az arány 21 százalék volt.

Aki jelezte, hogy szüksége lenne szociális támogatásra, tanácsadásra, arról is nyilatkozhatott, milyen segítséget igényelne. A válaszadóknak leginkább alkalmi pénzbeli segélyre (52%), valamilyen természetbeni juttatásra (46%), rendszeres pénzbeli segélyre (38%), illetve a mindennapi élet megszervezésével kapcsolatos segítségre (36%) lenne szükségük. Jóval kevesebben – bár azért nem elhanyagolható arányban – jelezték, hogy tanácsadást igényelnének, például egészségügyi (21%), családi (20%) vagy gyermekneveléssel kapcsolatos kérdésekben (7%).

18. ábra: Milyen jellegű szociális támogatásra, tanácsadásra lenne szüksége Önnek vagy az Önnel közös háztartásban élőknek? (Bázis: szociális segítséget igénylők)

3.6.2. Szociális támogatást nyújtó szervezetek: ismeretek és tapasztalatok

A kutatás során igyekeztünk felmérni azt is, mennyire tájékozottak a magyarországi zsidók a szociális támogatást nyújtó szervezetekről. A válaszadók 65 százaléka jelezte, hogy ismer olyan szervezetet, amely adományokat gyűjt, és juttat el a rászorulóknak. Még a legfiatalabbaknak is több mint fele (51%) ismer ilyen szervezetet, míg a többi korosztály legalább 60 százaléka válaszolt igennel. Természetesen minél affiliáltabb valaki, annál nagyobb a valószínűsége, hogy ismer rászorulókat támogató szervezetet. Ha azonban a válaszadókat arra kértük, hogy nevezze meg, mely szervezetekre gondol, csupán 58 százalékuk tudott konkrét szervezetet említeni. Közülük a legtöbben a Mazsihisz (38%) vagy az EMIH (34%) valamely intézményét jelölték meg, illetve az American Jewish Joint Distribution Committee-t (JDC) és az általa fenntartott MAZS Alapítványt (30%).

A megkérdezettek 20 százaléka jelezte, hogy az elmúlt tíz évben vagy ő, vagy egy vele közös háztartásban élő családtag kapott szociális támogatást zsidó szervezettől, azonban csak 55 százalékuk tudta megmondani, mely szervezet volt a segítségnyújtó. 39 százalékuk említette a Mazsihiszt vagy valamely szervezetét, 35 százalék a JDC-t, míg 4 százalék az EMIH-et és intézményeit.

A válaszadóknak csupán 55 százaléka mondta, hogy ismer olyan szervezetet, amelyhez adott esetben szociális támogatásért, nehéz helyzetekben tanácsért fordulhat. Közülük 61 százalék említett konkrét szervezetet is: 53 százalékuk a Mazsihiszt, 36 százalékuk a JDC-t, 16 százalékuk pedig az EMIH-et jelölte meg. Leginkább az idősebbek és az affiliáltak jelezték, hogy szükség esetén tudják, mely zsidó szervezethez fordulhatnak.

3.7. Összefoglalás

Mint a zsidó népességre vonatkozó demográfiai becslés korosztályos adataiból látszik, a 2015-ös korfa fordított piramis alakú, és jól tükrözi a vészkorszakot követő születések számának megugrásával megnövekedett korosztály elöregedését, ezzel együtt fogyását az elmúlt években. Az 50–55 éves és 20–25 éves generációk feltűnően alacsony létszáma a rendszerváltást követő időszak és az utóbbi idők kivándorlási hullámával is magyarázható, különösen az akkor (és ma) fiatal, kisgyerekes korcsoport elvándorlásával. A holokauszttúlélők, azaz 2015-ben a 70 évesnél idősebbek maximális száma 6400 fő körül lehetett. A minta átlagéletkora (48 év) pontosan megegyezik a demográfiai számítások alapján becsült teljes 18 éves és idősebb zsidó népesség átlagéletkorával.

Feltűnő jellegzetesség a minta – a budapesti lakosság egészéhez viszonyítva is – kiemelkedően magas iskolai végzettsége (a diplomások aránya 78%). Ez az arány a fiatalabb, még aktív korcsoportokban ennél is nagyobb. A mai zsidó népesség jelentős részének magasabb a végzettsége, mint a felmenőié volt. Az iskolázottsági adatokkal összefüggésben kirajzolódik a jellegzetes foglalkozási profil: a zsidók körében az átlagosnál számottevően magasabb a szellemi munkakörökben dolgozók, valamint a vállalkozók aránya.

Az anyagi helyzet közvetett mutatói – bizonyos vagyontárgyak, tartós fogyasztási cikkek birtoklása – az átlagot meghaladó jövedelmi szintre utalnak.

A családi állapotot tekintve, az adatok már 1999-ben azt mutatták, hogy a zsidó népességen belül is növekszik az élettársi kapcsolatok aránya. Azóta ez a tendencia csak erősödött, és megfigyelhető, hogy ez az együttélési forma fokozódó mértékben jellemzi a magasabb iskolázottságú csoportok tagjait. A gyermekek száma a zsidó népességben is meglehetősen alacsony: az átlagos gyermekszám 1,2. Ez az adat 1999-hez képest nem változott, de miközben nőtt a gyermektelenek aránya, ugyancsak nőtt a három vagy többgyerekes családoké is. A zsidó népességre – akárcsak a magyar társadalomra, és különösen a magas iskolázottságú rétegekre – a késői gyermekvállalás a jellemző.

Mintánk térbeli eloszlását egyértelmű budapesti dominancia jellemzi, amelyet árnyalnak mind az életkor szerinti tendenciák, mind pedig a földrajzi mobilitás, amely a születési idő, 2000 és a kérdezés időpontja között zajlott. Látható egyrészt a – teljes társadalomra is jellemző – városok felé való mozgás a 2000 óta eltelt években, illetve a fiatalabbak jelentősebb aránya a fővárosban az idősebb (65 feletti) korosztályhoz képest. A budapesti válaszadók 70 százaléka hét kerületben oszlik meg, ezek között is a II. és a XIII. kerületekben laknak a legmagasabb arányban, ahol mintánk budapesti lakosainak harmada él. A vallási-kulturális hagyományhoz relatíve jobban kötődő, affiliált családok viszont a VII. és a XIV. kerületben élnek az átlagnál magasabb arányban.

A szociális támogatásra szoruló réteget vizsgálva az látszik, hogy bár a kérdezettek szerint a szociális segítségnyújtás a zsidó szervezetek legfontosabb feladatai közé tartozik, rendkívül alacsony azoknak az aránya (9%) akik ténylegesen igényelnének is ilyen támogatást. Ők leginkább idős, anyagi nehézségekkel küszködő emberek, akiknek a legnagyobb segítséget valamilyen anyagi vagy természetbeni juttatás, illetve a mindennapi élet megszervezésében nyújtott segítség jelentené.

Bár a válaszadók közel kétharmada (65%) tud róla, hogy van olyan szervezet, amely adományozással foglalkozik, illetve valamivel több mint felük olyan szervezetről, ahová ő maga fordulhat nehéz helyzet esetén (55%), konkrét szervezetet említeni csak minden második megkérdezett tudott. Azok közül, akik korábban már kaptak segítséget valamely zsidó szervezettől, szintén csak 55 százalék emlékezett annak nevére. A szociális segítséget nyújtó zsidó szervezetek közül a legismertebbnek a Mazsihisz, a JDC, illetve az EMIH egyes intézményei bizonyultak.

4. A VALLÁSI-KULTURÁLIS HAGYOMÁNY

A vizsgálat során részletesen feltérképeztük a zsidó vallási-kulturális hagyomány szerepét a kérdezettek családjában. Három generáció esetében mutatjuk be a homogámia és heterogámia megoszlását, vagyis azt, hogy a különböző generációk milyen arányban választanak maguknak zsidó vallású, illetve származású párt. A kutatás során tíz szokásról, hagyományról, ünnepről kérdeztük meg, hogy az jellemző volt-e a kérdezett gyerekkori családjában, illetve, hogy jelenlegi családjában jelen van-e. Ezek megtartását a különböző életkori csoportokban mutatjuk be, és ennek kétgenerációs dinamikáját is részletesen elemezzük. A fejezet utolsó részében először a kérdezett és szülei vallásosságát, utána pedig a gyerekkori, valamint a jelenlegi családjának zsidó légkörét vizsgáljuk.

4.1. Vallási-származási homogenitás

A vallásra és származásra vonatkozó kérdéseket a kérdezetten kívül szüleire és nagyszüleire vonatkozóan is feltettük. A mintába csak olyanok kerültek, akiknek legalább az egyik nagyszülője zsidó vallású vagy származású volt, illetve, akik a zsidó vallás szabályai szerint betértek. A kérdezettek 95 százaléka tartotta magát zsidó származásúnak. Azok közül, akik származásilag nem vallották magukat zsidónak (80 fő), egyharmaduk mondta, hogy zsidó vallású. A másik kétharmadnak felmenői között voltak zsidó vallásúak/származásúak.

Vallási szempontból sokkal kevesebben, csupán a minta 46 százaléka tartotta magát zsidónak. Ez nem esik egybe a hitközségi tagsággal, mivel a kérdezetteknek csak 26 százaléka mondta, hogy tagja valamelyik zsidó hitközségnek, vallási közösségnek.[11]

A vallási-származási homogenitás-index kiszámolásakor – az 1999-es kutatáshoz hasonlóan most is – a nagyszülők származását vettük alapul. A „homogén" csoportba soroltuk azokat a válaszadókat, akiknek mind a négy nagyszülője zsidó. A „részben homogén" csoportba azok kerültek, akiknél a négy közül az egyik nagyszülő nem volt zsidó. A „heterogén" csoport pedig azokat foglalja magába, akiknek legfeljebb két nagyszülőjük volt zsidó.[12] A minta 48 százaléka homogén, 8 százalékuk részben homogén, 44 százalékuk pedig heterogén származású.[13]

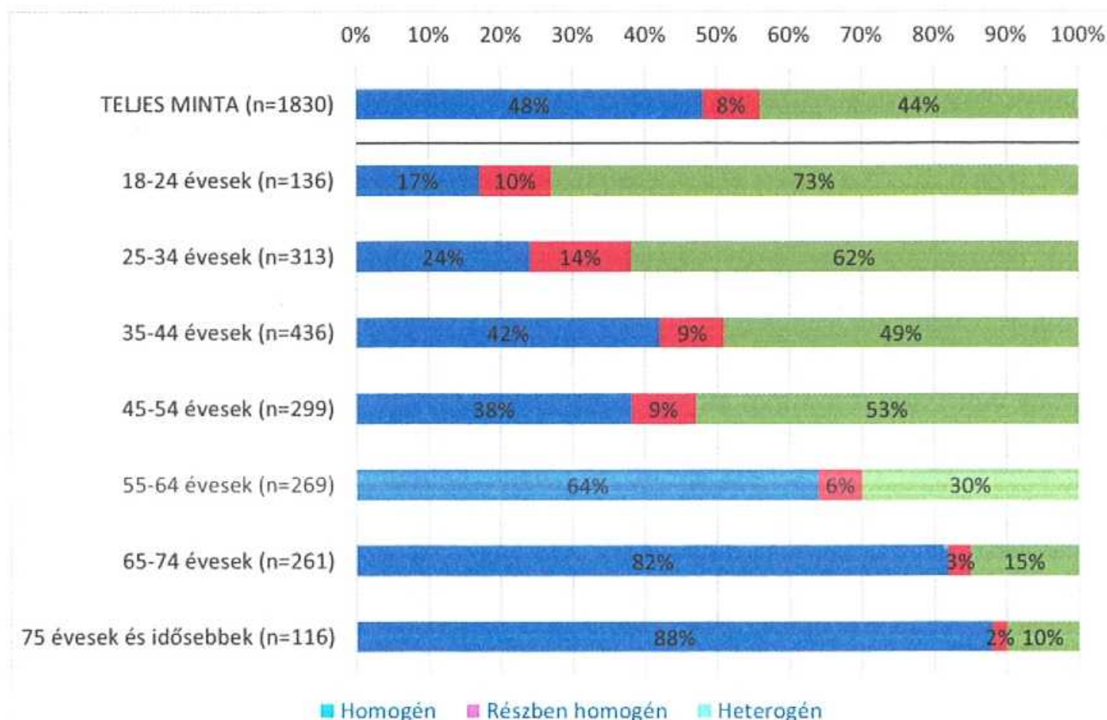
[11] A magukat zsidó vallásúnak tartók közel fele (49%) úgy nyilatkozott, hogy nem tagja semmilyen hitközségnek vagy vallási közösségnek. Mindazonáltal a zsinagógák látogatottságáról gyűjtött adataink alapján ez a 26 százalékos arány is többszöröse lehet a teljes vizsgált népességen belüli valószínű aránynak.

[12] A mintában volt 18 olyan megkérdezett, akinek nagyszülei közül egyik sem volt se zsidó származású, se zsidó vallású, azonban ők maguk zsidó vallásúak voltak. Ezek a megkérdezettek ezen a változón nem kaptak értéket.

[13] Számításaink szerint a mintában jelentősen alacsonyabb a 65–74 évesek és jelentősen magasabb a 45–54 évesek aránya, mint a teljes zsidó populáción belül. Ezt a két korosztályt éppen ellentétes arányok jellemzik, ezért a teljes mintára vonatkozóan valószínűsíthetően elég pontos adatokat kapunk.

Az alábbi ábrán jól látható, hogy az idősebb korosztályokban lényegesen nagyobb a homogén származásúak aránya. A háború előtt, illetve a háború utáni 5–6 évben születetteknek még több mint négyötöde olyan családból származott, ahol mind a négy nagyszülő zsidó volt. A vegyes házasságok növekedésével együtt ugrásszerűen megnőtt a heterogén származásúak aránya: az 1950-es években és az 1960-as évek legelején születetteknek egyharmada, az 1960-as években és az 1970-es évek legelején születetteknek pedig már a fele tartozott ebbe a csoportba. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a 35–44 éves korosztályban valamivel kevesebb heterogén származásút találunk, mint az 45–54 évesek körében. Ennek a magyarázatára csak hipotéziseink lehetnek. Elképzelhető, hogy csak véletlenről van szó. Magyarázat lehet az is, hogy a 35–44 évesek szülei nagyobb részt közvetlenül a háború után születtett, nagy létszámú generációhoz tartoztak, így gyermekeik korcsoportja is viszonylag nagy volt, és ezért ebben a korcsoportban könnyebb volt zsidó társat találni. A kérdezés időpontjában 25–34 évesek esetében azok aránya, akinek legfeljebb két nagyszülője zsidó, 62 százalék, a legfiatalabb korosztály esetében pedig 74 százalék volt. Látható tehát, hogy a heterogén származásúak arányának növekedése az 1999-es vizsgálat után is folytatódott.

19. ábra: Vallási-származási homogenitás a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

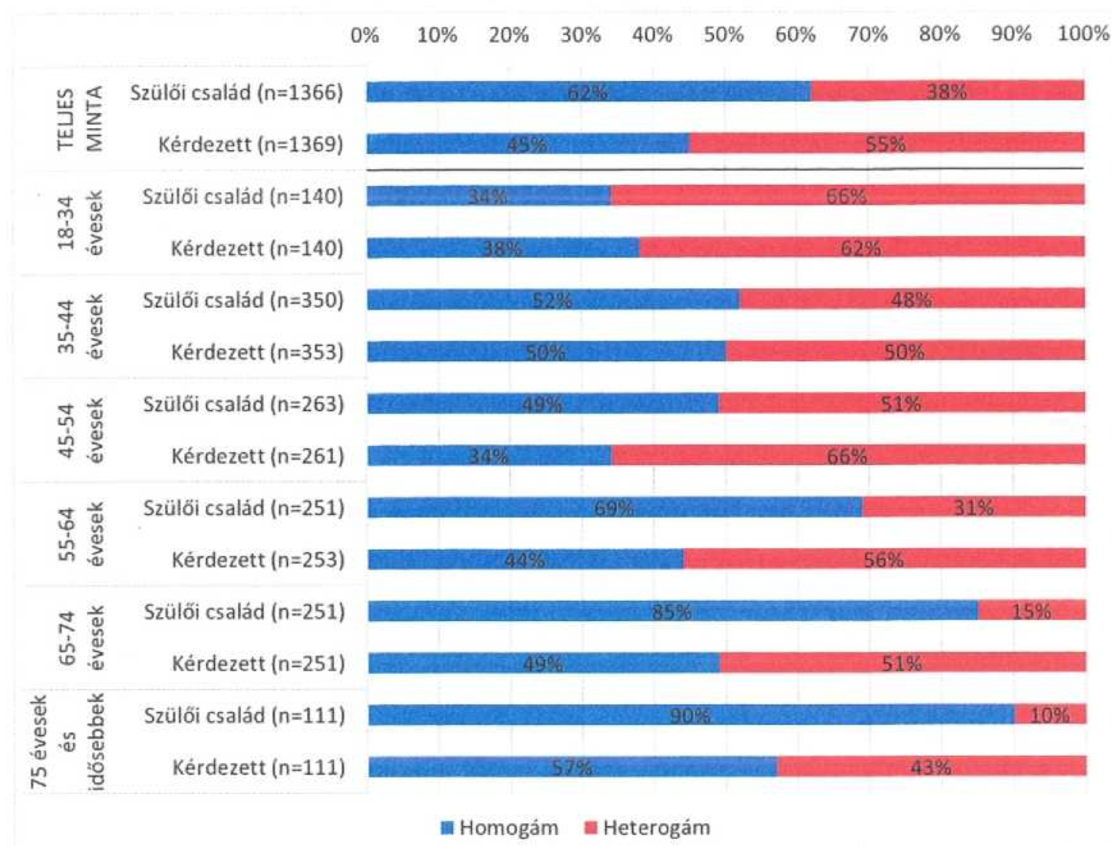
4.2. Homogámia és heterogámia

A házasságok, élettársi kapcsolatok összetételét abból a szempontból vizsgáltuk, hogy a házastársak/élettársak zsidó vallásúak vagy származásúak-e. Homogámia alatt így azt értjük, ha mindketten azok, míg heterogámia alatt azt, ha nem. A származási homogenitás vizsgálatakor már utaltunk rá, hogy a heterogén származásúak arányának folyamatos és markáns időbeli emelkedését leginkább a vegyes házasságok/élettársi kapcsolatok arányának növekedése okozza. A 20. ábrán ezt a növekedést a kérdezettek és szüleik körében követhetjük végig. Az ábrán látható, hogy a növekedés nem folyamatos: az körülbelül a ma 45–54 éves korosztályig tart. Míg a legidősebb megkérdezettek szüleinek esetében csak 10 százalék volt a származásilag/vallásilag heterogén házasságok/élettársi kapcsolatok aránya, addig a 45–54 éves korosztály esetében ez a megkérdezettek kétharmadára volt jellemző. A ma 35–44 éves korosztálynál ez a tendencia visszafordult, és a heterogám házasságok/élettársi kapcsolatok aránya 50 százalékra esett vissza. Ehhez a korosztályhoz tartozók tehát láthatóan nagyobb arányban választottak maguknak zsidó párt. A magyarázattal kapcsolatban csak hipotéziseink lehetnek. Ez a korosztály a rendszerváltás után kibontakozó zsidó reneszánsz idején volt tinédzser, és az akkor szerzett életélmények akár házasodási preferenciáit is befolyásolták. Azonban az is lehetséges – ahogy fentebb már említettük – hogy egyszerűen demográfiai okok miatt ennek a korosztálynak könnyebb volt zsidó partnert találnia. A 18–34 évesek körében a származásilag/vallásilag heterogén házasságok aránya ismét emelkedik, és ismét a házasságok közel kétharmadára jellemző (20. ábra).

Érdekes azt is megfigyelnünk, hogy miként viszonyulnak egymáshoz egy adott korosztályban a kérdezettek és szüleik homogámia adatai. A ma 45–54 éves korosztályig azt tapasztaljuk, hogy a kérdezettek esetében magasabb a származásilag/vallásilag heterogén házasságok/élettársi kapcsolatok aránya, mint a szüleik esetében. A különbség a két arány között azonban folyamatosan csökken. A ma 35–44 éveseknél már a két arány kiegyenlítődését láthatjuk: mind a kérdezettek, mind szüleik esetében a házasságok/élettársi kapcsolatok körülbelül fele homogám. A legfiatalabb korosztálynál pedig már arra lehetünk figyelmesek, hogy esetükben a homogámia aránya szüleik nemzedékénél valamivel nagyobb.

Ennek a jelenségnek a részletesebb vizsgálatára négy típust hoztunk létre. Az első csoportba azok tartoznak, akiknél mind a kérdezett, mind szülei homogám házasságban/élettársi kapcsolatban élnek (stabil homogám). A teljes minta mintegy egyharmada (32%) tartozik ide. A második csoportot azok alkotják, akiknél a szülők heterogám, de a kérdezettek homogám házasságban/élettársi kapcsolatban élnek. Ennek a csoportnak az aránya 13 százalék. A harmadik csoportnál, amely a teljes minta 30 százalékát teszi ki, ez pont fordítva van, és a kérdezettek a heterogámia felé mozdultak el. A negyedik csoportba pedig azok tartoznak, ahol a házasságok/élettársi kapcsolatok mindkét generációban heterogámok voltak (stabil heterogám). A minta egyötöde ennek a csoportnak a tagja.

20. ábra: Homogámia és heterogámia a kérdezettek és szüleik körében a teljes mintában és és életkori csoportok szerint (Bázis: párkapcsolatban élők)[14]

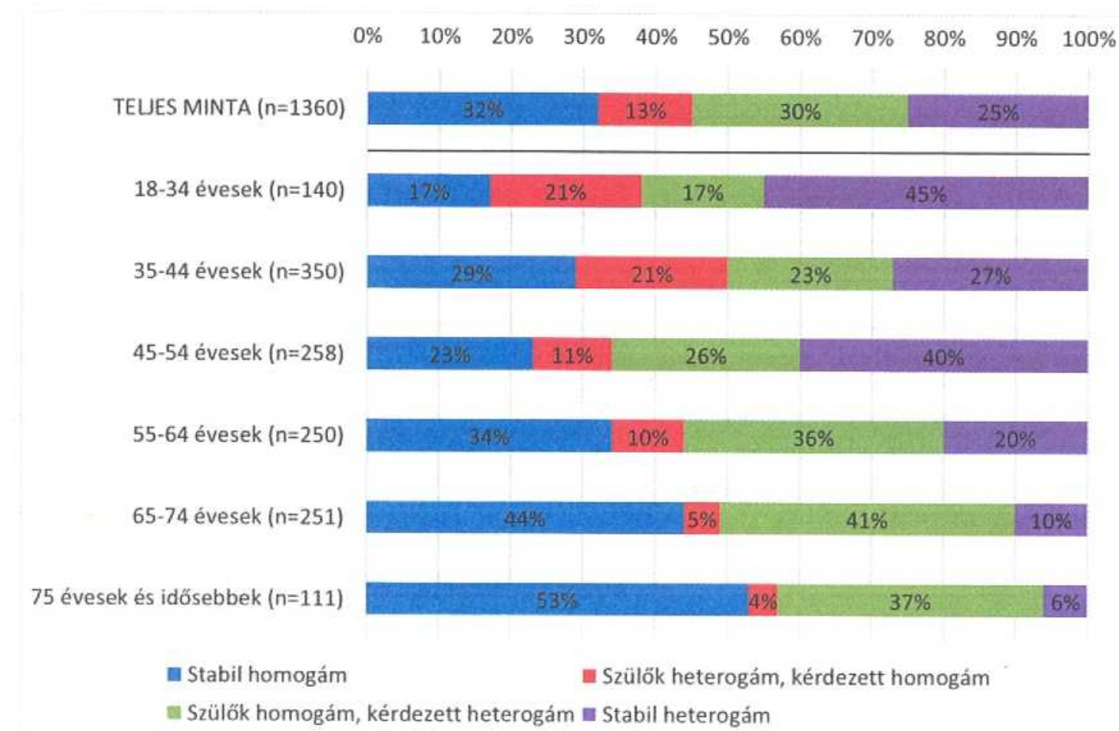

Az alábbi ábrán jól látható az, amit az előző elemzésből már látni lehetett, hogy a tendenciát a 35–44 éves korosztályba tartozók törik meg: rájuk egészen más jellemző, mint a többi korcsoportra. A legidősebb korosztálytól a 45–54 évesekig folyamatosan csökken a stabil homogám házasságok/élettársi kapcsolatok aránya, azonban minimálisan, de nő azoké, ahol a két szülő heterogám, a kérdezett azonban homogám házasságban/élettársi kapcsolatban él. Ezzel párhuzamosan növekszik azon házasságok/élettársi kapcsolatok aránya, ahol mind a szülői, mind a jelenlegi házasság/élettársi kapcsolat heterogám, hiszen a fiatalabb korosztályok esetében egyre nőtt a szülői generációban is a származásilag heterogén házasságban/élettársi kapcsolatban élők aránya. A harmadik csoport aránya, vagyis azoké, ahol a kérdezett szülei homogám, ő viszont heterogám párkapcsolatban él, egy ideig nagyjából stagnál, majd a 45–54 éves korosztályban jelentősen csökken. A 35–54 éves korosztálynál látható, hogy a homogám párkapcsolatok korábban

[14] Az összehasonlíthatóság érdekében a szülők esetében is csak azokat a kérdezetteket szerepeltettük az ábrán, akik párkapcsolatban élnek, vagyis van adatunk a saját házastársukra/élettársukra vonatkozóan. Mivel a 18–24 éves korosztályban nagyon alacsony azok száma, akik már házasok/élettársi kapcsolatban élnek, ezért ezt a kategóriát összevontuk a 25–34 évesekkel.

elemzett növekedésének két oka van. Egyrészt azok, akiknek szülei is homogám kapcsolatban éltek, sokkal nagyobb valószínűséggel választottak maguk is zsidó párt. Azonban látható, hogy jelentősen, 10 százalékponttal nő azok aránya is, akiknek bár szülei heterogám, ők maguk homogám házasságban/élettársi kapcsolatban élnek. A 18–34 éves korosztály arányai újra a 45–54 évesekére hasonlítanak leginkább.

21. ábra: Kétgenerációs homogámia-heterogámia típusok a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: párkapcsolatban élők)[15]

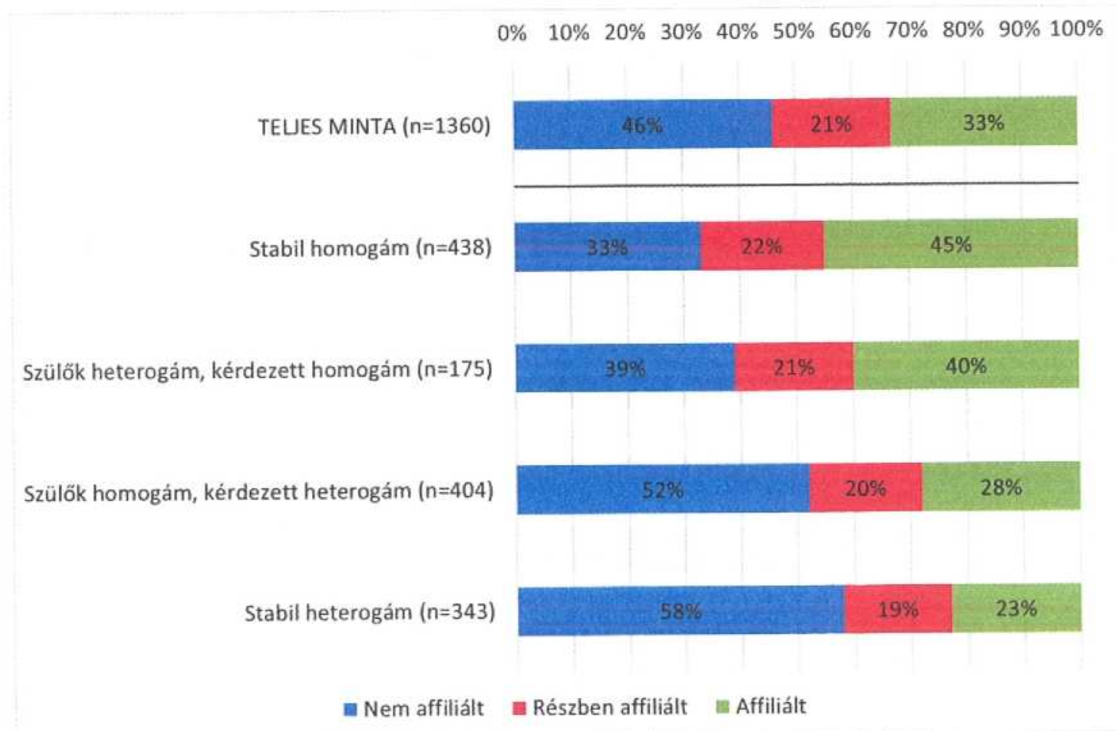

A fent jellemzett csoportokhoz való tartozás és az affiliáció között markáns összefüggést találunk. Egyrészt látszik, hogy azok, akik homogám párkapcsolatban élnek, sokkal nagyobb mértékben affiliáltak, szinte függetlenül attól, hogy szüleik kapcsolatára homogámia vagy heterogámia volt-e a jellemző. Körükben az affiliáltak aránya 40, illetve 45 százalék, míg azoknál, akik heterogám házasságban/élettársi kapcsolatban élnek csak 23, illetve 28 százalék. Továbbá: az a tény, hogy a szülők homogám vagy heterogám párkapcsolatban élnek, a gyerekek választásán keresztül hat az affiliációra. Ez azt jelenti, hogy azok, akiknek a szülei heterogám házasságban élnek, maguk is nagyobb valószínűséggel választanak nem zsidó származású/vallású párt maguknak, ami azután kisebb mértékű affiliációt eredményez. Ha azonban valaki, akinek szülei még vegyes házasságban éltek, zsidó származású/vallású társsal köti össze az életét, az a szülők heterogám házassága

[15] Az korábban említett alacsony elemszám miatt a 18–24 éves korosztályt összevontuk a 25–34 évesekkel.

ellenére is az affiliáció várható növekedésével jár majd együtt. Van azonban egy másik magyarázat is, ha a hatások irányát megfordítjuk. Az is lehetséges, hogy a homogámia/heterogámia függ az affiliációtól. Azaz valaki fiatalon bekerül egy zsidó közegbe, és aztán ennek hatására később zsidó partnert keres.

22. ábra: Az affiliáció mértéke a teljes mintában és a kétgenerációs homogámia-heterogámia típusok szerint (Bázis: párkapcsolatban élők)[16]

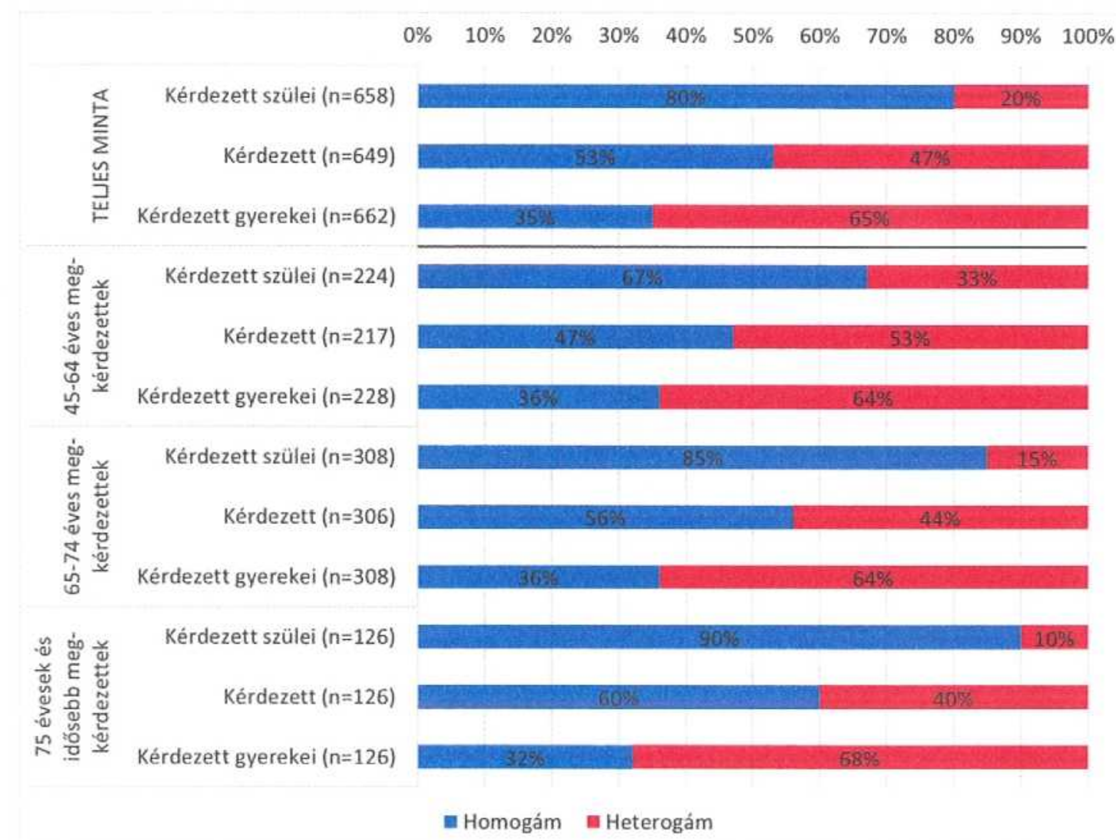

A megkérdezettek három legidősebb gyermekének esetében megkérdeztük, hogy ha házas- vagy élettárssal él, akkor a társa zsidó származású-e.[17] Így összesen 2 167 gyerekről rendelkezünk adatokkal, akik közül 681-en házasok vagy élnek élettárssal. Az ilyen gyerekek 35 százaléka él származásilag homogén párkapcsolatban. Ezen gyerekek szüleit és nagyszüleit is vizsgáltuk. A kérdezettek minden egyes korcsoportja esetében elmondható, hogy az idő előrehaladtával számottevően növekszik a származásilag vegyes párkapcsolatok aránya. Úgy tűnik tehát, hogy a fiatalabb korosztályokra – amit már a kérdezettek esetében is láttunk – kevésbé jellemző az, hogy zsidó partnert választanak maguknak.

[16] Az összehasonlíthatóság érdekében a szülők esetében is csak azokat a kérdezetteket szerepeltettük az ábrán, akik párkapcsolatban élnek, vagyis van adatunk a saját házastársukra/élettársukra vonatkozóan. Mivel a 18–24 éves korosztályban nagyon alacsony azok száma, akik ebbe a csoportba tartoznak, ezért ezt a kategóriát összevontuk a 25–34 évesekkel.

[17] Három kategóriát különböztettünk meg: zsidó, részben zsidó vagy nem zsidó. Az elemzés során az első kettőt tekintettük zsidó származásnak.

23. ábra: Homogámia és heterogámia a kérdezettek gyerekei, a kérdezettek és a kérdezettek szüleinek körében a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: párkapcsolatban élő gyerekek)[18]

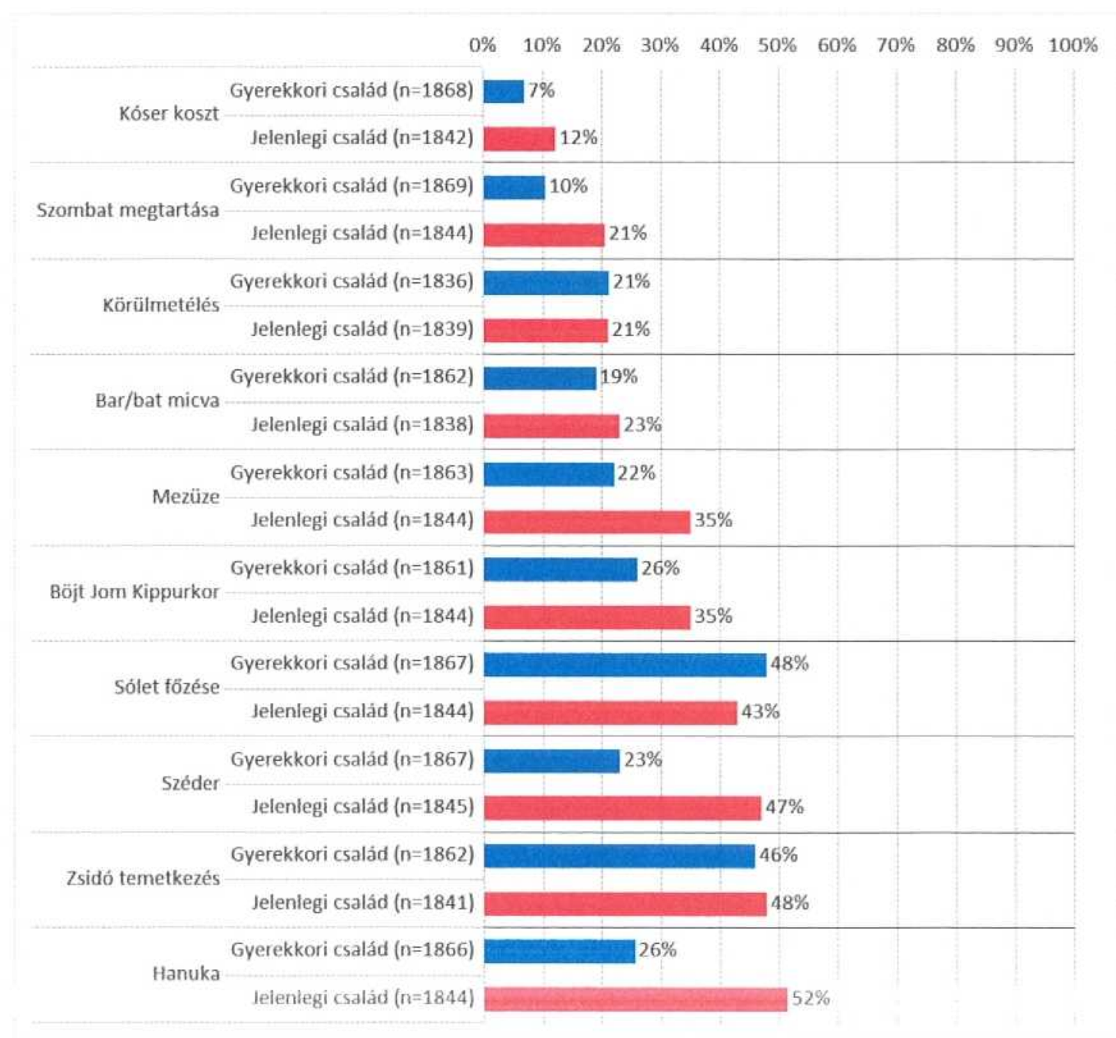
4.3. Vallási-kulturális gyakorlatok

A kutatás során tíz szokásról, hagyományról, ünnepről kérdeztük meg, hogy megtartották-e a kérdezett gyerekkori családjában őket, illetve, hogy mostani családjában jelen vannak-e. A gyerekkori családban a leggyakrabban a sólet főzése (48%) és a zsidó temetkezés fordultak elő (46%). Ez a jelenlegi családokban körülbelül ugyanilyen mértékben van jelen (rendre 43 és 48%). Gyerekkorukban a kérdezettek körülbelül 20–25 százalékának családjára volt jellemző, hogy megtartották a hanukát, a szédert, böjtöltek jom kipurkor, mezüzét raktak az ajtóra, a fiúkat körülmetélték, illetve a fiúknak bar- vagy a lányoknak bat micvát tartottak. Az utolsó kettőt kivéve ezek előfordulása a kérdezettek jelenlegi családjaiban sokkal gyakoribb. Hanukát és szédert a kérdezettek mintegy fele

[18] Az összehasonlíthatóság érdekében az ábrán a párkapcsolatban élő gyerekek szüleit és nagyszüleit szerepeltettük. Mivel csak a 45–64 éves kérdezetti korosztálynak vannak már nagyobb számban ilyen gyerekei, ezért az ábrán csak a három legidősebb korosztály adatai szerepelnek.

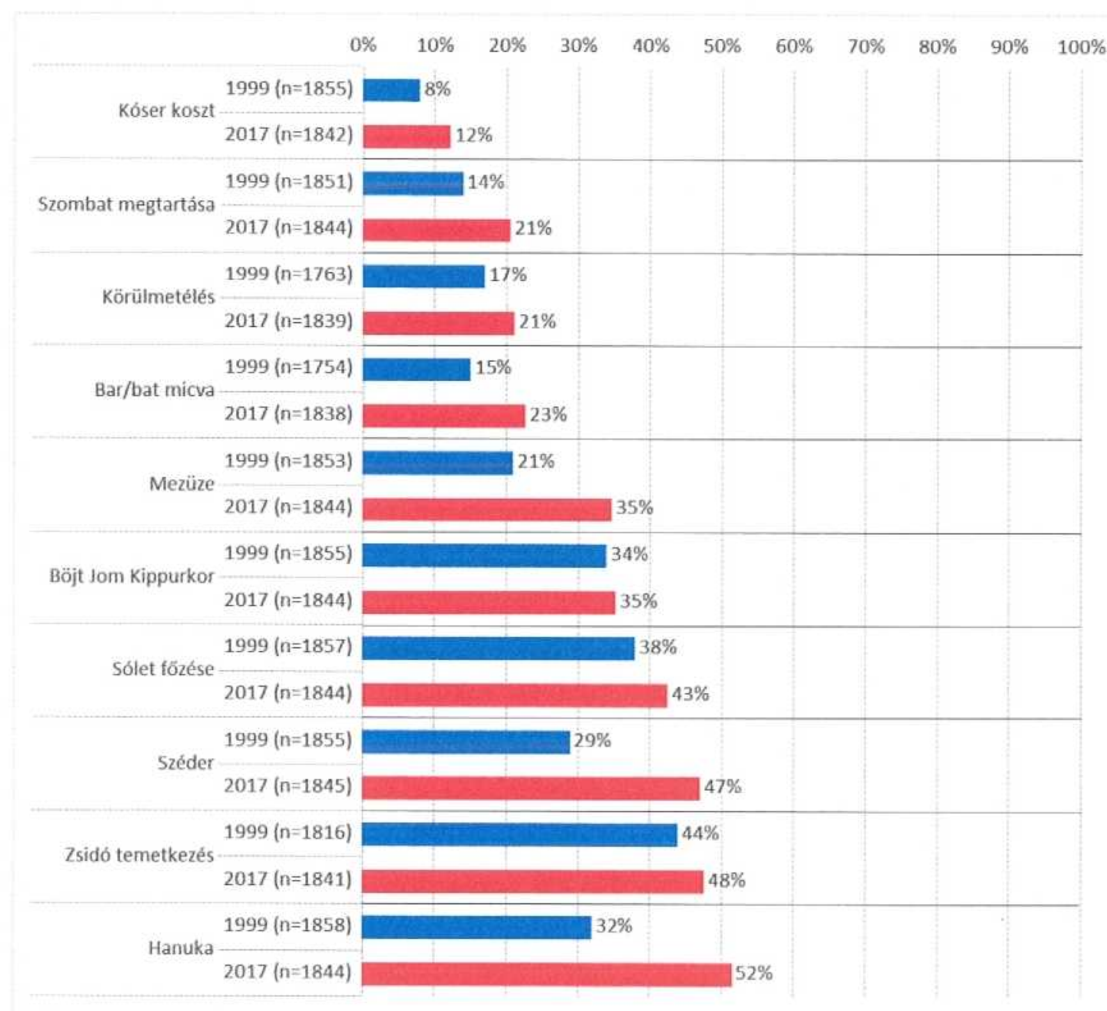
tart, a jom kipuri böjt és a mezüze egyharmadukra jellemző. A brisz (körülmetélés) és a bar/bat micva előfordulása azonban nem változott jelentősen. A szombatot is sokkal többen ünneplik ma, mint korábban. A kérdezettek gyerekkorában ezt egytizedük, míg ma egynegyedük tartja. Múltbeli kóser étkezésről a válaszadók 7, jelenlegiről pedig 12 százalékuk számolt be.

24. ábra: Vallási-kulturális gyakorlatok a kérdezettek gyerekkori és a jelenlegi családjában a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

A következő ábrán az 1999-es és a 2017-es vizsgálatnak a felnőttkori családokra vonatkozó adatait mutatjuk be. Szinte minden vallási-kulturális gyakorlat esetében elmondható, hogy ma többen követik ezeket, mint tizennyolc évvel ezelőtt. A növekedés nagyon jelentős (15–20 százalékpontos) a hanuka, a széder és a mezüze esetében. Mérsékeltebb, de azért számottevő (4–8 százalékpontos) növekedést tapasztaltunk a bar/bat micva, a szombat megtartása, a sólet-főzés, a zsidó temetkezés, a körülmetélés és a kóser étkezés esetében. A jom kipuri böjt a két időpontban ugyanannyira volt jellemző a válaszadók felnőttkori családjára.

25. ábra: Vallási-kulturális gyakorlatok a kérdezettek felnőttkori családjában 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

A gyerekkori és jelenlegi családban tartott vallási-kulturális szokások gyakorisága, ahogyan az 1999-es és 2017-es adatok összehasonlításakor is megfigyelhető volt, az időben jelentősen változott. Ezt a változást az egyes korcsoportok esetében is megvizsgálhatjuk. A következő ábrán azokat a szokásokat, hagyományokat mutatjuk be, amelyeknél a gyerekkori és a jelenlegi család vizsgálatánál nagyon jelentős (közel vagy több mint 10 százalékpontos) különbséget tapasztaltunk. Ezek a hanuka és széder megtartása, a mezüze, a szombat megtartása és a jom kipuri böjt. Mindegyik esetében nagyon hasonló tendenciát fedezhetünk fel. A 65 éves és idősebb korosztályra a többi korcsoporthoz képest jellemzőbb, hogy gyermekkorukban ezek jelen voltak, hiszen közül sokaknak a gyerekkora a háború előtti, alatti vagy közvetlenül az utáni időre esett. Különösen kiugró a különbség a többi korosztályokhoz képest a szombat megtartása és a jom kipuri böjt esetében.

A két középső korosztályban (25–44, illetve 45–64 évesek), akik közül legtöbben a Rákosi- és Kádár-korszakban voltak gyerekek, ebben az időszakban sokkal kisebb

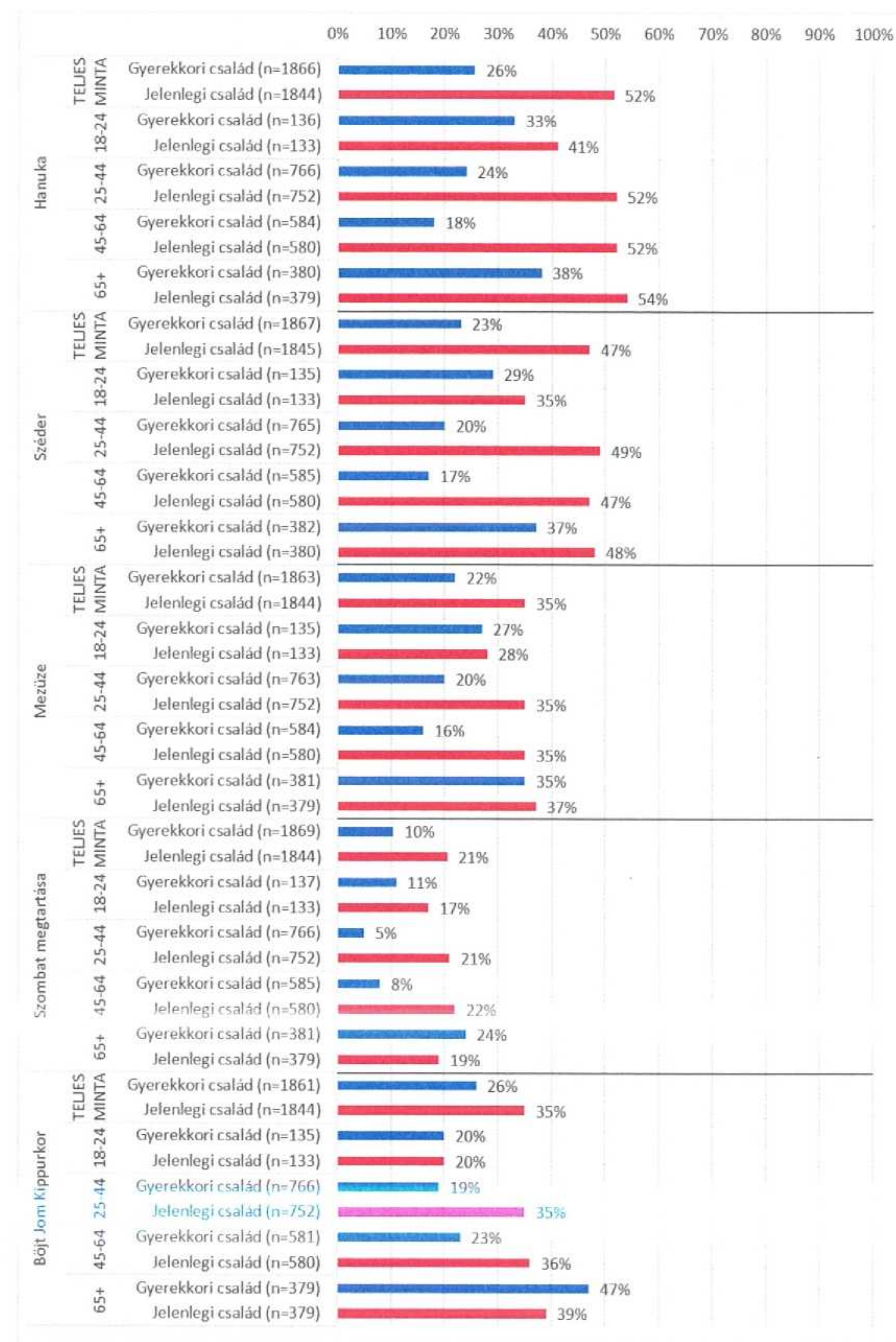
mértékű volt a hagyománytartók aránya. A történelmi-politikai körülményeket tekintve inkább az meglepő, hogy milyen sokan számolnak be a vizsgált vallási-kulturális gyakorlatok megtartásáról. Ez persze származhat egyrészt a visszaemlékezés torzításából, és abból is, hogy a teljes magyarországi zsidóságnál egy jóval affiliáltabb mintát vizsgálunk. Ennél a két korcsoportnál a jelenlegi családban kiemelkedően magas arányban követik ezeket a hagyományokat.

A legfiatalabb korosztályra ismét az jellemző, hogy sokak gyerekkori családjában jelen voltak a vizsgált vallási-kulturális gyakorlatok. Fontos különbség van azonban a legfiatalabb és legidősebb korosztály többször hasonló arányai mögött. Egyrészt a legfiatalabbaknál azok a hagyományok jelennek meg viszonylag gyakran, amelyek bár vallási eredetűek, ma már sokak esetében inkább csak kulturális szimbólumként szolgálnak. Másrészt a legidősebb korosztály gyerekkorában ezek a hagyományok *még*, a legfiatalabbaknál a rendszerváltás utáni időben tapasztalt változások miatt *már* jelen voltak.

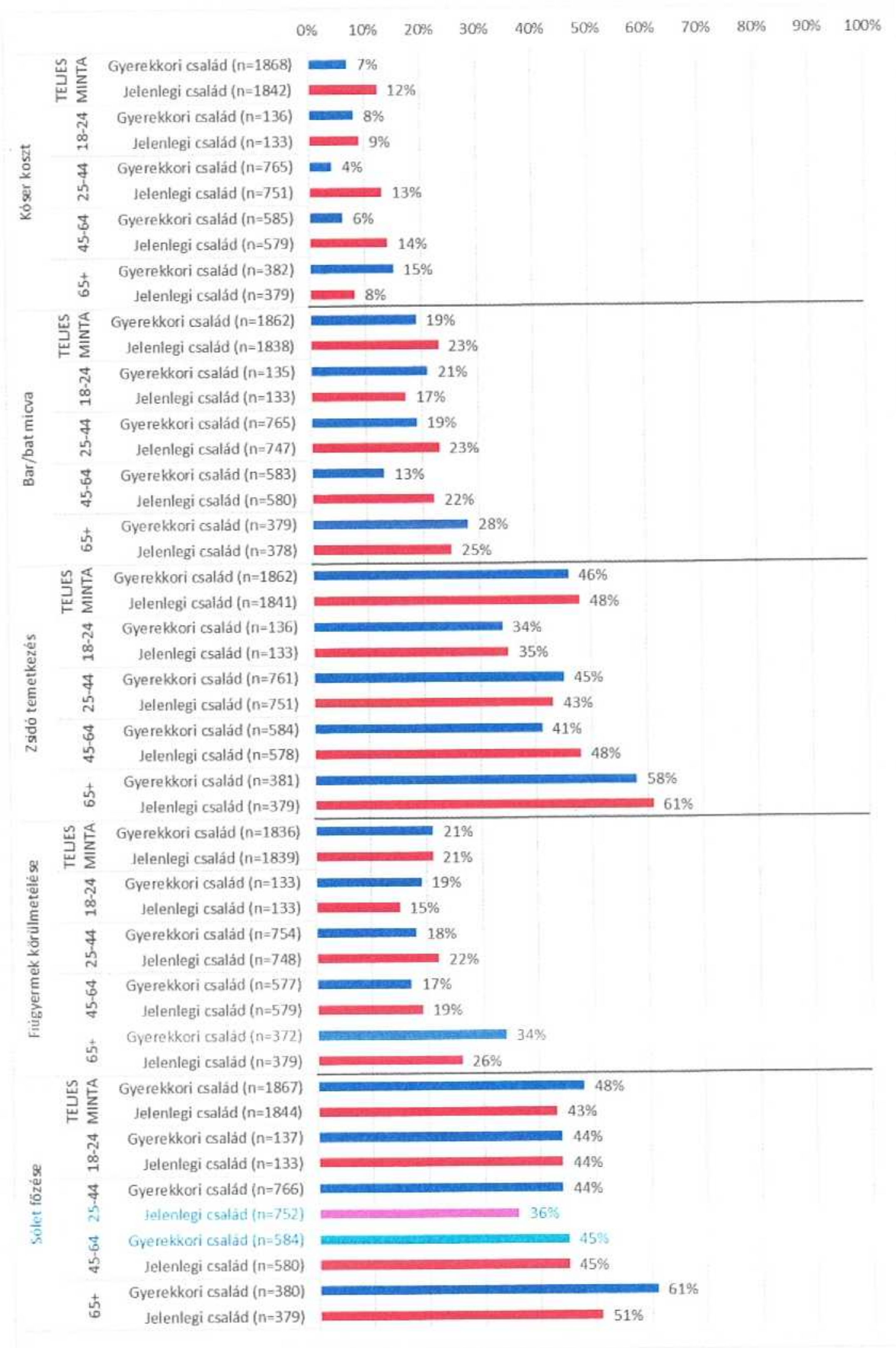
A jelenlegi családban való előfordulást vizsgálva érdekes képet kapunk. A legfiatalabb korosztálynál – ahol a jelenlegi család még sokszor egybeesik a gyerekkorival – a különböző vallási-kulturális gyakorlatok körülbelül ugyanannyira jellemzők a két időpillanatban vagy jelenleg egy kicsivel jobban. A legidősebb korosztálynál az inkább kulturális szimbólumként funkcionáló hagyományoknál (hanuka, széder) erőteljes növekedést tapasztalunk, a kifejezetten vagy inkább vallásiaknál pedig stagnálást. Az 1999-es vizsgálat adataiból, illetve a múltbeli folyamatokból azonban tudjuk, hogy a stagnálás mögött minden valószínűség szerint a valláshoz, zsidó hagyományokhoz való visszatalálás áll. A legnagyobb változást a két középső korosztálynál láthatjuk: náluk a jelenlegi családban minden hagyomány, szokás – beleértve a vallásiakat is – sokkal gyakrabban van jelen. A változás olyan nagy, hogy több esetben az egyes korosztályok között már egyáltalán nem szignifikánsak a különbségek (26. ábra).

A 27. ábrán azokkal a vallási-kulturális gyakorlatokkal foglalkozunk, amelyeknél kisebb különbséget találtunk a gyerekkori és a jelenlegi család gyakorlata között. A kóser étkezés és a bar/bat micva esetében egyik korcsoportnál sem látunk nagy növekedést a két említés között, sőt a legidősebb korosztály esetében némi csökkenésnek lehetünk tanúi. A zsidó temetkezés, a körülmetélés és a sólet-főzés gyakorisága a gyerekkori és jelenlegi családra vonatkozóan szinte minden korosztályban változatlan, egy-egy korosztálynál találunk csak némi csökkenést.

26. ábra: Vallási-kulturális gyakorlatok a kérdezettek gyerekkori és a jelenlegi családjában a teljes mintában és életkori csoportok szerint (1. rész) (Bázis: teljes minta)

27. ábra: Vallási-kulturális gyakorlatok a kérdezettek gyerekkori és a jelenlegi családjában a teljes mintában és életkori csoportok szerint (2. rész) (Bázis: teljes minta)

Megvizsgáltuk, hogy hogyan függ össze a megtartott zsidó szokások, ünnepek száma és a fejezetben már korábban bemutatott származási homogenitás. A gyerekkori család estében a különbségek sokkal nagyobbak. A homogén származásúak gyerekkori családjában (vagyis azokéban, akiknek mind a négy nagyszülőjük zsidó), átlagosan 3,8, a részben homogén származásúakéban (vagyis azokéban, akiknek három nagyszülőjük zsidó) átlagosan 1,7, míg a heterogén származásúakéban átlagosan 1,2 szokást, ünnepet tartottak. Ez azzal is kapcsolatban van, hogy az idősebbek között lényegesen több homogén származásút találunk, és róluk azt is tudjuk, hogy gyerekkorukban több szokást, ünnepet is megtartottak. A jelenlegi családokban ezek az átlagok rendre: 4,1, 3,1 és 2,5 voltak. Az látszik tehát, hogy a heterogén származásúak jelenleg sokkal több hagyományt tartanak, mint korábban, sőt még annál is többet, mint amennyit a részben homogén származásúak tartottak gyerekkorukban. Ez tehát azt jelzi, hogy abból, hogy valaki nem zsidó társsal köti össze az életét, még nem feltétlenül következik a hagyomány feladása.

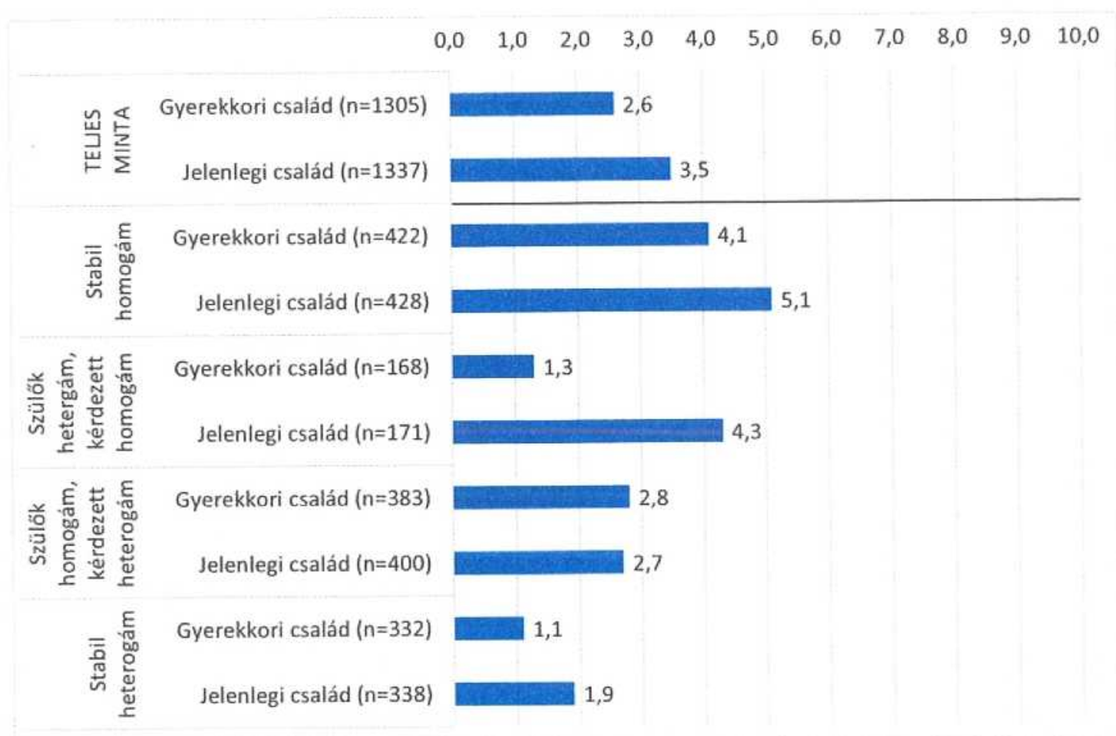
A 28. ábrán bemutatjuk, hogy a házassági homogenitás kétgenerációs típusa és a megtartott ünnepek, szokások átlagos száma között milyen az összefüggés. Nyilvánvalóan a szülők házasságának származási homogenitása a gyerekkori családban megtartott szokásokra van inkább hatással. Látható, hogy azoknak a családjában, ahol a szülők heterogám házasságban/élettársi kapcsolatban éltek, átlagosan egy szokást, ünnepet tartottak meg. Homogám szülői kapcsolatok esetében viszont 3-4-et. Érdekes azonban megfigyelni, hogy a két csoport közül azoknál nagyobb a megtartott hagyományok száma, ahol a kérdezett is homogám párkapcsolatban él. Lehetséges, hogy a családban megtartott több szokás, ünnep megnövelte az igényt a felnőttkori hagyományőrzésre, amit láthatóan elősegít, ha a pár mindkét tagja zsidó származású. Látható ugyanis, hogy a jelenleg homogám párkapcsolatban élők esetében lényegesen gyakoribb a különböző zsidó vallási-kulturális gyakorlatok követése, mint a heterogámiában élőknél.

Az affiliáció is összefügg a zsidó ünnepek, szokások megtartásával. A gyerekkori ünnepek, szokások megtartása elősegíti, hogy a kérdezett felnőttkorában affiliáltabb legyen, míg az affiliáció a felnőttkori családban tartott ünnepek, szokások számával is összefügg. A nem affiliáltak felnőttkorukban átlagosan 1,8, a részben affiliáltak 3,7, míg az affiliáltak 5,2 szokást tartanak meg.

A két generációra (gyerekkorra és felnőttkorra) vonatkozó adatok összevonásával öt típust alakítottunk ki, amelyeket az elemzési szempontok tárgyalásakor már bemutattunk.[19] Mint ott már láthattuk, az első csoportba (nincs tradíció) azok tartoznak, akiknek a szülői és jelenlegi családjában sincsen jelen a hagyomány egyetlen eleme sem. Ők a minta egyötödét teszik ki. A következő csoportra, amely a tradíciófeladók/távolodók nevet kapta az jellemző, hogy a szülők még hagyománykövetők voltak, de a megkérdezett már csak legfeljebb két hagyományt követ vagy lényegesen kevesebbet, mint a szülei.

[19] Ennek az összetett változónak a kialakításakor a sóletfőzést nem vettük figyelembe.

28. ábra: A gyerekkori és jelenlegi családban megtartott vallási-kulturális gyakorlatok átlagos száma a teljes mintában és a kétgenerációs homogámia-heterogámia típusok szerint (Bázis: teljes minta)

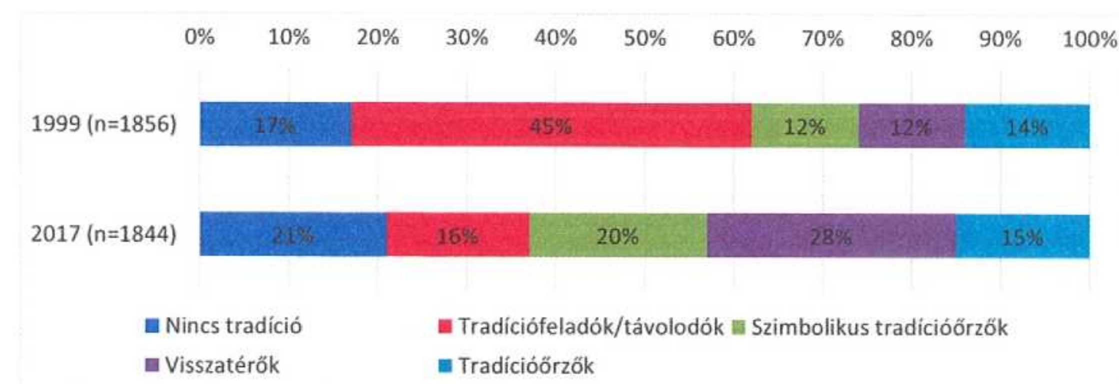

Ennek a csoportnak az aránya 16 százalék. A szimbolikus tradícióőrzők csoportjában, akik a minta egyötödét teszik ki, mindkét generációra csak a hagyomány szimbolikus kifejezésre juttatása a jellemző. A 28 százalékot kitevő visszatérőknél a szülői családhoz képest a jelenlegi családban erőteljesebben van jelen a zsidó hagyomány. Végül a tradícióőrzők csoportjába azok tartoznak, ahol mindkét generációra erős hagyományőrzés a jellemző. Ennek a csoportnak az aránya 15 százalék.

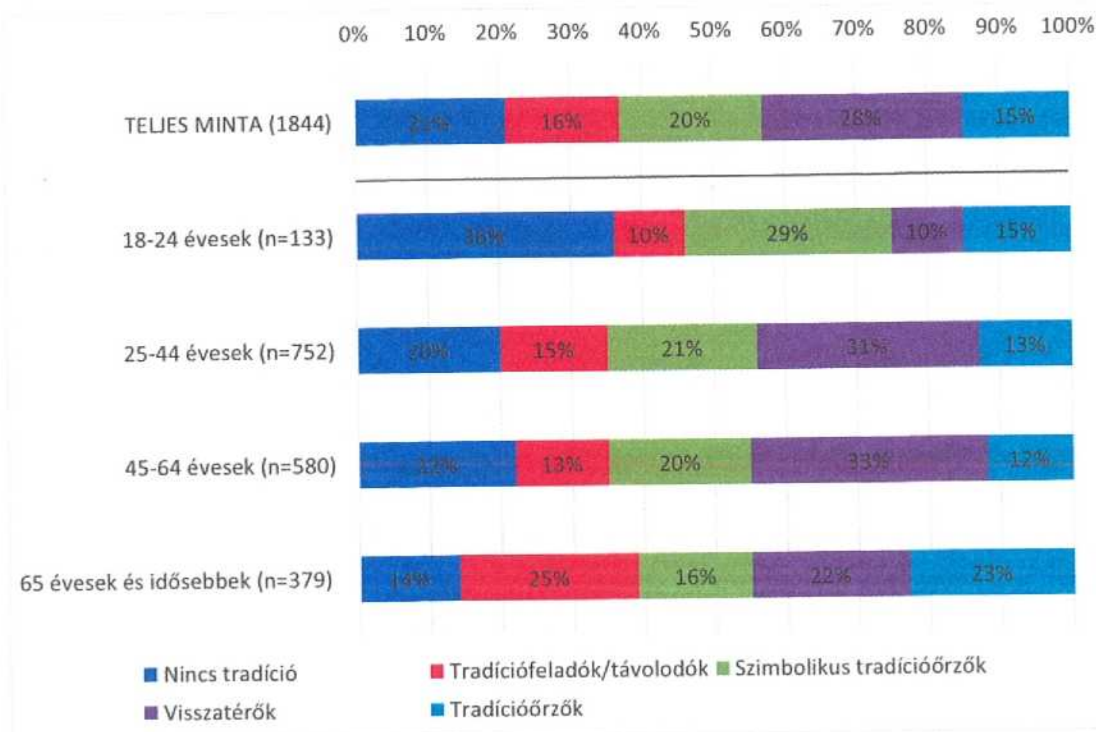
A típusok eloszlása nagyon jelentősen megváltozott az 1999-es vizsgálathoz képest. Míg a korábbi vizsgálatban a minta közel felét a tradíciókat feladók, az attól távolodók csoportja tette ki[20], addig ennek a csoportnak az aránya most csak 16 százalék. A fenti elemzések fényében nem meglepő, hogy lényegesen többen vannak most azok, akik visszatértek a tradíciókhoz: míg 1999-ben a minta valamivel több mint egytizedét tették ki, most több mint egynegyedét. Növekedett a szimbolikus tradícióőrzők csoportjának aránya is (1999: 12%, 2017: 20%). A tradíció nélküliek, valamint a tradícióőrzők aránya nagyjából ugyanannyi maradt.

[20] A korábbi vizsgálatban a tradíciófeladók és a tradíciótól távolodók csoportját külön lehetett kezelni, míg most a sokkal alacsonyabb elemszám miatt ezek összevonásra kerültek.

29. ábra: A hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Ha ugyanezt korcsoportok szerint vizsgáljuk meg, akkor szintén markáns különbségeket kapunk. A 18–24 évesek körében az átlagosnál nagyobb arányban (36%) találunk olyanokat, akik egyik generációban sem őriznek semmilyen tradíciót, valamint olyanokat, ahol mindkét generációra a szimbolikus tradícióőrzés a jellemző (29%). Kevesen vannak a tradíciókat feladók, az attól távolodók (10%), azonban azok is, akik visszatértek a hagyományhoz (10%). Ez utóbbi érthető, hiszen emlékezzünk vissza, hogy körükben sokan voltak, akiknek a gyerekkori családját is a hagyományok, ünnepek megőrzése jellemezte. A 25–44 éves korosztályban valamivel több visszatérőt találunk, mint az egész mintában (31%). A visszatérés a legjellemzőbb a következő, 45–64 éves korosztályra (33%), viszont az átlagosnál kevesebb tradíciófeladót (13%) és tradícióőrzőt (12%) találunk körükben. Ennek leginkább az lehet az oka, hogy gyerekkori családjaikra kevéssé volt jellemző a hagyománytartás. A 65 évesek és idősebbek markáns jellemzőkkel bírnak. Korábban láttuk, hogy gyerekkori családjukban jellemzően sok tradíciót, ünnepet megtartottak. Nagy arányban találunk közöttük olyanokat, akik ezeket feladták (25%), de olyanokat is, akik – akár egy korábbi visszaesés után, de – megőrizték ezeket (23%).

30. ábra: A hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

4.4. Vallásosság a családban

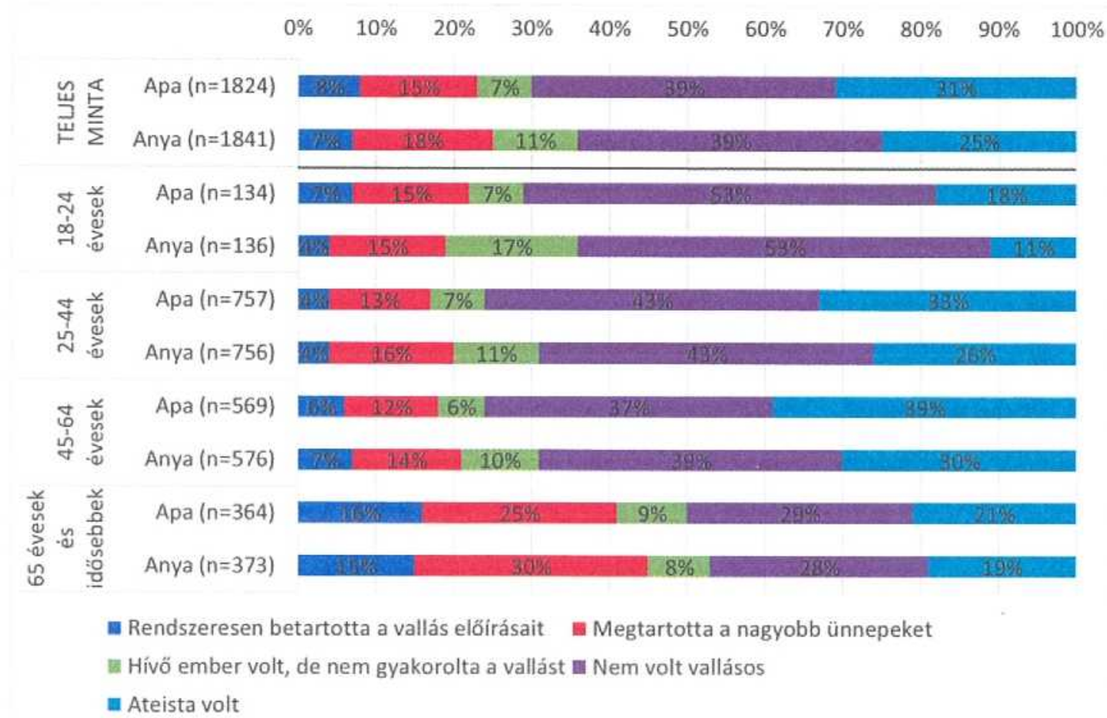
4.4.1. *A szülői család*

Mind az édesapákat, mind az édesanyákat tekintve a kérdezettek szüleinek körülbelül egytizede tartotta rendszeresen a vallás előírásait. Az édesanyák körében valamivel nagyobb arányban találunk a nagyobb ünnepeket betartókat (apa: 15%; anya: 18%), valamint olyan hívő embereket, akik nem gyakorolták a vallást (7%; 11%). Míg az édesapák között magasabb az ateisták aránya (31%; 25%).

Érdemes azonban ezeket az arányokat életkori csoportonként is megvizsgálni. A legidősebb (65 éves és idősebb) korcsoportnál a szülők még lényegesen vallásosabbak voltak, továbbá az apák és anyák vallásossága között nincsen számottevő különbség. Mindkét szülő esetében elmondható, hogy körülbelül 15 százalékuk rendszeresen betartotta a vallás előírásait, az apák esetében további 25, az anyáknál 30 százalékuk pedig megtartotta a nagyobb ünnepeket. Mindkét szülő estében körülbelül egyötödük volt ateista. A 25–44 és a 45–64 éves korosztály körében a szülők ennél lényegesen kevésbé voltak vallásosak, ami nem meglepő, hiszen ezen kérdezettek gyerekkora zömmel a Rákosi-, illetve a Kádár-rendszerre esett. Mindkét korosztálynál érdekes megfigyelni, hogy az apák között rendre nagyobb arányban találunk ateistákat, az anyák között pedig olyanokat, akik megtartották a nagyobb ünnepeket, illetve olyanokat, akik hívők voltak,

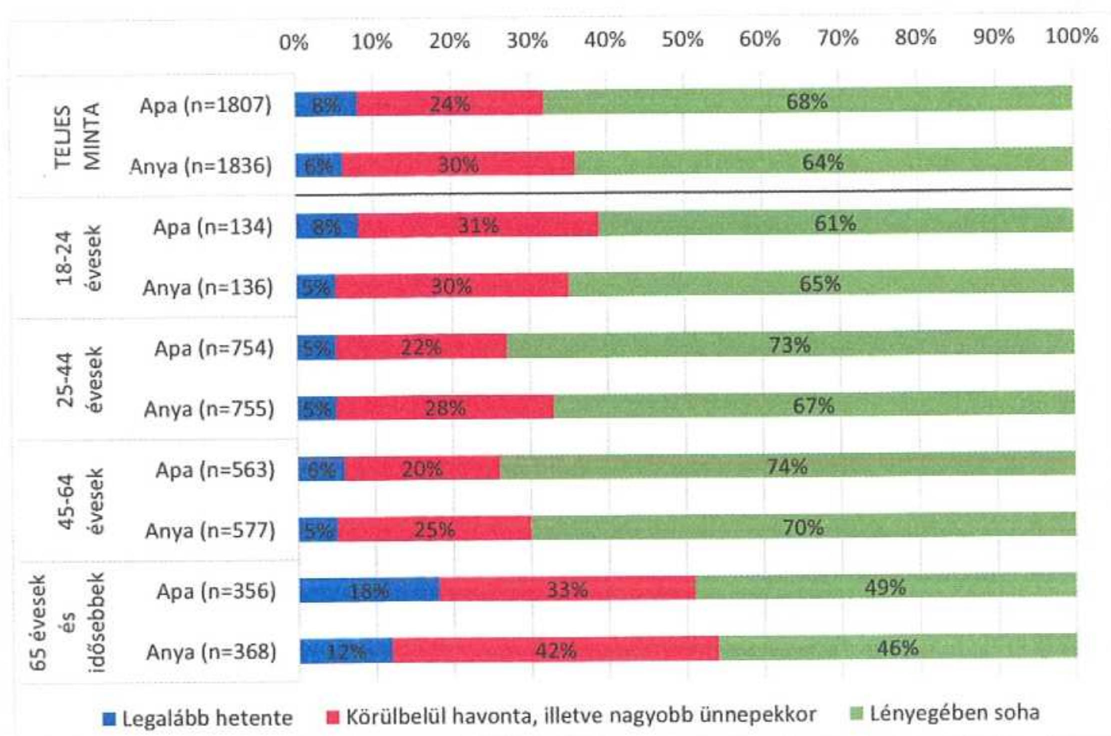
de nem gyakorolták a vallást. A 18–24 éves korosztálynál mindkét szülőnél a legfontosabb változás – valószínűleg a korszellemhez való alkalmazkodás következtében – az ateisták arányának számottevő visszaesése, és a nem vallásosok arányának növekedése. Az anyák esetében megfigyelhető még azok arányának növekedése is, akik bár nem tartják a vallást, de gyerekeik (a kérdezettek) hívőként emlékeznek rájuk. Az apáknál pedig megfigyelhető a rendszeres vallásgyakorlók arányának kismértékű növekedése.

31. ábra: A kérdezett szüleinek vallásossága a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

A zsinagógába járás vizsgálatakor a fentiekhez hasonló tendenciákat láthatunk. A legidősebb korosztályban lényegesen magasabb volt azon szülők aránya, akik legalább hetente eljártak a zsinagógába. Az apák között – a zsidó vallás sajátosságai miatt érthető módon – több ilyet találunk (18%), mint az anyák körében (12%). Viszont az anyák körében több olyan volt, aki havonta vagy legalább a nagyobb ünnepek alkalmából elment a zsinagógába (apa: 33%; anya: 42%). A 25–44 és 45–64 éves korosztályban nagyobb a zsinagógába soha nem járó szülők aránya; az apák esetében ez az arány magasabb (rendre 73 és 74%), mint az anyáknál (67 és 70%). A legfiatalabb korcsoport esetében jelentősen csökkent azon szülők arány, akik soha nem mentek zsinagógába a kérdezett gyerekkorában (apa: 61%; anya: 65%), és számottevően nőtt azoké, akik legalább nagyobb ünnepekkor ellátogattak oda (31%; 30%). Megfigyelhető továbbá a zsinagógába legalább hetente eljáró apák arányának mérsékelt növekedése (8%).

32. ábra: A kérdezett szüleinek zsinagógába járási gyakorisága[21] *a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)*

A szülők vallásossága és zsinagógába járási gyakorisága hatással van a kérdezett későbbi affiliáltságára. Az apa és az anya hatása körülbelül ugyanolyan erős. Egyértelműen elmondható, hogy azok, akiknek a szülei rendszeresen betartották a vallás előírásait, illetve megtartották a nagyobb ünnepeket, valamint legalább ilyen gyakorisággal zsinagógába is elmentek, sokkal nagyobb eséllyel váltak felnőttkorukban affiliálttá. Míg azok, akiknek a szülei nem voltak vallásosak vagy ateisták voltak, valamint zsinagógába szinte sohase mentek, sokkal inkább lettek nem affiliáltak.

A szülők vallásossága és a zsinagógába járás gyakorisága természetesen a hagyományok megtartásának kétdimenziós mintázatára is hatással volt, azonban nem egyértelmű módon, mert erre erős befolyást gyakoroltak a kérdezett gyerekkora és a kérdezés időpontja között eltelt időszak történelmi sajátosságai. Az édesapa és az édesanya hatása itt sem különbözik egymástól, és a tendenciák is megegyeznek. A vallás előírásait rendszeresen betartó és zsinagógába legalább hetente járó szülők gyerekei sokkal nagyobb valószínűséggel tartották meg maguk is a tradíciókat. Azoknak a gyerekei, akik megtartották a nagyobb ünnepeket, és legalább akkor zsinagógába is elmentek, nagy arányban váltak maguk is tradíciókövetővé, de az előző csoporttal ellentétben, körükben sok olyat

[21] A kérdőívben a következő kategóriákat különböztettük meg: naponta, hetente többször, hetente, körülbelül havonta, a nagyobb ünnepek alkalmával, lényegében sohasem. Ezeket az egyes kategóriák rendkívül alacsony elemszáma miatt össze kellett vonnunk három kategóriába.

is találunk, aki felnőttkorára eltávolodott a hagyományoktól. A zsinagógába soha nem járó, nem vallásos, illetve ateista szülők gyerekeinél is kettősséget látunk. Közülük sokan felnőttkorukban is ezt az utat követték, azonban nagy arányban találunk körükben szimbolikus tradícióőrzőket és visszatérőket is. Korábbi megállapításaink alapján valószínűsíthetjük, hogy az utóbbi csoport nagy részben azokból, a zömmel a 25–44 és 45–64 éves korosztályba tartozókból, áll, akik bár gyerekkorukban – főleg a korszak történelmi sajátosságai miatt – nem vallásos környezetben nevelkedtek, de a rendszerváltás után visszatértek a tradícióhoz.

A kérdezettek 29 százaléka mondta, hogy családjában gyakran volt téma a zsidó hovatartozás. Ez leginkább a ma 65 éves és idősebb megkérdezettekre volt jellemző. A kérdezettek 45 százalékának gyerekkori családjában, ha nem is gyakran, de azért szóba került ez. Ez leginkább a 25–44 éves korosztályra volt jellemző, akik a késő Kádár-korban vagy a rendszerváltást követő időszakban voltak gyerekek. A válaszadók 27 százalékának esetében ez a téma tulajdonképpen tabu volt, hiszen szinte sohasem esett szó róla. Ez leginkább a 45–64 éves korosztály esetében volt jellemző. Érdekes, hogy a 18–24 évesek között ezeknek a csoportoknak a megoszlása a teljes minta átlagával egyezik.

Az affiliáció esetében a tendencia egyértelmű. Minél gyakrabban esett szó a zsidóságról a kérdezett gyerekkori családjában, a válaszadó felnőttkorában annál nagyobb eséllyel vált affiliálttá. A hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusait vizsgálva azonban egy érdekességre lehetünk figyelmesek. Nyilvánvaló, hogy azokban a családokban, ahol a zsidóságról gyakran volt szó, nagy eséllyel találunk olyan megkérdezetteket, akik felnőttkorukban is megtartották a szülők által követett hagyományokat. És az is várható volt, hogy azokból a családokból, ahol szinte soha vagy csak ritkán esett szó erről, sok olyan megkérdezett került ki, aki szüleihez hasonlóan semmilyen hagyományt sem követ. Azonban sok olyan kérdezett is visszatért a hagyományokhoz, akiknek családjában a zsidó származás egyáltalán nem volt téma. Míg a teljes minta 28 százaléka tartozik a visszatérők közé, azok között, akiknek a családjában erről soha nem volt szó, ezek aránya 38 százalék. Másfelől viszont azok körében, akinek szülői családjában gyakran beszéltek a zsidóságról, erősen felülreprezentáltak a tradíciót feladók, az attól távolodók: a teljes mintában mért 16 százalékhoz képest 21 százalék. Ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy az 1980-as, de különösen az 1990-es években a családi szocializáción kívüli rendkívül erős, sokszor azzal ellentétes, hatások is érték az akkori fiatal és fiatal felnőtt nemzedéket.

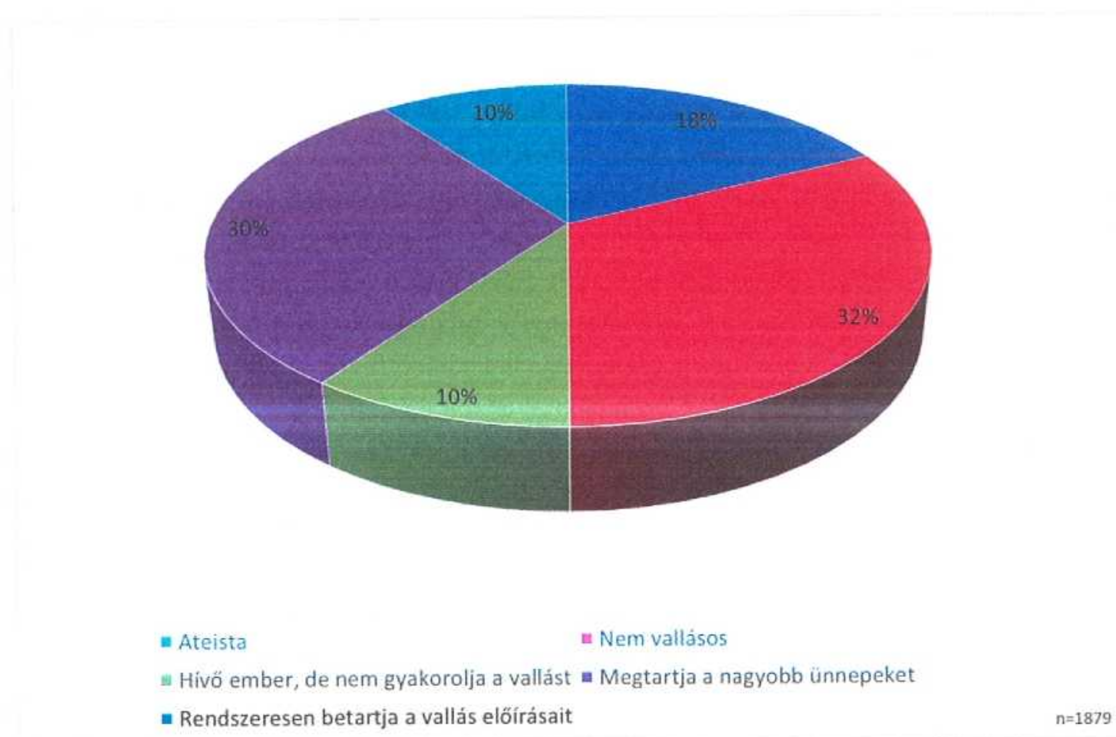
A kérdezettek közel fele (49%) már egész kis korától tudta, hogy zsidó, és a családban ezt természetesnek kezelték. További közel egyharmaduk (32%) valamivel idősebb korban, de a szüleitől tudta ezt meg. A minta 4 százaléka valamely rokonától, 3 százalékuk egy iskolatárstól vagy játszótárstól, 1 százalék gyerekkorában, de idegenektől értesült arról, hogy zsidó. A válaszadók 5-5 százaléka mondta, hogy diákkorában, illetve hogy csak felnőttkorában derült ki számára, hogy zsidó származású. Ezt azt jeleni, hogy a kérdezettek majdnem egytizede előtt a szülők igyekeztek elrejteni a család zsidó hátterét. A 75 éves és idősebb korosztály jellemzően egész kis korától tisztában volt zsidó származásával, mert ez a családban természetes volt (78%). A 65–74 éves korosztályban is

a mintabelinél nagyobb arányban találunk (57%) ilyen megkérdezetteket, de olyanokat is – nyilván a holokauszt után születetteket – akik gyerekkorukban, de nem a szüleiktől szereztek erről tudomást (9%). A 45–64 éves korosztályban a többihez képest magas azok aránya, akik csak felnőttkorukban szembesültek a származásukkal, de ennek a csoportnak az aránya az ő esetükben is csak 9 százalék. A 25–44 éves korosztályban azok a felülreprezentáltak, akik a gyerekkorukban a szüleiktől tudták ezt meg (38%). Ennek egyik oka lehet, hogy akkor, különösen az 1980-as évek második felétől erről szabadabban lehetett beszélni, és ezek a megkérdezettek akkor már valamivel idősebbek voltak.

4.4.2. A JELENLEGI CSALÁD

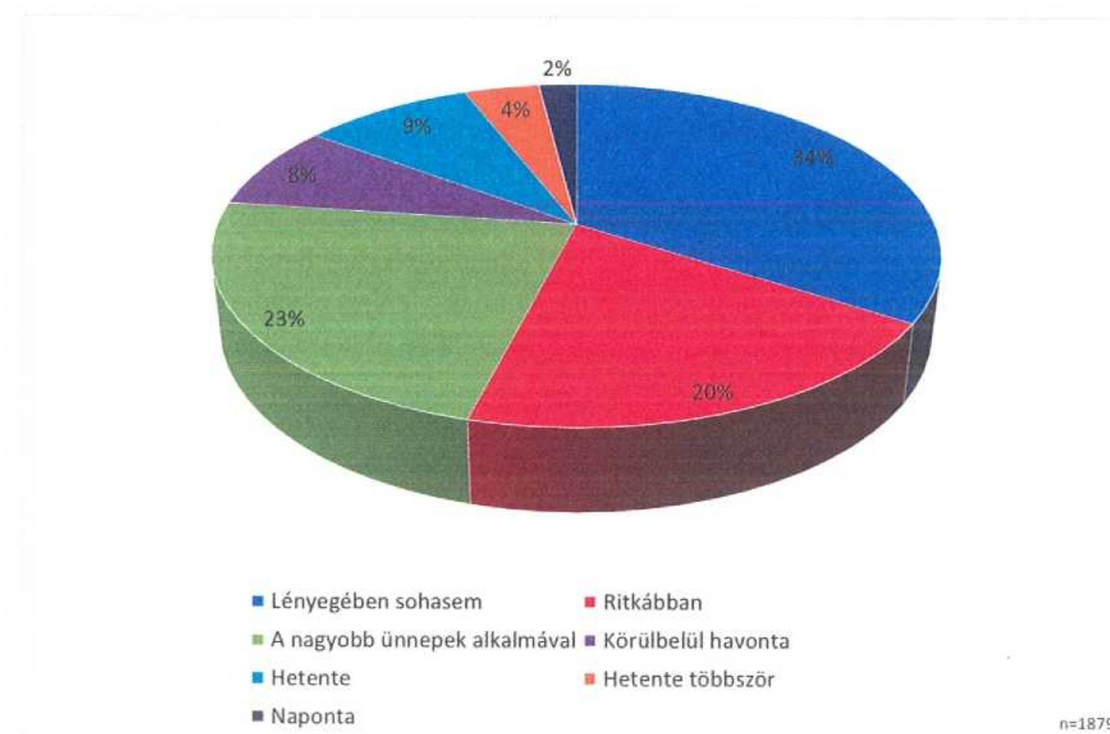
A kérdezettek között szüleik generációjához képest lényegesen nagyobb azok aránya, akik megtartják a nagyobb ünnepeket. Míg a szülők generációjánál ennek aránya 15 százalék körül mozgott, addig a válaszadók közel harmada (30%) választotta ezt az opciót. Míg a szülői generációban a nem vallásosak a minta 39 százalékát tették ki, az ateisták aránya pedig 25–30 százalék között mozgott, addig a kérdezettek között ezek az arányok rendre 32, illetve 18 százalék voltak. Vallásosság szempontjából az egyes korcsoportok között nincsenek óriási különbségek. A 65 évesek és idősebbek körében az átlagosnál valamivel nagyobb arányban találunk ateistákat, míg a legfiatalabb korosztályban kevesebb a vallás előírásait rendszeresen betartók aránya, és nagyobb a nem vallásosoké.

33. ábra: A kérdezett vallásossága (Bázis: teljes minta)

A válaszadók utolsó házastársáról is megkérdeztük, hogy mennyire volt vallásos. A kérdezettek saját megítélése szerint összességében náluk kevésbé. Míg a házas kérdezettek közel egyharmada mondta, hogy megtartja a nagyobb ünnepeket, addig a házastársakra vonatkozóan ez az arány csak 16 százalék volt. Ezzel párhuzamosan, míg a házas megkérdezettek 30 százaléka mondta magát nem vallásosnak és 19 százalékuk ateistának, addig a házastársakra vonatkozó arányok rendre 30 és 25 százalék voltak.

34. ábra: A kérdezett zsinagógába járási gyakorisága (Bázis: teljes minta)

Saját bevallása szerint a kérdezettek 6 százaléka hetente többször vagy naponta, további 9 százalékuk hetente, 8 százalékuk pedig havonta jár zsinagógába. A minta közel egynegyede (23%) nagyobb ünnepek alkalmával megy istentiszteletre.[22] 34 százalék azok aránya, akik soha nem járnak zsinagógába. A kérdezett életkora szerint ebben a tekintetben is kicsik a különbségek; igazán markáns profilja egyik korosztálynak sincsen.

4.4.3. A CSALÁD LÉGKÖRE: GYEREKKORBAN ÉS JELENLEG

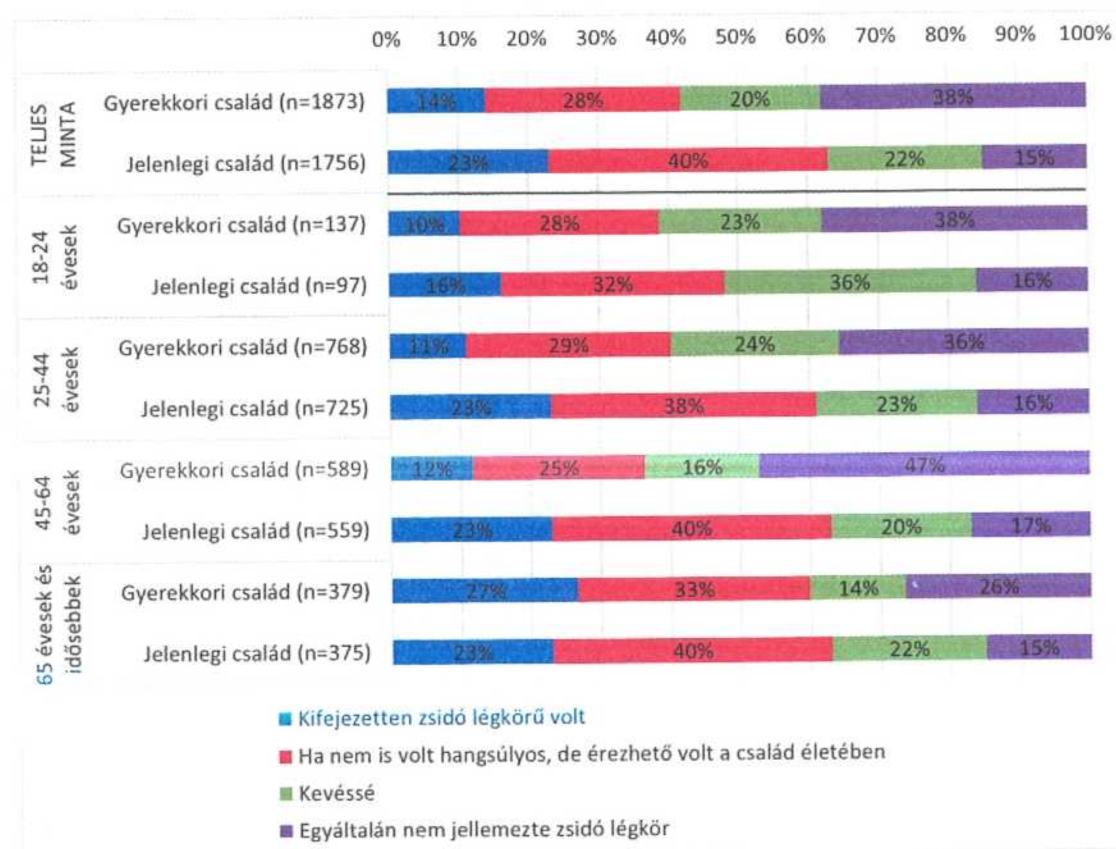
A válaszadóktól megkérdeztük, hogy vallási szempontból milyen volt a gyerekkori család és milyen jelenlegi családjuk légköre. A válaszadók szerint jelenlegi családjukban sokkal nagyobb súllyal jelenik meg a zsidóság. Míg a gyerekkori családról a kérdezettek 14 szá-

[22] Ezek az arányok messze felülmúlják a zsinagógában végzett kutatásunk adatai alapján számított becsléseinket, lásd 21–22. old.

zaléka mondta azt, hogy az kifejezetten zsidó légkörű volt és 28 százalékuk, hogy a zsidóság hangsúlyosan jelen volt a család életében, addig a jelenlegi család tekintetében ez a két arány rendre 23 és 40 százalék. Ezzel párhuzamosan, azon családok aránya, ahol a zsidóság egyáltalán nem volt jelen, a kérdezettek gyerekkorában lényegesen gyakoribb volt (38%), mint most (15%).

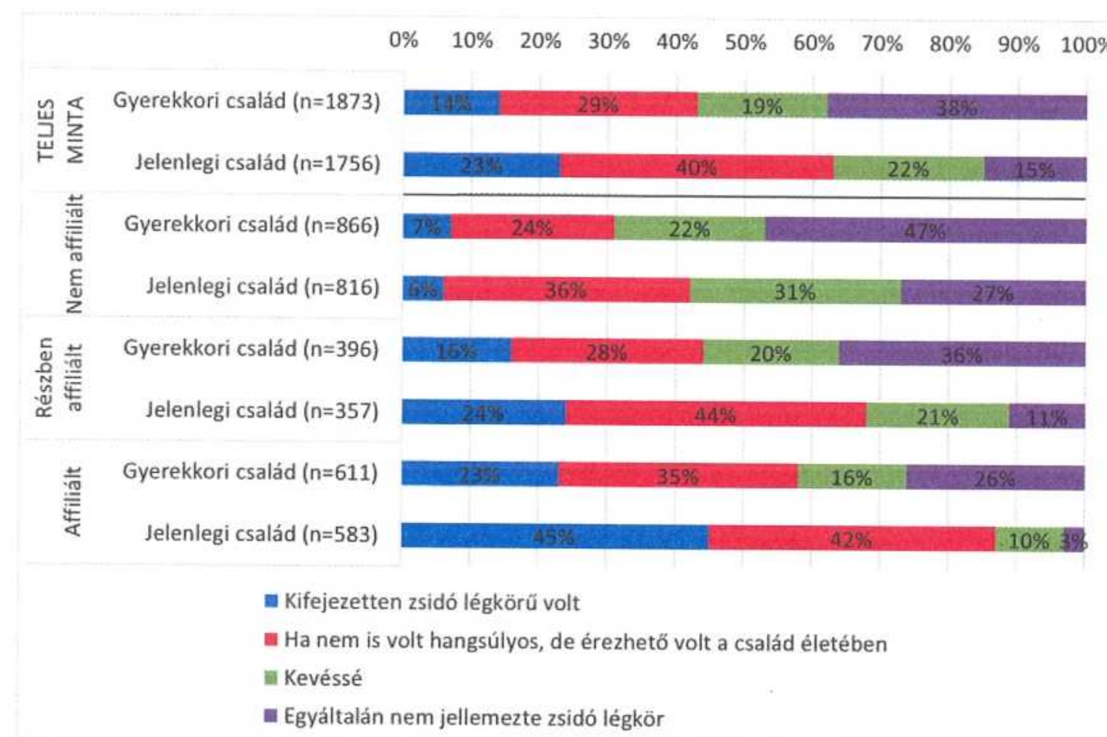
A legidősebb korosztályban felülreprezentáltak azok, akiknek gyerekkori családjában kifejezetten vagy hangsúlyosan zsidó légkör uralkodott. A 45-64 évesekre – a történelmi korszakot figyelembe véve teljesen érthetően – az átlagosnál jellemzőbb volt az olyan család, ahol a zsidóságnak egyáltalán nem volt szerepe. A 25-44 évesek esetében pedig azokat találjuk a mintabelinél nagyobb arányban, ahol ennél valamivel hangsúlyosabban, de mégis kevéssé volt jelen a zsidóság. A fentieket a jelenlegi családi légkörével összehasonlítva jelentős különbségeket fedezhetünk fel. A gyerekkori és a jelenlegi család légköre a 25-44 és 45-65 évesek körében tér el legjobban egymástól. Mindkét korosztálynál lényegesen csökken az olyan családok aránya, amelyekből teljesen hiányzik a zsidó légkör, és számottevően – különösen a 45-65 éveseknél – nő azoké, ahol kifejezetten vagy hangsúlyosan jelen van. A 18-24 éves korosztályban is nőtt azok aránya, akiknek jelenlegi családja kifejezetten vagy hangsúlyosan zsidó légkörű, de azoké is, akiknek családjára ez kevéssé jellemző.

35. ábra: A gyerekkori és a jelenlegi család zsidó légkörének mértéke a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

A fent leírtak alapján nem meglepő, hogy minél inkább áthatotta, illetve áthatja a zsidó jelleg a gyerekkori és/vagy felnőttkori család légkörét, annál nagyobb valószínűséggel affiliált a megkérdezett. A felnőttkori családi légkör hatása sokkal erősebb. Míg a nem affiliáltaknak csak 7 százalékánál volt a gyerekkori és 6 százalékánál a jelenlegi család kifejezetten zsidó légkörű, addig az affiliáltak esetében ezek az arányok rendre 23 és 45 százalék. Ezzel párhuzamosan, míg a nem affiliáltak 47 százalékénak a gyerekkori és 27 százalékának a jelenlegi családjára egyáltalán nem jellemző a zsidó légkör, addig az affiliáltak esetében ez 26, illetve 3 százalékra jellemző.

36. ábra: A gyerekkori és a jelenlegi család zsidó légkörének mértéke a teljes mintában és az affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

4.5. Összefoglalás

A kérdezettek 95 százaléka tartotta önmagát zsidó származásúnak, 46 százalékuk pedig zsidó vallásúnak. A minta 48 százaléka volt homogén származású, vagyis olyan, akinek mind a négy nagyszülője zsidó vallású vagy származású volt. A válaszadók 8 százalékát soroltuk a részben homogén csoportba. Ide olyanok tartoznak, akiknek a nagyszülei közül egyik nem volt zsidó. Heterogén származású volt, vagyis legfeljebb két zsidó nagyszülővel rendelkezett a minta 44 százaléka. A heterogén származásúak aránya az idők folyamán jelentősen nőtt: míg a 75 éves és idősebb korosztályban

a válaszadók 10 százaléka, addig a 18–24 évesek 73 százaléka tartozott ebbe a csoportba.

A heterogámia, vagyis a vegyes házasságok/élettársi kapcsolatok aránya nagyjából a ma 45–54 éves korosztályig folyamatosan emelkedett. A ma 35–44 éves korosztálynál ez a tendencia visszafordult, és a heterogám kapcsolatok aránya – az eggyel idősebb korcsoportnál tapasztalt 66 százalékról – 50 százalékra esett vissza. A 18–34 évesek körében viszont ismét a heterogámia magasabb arányát mértük. Úgy tűnik tehát – és a kérdezettek gyerekeinek házasságai adatai is ezt sejtetik –, hogy a vegyes házasságok aránya egy rövid megtorpanás után ismét növekedésnek indult.

A vizsgálat adatai azt jelzik, hogy összefüggés van a vizsgált házassági stratégiák és az affiliáció foka között. Azok, akiknek a szülei heterogám házasságban élnek, maguk is nagyobb valószínűséggel választanak nem zsidó származású, illetve vallású partnert maguknak, ami azután kisebb mértékű affiliációt eredményez. Ha azonban valaki, akinek szülei még vegyes házasságban éltek, zsidó származású, illetve vallású emberrel köti össze az életét, az a szülők heterogám házassága ellenére is az affiliáció várható növekedésével jár majd együtt. Az is lehetséges azonban, hogy a házassági stratégia és az affiliáció kölcsönösen hat egymásra: a zsidó szervezeti és kulturális aktivitás is befolyásolhatja a partnerválasztást.

A kutatás során tíz szokásról, hagyományról, ünnepről kérdeztük meg, hogy megtartották-e azokat a kérdezett gyerekkori családjában, illetve, hogy mostani családjában jelen vannak-e. A gyerekkori családban a leggyakrabban sólet főzése (48%) és a zsidó temetkezés fordult elő (46%). Ezek az arányok a jelenlegi családokban körülbelül ugyanilyenek. Gyerekkorukban a kérdezettek körülbelül 20–25 százalékának családjában tartottak hanukát, szédert, böjtöltek jom kipurkor, raktak mezüzét az ajtóra, metélték körül a fiúkat, illetve tartottak bar- vagy bat micvát. Az utolsó két hagyományos gyakorlatot kivéve a többi hagyományelem előfordulása a kérdezettek jelenlegi családjaiban sokkal gyakoribb.

A gyerekkori és felnőttkori családra vonatkozó adatok figyelembevételével öt típust alakítottunk ki. A minta egyötödének esetében egyik generációban sem volt jelen a hagyomány egyetlen eleme sem. Ez a korcsoportok közül a legfiatalabbakra a legjellemzőbb. A tradíció feladók, illetve attól távolodók aránya 16 százalék, azonban a legidősebb korosztályban arányuk 25 százalék. A szimbolikus tradícióőrzők csoportjában, akik a minta egyötödét teszik ki, mindkét generációra csak a hagyomány szimbolikus kifejezésre juttatása a jellemző. Ennek a csoportnak az aránya is a legfiatalabbak között a legnagyobb. A hagyományokhoz való visszatérés a minta 28 százalékát jellemzi. A 25–44 és 45–64 éveseknek azonban lényegesen nagyobb része (31% és 33%) tartozik ide. A mindkét generációban való tradícióőrzésről pedig a kérdezettek 15 százaléka számolt be. Ez a legidősebb korosztályban a leggyakoribb. Az 1999-es vizsgálathoz képest nagyon jelentősen növekedett a tradícióhoz visszatérők és közel 30 százalékponttal csökkent a tradíciót feladók, az attól távolodók aránya.

A kérdezettek fele nem vallásos, és egytizede tartja be rendszeresen a vallási előírásokat. A szülők generációjához képest lényegesen nagyobb azok aránya, akik megtartják a nagyobb ünnepeket (30%). Ezzel párhuzamosan jelentősen csökkent a nem vallásosok és különösen az ateisták aránya. A vallásosság szempontjából az egyes korcsoportok között nincsenek jelentős különbségek.

A válaszadók megítélése szerint jelenlegi családjuk légkörében sokkal hangsúlyosabb a zsidóság, mint gyerekkori családjukban. Ez leginkább a 25–44 és 45–65 korosztályt jellemzi. A 18–24 éves korosztályban is nőtt azok aránya, akiknek jelenlegi családja kifejezetten vagy hangsúlyosan zsidó légkörű, de azoké is, akiknek családjára ez kevéssé jellemző.

5. IDENTIFIKÁCIÓ, IDENTITÁS

A kutatás során sok szempontból és sokféle kérdéssel vizsgáltuk a zsidósággal való identifikáció különböző dimenzióit a kérdezettek körében. Ebben a fejezetben bemutatjuk, hogy milyen erős a zsidósággal való azonosulás a mintában, mi a tartalma ennek az identitásnak, és hol helyezkedik el a személy különböző identitásainak rendszerében. Először bemutatjuk, hogy a válaszadók hogyan határozták meg elsődleges, illetve másodlagos identitásukat a magyar, zsidó, valamint európai identitást magukba foglaló kategóriák segítségével. Ezután zsidó identitásuk erősségét, személyes fontosságát vizsgáljuk meg, majd azt mutatjuk be, hogy mi a tartalma ennek az identitásnak. Az elemzést az identitás magyar és zsidó dimenziójának vizsgálata, illetve ezek egymáshoz való viszonyának tárgyalása zárja.

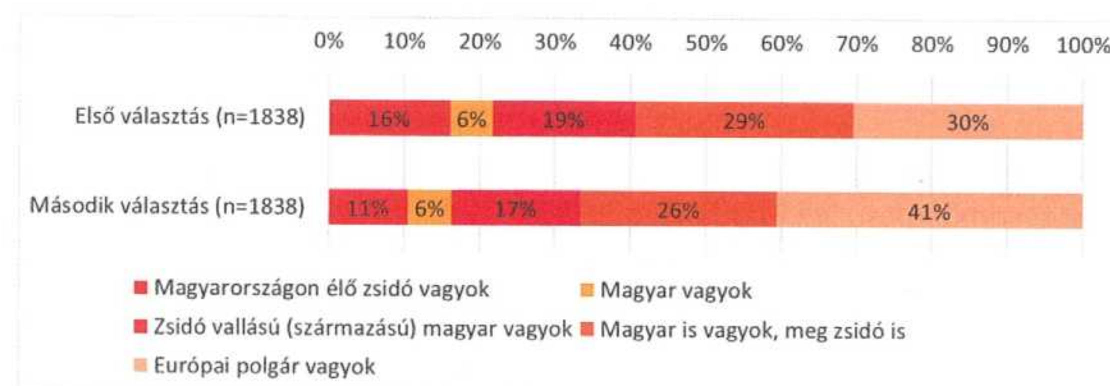
5.1. Az identifikáció dimenziói

Első lépésben a válaszadókat arra kértük, hogy ötféle identifikációt jelző kategóriából válasszák ki azt, amelyiket magukra nézve a legkifejezőbbnek tartanak, majd azt, amit a második legkifejezőbbnek. A válaszlehetőségek a következők voltak: Magyarországon élő zsidó; magyar; zsidó vallású (származású) magyar; magyar is, meg zsidó is; európai polgár. Elsődleges identitásuk kifejezésére a legtöbben az európai polgár opciót választották (30%). Szinte ugyanennyien a vegyes identitást kifejező „magyar is vagyok, meg zsidó is" opció mellett döntöttek (29%). A másik vegyes identitást kifejező „zsidó vallású (származású) magyar vagyok" önmeghatározásra esett a válaszadók egyötödének (19%) választása. Fontos azonban megjegyezni, hogy míg a kettős identitást kifejező első opció a zsidó és magyar kategóriát azonos típusúként kezeli, addig a második válaszlehetőség esetében a zsidó mint vallási, illetve származási kategória, míg a magyar mint nemzeti kategória jelenik meg. A megmaradt két opció („Magyarországon élő zsidó vagyok" és „magyar vagyok") az identifikáció szempontjából szélső álláspontot fejeznek ki: az egyik mindenekfelett zsidó, a másik pedig kizárólagos magyar identitást. Ezek közül az előbbi választása volt lényegesen gyakoribb (16%), a kizárólagos magyar identitásopciót csak a kérdezettek 6 százaléka választotta. Fontos szem előtt tartani, hogy a minta többször említett jellemzői miatt a teljes magyarországi zsidóságon belül az ilyen identitással rendelkezők aránya biztosan magasabb. Az egyes válaszlehetőségek másodlagos identitásként való választásának sorrendje ugyanez volt, de az arányok eltérőek. Azt lehet mondani, hogy másodlagos identitásként az „európai polgár" még népszerűbb opció volt: a kérdezettek kétötöde (41%) választotta, és így a „magyar vagyok" lehetőségen kívül minden választás aránya valamelyest csökkent.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mely kombinációkat választották legtöbbször a kérdezettek, akkor azt látjuk, hogy a „magyar is vagyok, meg zsidó is" és az „európai polgár vagyok" együttes választása a leggyakoribb. Valamivel gyakoribb volt az a kombináció, amikor

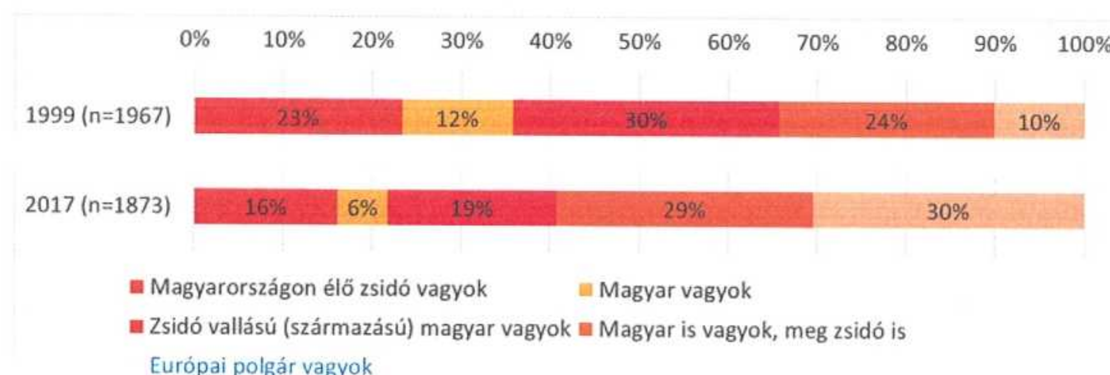
a választás ebben a sorrendben történt (19%), mint amikor fordítva (16%). Ezek után nem meglepő, hogy az „európai polgár" másodlagos választása gyakori volt a „zsidó vallású (származású) magyar vagyok" (10%) és a „Magyarországon élő zsidó vagyok" (9%) válaszalternatívákkal kombinálva is.[23]

37. ábra: Elsődlegesen és másodlagosan választott identitásopció a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Az elsődleges identitásválasztás jelentősen eltér az 1999-ben mérttől. Megháromszorozódott, 10-ről 30 százalékra nőtt a magukat elsősorban európai polgárnak vallók aránya. A vegyes identitást kifejező két opció közül annak említése nőtt, amelyik a zsidó és magyar identitást azonos kategóriaként kezeli, (1999: 24%; 2017: 29%), míg a másiké („zsidó vallású/származású magyar vagyok") csökkent (30%; 19%). A két szélső – mindenekfelett zsidó (23%; 16%), illetve kizárólagosan magyar (12%; 6%) – opciót most kevesebben választották.

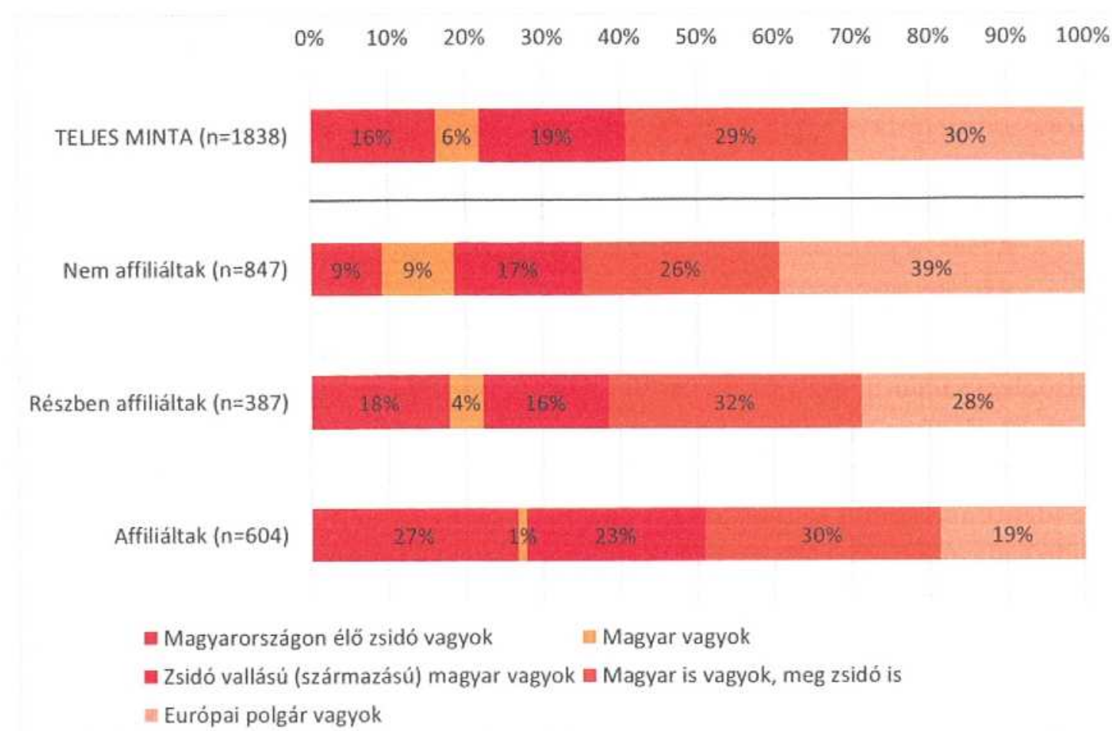
38. ábra: Az elsődlegesen választott identitásopció 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

[23] A továbbiakban az elsődleges identitást elemezzük.

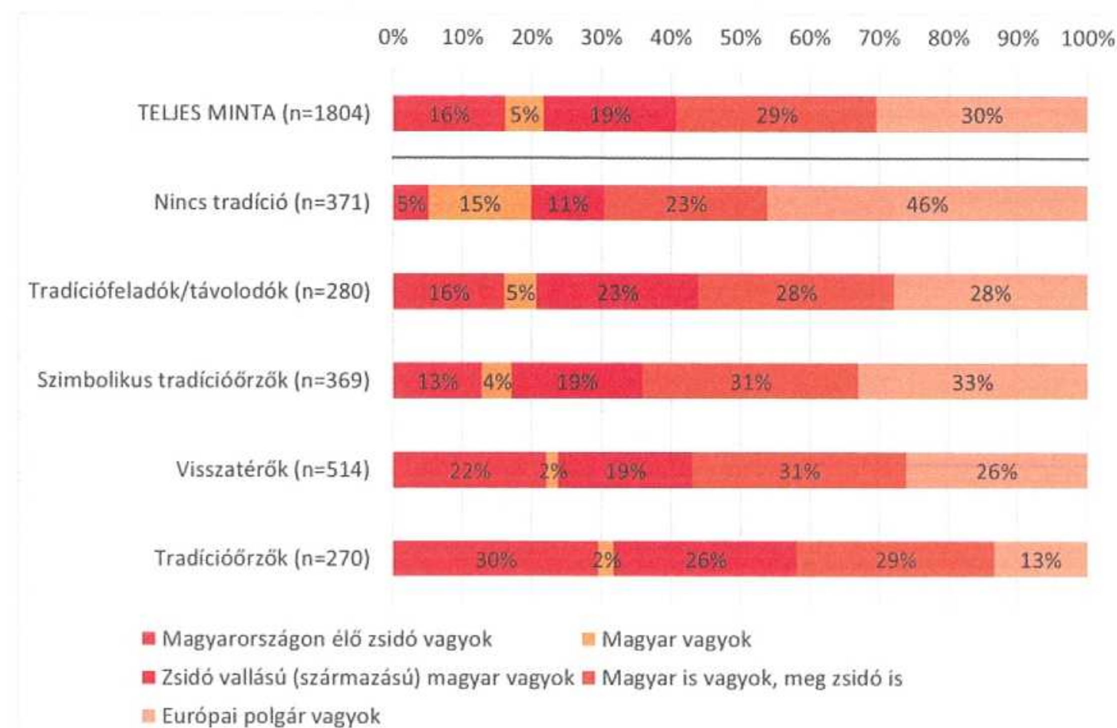
Az elsődleges identitásválasztás nem függ a kérdezett korától, de affiliációjától és hagyományhoz való viszonyától viszont annál inkább. A nem affiliált kérdezettek sokkal gyakrabban választották a „magyar vagyok" opciót (9%), valamint az „európai polgár"-t is (39%), mint az átlag. A részben affiliáltakra a teljes mintánál tapasztalt arányok a jellemzőek. Az affiliáltak esetében „Magyarországon élő zsidó vagyok" (27%) és a „zsidó vallású (származású) magyar vagyok" (23%) választása gyakoribb.

39. ábra: Az elsődlegesen választott identitásopció a teljes mintában és az affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

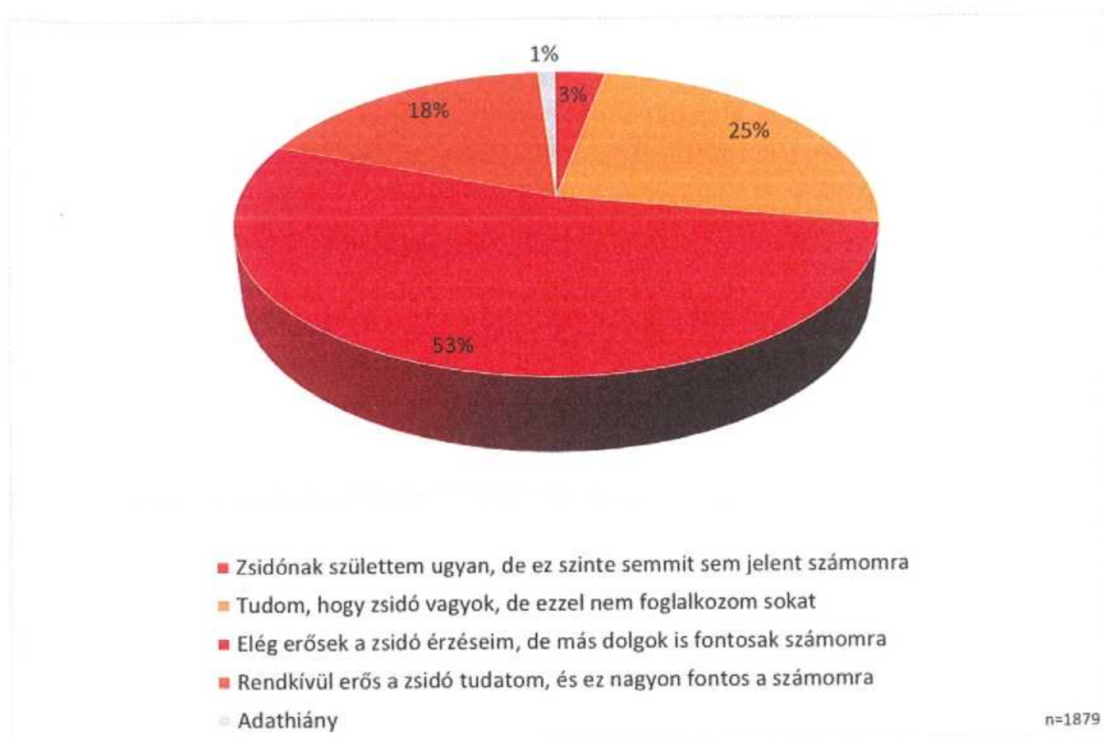
Az elsődleges identitásválasztásnak a hagyományhoz való kétgenerációs viszonnyal való összefüggését részben magyarázza a különböző csoportok eltérő affiliációja, de nem csak ez okozza a változók összefüggését. Azok, akiket mindkét generációban a zsidó hagyományok teljes hiánya jellemez, a nem affiliáltaknál említett két opciót, a magyar, illetve európai polgár lehetőséget választották az átlagosnál nagyobb arányban. A szimbolikus tradícióőrzőknek nincs igazán markáns profiljuk. Nagyjából ugyanez jellemző a tradíciót feladókra, attól távolodókra is, bár ők az átlagosnál nagyobb arányban mondták, hogy elsősorban zsidó vallású (származású) magyarok. A visszatérők és a tradícióőrzők válaszai sokban hasonlítanak. Mindkét csoportra jellemző, hogy elsősorban Magyarországon élő zsidónak tartja magát. A különbség abban van, hogy míg az utóbbi csoportra az átlagosnál sokkal gyakoribb a zsidó vallású (származású) magyar opció választása, addig ez a visszatérőknél nincsen így.

40. ábra: Elsődlegesen választott identitásopció a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

A zsidósággal való azonosulás, az identifikáció érzelmi intenzitásának mérésére egy másik kijelentés-sorozatot használtunk. A kérdezettek több mint fele (53%) mondta azt, hogy elég erősek a zsidó érzései, de más dolgok is fontosak számára, és további közel egyötödük (18%), hogy rendkívül erős zsidó tudat jellemzi őket. A kérdezettek közel harmada számolt be gyengébb intenzitású zsidó identitásról, és nagyon kevesen vannak (3%), akiknek a zsidóság lényegében semmit sem jelent. Összességében azt mondhatjuk, hogy a minta közel egyötöde igen erős, intenzív zsidó identitással rendelkezik, közel egyharmada számára a zsidóság nem sokat jelent, míg a minta valamivel több mint a fele ebből a szempontból a két szélső választás között áll. Ezek az arányok szinte teljesen megegyeznek az 1999-ben mértekkel. Itt is fontos azonban megemlíteni, hogy a kutatásban résztvevők a teljes zsidó népességénél bizonyosan erősebb zsidó identitással rendelkeznek.

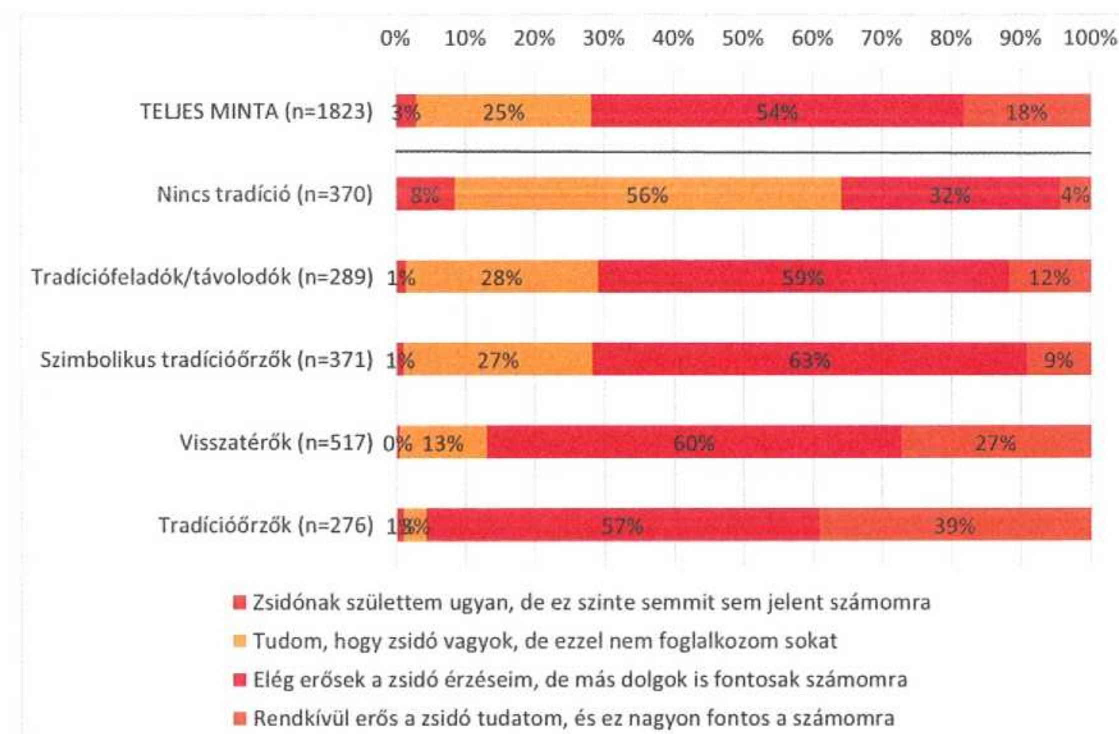
41. ábra: A kérdezett zsidósághoz fűződő viszonya a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Az életkor ebben a kérdésben sem bizonyult befolyásoló tényezőnek. Affiliáció szempontjából nyilvánvaló összefüggést kapunk. A nem affiliált megkérdezettek lényegesen nagyobb arányban választották a „tudom, hogy zsidó vagyok, de ezzel nem foglalkozom sokat" opciót (43%). Jellemzőbb rájuk az is, hogy bár zsidónak születtek, de ez semmit nem jelent számukra, bár az ilyen megkérdezettek aránya a körükben is csak 5 százalék. A részben affiliáltak az „elég erősek a zsidó érzéseim, de más dolgok is fontosak számomra" lehetőséget választották az átlagosnál nagyobb arányban (59%). Az affiliáltakra ugyanez és a rendkívül erős zsidó tudat a jellemzőbb (60, illetve 34%).

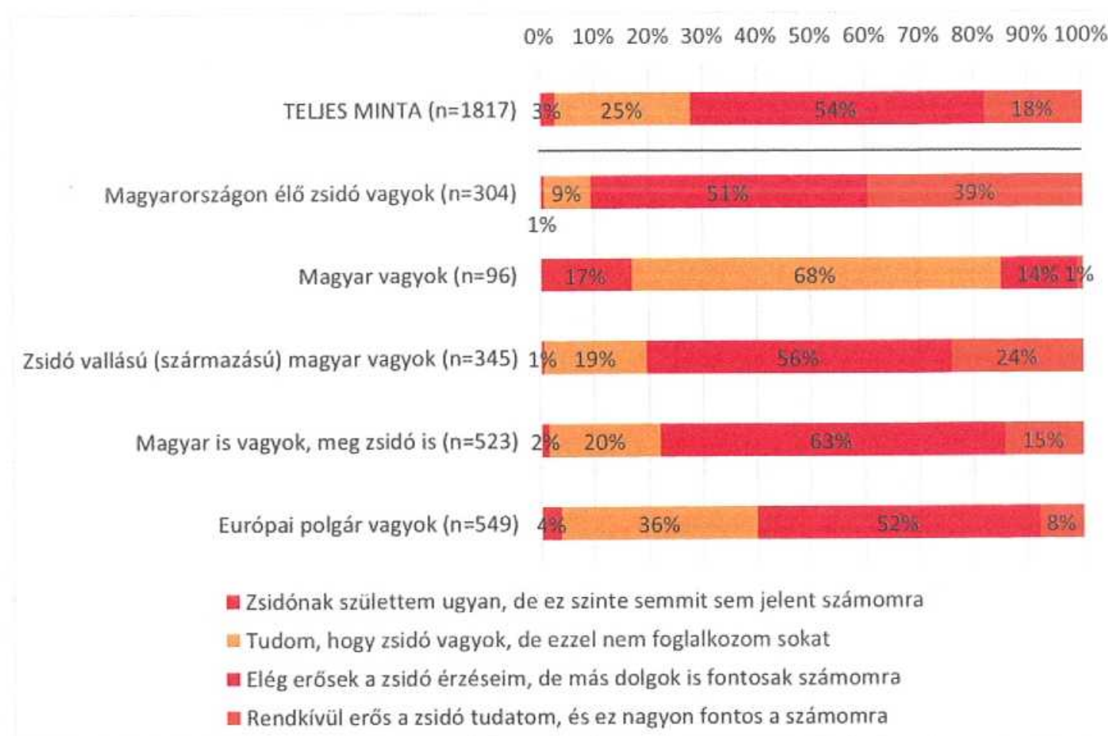
Az összefüggés természete a hagyományhoz való kétgenerációs viszony esetében sem meglepő. Minél jobban kötődik egy csoport a hagyományhoz, annál erősebb zsidó identitás jellemzi. A leggyengébb identitással egyértelműen azok rendelkeznek, akiknek családjában a zsidó hagyományok már az előző generációban sem voltak jelen.

42. ábra: A kérdezett zsidósághoz fűződő viszonya a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

Megnéztük, hogy az első lépésben vizsgált különböző identitásopciókat választókat milyen erős zsidó identitás jellemzi a második kijelentés-csoportra adott válaszaik alapján. Az összefüggések egy része teljesen magától értetődő. Azok, akiket szinte kizárólagos magyar identitás jellemez („magyar vagyok" opciót választók), azok gyengébb, míg azok, akik a mindenekfelett zsidó („Magyarországon élő zsidó vagyok") opciót választották, erősebb zsidó identitásról számoltak be. Figyelemre méltó, hogy azoknak, akik elsősorban zsidó vallású (származású) magyaroknak vallják magukat, erősebb a zsidó identitása, mint a „magyar is vagyok, meg zsidó is" alternatívát választóknak. Az önmagukat elsősorban európai polgárként meghatározók zsidó identitása is az átlagnál gyengébb, de erősebb, mint azoké, akik azt mondták, hogy kizárólag magyarok.

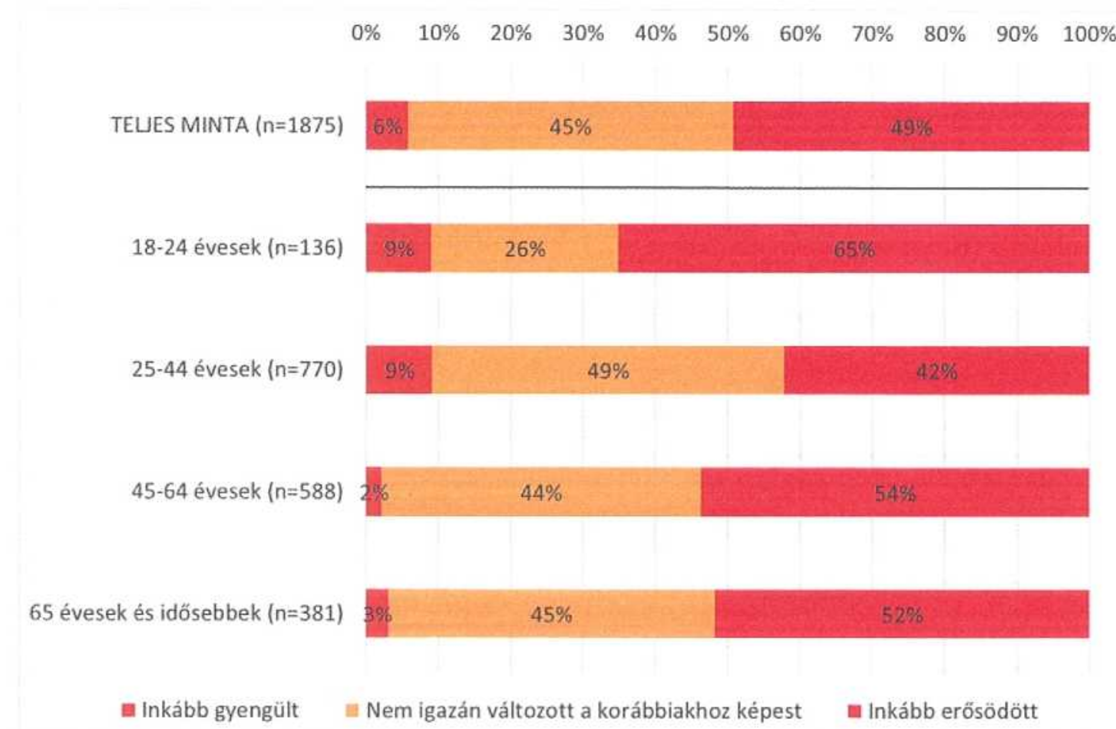
43. ábra: Az elsődlegesen választott identitásopció a teljes mintában és a kérdezett zsidósághoz fűződő viszonya szerint (Bázis: teljes minta)

A kérdezettek felénél (49%) az elmúlt négy-öt évben erősödött a zsidósághoz tartozás tudata. Közel ugyanennyien mondták (45%), hogy nem változott és elenyésző azok aránya, akiknek gyengült (6%). Ezek az arányok szinte tökéletesen megegyeznek az tizennyolc évvel ezelőtt mérttel.

A 18–24 és a 45–64 éves korosztályra az identitás erősödése, míg a 25–44 éves korosztályra annak változatlansága a jellemzőbb. Érdemes kiemelni, hogy míg a teljes mintában 49 százalék volt azok aránya, akik zsidó tudatuk erősödéséről számoltak be, addig a legfiatalabb korosztály esetében ez az arány 65 százalék. Viszont az ő körükben az átlagosnál nagyobb mértékben találunk olyanokat is, akiknek az elmúlt években gyengült a zsidó identitása.

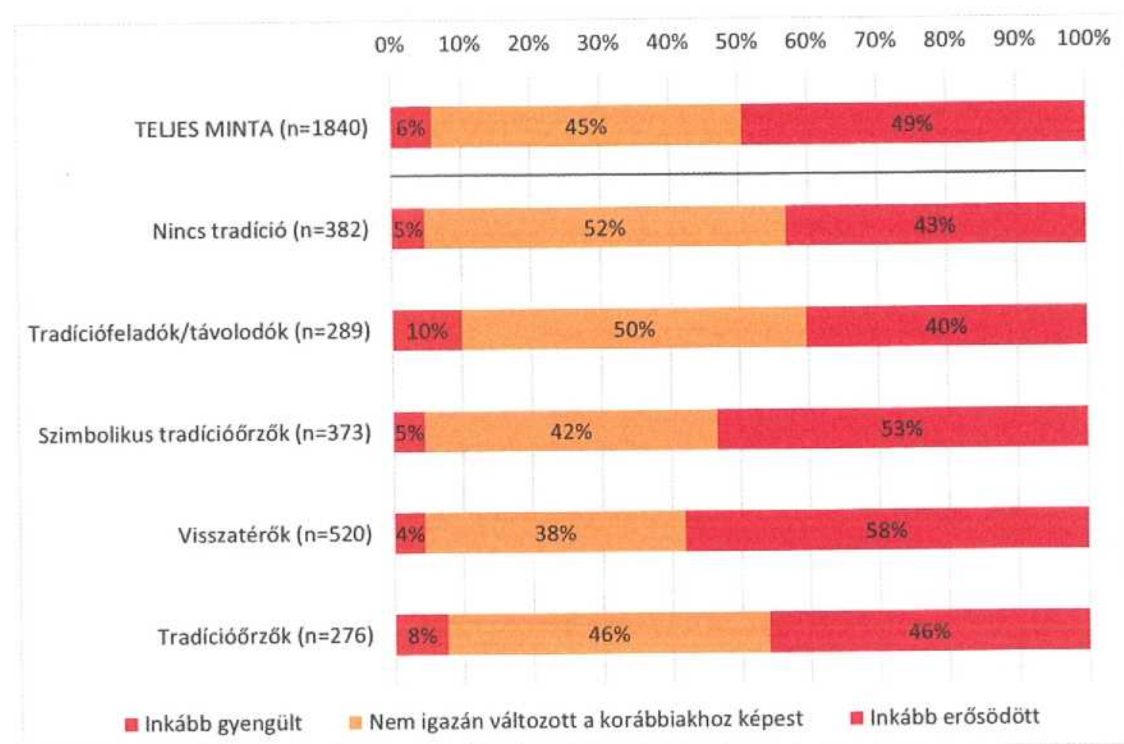
44. ábra: A zsidósághoz tartozás tudatának változása az elmúlt négy-öt évben a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

Az affiliált megkérdezettekre jellemzőbb, hogy az elmúlt négy-öt évben erősödött a zsidó identitásuk. Míg a teljes mintában ez a válaszadók felére volt jellemző, addig az affiliáltak körében ez az arány 10 százalékponttal magasabb. A nem affiliáltak közül pedig többen számoltak be arról, hogy identitásuk nem változott (52%).

A tradíciót feladókat, attól távolodókat az átlagosnál inkább jellemzi a zsidó identitás csökkenése. A visszatérőknél pedig sokkal jellemzőbb, hogy az azonosságtudat az elmúlt időszakban erősödött. Azok körében, akiknek sem gyerekkori, sem jelenlegi családjában nem volt jelen a zsidó hagyomány, szignifikánsan kevesebb olyan válaszadót találunk, akinek az utóbbi években erősödött a zsidóságtudata, de figyelemre méltó adat, hogy még ebben a csoportban is a megkérdezettek 43 százaléka erről számolt be.

45. ábra: A zsidósághoz tartozás tudatának változása az elmúlt négy-öt évben a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

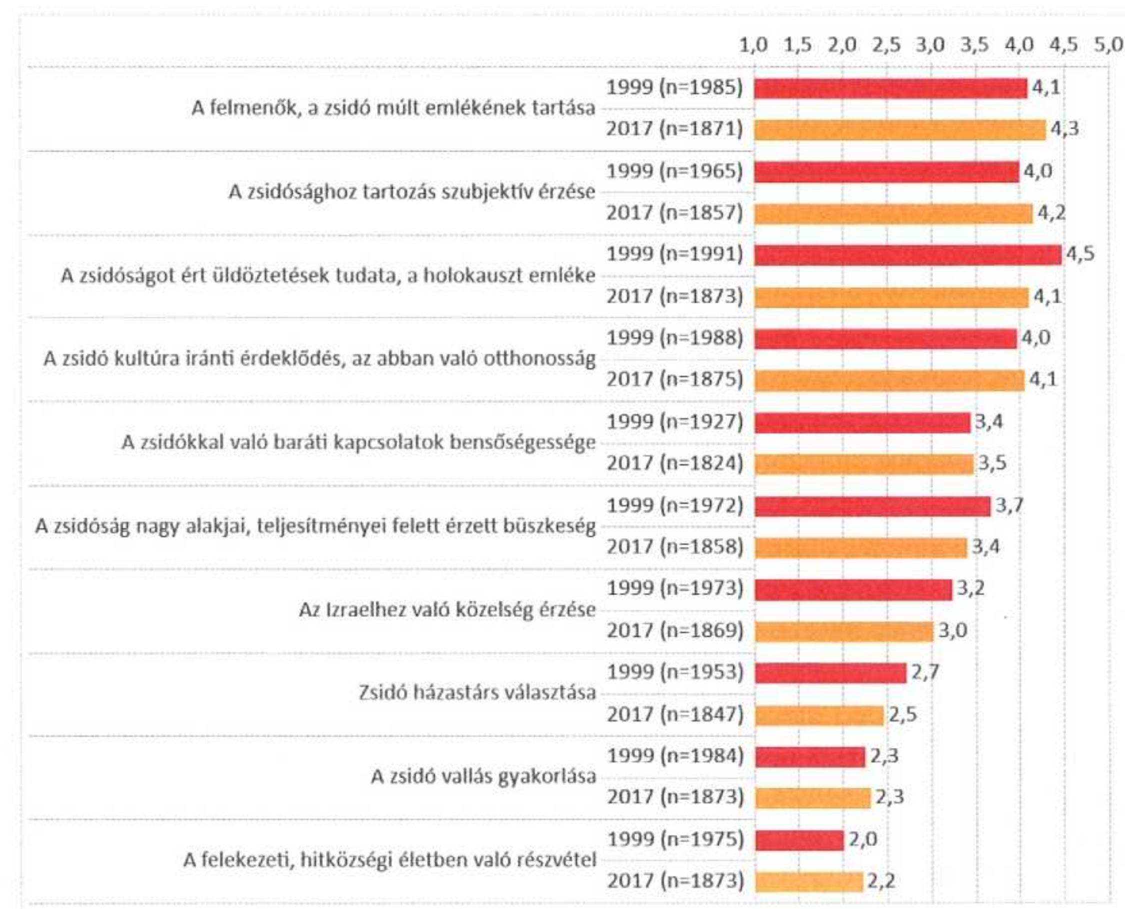
5.2. Az identifikáció tartalmi vonatkozásai

Az identitás tartalmát úgy vizsgáltuk, hogy megkérdeztük: milyen fontos interjúalanyainknak tíz felsorolt tényező akkor, amikor önmagukat zsidóként határozzák meg, azaz saját identitásuk szempontjából.[24] A válaszok széles skálán – 4,3 és 2,2 átlagértékek között – mozognak. Jól látszik, hogy a megkérdezettek számára rendkívül fontos a múlt, jelentse ez akár a felmenők, a zsidó múlt emlékének ébren tartását (4,3), akár a holokauszt emlékének ápolását (4,1). A válaszadók nagyon fontosnak tartották saját identitásuk szempontjából a zsidósághoz tartozás szubjektív érzését (4,2) és a zsidó kultúra iránti érdeklődést, az abban való otthonosságot (4,1). Kisebb fontosságot tulajdonítottak a zsidókkal kötött barátságoknak (3,5), a kultúrához kapcsolódó büszkeség érzésének (3,4), és nem tartották fontosnak zsidó házastárs választását (2,5). A valláshoz kapcsolódó két identitáselem, a zsidó vallás gyakorlása (2,3) és a felekezeti, hitközségi életben való részvétel (2,2) egyértelműen az utolsó helyekre szorultak.

Az alábbi ábrán jól látszik, hogy 1999 óta sem az egyes identitáselemek szubjektív fontossága, sem azok sorrendje nem változott jelentősen. Egészében véve ma is a történelmi emlékezet és – az ettől bizonyára nem független – szubjektív azonosulás a zsidó identifikáció legfontosabb tartalmi alkotóeleme. Négy esetben csökkent valamelyest az adott elem fontosságának értékelése. Ezek a következők: a zsidóságot ért üldöztetések tudata; a holokauszt emléke; a zsidóság nagy alakjai, teljesítményei felett érzett büszkeség; zsidó házastárs választása. Ez nagy valószínűséggel annak a következménye, hogy az akkori idősebb korosztályból a mostani vizsgálatban már sokan nem vehettek részt.

[24] A fontosság mérésére 1-től 5-ig terjedő skálát használtunk. A 3-nál magasabb érték azt jelzi, hogy az adott identitáselem inkább fontos, a 3-nál kisebb pedig azt, hogy inkább nem fontos.

46. ábra: Egyes identitáselemek szubjektív fontossága ötfokú skálán 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos) (Bázis: teljes minta)

A vallási életben való részvétel és a zsidósághoz tartozás szubjektív tudatának értékelésében nincs különbség az egyes korosztályok között. A többi esetben pedig azt találjuk, hogy minél idősebb a megkérdezett, annál fontosabbnak tart minden identitás-tényezőt. Egyetlen kivétel van: a zsidókkal való baráti kapcsolatok bensőségessége. Ezt a legfiatalabbak közel olyan fontosra értékelték, mint a legidősebbek.

A különböző mértékben affiliáltak értékelése minden tényező esetében eltér egymástól. A mintázat mindenhol ugyanaz: minél affiliáltabb a megkérdezett, annál fontosabbnak tartja az adott tényezőt. A különbségek az egyes csoportok között itt lényegesen

nagyobbak, mint az életkori csoportoknál. A legnagyobb eltérések a valláshoz kapcsolódó tényezők, valamint az Izraelhez való közelség fontosságának megítélésében mutatkoznak. Az affiliáltak sokkal inkább gondolják, hogy a felekezeti, hitközségi életben való részvétel, a vallásgyakorlás, valamint az Izraelhez való közelség érzése fontos identitáselem. A legkisebb különbség az affiliáció szerinti csoportok között a zsidóságot ért üldöztetések megítélésében van: ezt minden csoport nagyon fontosnak tartotta. Érdemes azonban elmondani, hogy a csoportok közötti különbségekkel együtt az egyes identitáselemek értékelése alapján kialakuló sorrend minden csoport esetében nagyon hasonló.

Azok, akiknek családjában már gyermekkorukban sem volt jelen a zsidó hagyomány és ma sincs, minden identitáselemet kevésbé fontosnak értékeltek, mint bármelyik másik csoport. Véleményük szintén a holokauszt megítélésében tér el legkevésbé. A legfontosabbnak mindent a tradícióőrzők csoportjába tartozók értékeltek, a többi csoport pedig a kettő között helyezkedik el. A legnagyobb különbség a csoportok között itt egyértelműen a vallással összefüggő állítások megítélésében van. A tradícióhoz kötődő csoportok tagjai sokkal fontosabbnak tartják a zsidó vallás gyakorlását, valamint a felekezeti és hitközségi életben való részvételt. Ezen kívül a zsidó házastárs választásánál nagyok még a különbségek a csoportok között. Ahogyan korábban írtuk, általánosságban azt látjuk, hogy a tradícióőrzők az egyes identitáselemeket fontosabbnak értékelték, mint a visszatérők. Ez alól két kivételt említhetünk. A zsidósághoz tartozás szubjektív érzését és a zsidó kultúra iránti érdeklődést, az abban való otthonosságot a hagyományokhoz visszatérők ugyanolyan fontosnak tartották, mint a tradíciókövetők. Ezen kívül a felmenők és a zsidó múlt emlékének ébren tartása megítélésében a tradíciót feladókhoz állnak közel.

5.3. Zsidó és magyar identifikáció

A kérdezetteket egy 1-től 10-ig tartó, tízfokú skála segítségével külön-külön kérdésben is megkérdeztük arról, hogy milyen erősnek érzik zsidó és magyar identitásukat. A kérdezettek identitásának intenzitása mindkét esetben a skála középértéke (5,5) felett volt, az átlagos zsidó identitás valamivel erősebb (átlag: 6,9), mint a magyar (6,6), de ez a különbség nem számottevő.

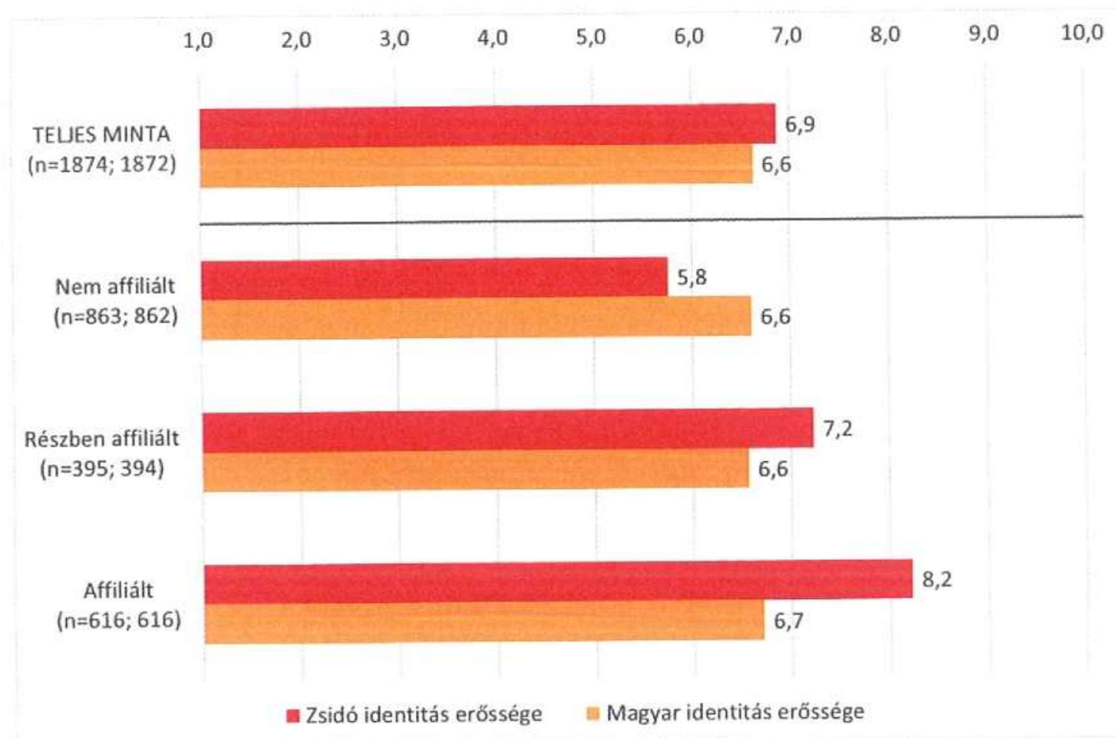
Egyre idősebb életkori csoportokat vizsgálva a zsidó identitás átlagos mértéke növekszik. A 18–24 éves megkérdezetteknek 6,0, míg a 65 éveseknek és idősebbeknek 7,4 az átlaga. Magyar identitás tekintetében a leggyengébb azonosságtudattal a legfiatalabbak rendelkeznek (6,1), utána következnek a 45–64 évesek (6,4), majd a 25–44 évesek (6,7), végül pedig a legidősebb korosztály tagjai (7,1), akiket tehát mind zsidó, mind magyar identitás tekintetében a legerősebb azonosságtudat jellemez. A kétféle identitás erőssége egy kivételével minden korosztály esetében nagyon hasonló. Egyedül a 45–64 éveseknél találunk különbséget: az ő átlagos zsidó identitásuk erősebb, mint a magyar.

47. ábra: A zsidó és magyar identitás átlagos mértéke tízfokú skálán a teljes mintában és életkori csoportok szerint (1=nagyon gyenge, 10=nagyon erős) (Bázis: teljes minta)

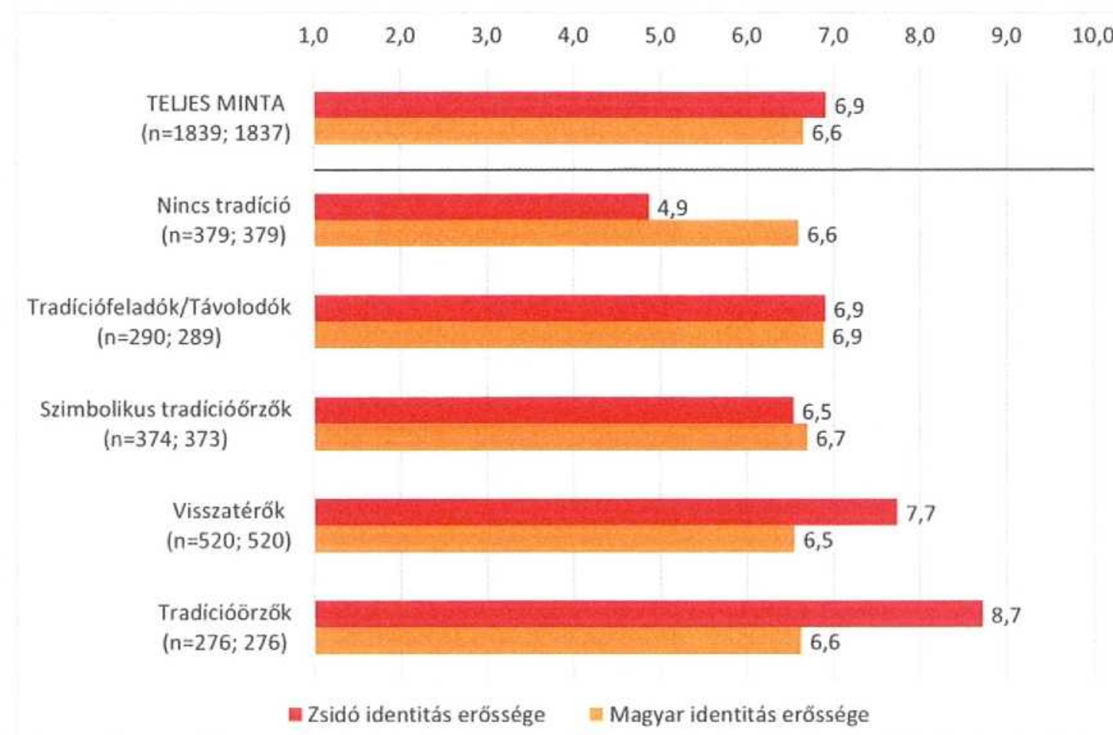
Az affiliáció szerinti csoportok csak zsidó identitásuk szempontjából különböznek egymástól, magyar identitásuk átlagos mértéke megegyezik. Ez megfelel annak, amit a két identitás együttes kezelésének vizsgálatánál láttunk, nevezetesen, hogy a kérdezettek több mint fele elsőként vegyes identitást kifejező opciót választott. Ráadásul még az a 30 százalék is, amelyik elsőként az „európai polgár vagyok" opció mellett döntött, másodikként háromnegyed részben a vegyes identitást jelentő alternatívák valamelyikét találta a legjellemzőbbnek önmagára. A zsidó identitás szempontjából a várt tendenciát látjuk: minél affiliáltabb a megkérdezett, átlagosan annál erősebb a zsidó identitása. A kétféle identitás egymáshoz való viszonyáról elmondható, hogy a nem affiliáltak esetében a magyar identitás, a másik két csoportnál pedig a zsidó az erősebb.

48. ábra: A zsidó és magyar identitás átlagos mértéke tízfokú skálán a teljes mintában és az affiliáció szerint (1=nagyon gyenge, 10=nagyon erős) (Bázis: teljes minta)

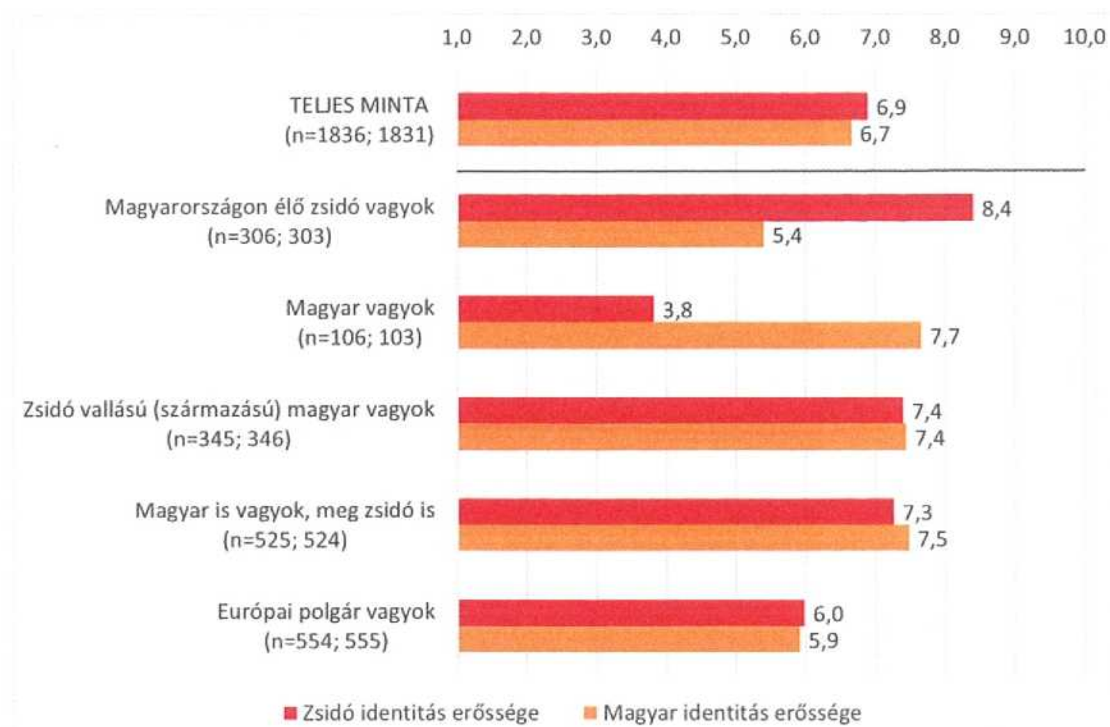
A hagyományhoz való kétgenerációs viszony alapján képzett csoportok csak a zsidó identitásuk átlagos erőssége szerint különböznek egymástól. A leggyengébb zsidó identitása annak a csoportnak van, amelyiknek sem gyerekkori, sem jelenlegi családjában nincsen jelen a hagyomány egyetlen eleme sem. Ennek a csoportnak a magyar identitása lényegesen erősebb (6,6), mint a zsidó (4,9). A szimbolikus tradícióőrzők (6,5), a tradíciófeladók és az attól távolodók (6,9) zsidó identitása lényegesen erősebb, mint az előző csoporté, és mindkét csoport esetében a zsidó és magyar identitás átlagos erőssége azonos. A visszatérők és a tradícióőrzők csoportjánál a zsidó identitás erősebb (rendre: 7,7 és 8,7), mint a magyar (rendre: 6,5 és 6,6). A két csoport között az a különbség, hogy az utóbbi csoport zsidó identitása erősebb.

49. ábra: A zsidó és magyar identitás átlagos mértéke tízfokú skálán a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (1=nagyon gyenge, 10=nagyon erős) (Bázis: teljes minta)

A korábban bemutatott elsődleges identitásopciók összhangban vannak a megkérdezettek zsidó és magyar identifikációjának erősségével. Az asszimiláltságot kifejező „magyar vagyok" típushoz tartozók magyar identitása lényegesen erősebb (7,7), mint a zsidó (3,8). Őket a többi csoporttal összehasonlítva is a legerősebb magyar és a leggyengébb zsidó identitás jellemzi. A másik végponton elhelyezkedő „Magyarországon élő zsidó vagyok" opciót választókra éppen ennek ellenkezője a jellemző. Az ő zsidó identitásuk sokkal erősebb (8,4), mint a magyar (5,4), és a többi csoporthoz képest is elmondható, hogy az ő zsidó identitásuk a legerősebb, a magyar pedig a leggyengébb. A két vegyes identitásúnak nevezett csoport – „zsidó vallású (származású) magyar vagyok" (zsidó identitás: 7,4; magyar identitás: 7,4) és „magyar is vagyok, meg zsidó is" (7,3 és 7,5) – a zsidó és magyar identitás tekintetében ugyanolyanok, és a kétféle identitás mindkét csoport esetében ugyanolyan erős. A magukat elsődlegesen „európai polgár"-nak tartókra is a kétféle identitás egyezése jellemző (6,0 és 5,9), de az ő esetükben mindkettő gyengébb.

50. ábra: A zsidó és magyar identitás átlagos mértéke tízfokú skálán a teljes mintában és az elsődlegesen választott identitásopció szerint (1=nagyon gyenge, 10=nagyon erős) (Bázis: teljes minta)

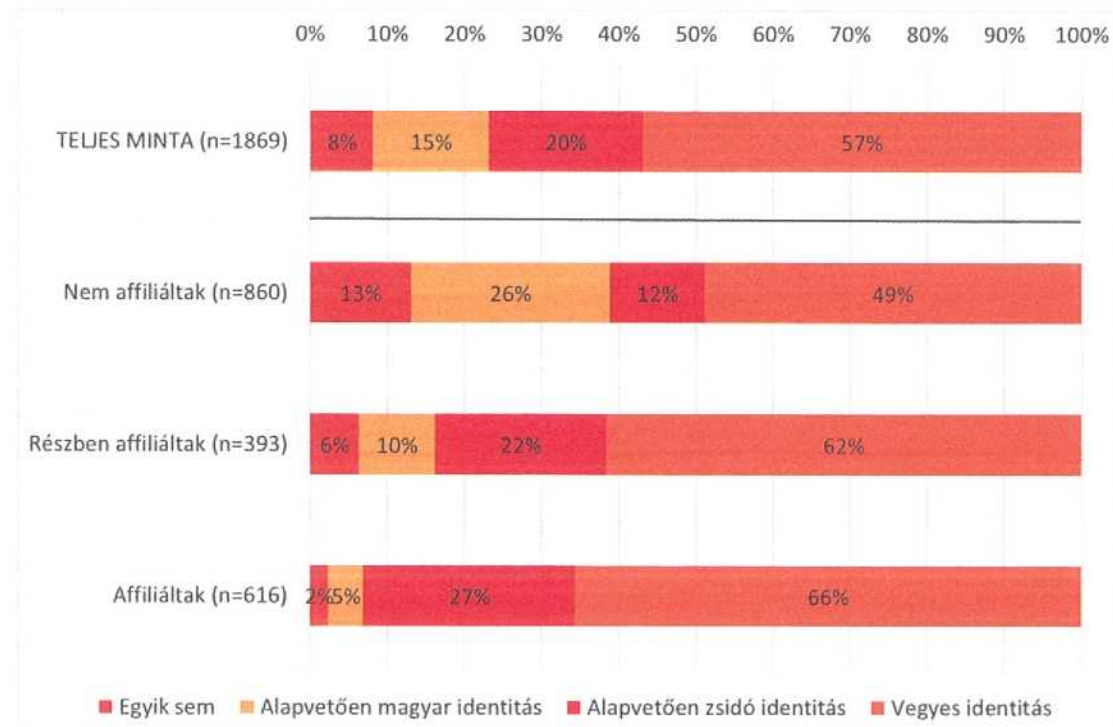

A magyar és a zsidó identitás erőssége alapján négy csoportot képeztünk. Az elsőbe azok tartoznak, akiknek mindkét identitásuk gyenge. Arányuk a teljes mintában 8 százalék. A második típusba azok kerültek, akiknek magyar identitása erős, a zsidó pedig gyenge. A csoport aránya 15 százalék. A harmadik csoportba az erős zsidó és gyenge magyar identitással rendelkezőket soroltuk. Ők a minta egyötödét (20%) teszik ki. A negyedik csoport tagjaira pedig erős zsidó és erős magyar identitás a jellemző. A korábbi eredmények alapján nem meglepő, hogy ők vannak a legtöbben: a minta 57 százaléka tartozik ide.

Az egyes életkori csoportok között nem találunk lényeges különbséget ebben a tekintetben. A legfiatalabbak körében valamennyivel jellemzőbb az erős identitás hiánya, legyen szó akár zsidó, akár magyar identitásról (13%), valamint lényegesen kevesebben vannak köztük a vegyes identitásúak (48%).

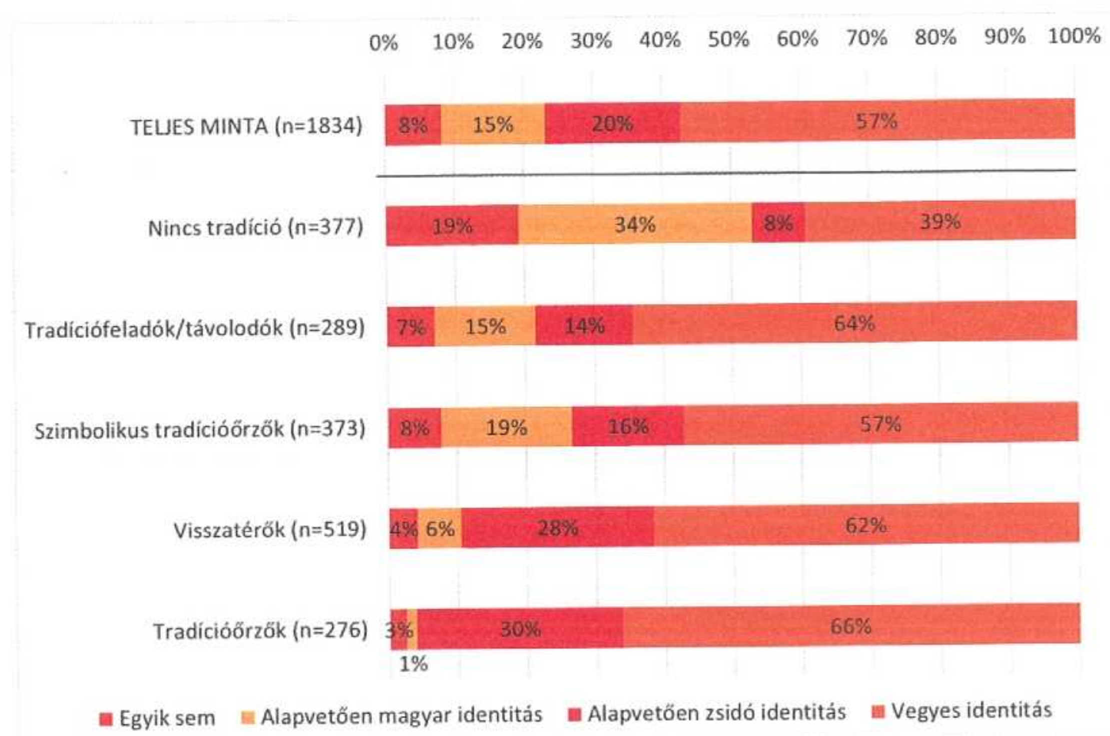
Az affiliáció mértéke szerinti csoportokat vizsgálva jól látható, hogy az affiliáció erősödésével párhuzamosan csökken az összességében gyenge identitású, valamint az elsősorban magyar identitású csoport aránya, míg nő azoké, akiket elsősorban zsidó, illetve vegyes identitás jellemez.

51. ábra: A zsidó és magyar identitás alapján képzett csoportok a teljes mintában és az affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

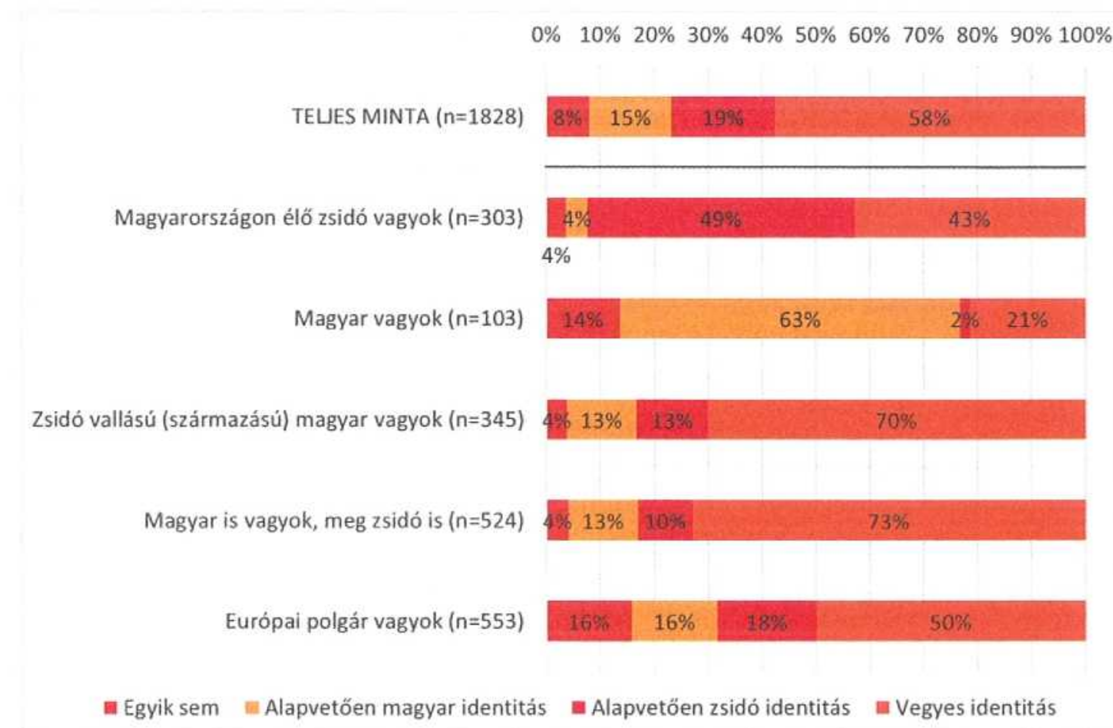
A tradíciókhoz való viszony alapján képzett csoportok is nagyon jelentősen különböznek egymástól. Azokat, akiknek életében a zsidó tradíciók már régóta nem játszanak szerepet, mindkét skálán gyenge (csoporton belüli arány: 19%) vagy dominánsan magyar identitás (34%) jellemez. A szimbolikus tradícióőrzőkre csak az utóbbi jellemző (19%). Körükben azonban kétszer akkora arányban találunk alapvetően zsidó identitásúakat (16%), mint az előbbi csoportnál (8%). A tradíciófeladók és attól távolodók közel kétharmada (64%) tartozik a vegyes identitásúak közé. A visszatérőket és tradícióőrzők körében a dominánsan zsidó (rendre 28% és 30%) és a vegyes identitásúak (61% és 66%) felülreprezentáltak.

52. ábra: A zsidó és magyar identitás alapján képzett csoportok a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

Az elsődlegesen választott identitáscsoportok logikus összefüggésben állnak a zsidó, illetve magyar identitást mérő adatokkal. A „magyar vagyok" opciót választók között kiemelkedő arányban találunk egyszerre gyenge zsidó és magyar (14%), valamint alapvetően magyar identitásúakat (63%), míg azok között, akik elsődlegesen Magyarországon élő zsidónak tartják magukat, a zsidó identitásúak dominálnak (49%). A mindkét mutató szerint vegyes identitású csoportok között nagy az átfedés (70, illetve 73%). A magukat elsődlegesen európai polgárnak tartókra az átlagosnál nagyobb mértékben jellemző a gyenge identifikáció mind a magyar, mind a zsidó kategóriával (16%).

53. ábra: A zsidó és magyar identitás alapján képzett csoportok a teljes mintában és az elsődlegesen választott identitásopció szerint (Bázis: teljes minta)

5.4. Összefoglalás

A kérdezettek ötféle opciót választhattak elsődleges identitásuk kifejezésére. Ezek a következők voltak: Magyarországon élő zsidó; magyar; zsidó vallású (származású) magyar; magyar is, meg zsidó is; európai polgár. A megkérdezettek közel harmada (30%) elsősorban európai polgárnak tartja magát. Közel ugyanennyien választották a „magyar is vagyok, meg zsidó is" opciót (29%), míg a másik vegyes identitást kifejező „zsidó vallású (származású) magyar vagyok" lehetőséget a kérdezettek közel egyötöde (19%). Tehát a minta relatív többsége a kettős identitású csoportba sorolta magát. A mindenekfelett zsidó identitást a válaszadók 16 százaléka, míg a kizárólagosan magyar identitást 6 százalékuk választotta. A kérdezettek elsődlegesen választott identitása jelentősen különbözik az 1999-ben mérettől. A legfontosabb változás, hogy megháromszorozódott a magukat elsősorban európai polgárnak vallók aránya. Valamennyire nőtt azoké is, akik a „magyar is vagyok, meg zsidó is" opciót választották. Másfelől viszont a másik vegyes identitást kifejező („zsidó vallású (származású) magyar vagyok"), és az identitásskála két végpontján elhelyezkedő kizárólagos identitásopciók választása valamelyest csökkent.

Az elsődleges identitásválasztás nem függ a kérdezett korától, de affiliációjától és hagyományhoz való viszonyától igen. A nem affiliált megkérdezettek gyakrabban válasz-

tották a kizárólagos magyar, illetve az európai identitást feltételező válaszlehetőséget, és általánosságban gyengébb zsidó tudat jellemzi őket. Az affiliáltabbak és a hagyománytartók jellegzetesen az erősebben zsidó identitásopciókat választották. A hagyományokhoz visszatérők között felülreprezentáltak azok, akik a „Magyarországon élő zsidó vagyok" identitásopciót tartották a legjellemzőbbnek magukra. Ez a választás még gyakoribb a tradícióőrzők esetében. Körükben azonban olyanokat is nagyobb arányban találunk, akik elsősorban zsidó vallású (származású) magyaroknak tartják magukat.

A zsidósággal való azonosulást és az identifikáció érzelmi intenzitását mérő kérdéseinkre adott válaszok alapján az alábbiakat mondhatjuk: a minta közel egyötöde igen erős, intenzív zsidó identitással rendelkezik; közel egyharmada számára a zsidóság nem sokat jelent; és a minta valamivel több mint a fele ebből a szempontból a két szélső választás között áll. Ezek az arányok szinte teljesen megegyeznek az 1999-ben mértekkel. Az életkor ebben a kérdésben sem bizonyult befolyásoló tényezőnek, de az affiliáció fokával és a hagyományhoz való kötődéssel együtt nő a zsidó identitás érzelmi intenzitása.

A kérdezettek felének (49%) az elmúlt négy-öt évben erősödött a zsidósághoz tartozás tudata, és elenyésző azok aránya, akiknek gyengült (6%). Az erősödő identitástudat leginkább a legfiatalabbakra, azaz a 18–24 évesekre, valamint az affiliáltakra volt jellemző. A minta másik felében – azok között, akik identitása változatlan maradt vagy gyengült – a 25–44 évesek és a nem affiliáltak jelennek meg az átlaguknál nagyobb arányban.

A zsidó identitásnak még mindig központi tartalmi eleme a múlt, jelentse ez akár a felmenők emlékezetét, a zsidó múlt emlékének ébren tartását (átlagérték 1–5 skálán: 4,3), akár a holokauszt emlékének ápolását (4,1). Az identitás tartalmi elemei között szintén magas értékelést kapott a zsidósághoz tartozás szubjektív érzése (4,2) és a zsidó kultúra iránti érdeklődés, az abban való otthonosság (4,1). A legkevésbé fontos identitáselemnek a zsidó házastárs választása (2,5), a zsidó vallás gyakorlása (2,3) és a felekezeti, hitközségi életben való részvétel (2,2) bizonyult. Az egyes identitáselemek értékelése 1999-hez képest szinte alig változott. Egészében véve ma is a történelmi emlékezet és – az ettől bizonyára nem független – szubjektív azonosulás a zsidó identifikáció legfontosabb tartalmi alkotóeleme. A zsidóságot ért üldöztetések tudata, a holokauszt emléke, a zsidóság nagy alakjai, teljesítményei felett érzett büszkeség, valamint a zsidó házastárs választása esetében volt némi csökkenés, de ez is csekély mértékű.

A minta tagjait megkérdeztük arról is, hogy milyen erősnek érzik zsidó és magyar identitásukat. A kérdezettek átlagos zsidó identitása valamivel erősebb (átlag: 6,9 egy tízfokú skálán), mint a magyar (6,6), de a különbség nem igazán számottevő. Az életkor emelkedésével a zsidó identitás erőssége növekszik. Az affiliáció és a hagyományhoz való viszony alapján képzett csoportok magyar identitásuk erőssége szerint nem, csak zsidó identitásuk alapján különböznek. Az affiliáltabb, a hagyományokhoz közelebb álló megkérdezetteket erősebb zsidó identitás jellemzi. Míg a hagyományoktól már régen eltávolodott csoport magyar identitása erősebb, addig a hagyományokat még valamelyest őrzőknél a két identitás egyenlő erejéről, a hagyományokat megtartók esetében pedig a magyarénál erősebb zsidó identitásról beszélhetünk.

A minta 8 százalékának mind magyar, mind zsidó identitása gyenge. Ez a csoport az átlagnál nagyobb arányban jelenik meg a legfiatalabbak, a nem affiliáltak és a hagyományokat már régen nem tartók között. Az erős magyar és gyenge zsidó identitásúak – azaz az asszimiláltnak nevezhetők – aránya 15 százalék. Ők szintén a nem affiliáltak és a hagyományokat már az előző generációban sem követők közül kerülnek ki nagy arányban. A kérdezettek 20 százaléka tartozik abba a csoportba, akiket erős zsidó és gyenge magyar identitás jellemez. Az ő arányuk az affiliáltak és a két jelenleg hagyománykövető csoportban magasabb az átlagosnál. A vegyes, erős magyar és egyidejűleg erős zsidó identitású – azaz integráltnak nevezhető – csoport teszi ki a minta 57 százalékát. Ez a részben affiliáltakra és az affiliáltakra, valamint szintén a hagyományokhoz kötődőkre a legjellemzőbb. Összegezve ez annyit jelent, hogy a vizsgált népesség több mint fele integráltnak, 15 százaléka pedig asszimiláltnak érzi magát a mai Magyarországon, a kérdezettek egyötöde elkülönülő zsidó identitást érez, és 8 százalékuk mindkét irányba csak gyenge identitás-kötődésekkel rendelkezik.

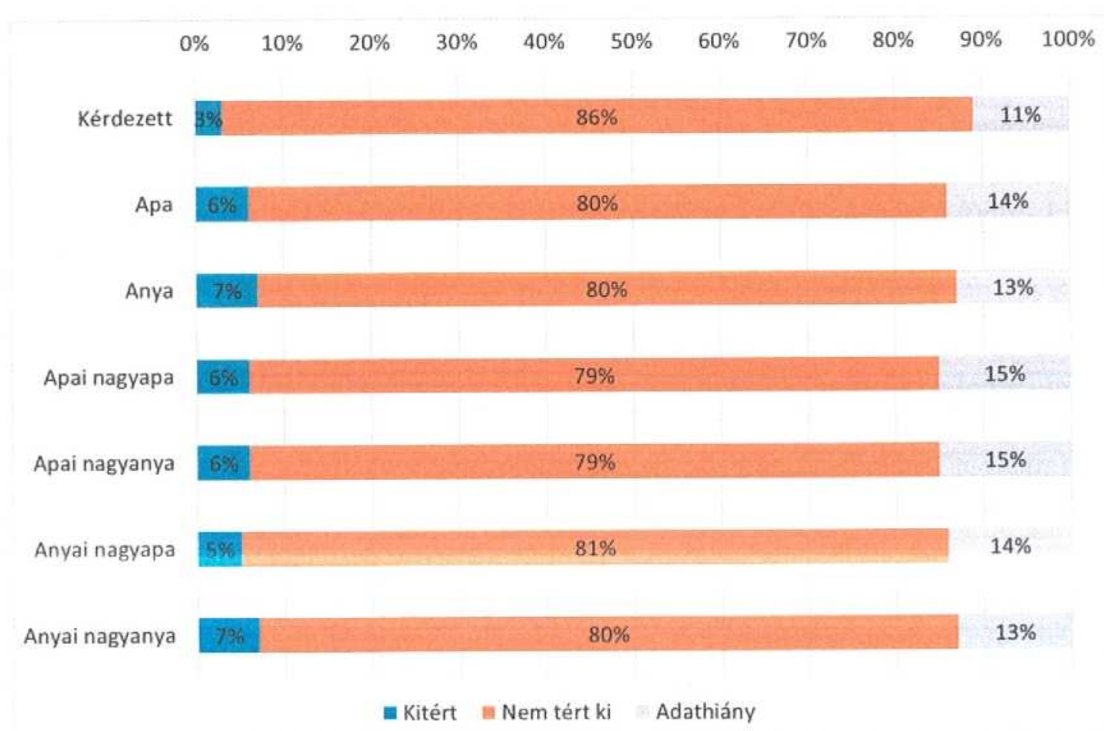
6. A TÁRSADALMI ASSZIMILÁCIÓ

Ebben a fejezetben először azt vizsgáljuk meg, hogy a társadalmi asszimiláció fokát jelző objektív ismérvek szerint mintánk tagjai mennyire asszimiláltak. Ehhez az elemzéshez a kitérésekről, a névmagyarosításról, a karácsony és a névnap megünnepléséről, valamint a nem zsidó társsal való házasságokról és élettársi kapcsolatokról gyűjtött adatokat tekintjük át. Ezután megvizsgáljuk a kérdezettek véleményét az asszimiláció szempontjából fontos kérdésekről: a vegyes házasságokról, általában véve az asszimilációról, valamint az azt befolyásoló tényezőkről. Végezetül azzal foglalkozunk, hogy hogyan ítélik meg a minta tagjai a zsidóság fennmaradásának esélyét Magyarországon.

6.1. A TÁRSADALMI ASSZIMILÁCIÓ ISMÉRVEI

A vallásváltoztatók aránya minden generációban 3–7 százalék között mozog. Fontos megjegyezni, hogy a többi kérdéshez képest itt viszonylag magas volt az adathiány, viszonylag sokan nem kívántak válaszolni a vallásváltoztatásra vonatkozó kérdésre.

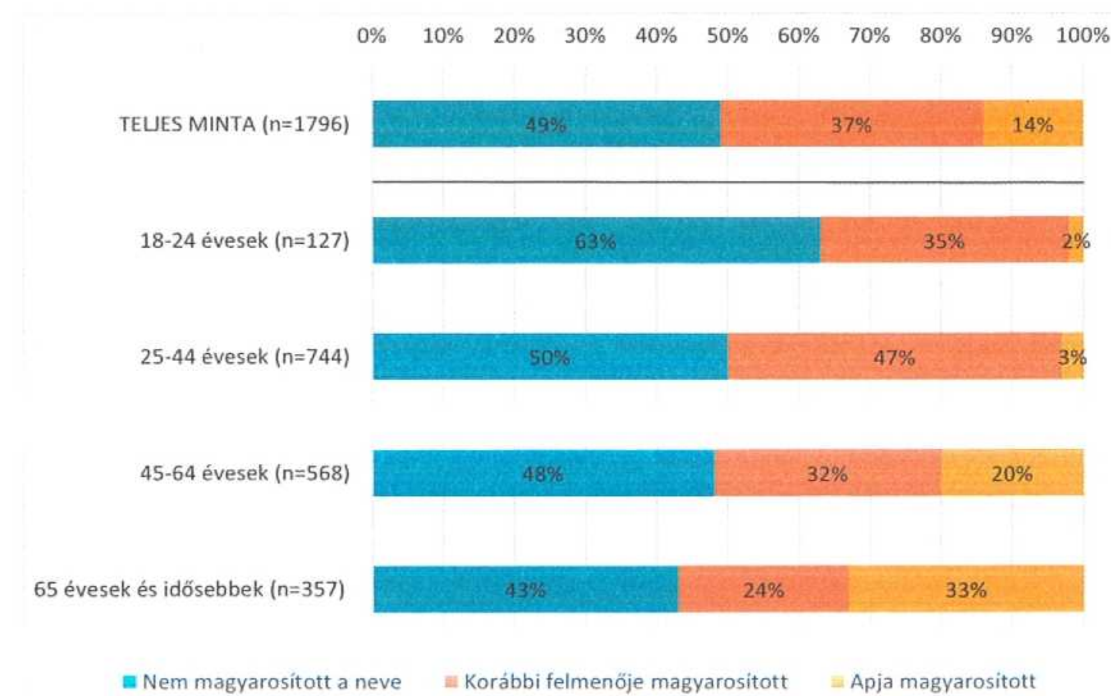
54. ábra: Vallásváltoztatók aránya a különböző generációkban (Bázis: teljes minta)

A kitérés és az életkor összefüggésének vizsgálatakor az látszik, hogy sokan a zsidóüldözések idején hagyták el vallásukat. A 75 éves vagy idősebb megkérdezettek (11%), a 65 éves és idősebb megkérdezettek szülei (65–74 évesek: 9%; 75 évesek és idősebbek: 13%), valamint a 35–54 évesek nagyszülei azok, akik között a legnagyobb arányú a kitérés. A házastársak között 2 százalék azok aránya, akik elhagyták a zsidóságot. Ők is a 75 éves és idősebbek házastársai közül kerülnek ki a legnagyobb arányban (10%). A zsidó vallást a második világháború után elhagyók arányát a 45 évnél fiatalabbak szülei közötti kitértek száma jelzi, ami 6 százalék (52 fő).

A megkérdezettek fele tudja úgy, hogy neve magyarosított. Összesen 16 olyan megkérdezett volt, aki saját maga magyarosította a nevét, közülük 12-en 75 évesek vagy idősebbek, további három megkérdezett pedig a 65–74 éves korosztályhoz tartozik.[25] A névmagyarosítás a 19. század végén és a 20. század első felében volt a leggyakoribb, amit jól mutat, hogy a magyarosított családnévvel rendelkezők csak egyharmadának esetében magyarosította a nevet az apa, több mint kétharmaduk esetében valamelyik korábbi felmenőjük kezdeményezte a névváltoztatást. A névmagyarosítás életkori csoportok szerinti vizsgálata is jól mutatja ezt a történeti tényt. A 65 éves és idősebb megkérdezettek körében viszonylag magas azok aránya (33%), akiknek az apjuk magyarosított, és kisebb (24%) azoké, akiknek valamelyik korábbi felmenőjük. A 45–64 éveseknél csökken az előbbiek (20%), és növekszik az utóbbiak aránya (32%), míg a 25–44 és 18–24 évesen körében már szinte nincsenek olyanok, akiknek az apja magyarosított volna. Ezzel párhuzamosan a legfiatalabb korosztályban nő azoknak az aránya, akik nem tudnak családnév-változtatásról. Ennek egyik oka valószínűsíthetően a vegyes házasságok ebben a korosztályban tapasztalt, korábban már elemzett magas aránya, aminek következtében nőtt azok aránya is, akiknek az édesapja nem zsidó származású.

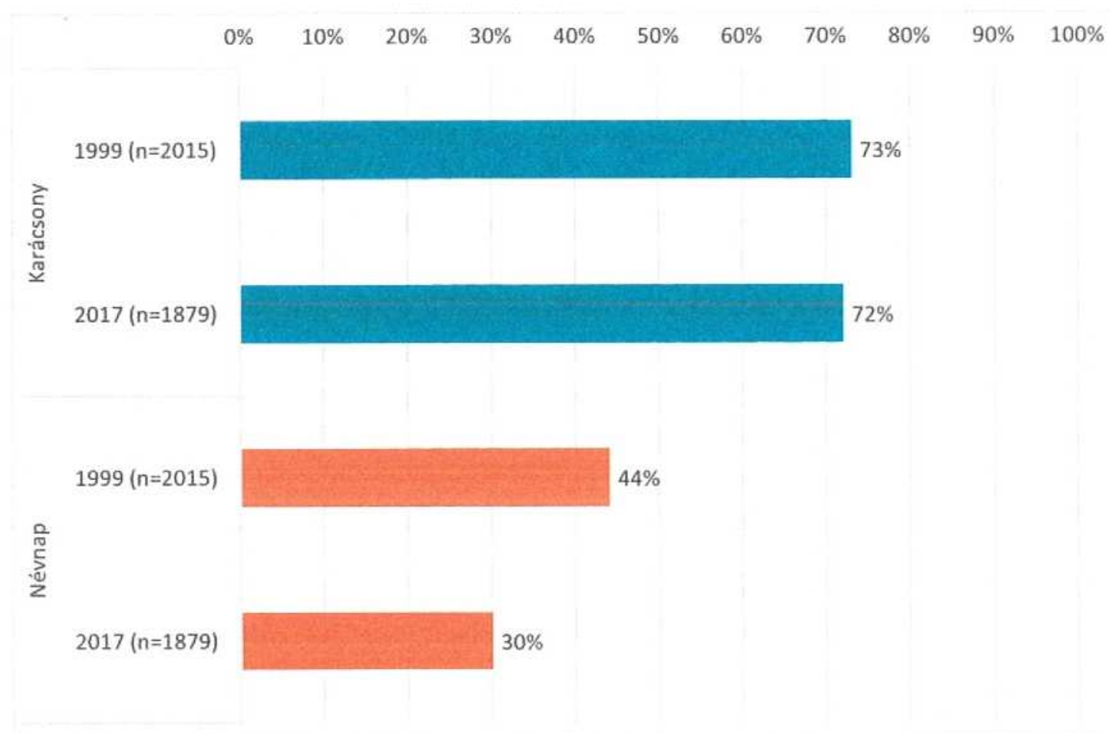
55. ábra: Névmagyarosítás a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

[25] A csoport alacsony elemszáma miatt őket a további elemzésből kihagytuk.

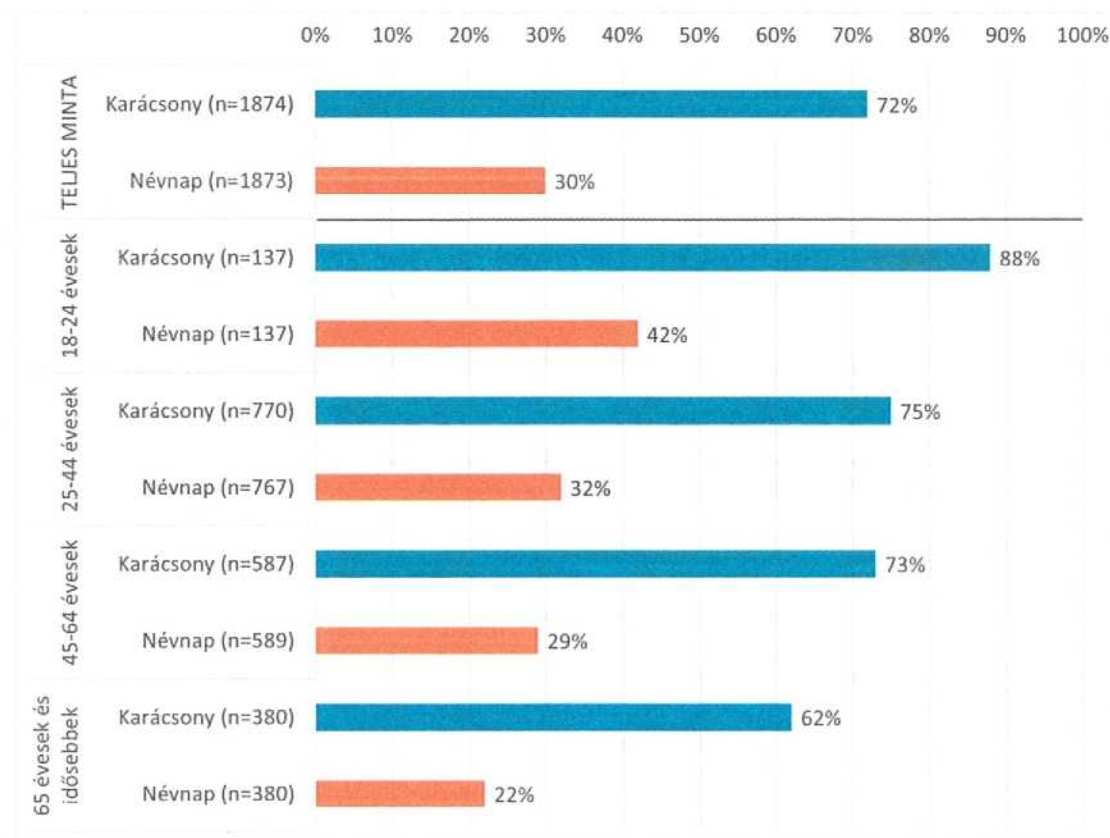
A megkérdezettek közel háromnegyede (73%) tartja a karácsonyt, szinte pontosan ugyanannyian, mint 1999-ben. A névnapokat tartók aránya azonban csak 30 százalék, ami lényegesen kevesebb, mint az 1999-es 44 százalék.

56. ábra: A karácsony és a névnapok megtartása 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Ha a karácsony és a névnap megtartását életkori csoportok szerint vizsgáljuk, akkor mindkét esetben hasonló tendenciát figyelhetünk meg: minél idősebb a megkérdezett, annál nagyobb valószínűséggel nem tartja ezt a két ünnepet. Míg a 18–24 évesek 88 százaléka tartja a karácsonyt és 42 százaléka a névnapot, addig ezek az arányok a legidősebb korosztályban már csak 62, illetve 22 százalék voltak.

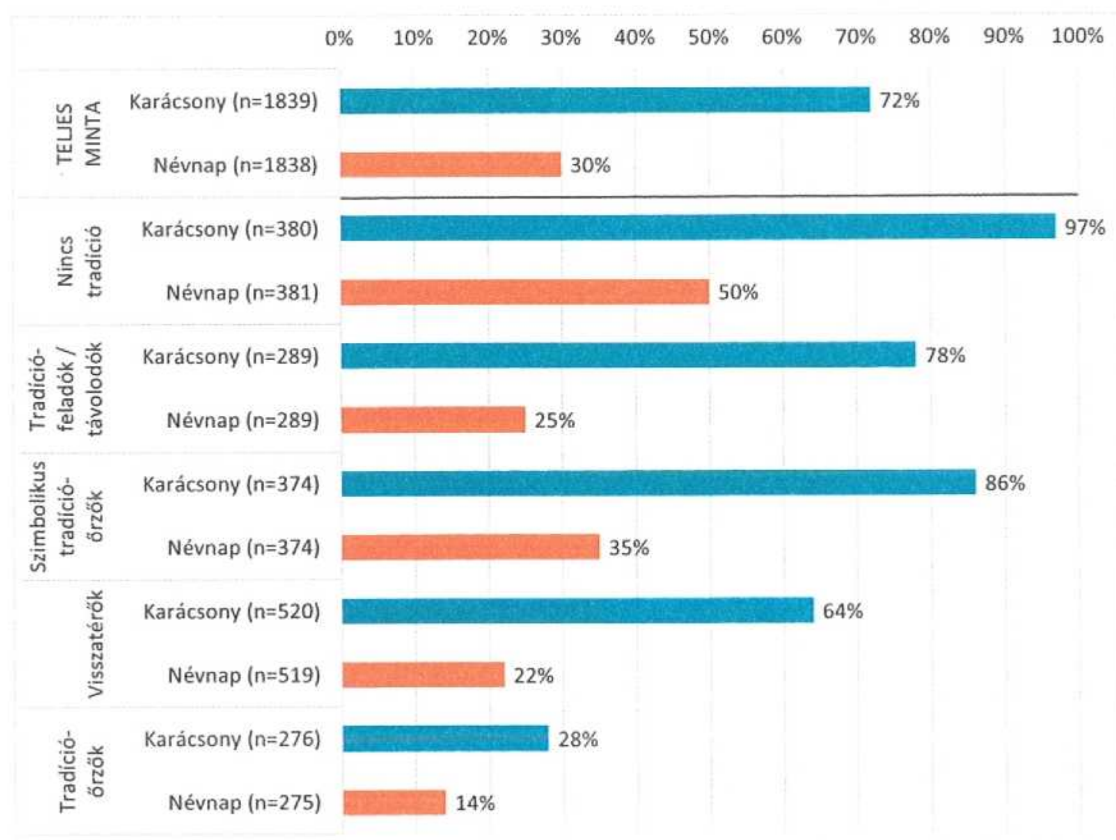
57. ábra: A karácsonyt és a névnapokat megtartók aránya a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

Mind a karácsony, mind a névnap megtartása összefügg a kérdezett affiliációjának mértékével, azonban a karácsony esetében a különböző csoportok közötti eltérés lényegesen nagyobb. A nem affiliáltak 89 százaléka ünnepli a karácsonyt és 36 százalékuk a névnapokat. A részben affiliáltak esetében ezek az arányok rendre 71 és 26, míg az affiliáltaknál 50 és 24 százalék.

A hagyományhoz való viszonyt mérő változó szintén erős összefüggésben áll ezen ünnepek megtartásával, ahogy azt az alábbi ábra is jól mutatja. Azok közül, akiknek sem gyerekkori, sem mostani családjában nem követnek egyetlen zsidó hagyományt sem, szinte mindenki (97%) ünnepli a karácsonyt. A szimbolikus tradícióőrzők, valamint a tradíciókat feladók, illetve attól távolodók körében szintén igen magas ez az arány (86, illetve 78%). A visszatérők adataiból úgy tűnik, hogy a zsidó hagyományhoz való visszatérés sokuknál nem jelenti a korábbi szokások automatikus feladását: közel kétharmaduk (64%) tartja a karácsonyt. A hagyományt mindkét generációban erősen őrzők esetében találunk csak viszonylag alacsony arányt, de a zsidóság magas asszimiláltsági fokát jól mutatja, hogy ezen csoport több mint egynegyede (28%) tartja ezt az ünnepet. A névnapoknál nagyon hasonló tendenciákat láthatunk, azonban itt a különbségek lényegesen kisebbek. Fontos még azt is megjegyezni, hogy még a tradíciónélküliek csoportjában is csak 50 százalék azok aránya, akik ünneplik a névnapokat.

58. ábra: A karácsonyt és a névnapot megtartók aránya a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

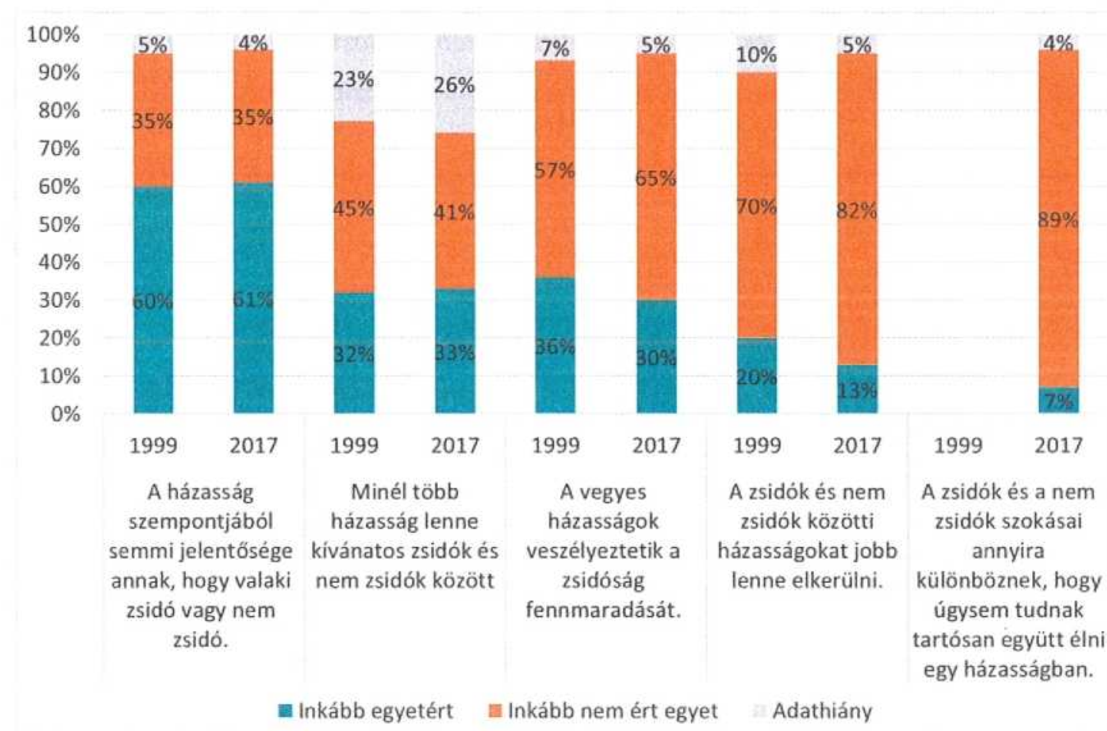
Az asszimiláció fontos indikátora a nem zsidókkal kötött házasságok aránya. A vallási-kulturális hagyományról szóló fejezetben már foglalkoztunk a homogámia-heterogámia vizsgálatával, így most csak összefoglaljuk az ott írottakat. A teljes mintában 55 százalék a származásilag heterogén házasságok, illetve élettársi kapcsolatok aránya. Az életkorral való összefüggés vizsgálatakor azt találtuk, hogy a vegyes kapcsolatok aránya a ma 45–54 éves korosztályig folyamatosan nőtt. Míg a 75 évesek és idősebbek 43 százaléka él vegyes házasságban vagy élettársi kapcsolatban, addig a 45–54 évesek körében ez az arány már a kérdezettek kétharmadára jellemző. A 35–44 évesek körében csökkent ez az arány (50%), majd a 18–34 évesek körében ismét emelkedett (62%).

6.2. Vélemények a vegyes házasságról

A kérdezettek 61 százaléka úgy gondolja, hogy a házasság szempontjából semmi jelentősége sincs annak, hogy valaki zsidó vagy nem az. A kérdezettek egyharmada szerint jó lenne, ha minél több vegyes házasság köttetne zsidók és nem zsidók között. Érdekes, hogy erre a kérdésre a kérdezettek valamivel több mint egynegyede nem tudott vagy nem akart választ adni. A válaszadók közel egyharmada (30%) értett egyet azzal, hogy

a vegyes házasságok veszélyeztetik a zsidóság fennmaradását. Azonban azt már csak a megkérdezettek 13 százaléka gondolja, hogy az ilyen házasságokat jobb lenne elkerülni, és csak 7 százalék véli úgy, hogy zsidók és nem zsidók szokásai annyira különböznek egymástól, hogy úgysem tudnának tartósan együtt élni. 1999-hez képest kevesebben gondolják, hogy a vegyes házasságok veszélyeztetik a zsidóság fennmaradását, illetve hogy jobb lenne kerülni azokat.

59. ábra: Vélemények a vegyesházasságról 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

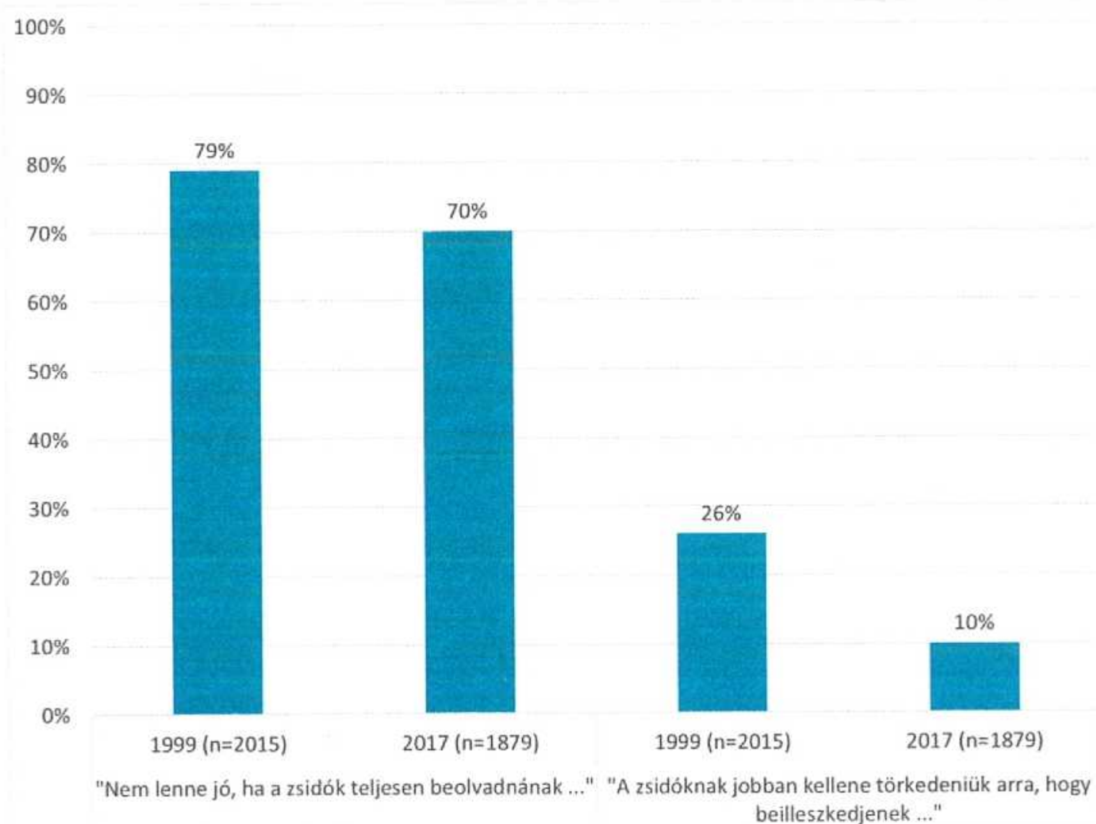

A különböző korcsoportok közül a legfiatalabb, 18–24 éves korosztály a legelfogadóbb a vegyes házasságokkal kapcsolatban, és a legkisebb mértékben ért egyet az ilyen házasságokat különféle okokból elutasító kijelentésekkel. A legidősebbek viszont az átlagosnál gyakrabban értenek egyet ezekkel. Affiliáció és a tradícióhoz való viszony szempontjából egyértelmű a helyzet. A nem affiliáltak, valamint azok, akiknek az életében sem most, sem a múltban nem játszottak szerepet a hagyományok (vagy csak szimbolikusan voltak jelen), sokkal elfogadóbbak a vegyes házasságokkal kapcsolatban. Az affiliáltak, valamit a tradíciókhoz visszatérők, vagy a tradícióőrzők azonban sokkal nagyobb arányban gondolják, hogy a vegyes házasságok veszélyt jelentenek a zsidóságra, így azokat jobb elkerülni, sőt az átlagoshoz képest többen vélekednek úgy, hogy egy ilyen házasság nem is lehet tartós.

6.3. Vélemények az asszimilációról

A kérdezettek 70 százaléka szerint nem lenne jó, ha a zsidók teljesen beolvadnának a nem zsidók közé, és megszűnnének zsidónak lenni, másfelől csupán 10 százalékuk vélekedik úgy, hogy a zsidóknak jobban kellene törekedniük arra, hogy beilleszkedjenek a magyar társadalomba. Az 1999-es vizsgálathoz képest jelentősen változtak a vélemények: akkor a válaszadók 79 százaléka gondolta, hogy nem lenne jó, ha a zsidók teljesen beolvadnának, viszont 26 százalékuk vélte úgy, hogy többet kellene tenniük a beilleszkedés érdekében.

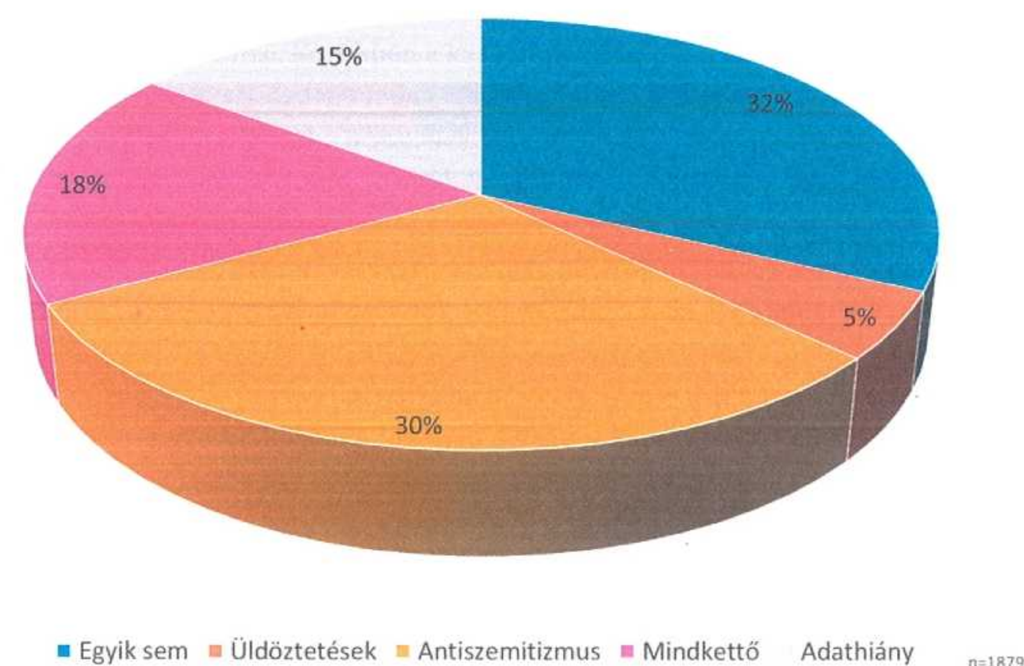
60. ábra: Az asszimilációról szóló véleményeket mérő kijelentésekkel inkább egyetértők aránya 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Az első kérdés megítélésében szinte nincsen különbség az életkori csoportok között: annyi mondható csak el, hogy a 18–24 évesek az átlagosnál kevésbé értenek egyet ezzel. A második kérdés esetében azonban jelentős az eltérés. A 65 évesek és idősebbeknek a teljes mintára jellemző 10 százalékkal szemben 21 százaléka gondolja úgy, hogy a zsidóknak jobban kellene törekedniük a beilleszkedésre, míg a 25–44 és 45–64 évesek körében ezek az arányok rendre 9 és 7 százalék voltak. Valószínűsíthető tehát, hogy a második esetben a változást nagyrészt az okozza, hogy az 1999-ben legidősebb generáció a jelenlegi vizsgálatban már nem vett részt.

A kutatás során azt is megkérdeztük, hogy a zsidókat ért üldöztetések, illetve az antiszemitizmus mennyire akadályozza a zsidók beilleszkedését a magyar társadalomba. A kérdezettek 32 százaléka egyik tényezőt sem tartotta a beilleszkedést gátló akadálynak, 18 százalékuk pedig mindkettőt ennek látta. Emellett 5 százalék volt azok aránya, akik szerint az üldöztetés, 30 százalék pedig azoké, akik szerint az antiszemitizmus akadályozza a beilleszkedést.[26] A megkérdezettek körülbelül fele szerint tehát a befogadási hajlandóság hiánya akadályozza a mostaninál teljesebb beilleszkedést. Fontos kiemelni, hogy viszonylag sokan (15%) legalább az egyik kérdésre nem tudtak vagy nem akartak válaszolni. A zsidók beilleszkedését gátló tényezők megítélése nem függ sem a kérdezett korától, sem affiliációjának mértékétől, sem a hagyományhoz való kétgenerációs viszonytól.

61. ábra: A zsidókat ért üldöztetések és az antiszemitizmus mint a zsidók beilleszkedésének akadályai (Bázis: teljes minta)

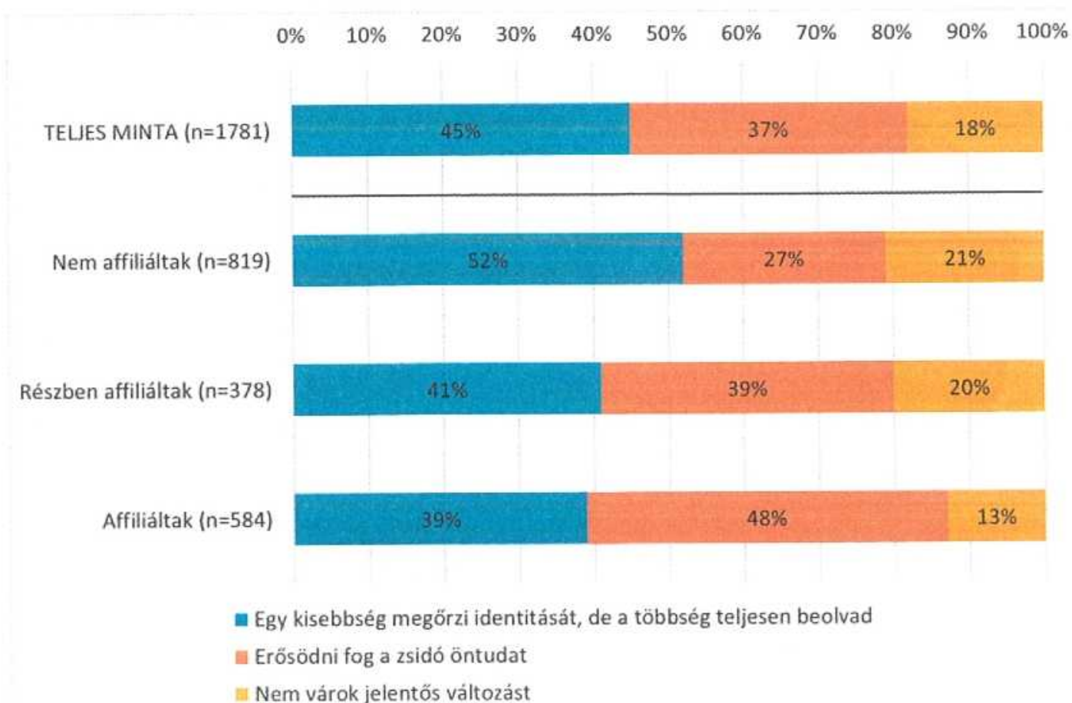
Erősen megoszlott a kérdezettek véleménye arról, hogy milyen jövője van a zsidóságnak Magyarországon. Elenyésző hányaduk (2%) látja úgy, hogy az elkövetkező évtizedekben Magyarországon a zsidóság lassanként beolvad és eltűnik. A kérdezettek 17 százaléka szerint a helyzet változatlan marad. Ez az arány azért figyelemreméltó, mert ezt a válaszlehetőséget nem ajánlottuk fel a kérdőívben, azaz ezek a válaszadók a válaszlehetőségek meghallgatása után maguk fogalmazták meg ezt a véleményt. A fennmaradó mint-

[26] 1999-ben a kutatás csak a zsidókat ért üldöztetésre kérdezett rá, így ez az összetett mutató nem készíthető el. Akkor a kérdezettek 33 százaléka tartotta ezt a beilleszkedés akadályának, míg 2017-ben 23 százalék.

egy 80 százalékban valamennyivel többen vannak azok, akik úgy gondolják, hogy egy kisebbség megőrzi identitását, de a többség be fog olvadni (43%), mint azok, akik szerint erősödni fog a zsidó öntudat (35%).

Ezek a vélemények kevéssé függnek az életkortól.[27] Igazából csak a 45–64 éves korosztálynak van a teljes mintától eltérő markáns véleménye: ők azok, akik nagy arányban (44%) gondolják úgy, hogy növekedni fog az öntudatos zsidók aránya Magyarországon. Az affiliációval való összefüggés sokkal erősebb. Nem meglepő módon a nem affiliáltak nagy része (52%) úgy véli, hogy a zsidók többsége beolvad, de sokan vélekednek közülük úgy, hogy ebben nem várható jelentős változás (21%). A részben affiliáltak véleménye megfelel az átlagosnak, az affiliáltak között pedig az átlagosnál sokkal többen (48%) vannak azok, akik szerint erősödni fog a zsidó öntudat.

62. ábra: A zsidóság jövőjének megítélése a teljes mintában és az affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

A hagyományhoz való kétgenerációs viszony az affiliáción keresztül fejti ki hatását. Például azok, akiknek sem jelenlegi, sem gyerekkori családjában nem volt jelen a tradíció egyetlen eleme sem, kevéssé affiliáltak, és ezért sokan (54%) gondolják úgy, hogy a többség be fog olvadni a többségi társadalomba. A visszatérőkre pedig, akik nagy részben affiliáltak, az átlagosnál jellemzőbb, hogy a zsidó öntudat erősödését prognosztizálják.

[27] Az összefüggések elemzésekor azokat, akik szerint az elkövetkező évtizedekben Magyarországon a zsidóság lassanként beolvad és eltűnik, az alacsony elemszám miatt kihagytuk az elemzésből.

6.4. Összefoglalás

A mintában valamennyi vizsgált generációban nagyon alacsony, 3–7 százalék közötti a valláselhagyók, a kitértek aránya. A kitérők többsége a zsidóüldözések idején hagyta el vallását. A megkérdezettek fele tudja úgy, hogy neve magyarosított. Közel háromnegyedük eredeti családnevét nem a szülei, hanem valamelyik távolabbi felmenőjük változtatta meg.

A megkérdezettek közel háromnegyede (73%) tartja a karácsonyt, szinte pontosan ugyanannyian, mint 1999-ben. A névnapokat tartók aránya azonban csak 30 százalék, ami lényegesen kevesebb, mint az 1999-ben (44%). Az életkor előrehaladtával és az affiliáció növekedésével csökken azok aránya, akik megtartják ezeket az ünnepeket. A karácsony és a névnap megünneplése a zsidó hagyományokhoz való viszonnyal is erős összefüggésben áll. Szinte minden (97%) olyan megkérdezett ünnepli a karácsonyt, akinek családjában már két generáció óta nincsen jelen a zsidó hagyomány egyetlen eleme sem. A szimbolikus tradícióőrzőkre és a tradíciót feladókra, illetve attól távolodókra is ugyanez a jellemző. Körükben a karácsonyt ünneplők aránya 86, illetve 78 százalék. A visszatérők közel kétharmada (64%) tartja ezt az ünnepet, viszont a tradícióőrzők esetében ez az arány csak 28 százalék. A tendenciák a névnap esetében is hasonlók, azonban ezt a napot még a tradíciónélküliek csoportjának is csak a fele ünnepli meg, és az egyes csoportok közötti eltérések is kisebbek.

A teljes mintában 55 százalék a származásilag heterogén házasságok illetve élettársi kapcsolatok aránya. A vegyes kapcsolatok aránya a ma 45–54 éves korosztályig folyamatosan nő. Míg a 75 évesek és idősebbek 43 százaléka él vegyes házasságban vagy élettársi kapcsolatban, addig a 45–54 évesek körében ez az arány már a kérdezettek kétharmadára jellemző. A 35–44 évesek körében csökken a vegyes kapcsolatban élők aránya (50%), majd a 18–34 évesek körében ismét emelkedik (62%).

A megkérdezettek 61 százaléka egyetért azzal, hogy a házasság szempontjából nincsen semmi jelentősége annak, hogy valaki zsidó vagy nem az, egyharmaduk pedig egyenesen szeretné, ha több vegyes házasság lenne zsidók és nem zsidók között. Másfelől szintén közel egyharmad azok aránya a mintában, akik szerint a vegyes házasságok veszélyeztetik a zsidóság fennmaradását. A válaszadók 13 százaléka szerint a vegyes házasságokat jobb lenne elkerülni, és 7 százalékuk úgy gondolja, hogy zsidók és nem zsidók szokásai oly mértékben különböznek, hogy emiatt úgysem tudnak tartósan együtt élni. A fiatalabbak elfogadóbbak, az idősebbek elutasítóbbak a vegyes házasságokkal szemben. Nagyobb fokú elutasítás jellemzi az affiliáltabb, a hagyományokhoz jobban kötődő válaszadókat is.

A kérdezettek 70 százaléka szerint nem lenne jó, ha a zsidók teljesen beolvadnának a nem zsidók közé, és megszűnnének zsidók lenni. A mintának csupán egy kis része (10%) vélekedik úgy, hogy a zsidóknak jobban kellene törekedniük a magyar társadalomba való beilleszkedésre. Ezt a véleményt az idősebbek sokkal nagyobb arányban kép-

viselik. Az 1999-es vizsgálathoz képest valamelyest csökkent az első és számottevően csökkent a második csoport aránya.

A megkérdezettek 32 százaléka sem az üldöztetés emlékét, sem pedig az érzékelt antiszemitizmust nem tartotta a beilleszkedést gátló akadálynak, azonban 18 százalékuk mindkettőt ennek látta. Emellett 5 százalék volt azok aránya, akik szerint az üldöztetés, 30 százalék pedig azoké, akik szerint az antiszemitizmus akadályozza a beilleszkedést. A megkérdezettek körülbelül fele szerint tehát a befogadási hajlandóság hiánya akadályozza a zsidók mostaninál teljesebb beilleszkedését.

Erősen megoszlott a kutatás résztvevőinek a véleménye arról, hogy milyen jövője van a zsidóságnak Magyarországon. A kérdezettek elenyésző hányada (2%) látja úgy, hogy az elkövetkező évtizedekben Magyarországon a zsidóság lassanként beolvad és eltűnik. A kérdezettek 17 százaléka szerint a helyzet változatlan marad. A fennmaradó mintegy 80 százalékban valamennyivel többen vannak azok, akik úgy gondolják, hogy egy kisebbség megőrzi identitását, de a többség be fog olvadni (43%), mint azok, akik szerint erősödni fog a zsidó öntudat (35%).

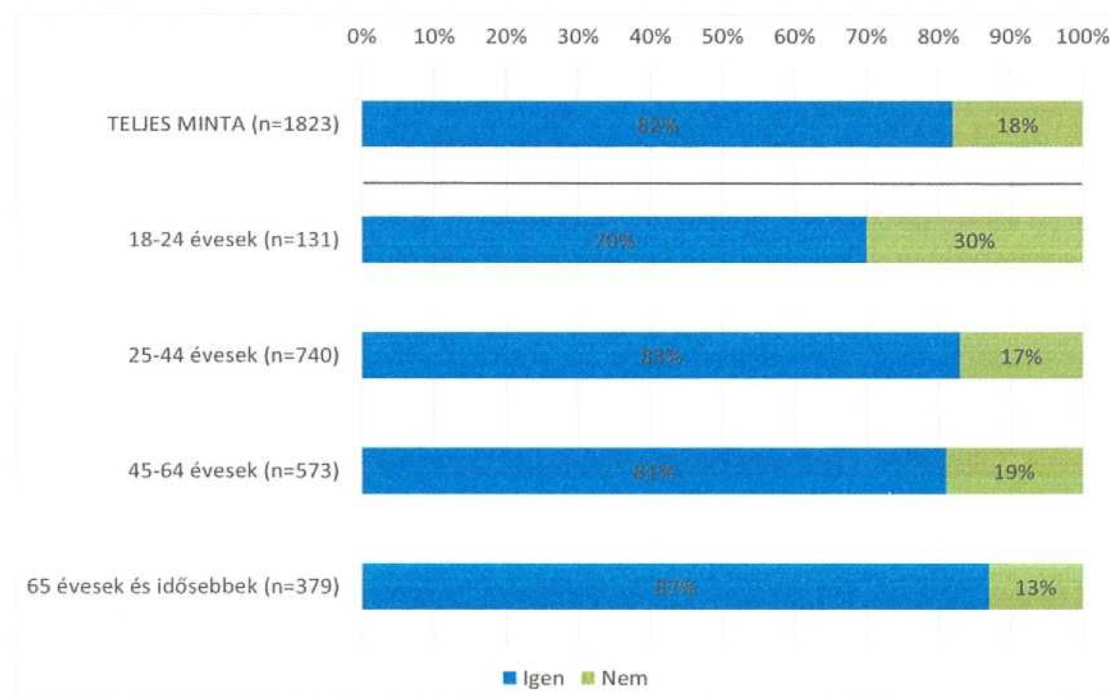
7. A HOLOKAUSZT ÉS JELENTŐSÉGE

Mint a zsidó identitás tartalmának elemzésekor bemutattuk, ma, bő hetven évvel a vészkorszak után a holokauszt emléke továbbra is a magyarországi zsidóság identitásának meghatározó része. Az alábbiakban azt mutatjuk be, hogyan érintette a mai magyar zsidók felmenőit a holokauszt, milyen jelentőséggel bír a vészkorszak a megkérdezettek identitása szempontjából, és hogyan látják a válaszadók a holokauszt emlékezetének, az emlékezet megőrzésének kérdéseit.

7.1. Személyes és családi érintettség

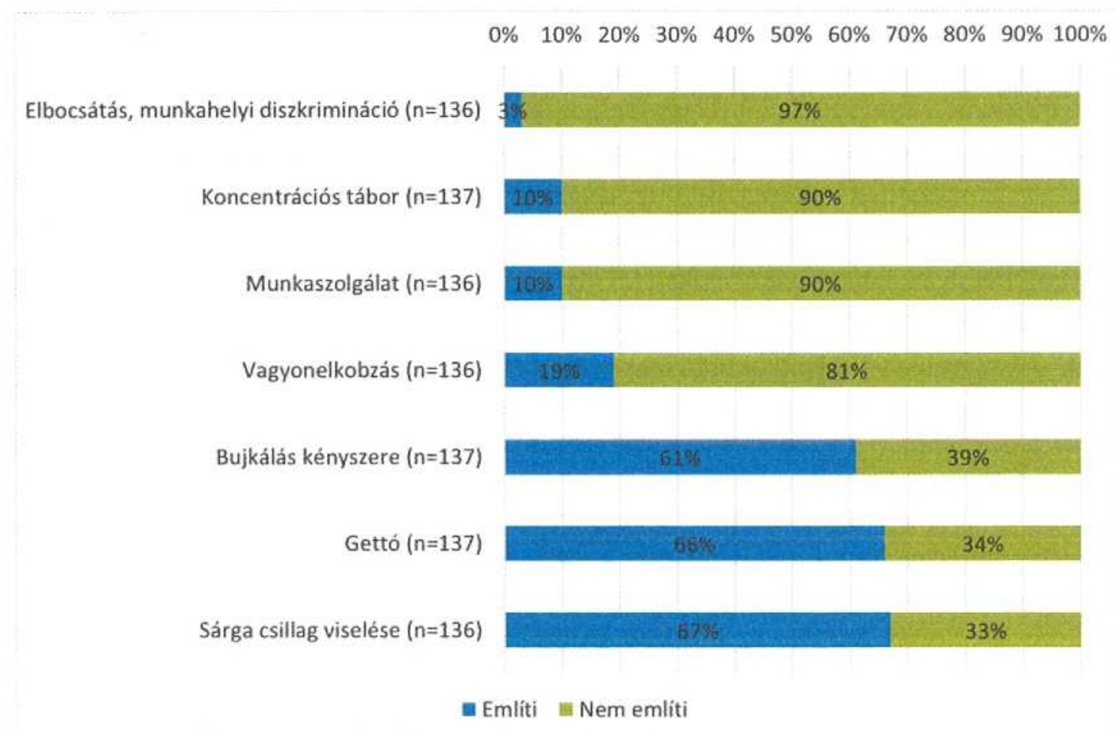
A 2017-es kutatás során a válaszadók 82 százaléka jelezte, hogy vannak olyan közelebbi hozzátartozói – tehát dédszülei, nagyszülei, szülei vagy testvérei – akik a holokauszt következtében veszítették életüket. Ez az arány 1999-ben még szinte 100 százalék volt, mivel az akkori kérdés megengedte, hogy a válaszadó a távolabbi rokonairól, nagynénikről, nagybácsikról, unokatestvérekről is nyilatkozzon. A családi érintettséget természetesen nagyban befolyásolja az életkor: míg a 65 évesek és idősebbek 87 százaléka számolt be a holokauszt következtében elhunyt családtagról, a 18–24 évesek körben ez az arány már „csak" 70 százalék volt. Feltehetően ennek az is oka, hogy a fiatalabb generációk már kevésbé ismerik nagyszüleik, dédszüleik történetét. Az azonban nyilvánvaló, hogy szinte minden magyar zsidó családban voltak olyan családtagok, akik a zsidóüldözés áldozatai lettek.

63. ábra: „Voltak-e Önnek a közelebbi hozzátartozói, tehát a dédszülei, nagyszülei, szülei, testvérei között olyanok, akik a holokauszt következtében vesztették életüket?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

A 2017-es mintába 147 olyan személy került, akik 1945 előtt születtek, és közülük 137-en jelezték, hogy személyesen is érte őket üldöztetés a holokauszt éveiben. Mivel többségük a vészkorszak idején még gyermek volt, és Budapesten élt, legtöbbjük a sárga csillag viseléséről, a gettóról és a bujkálás kényszeréről számolt be, és jóval kevesebben említették, hogy munkaszolgálatban, koncentrációs táborban voltak, illetve érintette őket a vagyonelkobzás vagy állásvesztés.

64. ábra: „Milyen üldöztetések érték Önt személyesen a holokauszt idején?" A kérdésre adott válaszok megoszlása az 1945 előtt születettek körében (Bázis: 1945 előtt születettek)

7.1.1. *Mentés*

A holokauszt idején üldözött megkérdezettek kétharmada (68%) emlékezett úgy, hogy ők maguk vagy közeli rokonaik segítséget kaptak nem zsidóktól az üldöztetés idején. Mivel a feltett kérdés – „segítettek-e Önnek vagy közeli rokonainak magyarországi nem zsidók az üldöztetések, a holokauszt idején?" – nem definiálta, hogy milyen segítségről van szó, a túlélők által említett segítségnyújtás jelenthetett apróbb szívességeket, de akár bújtatást, embermentést is. Hogy kapott-e valamilyen segítséget a kérdezett és családja, nem függött attól, hogy hol élt a család, mivel foglalkoztak a szülők, és mennyire voltak vallásosak. Hasonlóképpen sem a kikeresztelkedés, sem a névmagyarosítás nem volt szignifikánsan gyakoribb a segítséget kapó családokban, mint a többiben.

7.2. A holokauszt és a zsidó identitás

Amint azt egy korábbi fejezetben bemutattuk, a magyarországi zsidók körében a zsidó identitás legjelentősebb tartalmi elemét képezi az üldöztetésből fakadó sorsközösség tudata. Hasonlóan a legutóbbi, 1999-es felméréshez, a 2017-es kutatás során is kiemelten fontosnak bizonyult a válaszadók zsidó identitása szempontjából a zsidó múlt emlékének ébren tartása, illetve a holokauszt emléke (átlagosan 4,3 illetve 4,1 az ötfokú skálán). Ezeknek a tényezőknek a szerepe minden korosztályban jelentős, de legfontosabb az idősebb generációk és különösen a holokauszttúlélők körében: míg a 18–24 éveseknek 39 százaléka nyilatkozott úgy, hogy saját identitása szempontjából a holokauszt emléke nagyon fontos, a 65 év felettiek körében ez az arány 71 százalék volt. A holokauszt mint identitásképző tényező fontosságát sem az affiliáció, sem a hagyományokhoz való kötődés mértéke nem befolyásolja, jelentősége tehát általánosnak tekinthető.

7.3. A holokauszt emlékezete

7.3.1. *A holokauszt emlékezetével kapcsolatos attitűdök*

Az 1999-es kérdőív a válaszadók holokauszttal kapcsolatos nézeteit úgy vizsgálta, hogy a megkérdezettek ötfokú skálán jelezhették, mennyire értenek, illetve nem értenek egyet bizonyos állításokkal. A 2017-es felmérés során ezeket a kérdéseket újra feltettük, és két továbbival is kiegészítettük azokat.

6. táblázat: A holokauszt emlékezetével kapcsolatos attitűdök 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

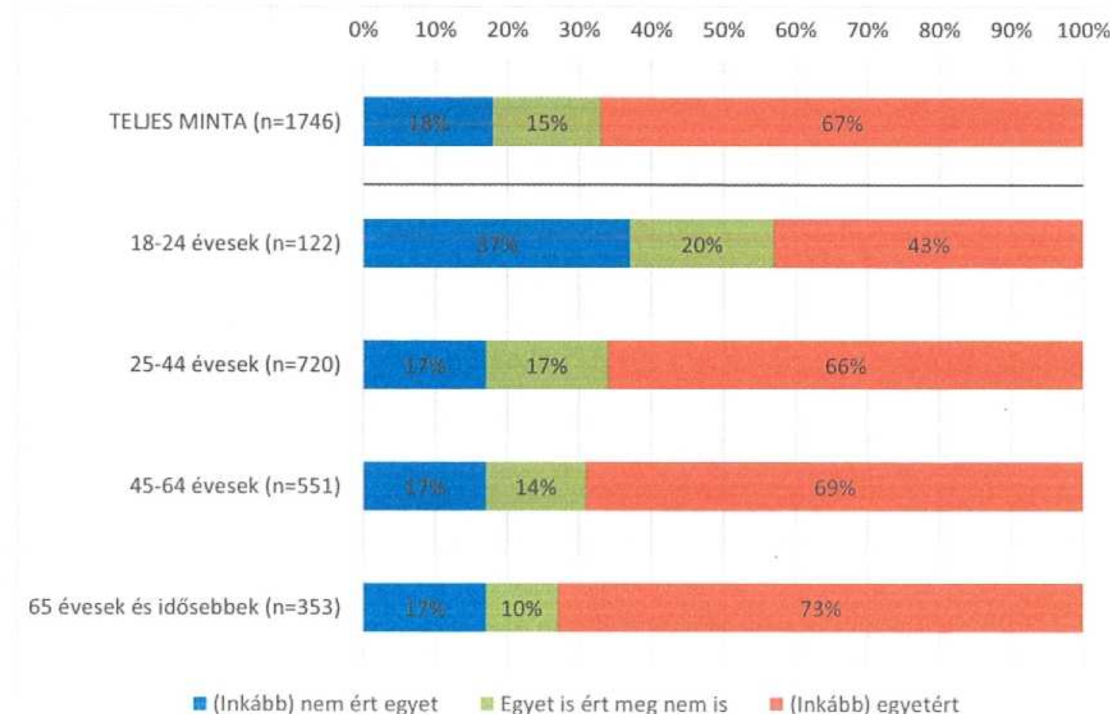
	(Inkább) egyetért (4–5) (%)		(Inkább) nem ért egyet (1–2) (%)		Átlag	
	1999	2017	1999	2017	1999	2017
A holokauszt emlékét nem szabad elfelejteni. (2017: n=1868)	-	97%	-	1%	-	4,8
Többet kellene tanítani az iskolában a zsidóüldözésekről, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő. (2017: n=1827)	-	85%	-	4%	-	4,5
A zsidók jogosan kérnek kárpótlást ma a magyar államtól a háború alatti üldöztetések miatt. (1999: n=1939; 2017: n=1746)	83%	67%	8%	19%	4,4	3,9
A holokausztot kétségbe vonó személyeket büntetőjogilag is felelősségre kell vonni. (1999: n=1934; 2017: n=1827)	62%	63%	27%	26%	3,7	3,7
A holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell állnia. (1999: n=1945; 2017: n=1844)	55%	29%	25%	46%	3,6	2,7
A holokauszt gyakori emlegetése a zsidók és nem zsidók megbékélésének akadálya lehet. (1999: n=1945; 2017: n=1834)	26%	24%	54%	52%	2,4	2,5
Ennyi évtizeddel a zsidóüldözések után már le kellene venni ezt a témát a napirendről. (1999: n=1979; 2017: n=1860)	15%	10%	75%	77%	1,9	1,7

A válaszokból kiderül, hogy a magyarországi zsidóság rendkívül fontosnak tarja a holokauszt emlékének életben tartását: 85 százalék szerint többet kellene tanítani róla az iskolában, és 77 százalék nem ért egyet azzal, hogy a témát le kellene venni a napirendről. A megkérdezettek fele (52%) nem ért egyet azzal sem, hogy a vészkorszak gyakori emlegetése a zsidók és nem zsidók közötti megbékélés akadálya lehet, negyedük (24%) azonban igaznak tartotta ezt az állítást, míg a válaszadók szintén negyede az ötfokú skálán a középső értéket választotta. A megkérdezetteknek csupán 10 százaléka értett egyet azzal az állítással, hogy ennyi évtizeddel a zsidóüldözések után már le kellene venni ezt a témát a napirendről.

A mostani válaszokat az 1999-es értékekkel összevetve azt látjuk, hogy a legtöbb kérdésben nem változott szignifikánsan a magyarországi zsidóság véleménye, két kérdésben azonban igen. Míg 1999-ben a válaszadók 83 százaléka egyetértett azzal, hogy a zsidók

jogosan kérnek kárpótlást a háború alatti üldöztetések miatt, 2017-ben ugyanez az arány már csak 67 százalék volt (az átlag 4,4-ről 3,9-re esett vissza). A kérdés jelentősen megosztja az egyes korcsoportokat: míg az állítással a 65 éves és idősebb válaszadók 73 százaléka egyetértett, a legfiatalabb válaszadók esetében ez az arány csupán 43 százalék volt. Úgy tűnik tehát, hogy az állítással hajlamosabbak egyetérteni azok, akik számára az üldözöttség közvetlen vagy közeli emlék. Másfelől azonban a zsidók továbbra is jóval nagyobb arányban támogatják a kárpótlás intézményét, mint a nem zsidók: míg a Tett és Védelem Alapítvány számára 2014-ben végzett felmérés során a nem zsidó válaszadók csupán 27 százaléka értett egyet azzal, hogy a zsidók jogosan kérnek kárpótlást, addig ennek a kutatásnak a megkérdezettjei körében ez az arány 67 százalék volt.[28]

65. ábra: „A zsidók jogosan kérnek kárpótlást ma a magyar államtól a háború alatti üldöztetések miatt." A kijelentéssel való egyetértés a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

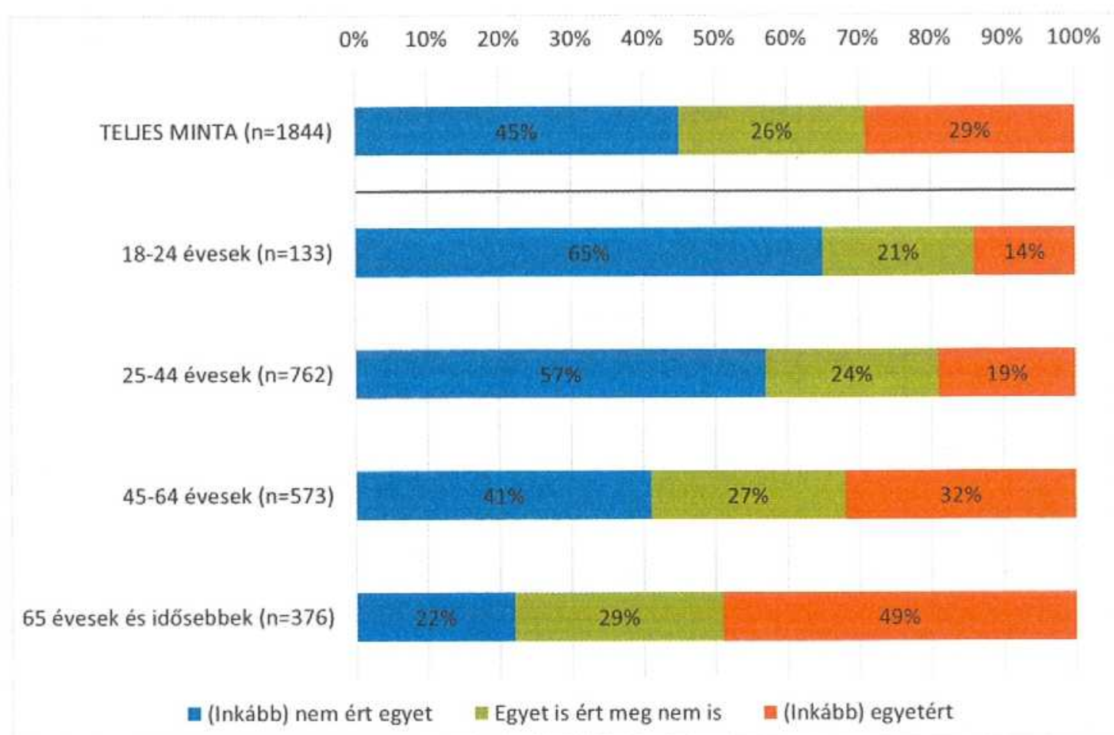

Bármennyire kötődnek is a zsidó hagyományokhoz és intézményekhez, illetve bármilyen életkorúak legyenek is, a megkérdezettek túlnyomó többsége teljes mértékben egyetértett azzal, hogy a holokauszt emlékét nem szabad elfelejteni. Az már azonban megosztotta a válaszadókat, hogy a holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell-e állnia.

[28] Hann Endre és Róna Dániel, Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban. Tett és Védelem Alapítvány – Medián, 2015, Budapest. (http://tev.hu/wp-content/uploads/2014/04/Median_2015_HU_web.pdf; utolsó letöltés: 2018. február 4.)

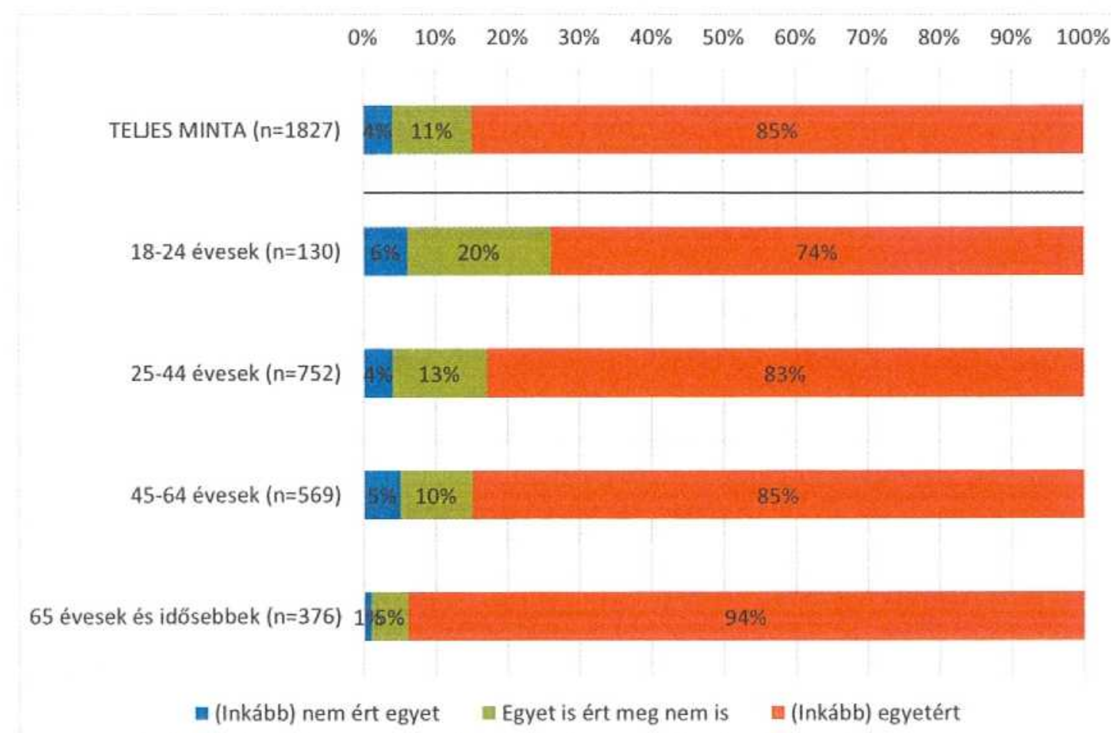
Az 1999-es kutatáshoz képest a válaszadók véleménye ebben a kérdésben mutatta a legnagyobb változást: míg a korábbi felmérés során a megkérdezettek 55 százaléka inkább egyetértett azzal, hogy a holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell állnia, 2017-re ez az arány közel a felére esett vissza: csupán 29 százalék volt. Látható tehát, hogy bár a holokauszt emlékezete továbbra is egyik legfontosabb alkotóeleme a magyarországi zsidók identitásának, súlya az elmúlt másfél évtizedben csökkent, különösen a fiatalok körében: míg a 18–24 éves korcsoport közel kétharmada (65%) nem ért egyet azzal, hogy a holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell állnia, a 65 évesek és idősebb megkérdezettek közül minden második (49%) elfogadja ezt a kijelentést.

66. ábra: „A holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell állnia." A kijelentéssel való egyetértés a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

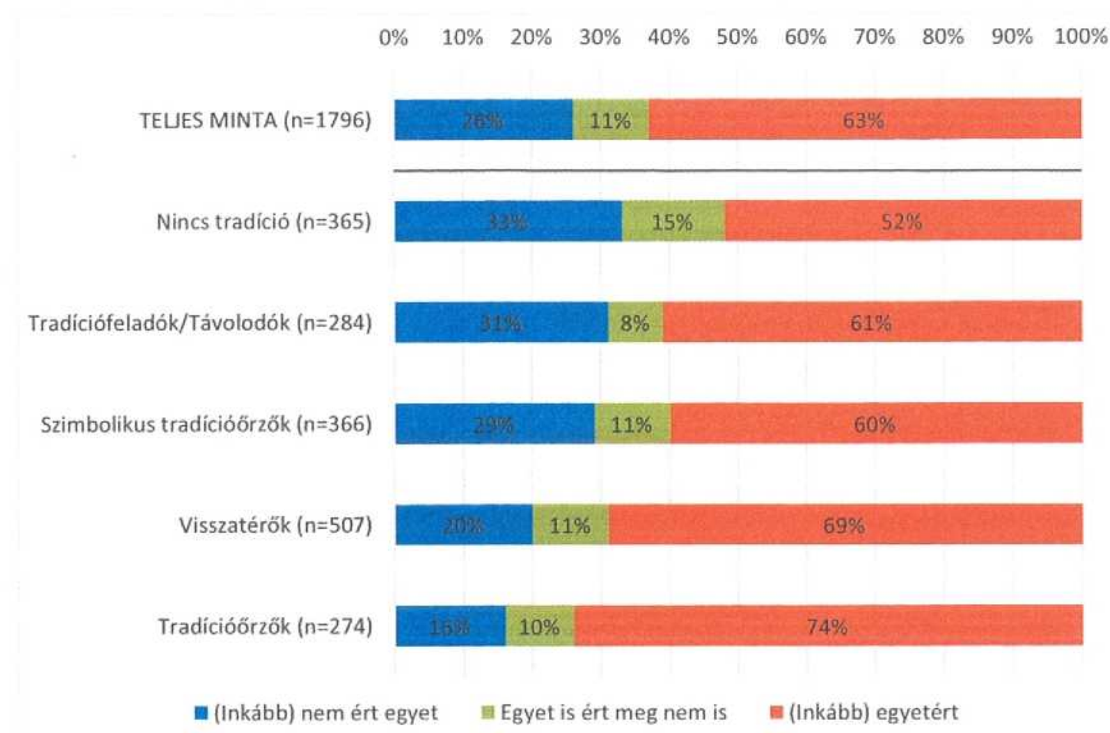
Generációs különbségeket a többi kérdés esetében is tapasztalhatunk. Míg a 65 évesek és idősebbek 94 százaléka ért egyet azzal, hogy a zsidóüldözésekről többet kellene tanítani, a 18–24 évesek körében ez az arány csak 74 százalék.

67. ábra: „Többet kellene tanítani az iskolában a zsidóüldözésekről, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő." A kijelentéssel való egyetértés a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

Bár a holokausztot kétségbe vonó személyeket a megkérdezettek többsége (63%) büntetőjogilag is felelősségre vonná, a fiatalok ebben a kérdésben is megengedőbbnek bizonyultak az idősebbeknél. Hajlamosabb egyetérteni a holokauszttagadás büntetésével az is, aki affiliáltabb, illetve jobban kötődik a zsidó hagyományokhoz. A holokauszttagadás büntetését leginkább a tradícióőrzők és a visszatérők támogatják (74%, illetve 69%), azoknak azonban, akik családjában sehol sem jelennek meg az általunk megkérdezett zsidó hagyományok, csupán fele (52%) értett egyet ezzel.

68. ábra: „A holokausztot kétségbe vonó személyeket büntetőjogilag is felelősségre kell vonni." A kijelentéssel való egyetértés a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

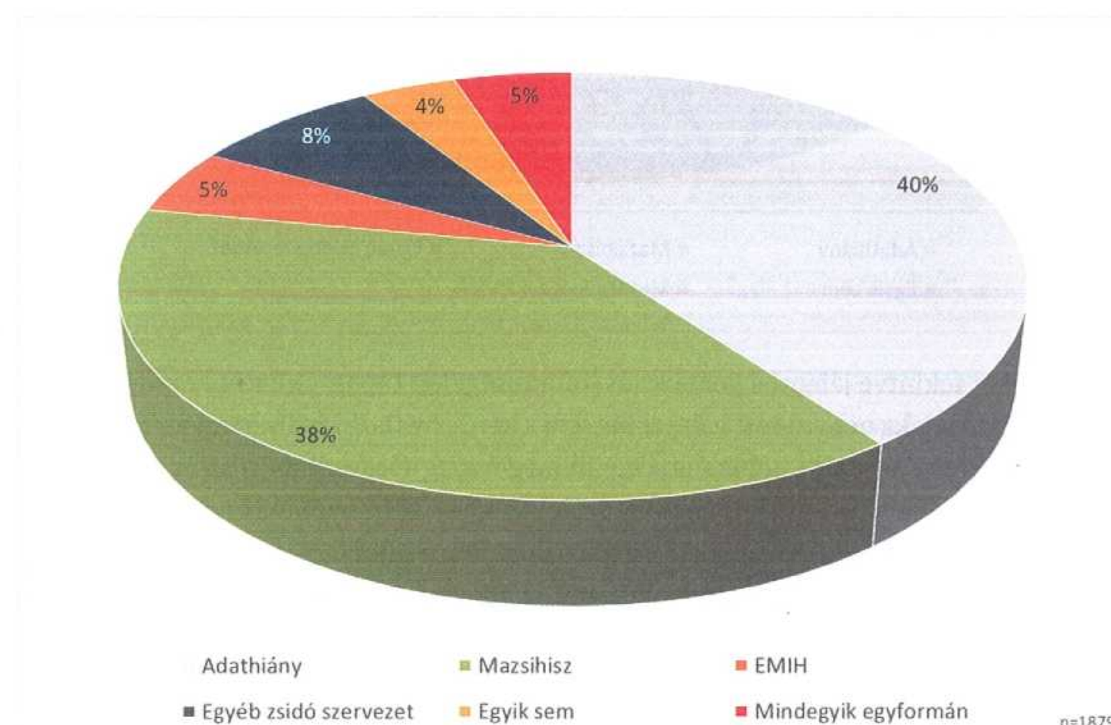
A legtöbb kérdésben azt látjuk, hogy nagy távolság választja el a zsidókat a nem zsidóktól. Míg a 2016-os országos reprezentatív felmérés szerint a magyar lakosság több mint fele (52%) egyetért azzal, hogy ennyi évtizeddel a zsidóüldözések után le kellene venni a témát a napirendről, addig ezt az állítást a zsidó válaszadóknak csupán 10 százaléka fogadta el.[29] Ugyanebben a 2016-ban végzett kutatásban azonban a megkérdezettek 52 százaléka azzal is egyetértett, hogy többet kellene tanítani az iskolákban a zsidóüldözésekről. A zsidóság körében végzett felmérés során ugyanezzel a kijelentéssel a válaszadók túlnyomó többsége (85%) egyetértett.

[29] Hann Endre és Róna Dániel, Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban. Tett és Védelem Alapítvány - Medián, 2017, Budapest. (http://tev.hu/wp-content/uploads/2017/04/TEV_Antiszemitizmus-tanulmany_2016.pdf; utolsó letöltés: 2018. február 3.)

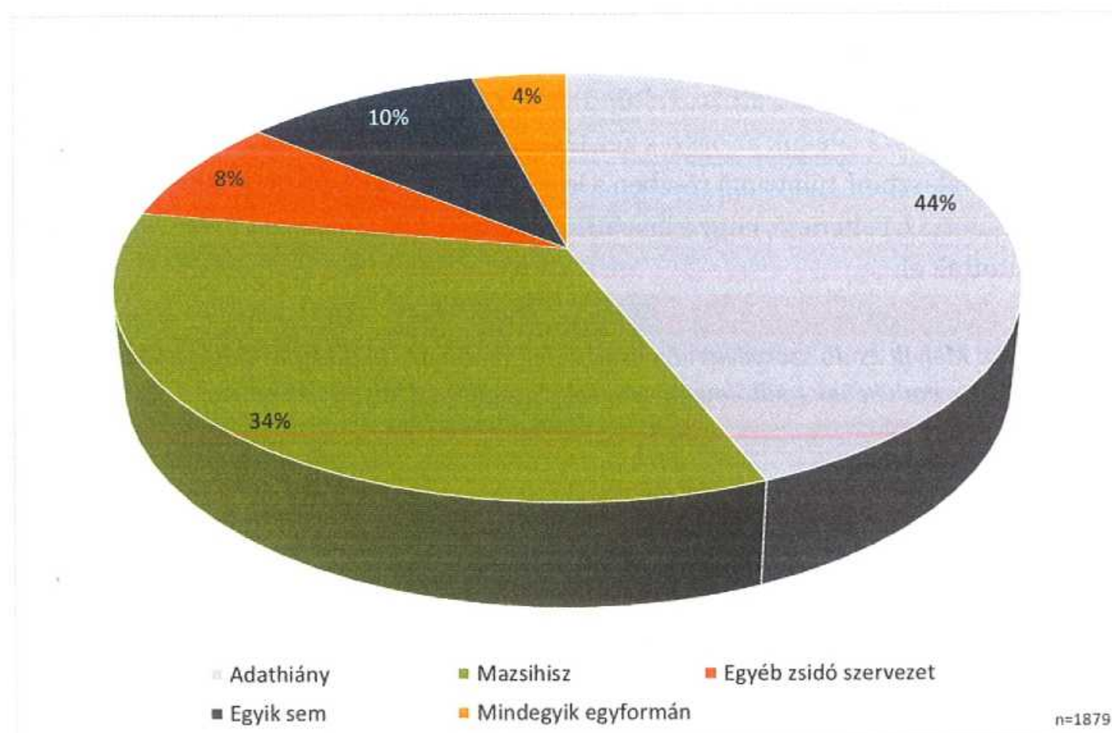
7.3.2. A zsidó felekezetek és a holokauszt emlékezete

A felmérés során a válaszadóktól megkérdeztük, mely szervezetek képviselik a leginkább az ő álláspontjukat bizonyos kérdésekben, így például a holokauszt emlékének méltó megőrzésével, illetve a Szabadság téren 2014-ben felállított, sokat vitatott német megszállási emlékművel kapcsolatban. Feltűnő a megkérdezettek tájékozatlansága a kérdésben: legalább 40 százalékuk az összes kérdésre a „nem tudom" választ adta. Akik tudtak szervezetet választani, túlnyomó részben a legnagyobb magyar zsidó felekezetet, a Mazsihiszt választották. Feltehető, hogy a kisebb szervezetek állásfoglalásai a nagy többséghez nem is jutottak el.

69. ábra: Melyik zsidó szervezet képviseli a leginkább az Ön álláspontját a holokauszt emlékének méltó megőrzése kérdésében? (Bázis: teljes minta)

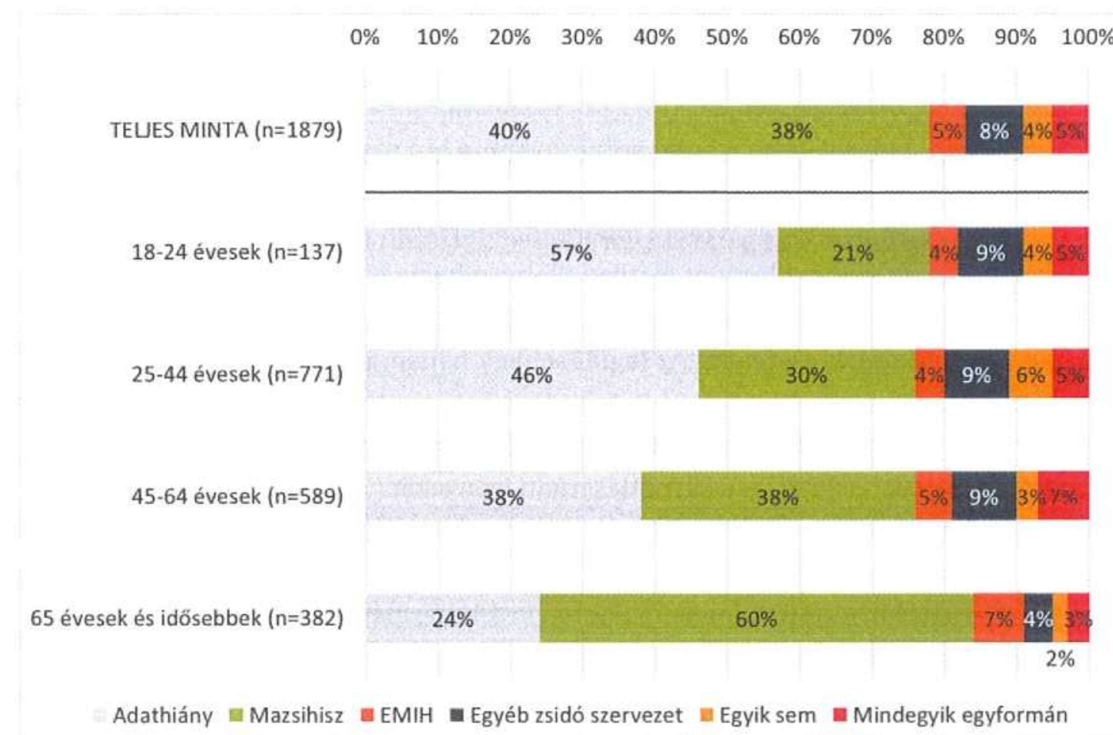

70. ábra: Melyik zsidó szervezet képviseli a leginkább az Ön álláspontját a Budapesten, a Szabadság téren felállított német megszállási emlékmű kérdésében? (Bázis: teljes minta)

A válaszokat tekintve jelentős generációs különbségeket tapasztalhatunk: míg a 18–24 évesek 57 százaléka nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy mely szervezet képviseli leginkább az álláspontját a holokauszt méltó megőrzése kérdésében, a 65 évesek és idősebbek körében ez az arány csupán 24 százalék volt, és ők túlnyomó részben (60%) úgy érezték, hogy véleményüket leginkább a Mazsihisz képviseli. Minél idősebbek a válaszadók, annál inkább magukénak érzik a Mazsihisz álláspontját a kérdésben, de körükben valamivel gyakoribb az EMIH álláspontjával való azonosulás is.

71. ábra: „Melyik zsidó szervezet képviseli a leginkább az Ön álláspontját a holokauszt emlékének méltó megőrzése kérdésében?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

Hasonlóak voltak a tendenciák a megszállási emlékmű ügyében is: a legfiatalabbak 67 százaléka nem válaszolt a kérdésre (a legidősebbek 29 százalékával szemben) és csak 15 százalékuk érezte magáénak a Mazsihisz álláspontját, míg a 65 évnél idősebbek körében ez az arány 50 százalék volt.

A válaszokból tehát elsősorban az látszik, hogy a magyarországi zsidóság – különösen a fiatalok és a nem affiliáltak csoportja – nagyrészt tájékozatlan a hazai zsidó szervezetek álláspontjáról még a napirenden lévő kérdésekkel kapcsolatosan is. A feltett kérdésekre válaszolni tudók többsége a Mazsihisz állásfoglalásaival azonosul a holokauszt emlékezetének kérdésében, az EMIH álláspontját a megkérdezettek 5 százaléka, a reform közösségek álláspontját a válaszadók 2 százaléka támogatja, míg az ortodox hitközségek álláspontjával való azonosulás az 1 százalékot is alig éri el. A kérdésben nagyok a generációs különbségek: míg a legidősebbek háromötöde, addig a legfiatalabbak egyötöde ismerte fel a Mazsihisz állásfoglalásaiban a saját véleményét.

A holokauszt méltó megőrzésének kérdésével kapcsolatban a válaszadók 4 százaléka jelezte, hogy egyik szervezet sem képviseli az álláspontját, míg 5 százalék úgy látta, hogy mindegyik szervezet egyformán kifejezi az ő véleményét. Nagyobb a különbség azonban a Szabadság téren felállított megszállási emlékmű esetében: a válaszadók tizede (10%) úgy nyilatkozott, hogy egyik magyarországi zsidó szervezet sem képviselte az álláspontját ebben a kérdésben.

7.4. Összefoglalás

A mai magyar zsidók túlnyomó többségének (82%) van olyan közvetlen családtagja, felmenője, aki a holokauszt következtében vesztette életét. Az egykori üldözöttek 68 százaléka úgy emlékezik, hogy ők maguk vagy felmenőik kaptak valamilyen segítséget nem zsidóktól az üldöztetés éveiben.

A felmérésből kiderül, hogy a holokauszt továbbra is a magyarországi zsidóság identitásának meghatározó része, és a magyar zsidók kiemelten fontosnak tartják a holokauszt emlékének megőrzését, a téma napirenden tartását. A kérdéskör azonban jelentősen megosztja a teljes zsidóságot életkor, illetve a hagyományokhoz, a valláshoz való kötődés szerint. Az idősebb generációk identitásában a holokauszt fontosabb helyet foglal el, mint a fiatalok esetében. Az legidősebbek hajlamosabbak egyetérteni azzal a kérdéssel, hogy a holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell állnia (49%), fontosnak tartják, hogy az iskolában több szó essen a zsidóüldözésekről (94%), nagy többségük igazságosnak tartja ma is a kárpótlás iránti igényeket (73%), és úgy gondolja, hogy a holokausztot kétségbe vonó személyeket büntetőjogilag is felelősségre kell vonni (74%). Ezzel szemben a fiatalabb generációk esetében a holokauszt mint identitásképző tényező súlya kisebb. A legfiatalabbaknak csupán 14 százaléka értett egyet azzal, hogy a holokausztnak a zsidó öntudat középpontjában kell állnia, és bár a többségük többet tanítana a kérdésről az iskolában (74%), és büntetőjogilag is felelősségre vonná a holokauszttagadókat (52%), a kárpótlás igényét ma csak 43 százalék érzi jogosnak. A jelen kutatás adatait az 1999-es felméréssel összevetve is az látszik, hogy a holokauszttúlélők és gyermekeik generációját követő korosztályokban csökken a holokauszt súlya az identitás tartalmi elemei között.

A felmérés során a válaszadókat arról is megkérdeztük, mely zsidó felekezetek és szervezetek képviselik a leginkább az ő álláspontjukat a holokauszt emlékének méltó megőrzése kérdésében. A legfontosabb eredmény, hogy a válaszadók kétötöde – különösen a fiatalok és a nem affiliáltak csoportja – nem ismeri a zsidó szervezetek álláspontját, és ezért nem tudott válaszolni a kérdésre. A válaszolni tudók többségéhez a Mazsihisz álláspontja áll a legközelebb.

8. Az antiszemitizmus

Ebben a fejezetben az antiszemitizmus megítéléséről, percepciójáról lesz szó. Ahhoz azonban, hogy vizsgálni tudjuk az antiszemitizmus érzékelését, először azt kell megvizsgálnunk, hogy a kérdezettek mit minősítenek antiszemitizmusnak, illetve melyek azok a társadalmi, politikai csoportok, amelyeket antiszemitának tartanak. Ezután a személyes érintettséget vizsgáljuk. Bemutatjuk, hogy a kérdezettek milyen helyeken találkoztak antiszemita megnyilvánulásokkal, ők maguk voltak-e verbális vagy fizikai támadással járó gyűlöletcselekmények áldozatai, szemtanúi, vagy esetleg csak hallottak ilyen esetekről. Ezután azzal foglalkozunk, hogy a kérdezettek milyen mértékűnek tartják az antiszemitizmust az országban, mekkorára becsülik az antiszemiták arányát és mennyire tartanak egy esetleges zsidóüldözéstől.

8.1. Mi az antiszemitizmus?

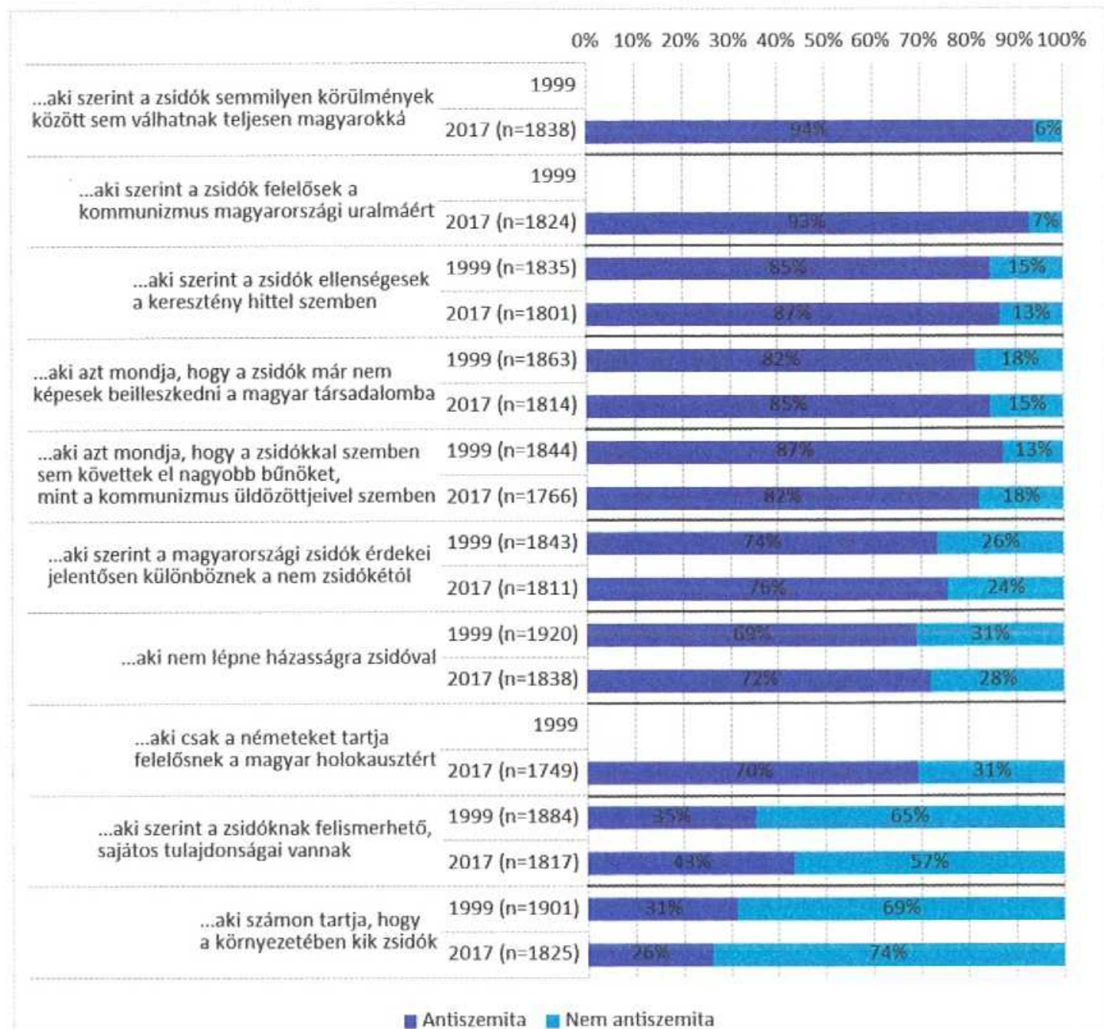
Szinte minden megkérdezett (94%) úgy gondolja, hogy aki szerint a zsidók semmilyen körülmények között sem válhatnak teljesen magyarokká, az antiszemita.[30] Szintén nagyon sokan vélik, hogy az is zsidóellenes, aki szerint a zsidók már nem képesek beilleszkedni a magyarok közé (85%). Nagyon kevesen nem tartják antiszemitának azokat, akik a zsidókat teszik felelőssé a kommunizmus magyarországi uralmáért (7%).[31] A minta több mint négyötöde gondolja úgy, hogy zsidóellenes, aki szerint a zsidók ellenségesek a keresztény hittel szemben (87%), illetve aki szerint a zsidókkal szemben nem követtek el nagyobb bűnöket, mint a kommunizmus üldözöttjei ellen (82%). A minta háromnegyede vagy közel háromnegyede szerint antiszemita az, aki szerint a magyarországi zsidók érdekei jelentősen különböznek a nem zsidókétól (76%), aki nem lépne házasságra zsidóval (72%) és aki csak a németeket tartja felelősnek a holokausztért (70%)[32]. Ezek az arányok nem különböznek lényegesen az 1999-ben mértektől. Egy vélekedés esetében találtunk csak számottevő változást, és ez a kommunizmus bűneinek relatív értékelése. 1999-ben valamivel többen gondolták úgy, hogy antiszemita az, aki szerint a zsidókkal szemben nem követtek el nagyobb bűnöket, mint a kommunizmus üldözöttjei ellen. Két olyan vélekedés volt, amelyet a megkérdezettek többsége sem 1999-ben, sem most nem tartott antiszemitának, de 1999-hez képest valamelyest változott ez a vélemény. A mostani vizsgálatban a kérdezettek 43 százaléka gondolta, hogy aki szerint a zsidóknak felismerhető, sajátos tulajdonságai vannak, az zsidóellenes, míg 1999-ben ez az arány csak 35 százalék volt. Továbbá a mostani vizsgálatban a válaszadók egynegyede (26%) szerint antiszemita az, aki számon tartja, hogy a környezetében kik zsidók, míg 1999-ben többen (31%) vélekedtek így.

[30] Ezt az állítást 1999-ben nem vizsgáltuk.

[31] Ezt az állítást 1999-ben nem vizsgáltuk.

[32] Ezt az állítást 1999-ben nem vizsgáltuk.

72. ábra: „Mi számít antiszemitizmusnak?" 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

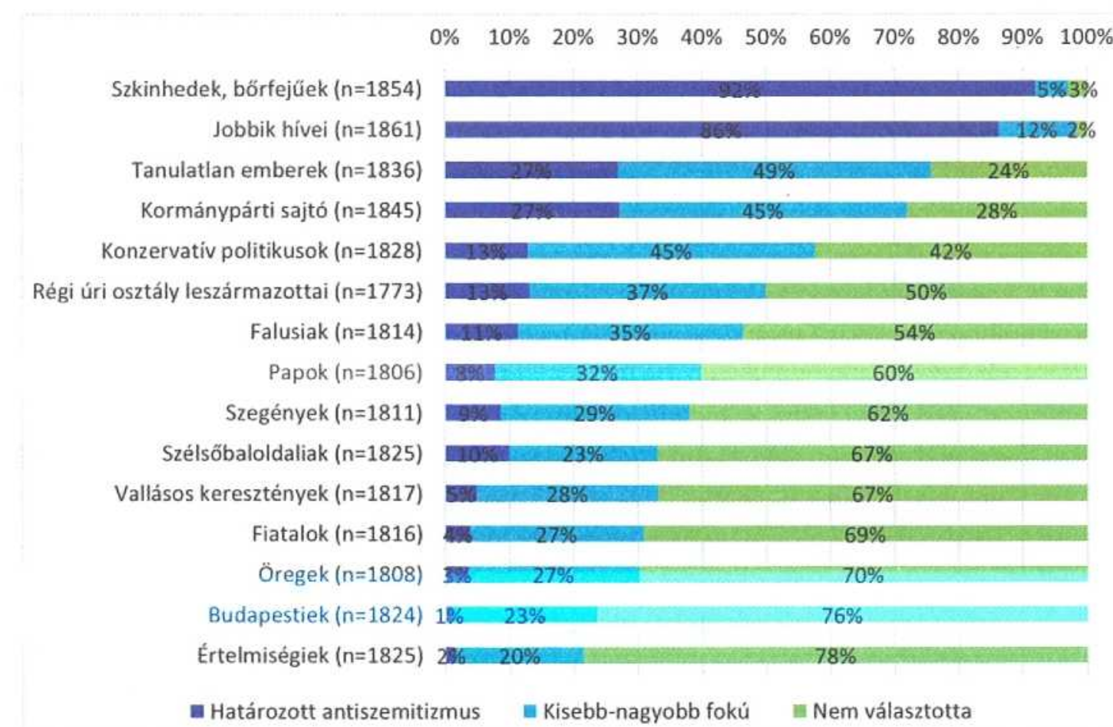

A különböző korú megkérdezettek véleménye a legtöbb esetben eltér egymástól. Két esetben gondolkodnak csak egységesen: minden korosztályban meghaladja a 90 százalékot azok aránya, akik szerinte antiszemita az, aki szerint a zsidók semmilyen körülmények között nem válhatnak teljesen magyarokká, illetve az, aki szerint a zsidók felelősek a kommunizmus magyarországi uralmáért. A többi esetben a mintázat szinte mindenhol ugyanaz: a fiatalabbak között nagyobb arányban találunk olyanokat, akik az adott személyt nem tartják antiszemitának, az idősebbek között pedig olyanokat, akik igen. Egy kivétel akad: a legfiatalabb és legidősebb korosztály tagjai közül az átlagnál kevesebben tartják antiszemitának azokat, aki szerint a zsidók ellenségesek a keresztény hittel szemben, a 45–64 évesek között az átlagnál többen vannak, akik szerint az így vélekedők antiszemiták. Affiliáció szerint kicsik az eltérések az egyes csoportok között, és ezeket az összefüggéseket sem az affiliáció mértéke, hanem az életkor mozgatja, vagyis az, hogy a különböző mértékben affiliáltak korstruktúrája eltér egymástól. A zsidó identitás mértékétől és milyenségétől sem függ az, hogy valaki milyen nézeteket tart antiszemitának.

8.2. Kik az antiszemiták?

Az interjúk során felsoroltunk tizenöt társadalmi illetve politikai csoportot, és arra kértük a válaszadókat, hogy válasszák ki azokat, amelyeket szerintük kisebb-nagyobb fokú vagy határozott antiszemitizmus jellemez. Két olyan csoport van, amelyek antiszemitizmusához a kérdezettek szerint nem férhet kétség: a szkinhedek, valamint a Jobbik hívei. Mindkét esetben elsöprő azok aránya, akik szerint ezek az emberek határozottan antiszemiták (92, illetve 86%). Innentől kezdve minden csoport értékeléséről elmondható, hogy azokat a többség „kisebb-nagyobb mértékben" tartja zsidóellenesnek. A tanulatlan embereket és a kormánypárti sajtót a kérdezettek háromnegyede tartja valamilyen mértékben antiszemitának (76, illetve 72%), körülbelül egyharmaduk határozottan, kétharmaduk pedig kisebb-nagyobb mértékben. Utána következnek a konzervatív politikusok (határozottan: 13%; kisebb-nagyobb mértékben: 45%). A kérdezettek kisebbsége – nagyjából kétötöde – tartja valamilyen mértékben antiszemitának a régi úri osztály leszármazottait (13%; 37%), a falusiakat (11%; 35%), a papokat (8%; 32%) és a szegényeket (9%; 29%). A kérdezettek egyharmada vagy közel egyharmada tartja a szélsőbaloldaliakat (10%; 23%), a vallásos keresztényeket (5%; 28%), a fiatalokat (4%; 27%) és az öregeket (3%; 27%) zsidóellenesnek. A budapestiek és az értelmiségiek értékelése a legkedvezőbb, az ő esetükben a kérdezettek 24, illetve 22 százaléka gondolja úgy, hogy ezeket a csoportokat kisebb-nagyobb mértékben jellemzi az antiszemitizmus.

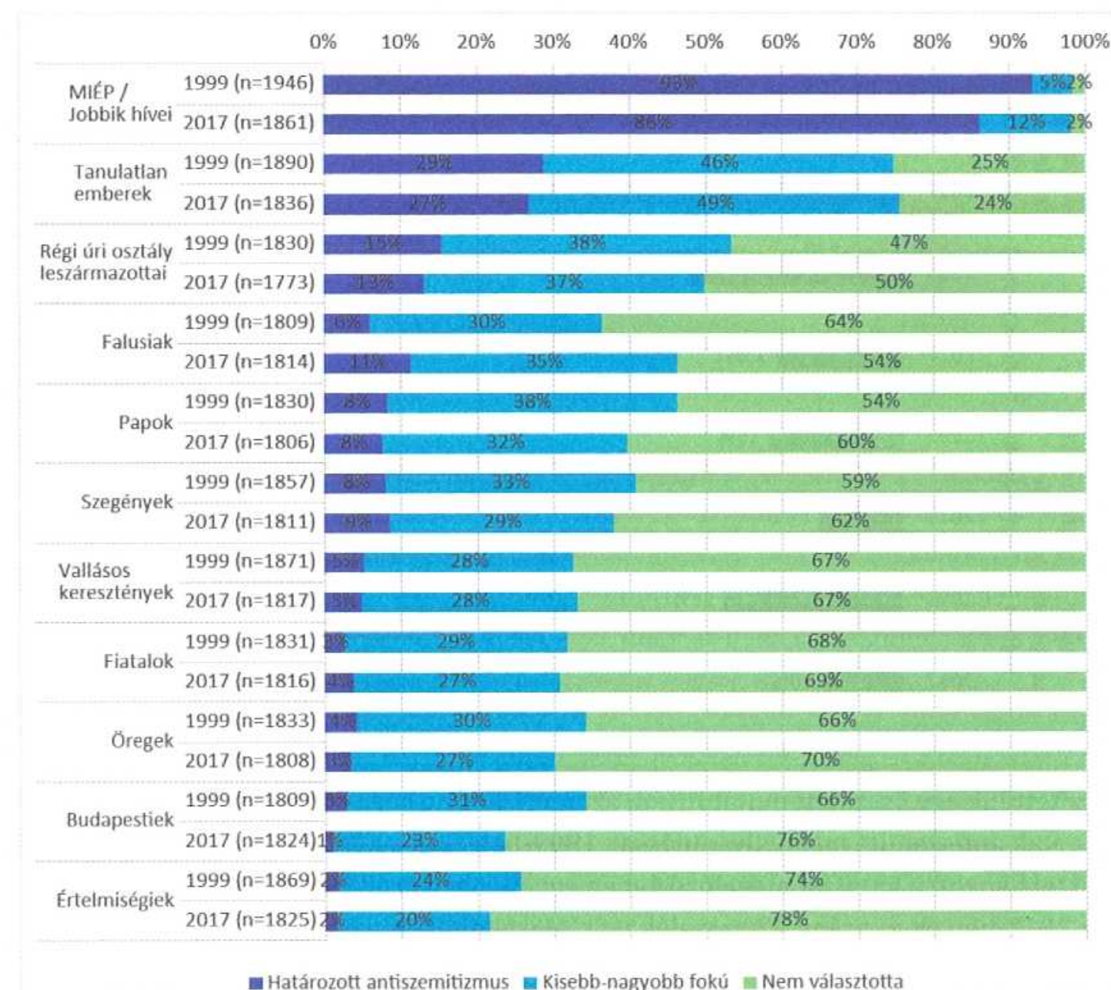
73. ábra: A kérdezettek szerint antiszemitának tartott csoportok a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

A különböző korosztályok véleménye sok esetben gyakorlatilag azonos, van azonban néhány figyelemre méltó eltérés. Bár a Jobbik híveit minden korcsoport azonos mértékben tartja antiszemitának, a kormánypárti politikusok megítélésében már van különbség. Őket a 25–44 éves korosztály tagjai a mintára jellemzőnél inkább tartják „kisebb-nagyobb mértékben" antiszemitának, míg a legfiatalabbak határozottan annak gondolják őket. Ezt a csoportot a legidősebbek az átlagosnál kevésbé gyakran választották. Igaz ez a kormánypárti sajtóra is. Őket azonban nem a legfiatalabbak, hanem a 45–64 évesek tartják a legantiszemitábbnak. A papok és a régi úri osztály leszármazottainak megítélése az életkorfüggvényében hasonló: őket a legidősebbek tartják a leginkább antiszemitának és a legfiatalabbak a legkevésbé. Érdekes a két életkori csoport, a fiatalok és az idősek megítélése. Az előbbiek értékelése nem függ a kortól, az idősebbeket azonban a fiatalabbak zsidóellenesebbnek tartják. Ugyanez tapasztalható a falusiak esetében is. Az affiliáció mögött itt is az életkor hatása áll.

A tizennyolc évvel ezelőtti vizsgálat eredményeivel összehasonlítva a mostani válaszokat azt látjuk, hogy míg 1999-ben az akkori szélsőjobboldali párt, a MIÉP híveit a kérdezettek 98 százaléka tartotta antiszemitának, most a Jobbik híveiről ugyanennyien vélekedtek hasonlóan. Azonban míg 1999-ben a kérdezettek 5 százaléka választotta a „kisebb-nagyobb mértékben" opciót, most 12 százalék, azaz a Jobbik táborát valamivel kevésbé tartják antiszemitának, mint az egykori MIÉP-híveket. A tanulatlan embereknek, a régi úri osztály leszármazottainak, a szegényeknek, a vallásos keresztényeknek és a fiataloknak a megítélése nem változott. A papok, az öregek, az értelmiségiek esetében valamennyivel, 5–6 százalékponttal, a budapestieknél jelentősen, 10 százalékponttal csökkent azok aránya, akik ezeket a csoportokat zsidóellenesnek gondolják. A falusiak az egyetlen csoport, amelyiket ma lényegesen antiszemitábbnak tartanak a kérdezettek, mint 1999-ben.

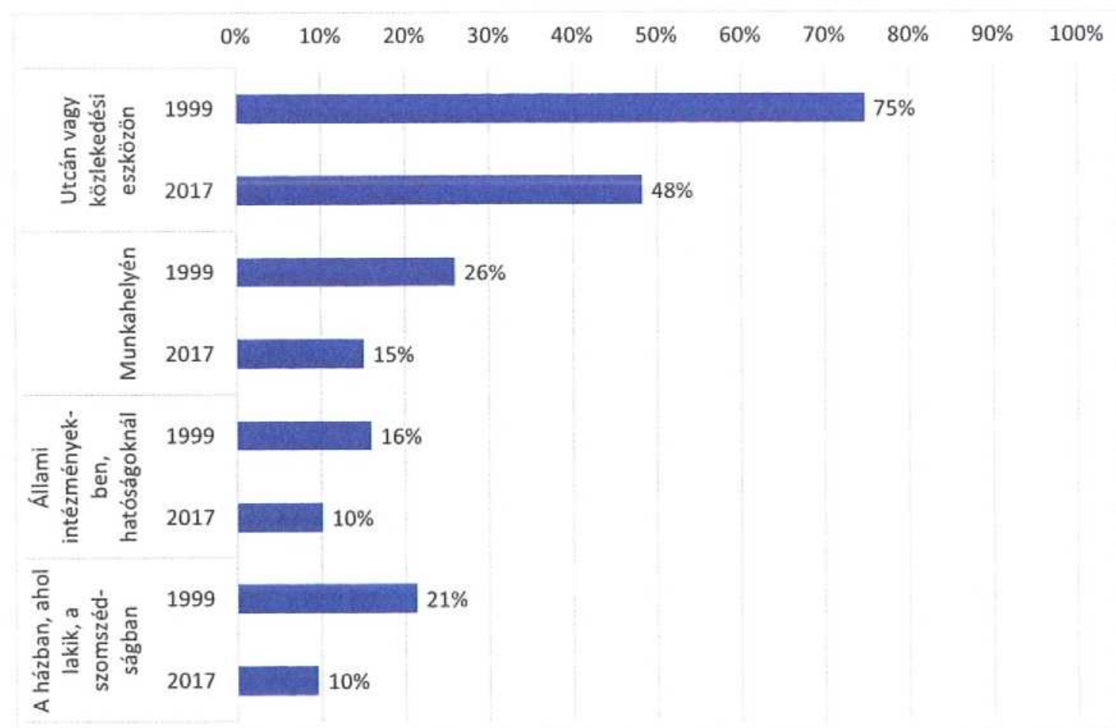
74. ábra: A kérdezettek szerint antiszemitának tartott csoportok 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

8.3. Az antiszemitizmus érzékelése

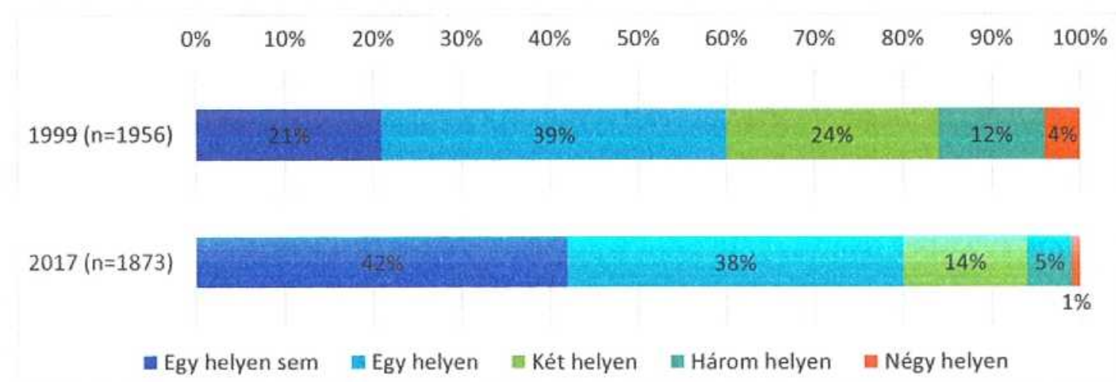
A válaszadókat megkérdeztük arról, hogy az elmúlt évben tapasztaltak-e személyesen – azaz nem az interneten, a médiában vagy mások elbeszélései révén – zsidóellenességet. A válaszok szerint a kérdezettek legtöbben az utcán vagy közlekedési eszközön találkoztak antiszemita megnyilvánulásokkal. Erről a kérdezettek közel fele (48%) számolt be. Ez az arány sokkal kisebb, mint 1999-ben, amikor a minta háromnegyedének voltak ilyen tapasztalatai. A mostani vizsgálat résztvevőinek 15 százaléka mondta, hogy a munkahelyén és 10–10 százalék, hogy állami intézményekben, hatóságoknál, illetve a házban, ahol lakik vagy a szomszédságban tanúja volt antiszemita megnyilvánulásnak. Ezek az arányok 1999-ben rendre 26, 16 és 21 százalék voltak.

75. ábra: Különböző antiszemita megnyilvánulásokkal találkozók aránya 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Készítettünk egy összetett mutatót, ami azt méri, hogy a kérdezettek hányféle helyen találkoztak antiszemita megnyilvánulással. 1999-ben csak a kérdezettek egyötöde (21%) nem találkozott a kutatást megelőző évben egyetlen felsorolt helyszínen sem ilyesmivel, míg 2017-ben ez az arány 42 százalék volt. Másfelől tizennyolc évvel ezelőtt a megkérdezettek 16 százaléka legalább háromféle helyen tapasztalt zsidóellenes megnyilvánulásokat, most viszont ez az arány csak 6 százalék volt. Ezek szerint ma sokkal ritkábban tapasztalnak antiszemitizmust a kérdezettek közvetlen környezetükben a hétköznapok során, mint a korábbi vizsgálat idején.

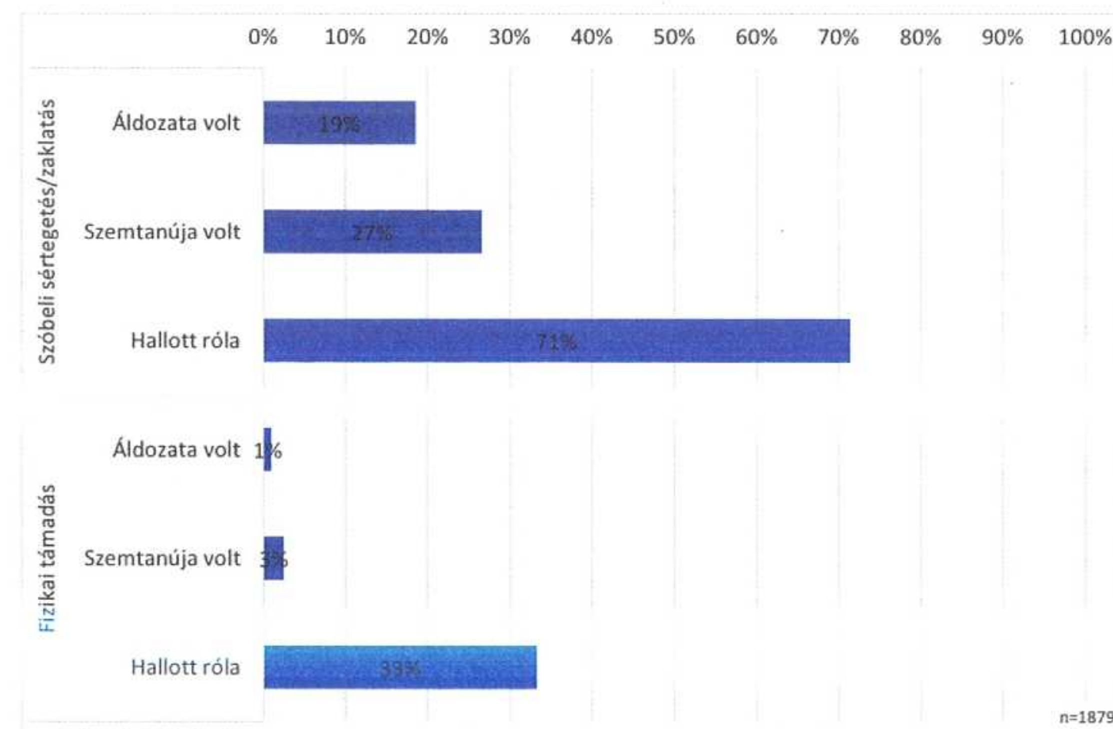
76. ábra: Tapasztalt antiszemita megnyilvánulások helyszíneinek száma 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Életkori csoportonként és affiliáció szerint is különböznek a csoportok abban, hogy átlagosan hány helyen találkoztak antiszemita megnyilvánulásokkal, de a különbségek nem nagyok. Míg a fiatalok átlagosan 1,1 helyen tapasztaltak ilyet, addig a legidősebb korosztály esetében 0,6 az átlag. A két középső korosztály átlaga 0,9. Affiliáció szempontjából az affiliáltabb csoportok, legyen szó akár gyengébb, akár erősebb affiliációról, átlagosan több helyszínen tapasztaltak ilyet (átlag: 0,9), mint a nem affiliáltak (0,7).

Ezután arról érdeklődtünk, hogy a kérdezettek a kutatást megelőző egy évben találkoztak-e verbális vagy fizikai támadással járó antiszemita gyűlöletcselekménnyel: voltak-e elszenvedői, tanúi vagy hallottak-e ilyesmiről. A kérdezést megelőző egy évben a válaszadók közel egyötödét (19%) sértegették vagy zaklatták zsidósága miatt szóban, valamivel több mint egynegyedük (27%) pedig tanúja volt ilyesminek. A gyűlöletcselekményekkel foglalkozó kutatások sokszor jelezték, hogy Magyarországon ritkák a fizikai bántalmazásban megnyilvánuló antiszemita gyűlöletcselekmények. Ezt mutatják felmérésünk adatai is: a megkérdezetteknek csak 1 százaléka volt személyes elszenvedője és 3 százaléka szemtanúja ilyen cselekménynek. A kutatást megelőző egy évben történt verbális antiszemita gyűlöletcselekményről a válaszadók 71 százaléka, fizikai támadásról egyharmaduk hallott, ami azt jelzi, hogy az ilyen cselekményeknek gyorsan és széles körben híre megy.

77. ábra: Tapasztalt verbális és fizikai antiszemita gyűlöletcselekmények a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

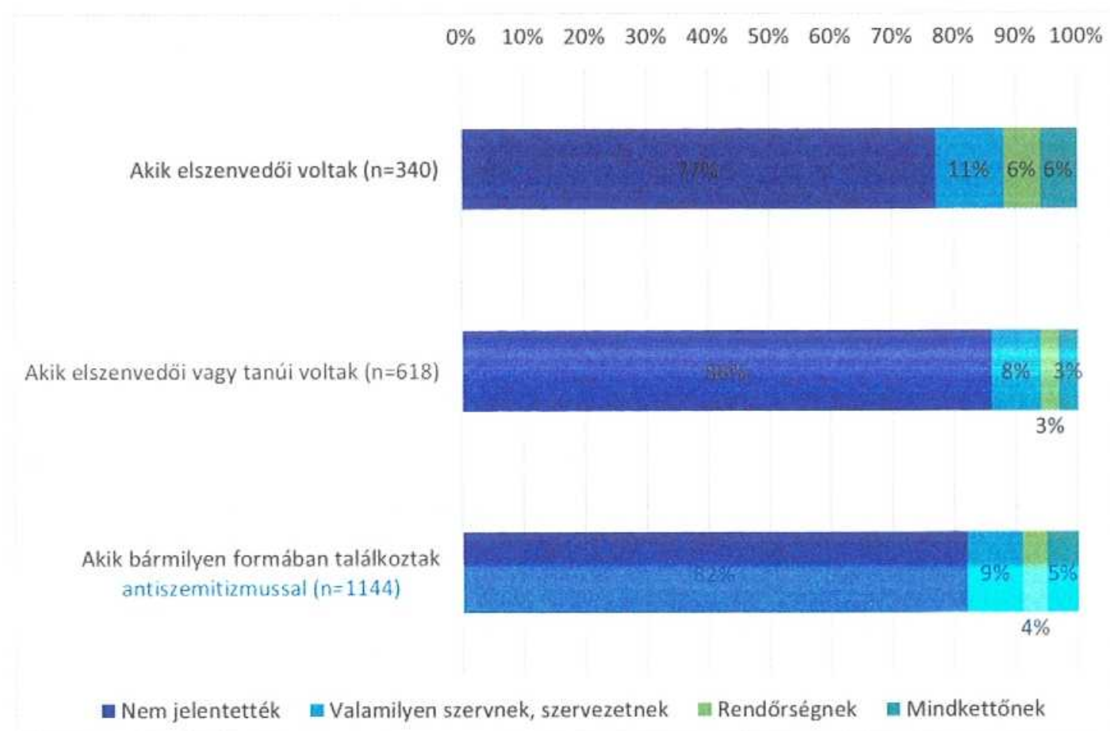
Az affiliált megkérdezettek az átlagnál gyakrabban tapasztaltak mind verbális, mind fizikai antiszemita inzultust. A részben affiliáltak körében felülreprezentáltak azok, akik szemtanúi voltak olyan antiszemita cselekménynek, amikor valaki mást szóban sértegettek vagy zaklattak. Az is az átlagosnál jellemzőbb rájuk, hogy hallottak már antiszemita fizikai támadásról. Ez egyébként az affiliáltakra is igaz. A nem affiliáltak körében mindkét esetben felülreprezentáltak azok, akik egyáltalán nem tapasztaltak ilyen jelenségeket.

Megvizsgáltuk azt is, hogy a vallásosabbak nem tapasztalnak-e gyakrabban ilyen inzultust vagy támadást. Úgy látszik, a vallásosabbak és különösen azok, akik rendszeresen betartják a vallás előírásait, jobban ki vannak téve ilyesminek. Közülük 27 százalék számolt be verbális inzultusról és 7 százalék fizikai bántalmazásról.

8.4. Reakciók az antiszemitizmusra

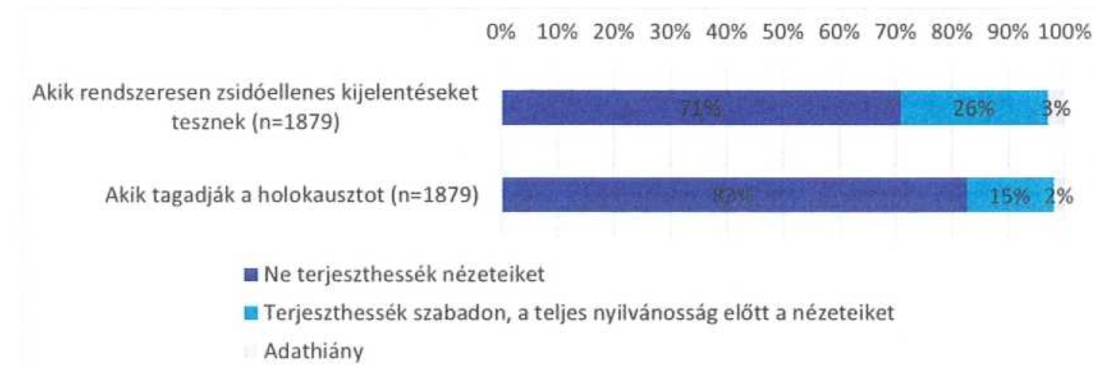
Az adatokból az látszik, hogy az antiszemita gyűlöletcselekményeket kevesen jelentik. A verbális vagy fizikai inzultusok elszenvedőinek csak egynegyede tett valamilyen bejelentést: egytizedük (11%) valamilyen szervezetnek, illetékes személynek, 6 százalék a rendőrségnek és ugyanennyien mindkettőnek. Csak néhányan jelentették az esetet biztonság, antiszemitizmus területére specializálódott szervezetnek, vagy más zsidó szervezetnek. Az antiszemita gyűlöletcselekmények elszenvedőinek vagy tanúinak 23 százaléka tett bejelentést, és 18 százalék azok közül, akik bárhol találkoztak antiszemita megnyilvánulásokkal.

78. ábra: Antiszemita gyűlöletcselekmények jelentése az érintettek különböző csoportjai körében (Bázis: antiszemtizmussal találkozók)

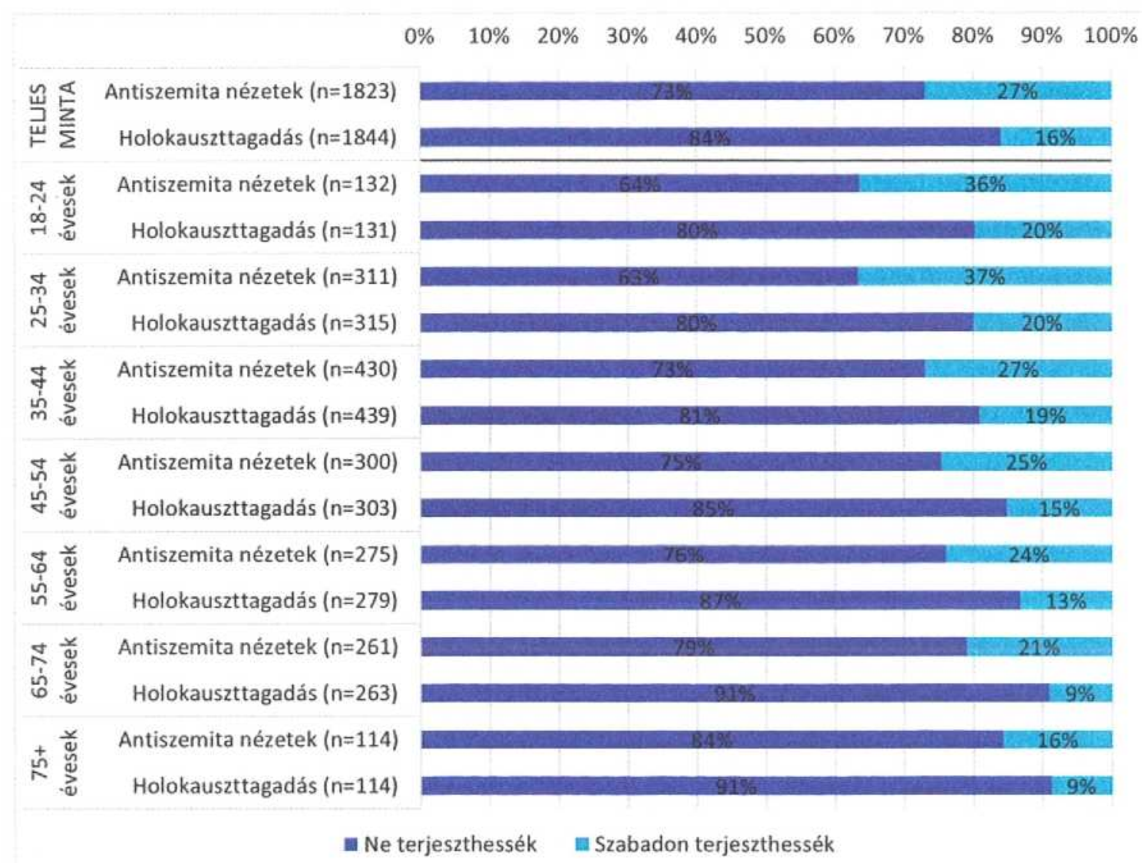
A kérdezettek többsége úgy gondolja, hogy az antiszemitizmus ellen a büntetőjog eszközével is fel kell lépni. A kérdezettek 83 százaléka gondolja úgy, hogy ne terjeszthesse szabadon a nézeteit, aki tagadja a holokausztot, és 71 százalék szerint azok se, akik rendszeresen antiszemita kijelentéseket tesznek. 1999-ben csak az utóbbit mértük és akkor 81 százalék volt azok aránya, akik tiltanák antiszemita nézetek szabad terjesztését.

79. ábra: Vélemények az antiszemiták és holokauszttagadók szólásszabadságáról a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Az életkori csoportok között ebben a tekintetben szignifikáns az eltérés. A fiatalabbak megengedőbbek, azonban a többség még az ő esetükben is a korlátozás híve. Az idősebbek között nagyobb arányban találunk olyanokat, akik tiltanák az antiszemita és holokauszttagadó nézetek terjesztését. Az idősebb korosztályra az is jellemző, hogy egységesebben gondolkodnak. Az ő esetükben sem affiliáltságuk, sem vallásosságuk mértéke nem befolyásolja, hogy korlátoznák-e az ilyen megnyilvánulásokat. A fiatalabb korosztályokban, különösen a 25–44 és 45–64 évesek körében azt találjuk, hogy az affiliáltabbak és a vallásosabbak inkább korlátozáspártiak.

80. ábra: Antiszemita nézeteket terjesztők és holokauszttagadók kezelése a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

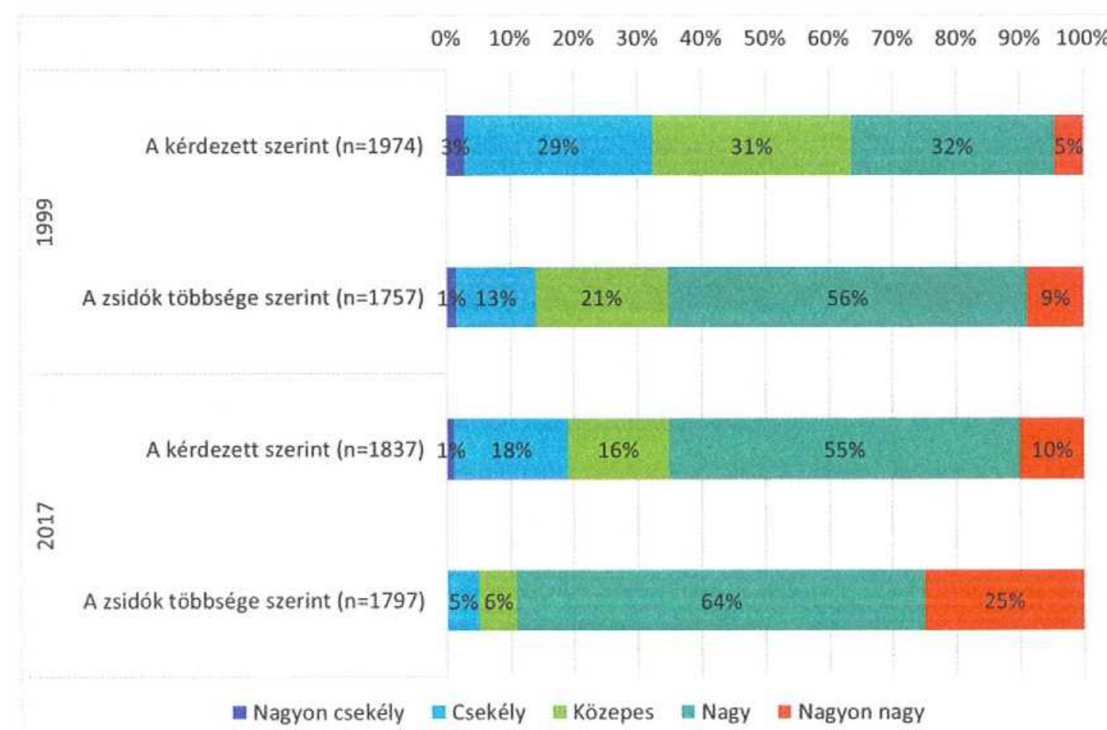

8.5. Az antiszemitizmus intenzitásának megítélése

A válaszadókat arra kértük, hogy mondják meg: szerintük milyen erős az antiszemitizmus az országban. Ezután arról érdeklődtünk, hogy szerintük a zsidók többsége hogyan vélekedik ugyanerről. A kérdezettek 55 százaléka gondolja, hogy nagy, további 10 százalékuk pedig hogy nagyon nagymértékű az antiszemitizmus Magyarországon. A válaszadók úgy vélik, hogy a zsidók többsége még ennél is sokkal rosszabbnak látja a helyzetet: becslésük szerint közel kétharmaduk (64%) erősnek, további egynegyedük (25%) pedig nagyon erősnek tartja az antiszemitizmust, azaz úgy gondolják, hogy szinte nincs is olyan zsidó, aki ne erős antiszemitizmust észlelne. A 25–44 évesek és a nem affiliáltak azok, akik a leginkább hajlamosak arra, hogy a zsidók többségének véleményét a sajátjuknál rosszabbnak lássák.

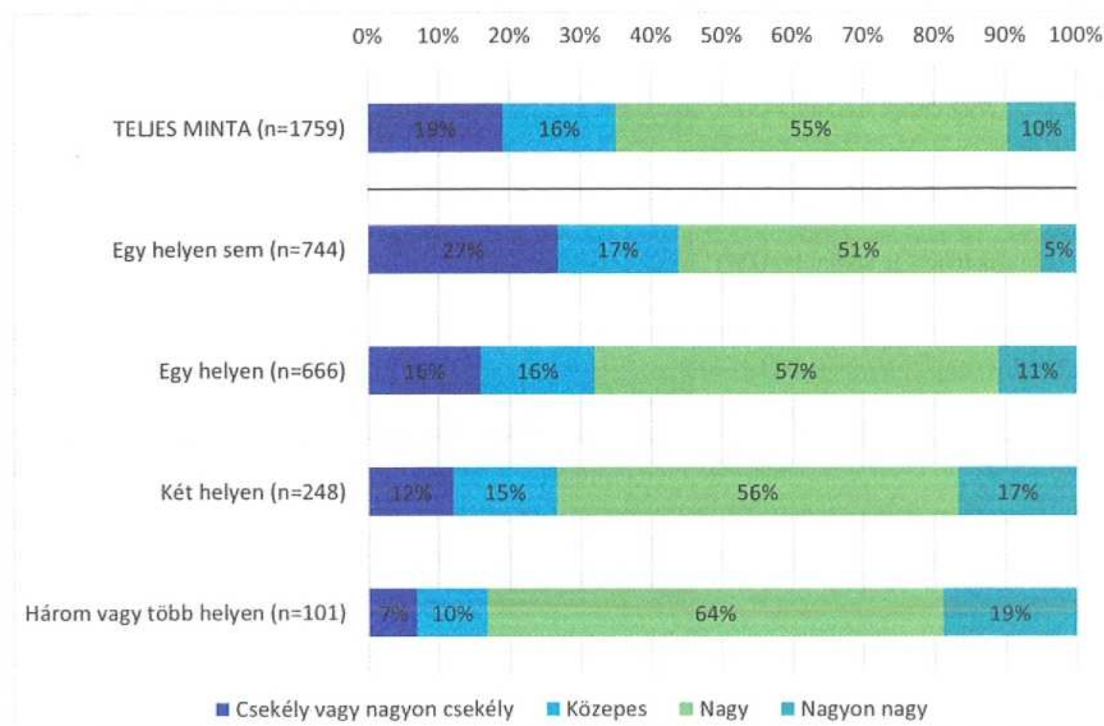
A kérdezett saját, illetve a zsidók többségére vetített véleményének viszonya 1999-ben is hasonló volt: a kérdezettek akkor is pesszimistább véleményt tulajdonítottak a zsidók többségének, mint amilyen az a felvett adatokból látszott, azonban ekkor csak a kérdezettek egyharmada (32%) gondolta úgy, hogy az antiszemitizmus erős és további 5 százalékuk, hogy nagyon erős az országban. A kérdezettek tehát 2017-ben sokkal rosszabbnak érzékelik a helyzetet, mint tizennyolc évvel korábban.

81. ábra: Az országban tapasztalható zsidóellenesség saját és a zsidók többségére projektált megítélése 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

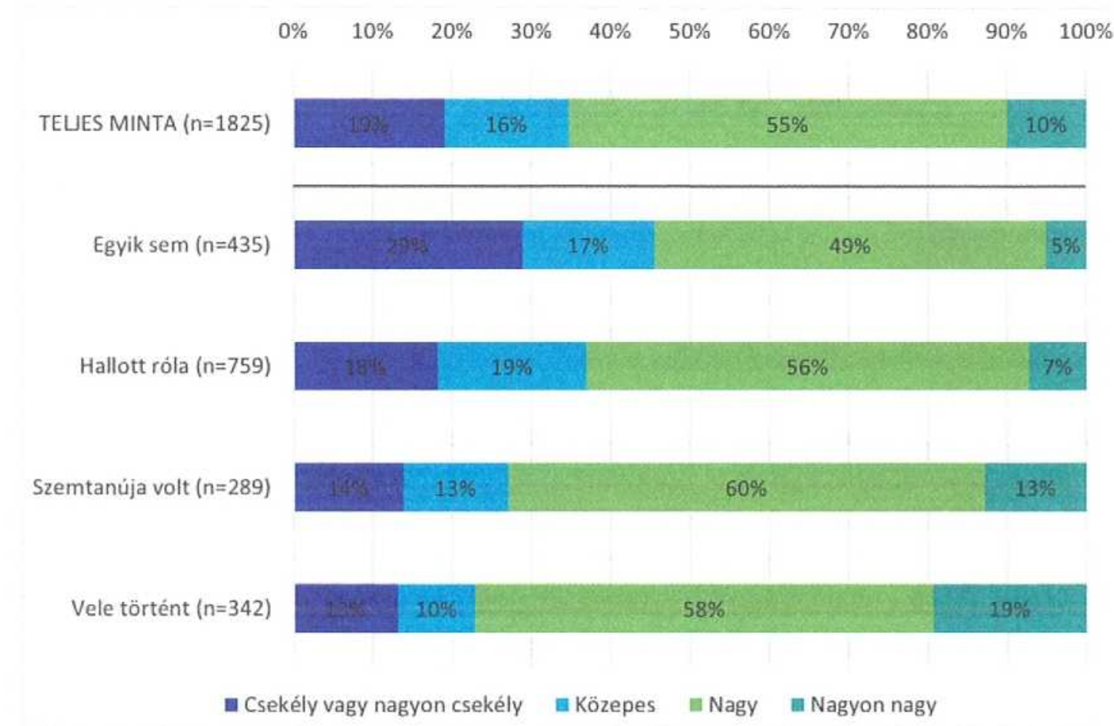
Az antiszemitizmus mértékének megítélése nem függ a kérdezett korától, affiliáltságának fokától, személyes tapasztalataitól azonban igen. Az alábbi ábrán jól látszik, hogy minél több helyen találkozott antiszemita megnyilvánulással a kérdezett, annál erősebbnek tartja az antiszemitizmust. Jóllehet azoknak is több mint a fele (51%) erősnek és 5 százalékuk nagyon erősnek tartotta az antiszemitizmust, akik személyesen semmilyen formában sem tapasztaltak zsidóellenességet, ezek az arányok sokkal nagyobbak azok körében, akik több élethelyzetben is találkoztak ilyen jelenséggel.

82. ábra: Az országban tapasztalható zsidóellenesség megítélése a teljes mintában és aszerint, hogy a kérdezett hány antiszemita megnyilvánulást tapasztalt az elmúlt egy évben (Bázis: teljes minta)

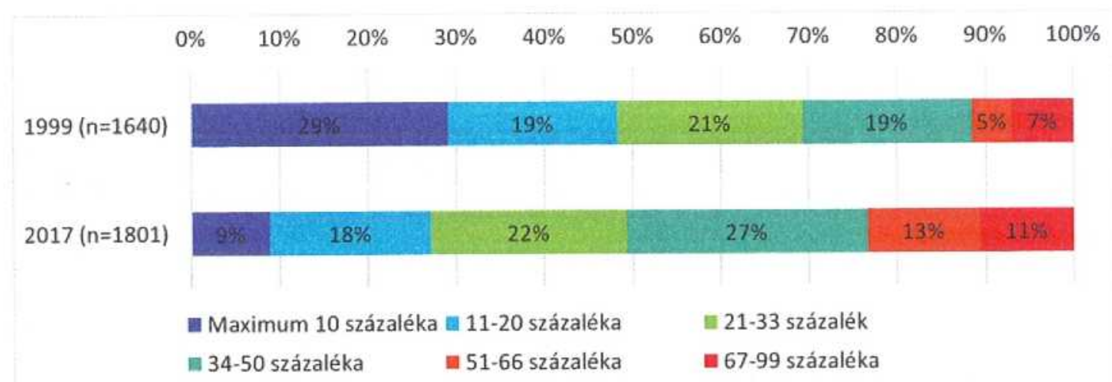
Az antiszemitizmus mértékének megítélésében az is szerepet játszik, hogy a kérdezett találkozott-e a kutatást megelőző egy évben verbális antiszemita gyűlöletcselekménnyel, azaz érte-e egy éven belül antiszemita zaklatás szóban, tanúja volt-e ilyesminek, vagy hallott-e ilyesmiről. A válaszokból kirajzolódó arányok hasonlók az előbbiekhez: azok, akik több antiszemita gyűlöletbeszédet érzékeltek a hétköznapi életben, nem meglepő módon erősebbnek tartják a zsidóellenességet az országban, mint akik kevesebbet.

83. ábra: Az országban tapasztalható zsidóellenesség megítélése a teljes mintában és aszerint, hogy a kérdezett közvetlenül vagy közvetve tapasztalt-e ilyet az elmúlt egy évben (Bázis: teljes minta)

A kérdezetteket arra is megkértük, hogy mondják meg, becslésük szerint Magyarországon az emberek hány százaléka tekint ellenszenvvel a zsidókra. A válaszadók átlagosan 38 százalékra becsülték az antiszemiták arányát a magyar társadalomban. 1999-ben az átlagos becslés 29 százalék volt. Az alábbi ábrán jól látszik, hogy ezek az átlagértékek sokféle becslést takarnak és a kutatások közötti különbségek is egyértelműek. Míg 1999-ben a kérdezettek közel harmada (29%) maximum 10 százalékra becsülte az antiszemiták arányát, addig a mostani vizsgálatban ez az arány csak 9 százalék volt. 1999-ben a válaszadók 69 százaléka gondolta úgy, hogy a magyar társadalom legfeljebb egyharmada antiszemita és 13 százaléka azt, hogy legalább a fele. Addig a mostani vizsgálatban ezek az arányok rendre 49 és 24 százalék voltak.

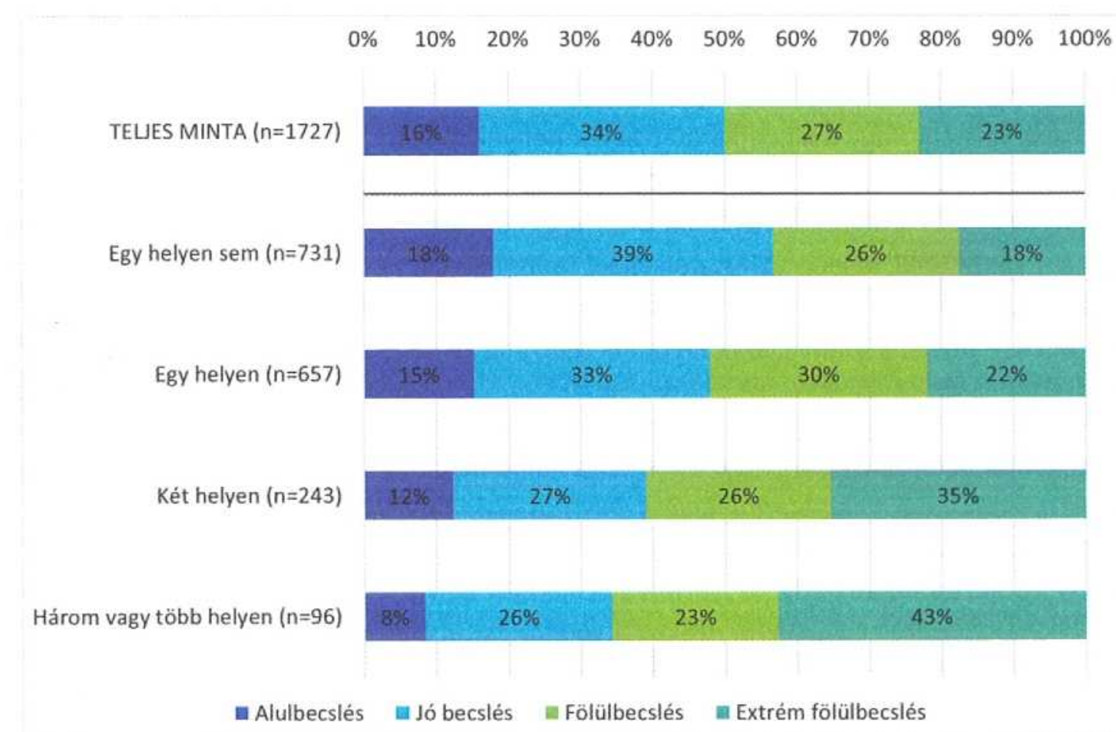
84. ábra: Az antiszemiták arányának becslése 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Létrehoztunk egy változót, ami azt méri, hogy a kérdezett mennyire becsült jól. Az antiszemitizmus-kutatások alapján elmondható, hogy a magyar társadalom körülbelül egyharmada antiszemita. Ennek az egyharmadnak a kétharmada – azaz a teljes népesség körülbelül 20 százaléka – tartozik a szélsőségesen antiszemiták csoportjához. A másik egyharmada olyanokból áll, akiknek vannak negatív sztereotípiáik a zsidókról, de a szélsőséges antiszemita állításokat nagy többségük nem fogadja el. Ez alapján alulbecslésnek azt neveztük, ha a kérdezett 20 százalék alá becsülte az antiszemiták arányát. Ők a minta 16 százalékát teszik ki. Jó becslésnek a 20 és 33 százalék közötti tippeket tartottuk. Az ő arányuk 34 százalék. Azokat, akik felülbecsülték a zsidóellenesek arányát, két csoportra osztottuk. Az első csoportba azok tartoznak, akik 34 és 50 százalék közötti, a másodikba azok, akik 50 százalék feletti arány mondtak. Az előbbiek a minta 27, az utóbbiak 23 százalékát alkotják. Tehát a megkérdezettek közel negyede sokkal nagyobbnak véli az antiszemiták arányát a magyar társadalomban, mint amennyi a felmérések alapján megállapítható.

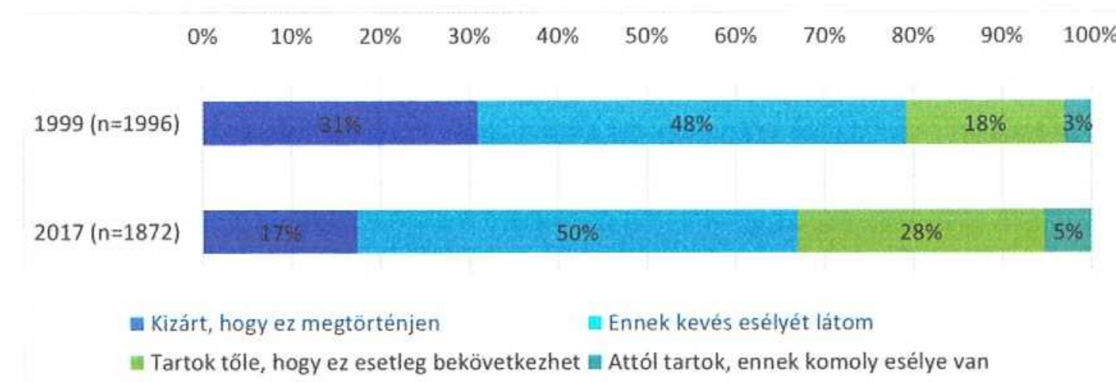
Az antiszemiták arányának becslése – az antiszemitizmuséhoz hasonlóan – szintén alapvetően a személyes érintettségtől függ. Az alábbi ábrán jól látszik, hogy azok körében, akik több helyen találkoztak antiszemita megnyilvánulásokkal, illetve verbális antiszemitizmussal, csökken az alábecslők és helyesen becslők aránya, és jelentősen növekszik azoké, akik kisebb vagy nagyobb mértékben túlzó becslést adtak.

85. ábra: Az antiszemiták arányának becslése a teljes mintában és aszerint, hogy a kérdezett hány antiszemita megnyilvánulást tapasztalt az elmúlt egy évben (Bázis: teljes minta)

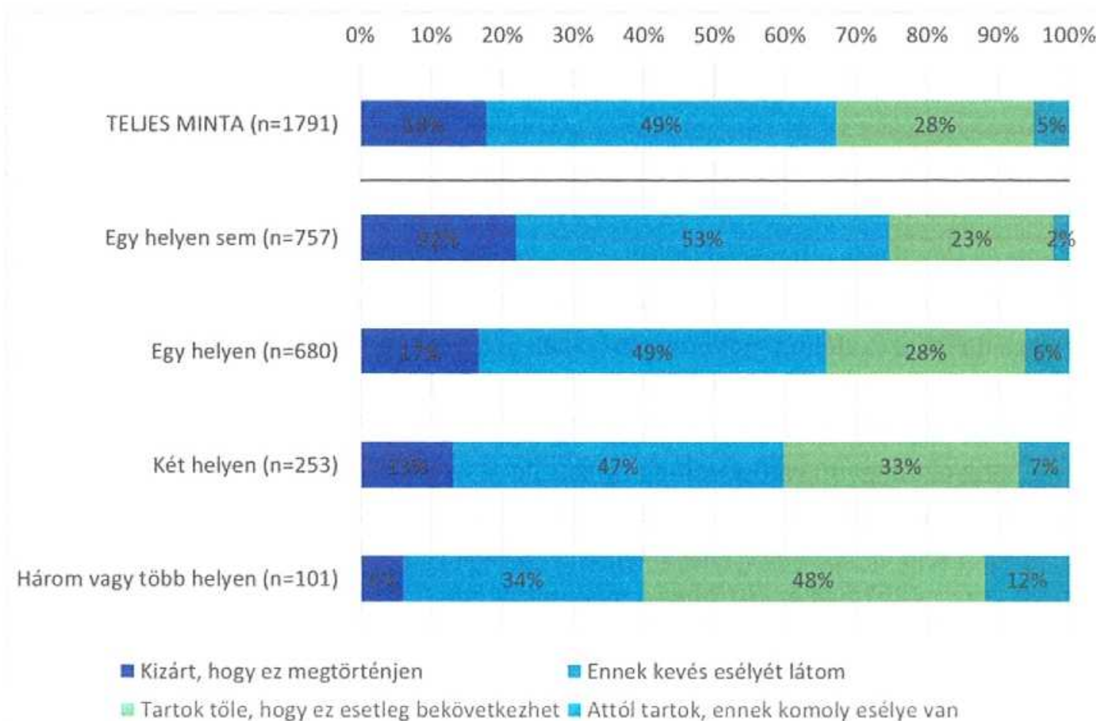
A kérdezettek 17 százaléka kizártnak tartja, hogy az elkövetkező tíz évben Magyarországon zsidóüldözés legyen. A kérdezettek fele nem tartja valószínűnek, hogy ilyesmire sor kerülhet, de 28 százalékuk tart ettől, és 5 százalék azok aránya, akik ettől komolyan félnek. A válaszadók most borúlátóbbak, mint 1999-ben. Akkor a kérdezettek közel egyharmada (31%) tartotta kizártnak, hogy ilyesmi megtörténhet, és 3 százalék volt azok aránya, akik ezt nagyon valószínűnek tartották.

86. ábra: A zsidóüldözés esélyének megítélése az elkövetkező tíz évben Magyarországon 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

A zsidóüldözés valószínűségének megítélése nagyon kevéssé függ az életkortól. Az affiliációval való összefüggés is gyenge, de annyi elmondható, hogy az affiliált megkérdezettek ennek bekövetkeztét valószínűbbnek tartják, mint az átlag. Itt is a személyes tapasztalat az, ami sokkal inkább összefügg az esetleges üldöztetéstől való félelemmel. Ez a hatás részben úgy érvényesül, hogy aki több helyen találkozott antiszemita megnyilvánulással, verbális vagy fizikai gyűlöletcselekményekkel, az a valóságnál lényegesen több antiszemitát észlel a társadalomban, és ezért egy jövőbeli zsidóüldözést is inkább elképzelhetőnek tart. Az alábbi ábra jól mutatja, hogy akik több helyen találkoztak antiszemita megnyilvánulással, kisebb valószínűséggel mondják azt, hogy kizártnak vagy szinte kizártnak tartanak egy zsidóüldözést Magyarországon az elkövetkező tíz évben. Ezzel párhuzamosan nő azok aránya, akik tartanak tőle, hogy ez bekövetkezhet.

87. ábra: A zsidóüldözés esélyének megítélése az elkövetkező tíz évben Magyarországon a teljes mintában és aszerint, hogy a kérdezett hány antiszemita megnyilvánulást tapasztalt az elmúlt egy évben (Bázis: teljes minta)

8.6. Összefoglalás

Szinte minden megkérdezett (94%) úgy gondolja, hogy antiszemita, aki szerint a zsidók semmilyen körülmények között nem válhatnak teljesen magyarokká, illetve aki szerint a zsidók felelősek a kommunizmus magyarországi uralmáért (93%). Szintén sokan gondolják, hogy antiszemita az, aki szerint a zsidók ellenségesek a keresztény hittel szemben (87%), már nem képesek beilleszkedni a magyar társadalomba (85%)

és aki úgy véli, hogy a zsidókkal szemben sem követtek el nagyobb bűnöket, mint a kommunizmus üldözöttei ellen (82%). A legkevésbé azokat tartják antiszemitának, aki szerint a zsidóknak felismerhető, sajátos tulajdonságai vannak (43%), és aki számon tartja, hogy a környezetében kik zsidók (26%). Összességében a fiatalabbak megengedőbbek, mint az idősebbek.

Két olyan csoport van, amelynek antiszemitizmusához a kérdezettek szerint nem férhet kétség: a szkinhedek, valamint a Jobbik hívei. Az előbbit a kérdezettek 97, az utóbbit 98 százalékuk tartja antiszemitának. A kérdezettek ezen kívül még a tanulatlan embereket (76%) és a kormánypárti sajtót (72%) tartják különösen antiszemitának. A legkevésbé a budapestiekről (24%) és az értelmiségiekről (22%) feltételeznek zsidóellenességet.

A kérdezettek közel fele (48%) találkozott az elmúlt évben személyesen antiszemita megnyilvánulásokkal az utcán vagy közlekedési eszközön. Ez lényegesen kevesebb az 1999-ben mért 75 százaléknál. A mostani vizsgálatban 15 százalék mondta, hogy a munkahelyén volt tanúja ilyesminek, és 10–10 százalék tapasztalt ilyet állami intézményekben, hatóságoknál, illetve a házban, ahol lakik vagy a szomszédságban. Ezek az arányok minden esetben lényegesen alacsonyabbak az 1999-ben mérteknél. Az is jelentős eltérés a két időpontban adott válaszok között, hogy míg 1999-ben csak a kérdezettek egyötöde (21%) nem találkozott a kutatást megelőző évben egyetlen felsorolt helyszínen sem antiszemita megnyilvánulással, addig 2017-ben ez az arány 42 százalék volt. És míg tizennyolc évvel ezelőtt a megkérdezettek 16 százaléka legalább háromféle helyen tapasztalt személyesen zsidóellenességet, addig az ilyen megkérdezettek aránya most csak 6 százalék volt.

A kérdezést megelőző egy évben a válaszadók közel egyötödét (19%) szóban sértegették vagy zaklatták zsidósága miatt, valamivel több mint egynegyedük (27%) pedig tanúja volt ilyen eseteknek. Fizikai erőszakról sokkal kevesebben számolnak be: a megkérdezettek 1 százaléka volt áldozata és 3 százaléka szemtanúja ilyen esetnek. A kutatást megelőző egy évben történt verbális antiszemita gyűlöletcselekményről a válaszadók 71 százaléka, fizikai támadásról egyharmaduk hallott. Az affiliált és a vallás előírásait rendszeresen betartók gyakrabban számolnak be megélt vagy hallott antiszemita indítékú zaklatásról vagy atrocitásról. Az ilyen esetekről azonban csak a zaklatás elszenvedőinek 23 százaléka tesz bejelentést.

A kérdezettek többsége úgy gondolja, hogy az antiszemitizmus ellen a büntetőjog eszközével is fel kell lépni. Interjúalanyaink 83 százaléka szerint ne terjeszthessék szabadon nézeteiket a holokauszt-tagadók, és 71 százalék szerint azok sem, akik rendszeresen antiszemita kijelentéseket tesznek. A fiatalabbak megengedőbbek ezekben a kérdésekben, azonban még az ő esetükben is a többség a korlátozás híve.

A kérdezettek 55 százaléka érzékeli úgy, hogy nagy, további 10 százalékuk pedig hogy nagyon nagymértékű az antiszemitizmus az országban. A válaszadók úgy vélik, hogy a zsidók többsége még ennél is sokkal rosszabbnak látja a helyzetet. A kérdezettek 2017-ben sokkal fenyegetőbbnek értékelték a helyzetet, mint 1999-ben.

A válaszadók átlagosan 38 százalékra becsülték az antiszemiták arányát a magyar társadalomban. Az antiszemitizmus-kutatások által mért valós arányokkal összehasonlítva azt látjuk, hogy egyfelől a kérdezettek 15 százaléka alulbecsülte a zsidóellenesek arányát, másfelől közel egynegyedük (23%) szélsőségesen felülbecsülte azt. Ezek a megkérdezettek úgy gondolják, hogy a társadalomnak legalább a fele, vagyis minden második ember antiszemita. A kérdezettek 17 százaléka kizártnak tartja, hogy az elkövetkező tíz évben Magyarországon zsidóüldözés legyen, a válaszadók fele sem tartja ezt valószínűnek, de 28 százalékuk tart tőle, hogy ilyesmi bekövetkezhet, és 5 százalék azok aránya, akik ettől komolyan tartanak.

Az antiszemitizmus mértékének megítélése leginkább attól függ, hogy a kérdezett maga átélt-e vagy volt-e tanúja antiszemita indítékú verbális vagy fizikai zaklatásnak. Akik bármilyen módon tapasztaltak ilyen jelenségeket, azok lényegesen fenyegetőbbnek látják a helyzetet, legyen szó akár az antiszemitizmus mértékéről, az antiszemiták számáról vagy egy esetleges zsidóüldözés valószínűségéről. Fontos azonban megemlíteni, hogy azok is nagyon rossznak érzékelik a helyzetet, akik semmi ilyesmivel sem találkoztak.

9. AZ IZRAELHEZ VALÓ VISZONY

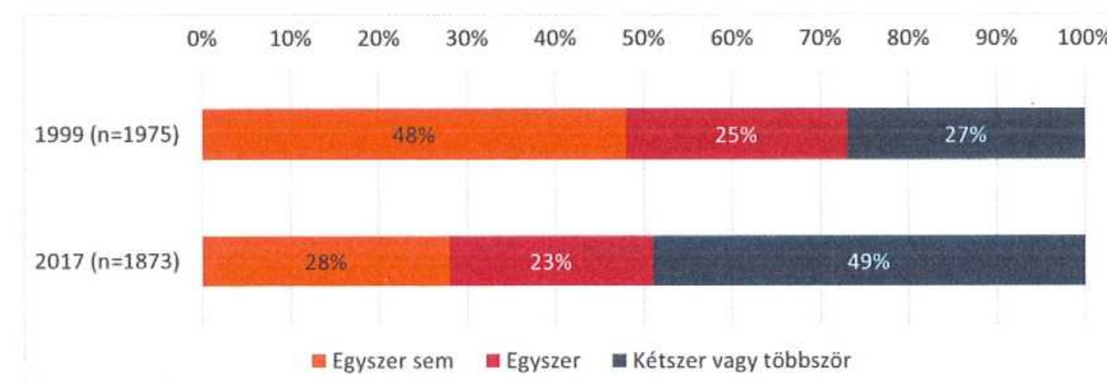
Ebben a fejezetben a magyarországi zsidóságnak a zsidó államhoz, Izraelhez való viszonyát tárgyaljuk. Először az objektív indikátorokat mutatjuk be: hányan jártak már egyszer vagy többször Izraelben, illetve milyen rokoni vagy baráti kapcsolataik vannak ott. Ezt követően az Izraelhez való érzelmi kötődés intenzitását vizsgáljuk meg, majd az Izraellel kapcsolatos nézeteket, véleményeket elemezzük. Végül pedig megnézzük, hogy milyen mértékű a kivándorlási hajlandóság Izraelbe (és más országokba).

9.1. Látogatások és személyes kapcsolatok

A megkérdezettek nagy többsége járt már Izraelben: csupán a minta kevesebb mint egyharmada (28%) nem volt még ott, és majdnem minden második megkérdezett (49%) többször is ellátogatott már a zsidó államba.

Összehasonlítva az 1999-es mintával, jelentős változást észlelhetünk. Majdnem a felére (48-ról 28 százalékra) csökkent azoknak az aránya, akik még soha nem jártak Izraelben, míg 27-ről 49-re növekedett azoknak az aránya, akik kétszer vagy többször jártak ott.[33]

88. ábra: Az Izraelbe való látogatások gyakorisága 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

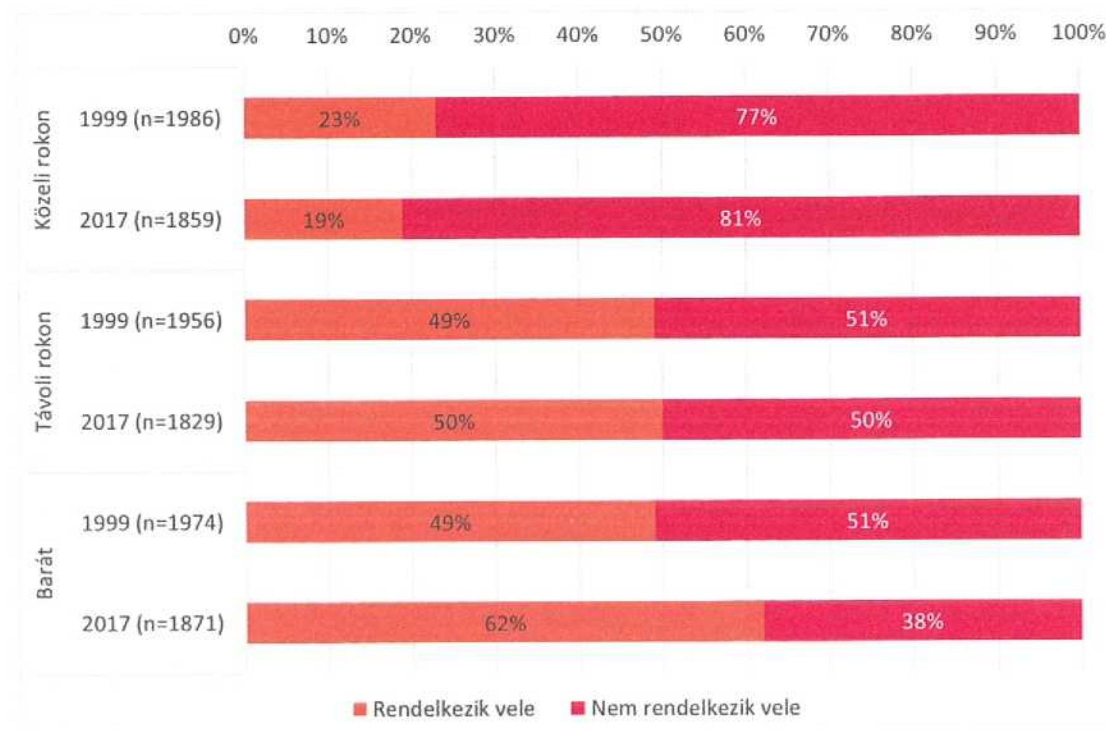
Ami a kapcsolatokat illeti, mindössze a minta körülbelül ötödének nincs ismerőse Izraelben. Az összes megkérdezett 19 százalékának van ott közeli rokona, hozzátartozója, 50 százalékának távoli rokona, és 62 százalékának van Izraelben élő barátja. Ezen kapcsolatok megléte összefügg azzal, hogy az illető járt-e Izraelben, és ha igen, hány alkalommal: azok, akiknek vannak kapcsolatai, nagyobb eséllyel látogatnak el oda (akár

[33] Itt érdemes megjegyezni, hogy a 2017-es mintában ezek között lehet olyan is, aki élt is egy ideig az országban.

többször), mint akiknek nincs. (A barátok esetében ez fordítva is működhet: aki többször látogat Izraelbe, nagyobb eséllyel rendelkezik kinti barátokkal.)

Összehasonlítva az 1999-es vizsgálattal, kevesebben számoltak be közeli rokon meglétéről (1999: 23%; 2017: 19%), körülbelül ugyanannyian rendelkeznek távoli rokonnal (49%; 50%), és jóval többnek van barátja (49%; 62%), mint tizennyolc évvel korábban.

89. ábra: Közeli és távoli rokonok, valamint barátok megléte Izraelben 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

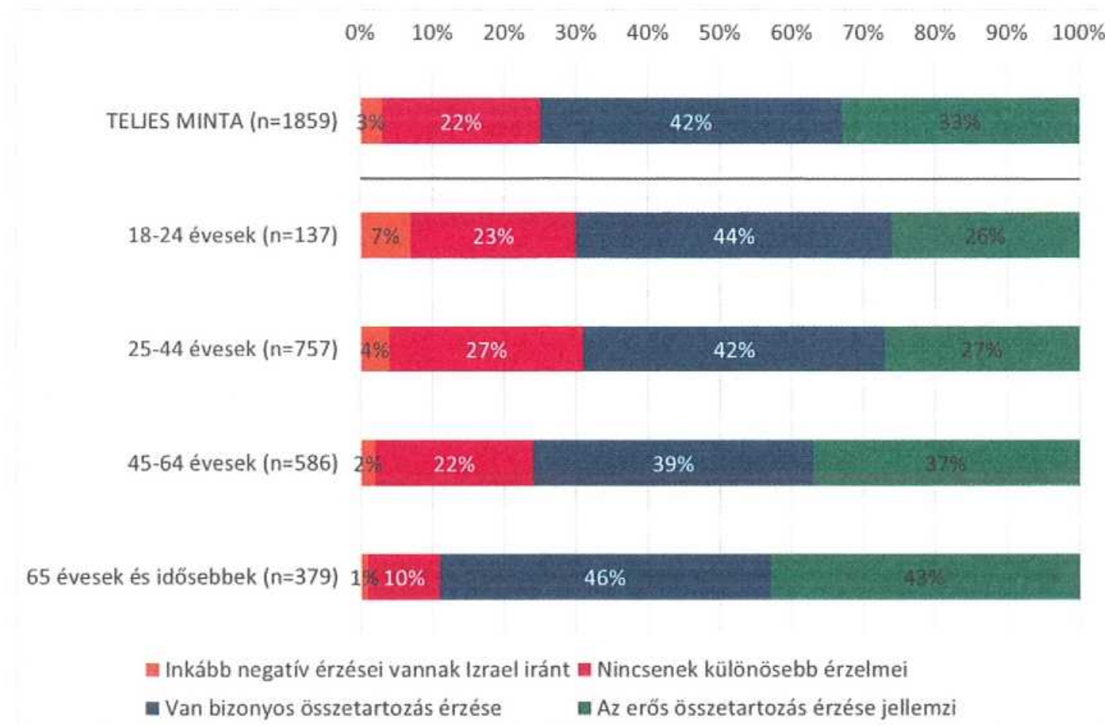

9.2. Érzelmi kötődés Izraelhez

Az Izrael iránti általános attitűd összességében pozitív. A megkérdezettek elenyésző kisebbsége (3%) számolt be negatív érzelmekről, és csak kicsit több mint az ötöde (22%) közömbös az ország iránt. „Erős összetartozást" érez viszont a megkérdezettek 33 százaléka, és a többiek (42%) is „bizonyos fokú" összetartozás érzéséről számolnak be. Az 1999-es mintával összehasonlítva nem találtunk jelentős eltérést: az összetartozás érzése kicsivel erősebb lett; valamivel többen vannak azok, akiket erős (27%; 33%), és kevesebben, akiket mérsékelt összetartozás érzés jellemez (49%; 42%).

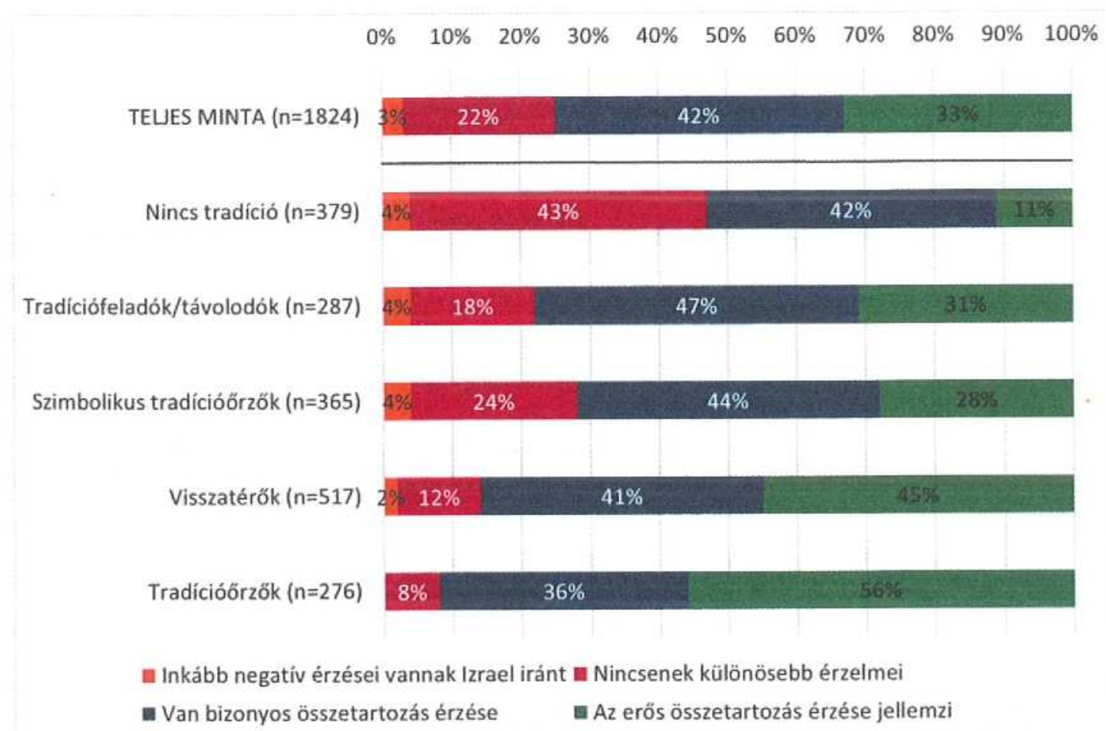
Az életkori csoportokat vizsgálva azt látjuk, hogy a fiatalabb korosztályokban kisebb az Izrael iránt pozitív érzelmeket táplálók (és különösen az „erős összetartozást" érzők) aránya, mint az idősebbek között, de azért ez az arány a 18–44 éves korcsoportban is 69–70 százalékot tesz ki. Ahogy később látni fogjuk, a fiatalabb generáció hajlamosabb kritikusabban tekinteni az izraeli politikára, ami kihathat az összetartozás érzésre is.

90. ábra: Az Izrael iránti érzelmek a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

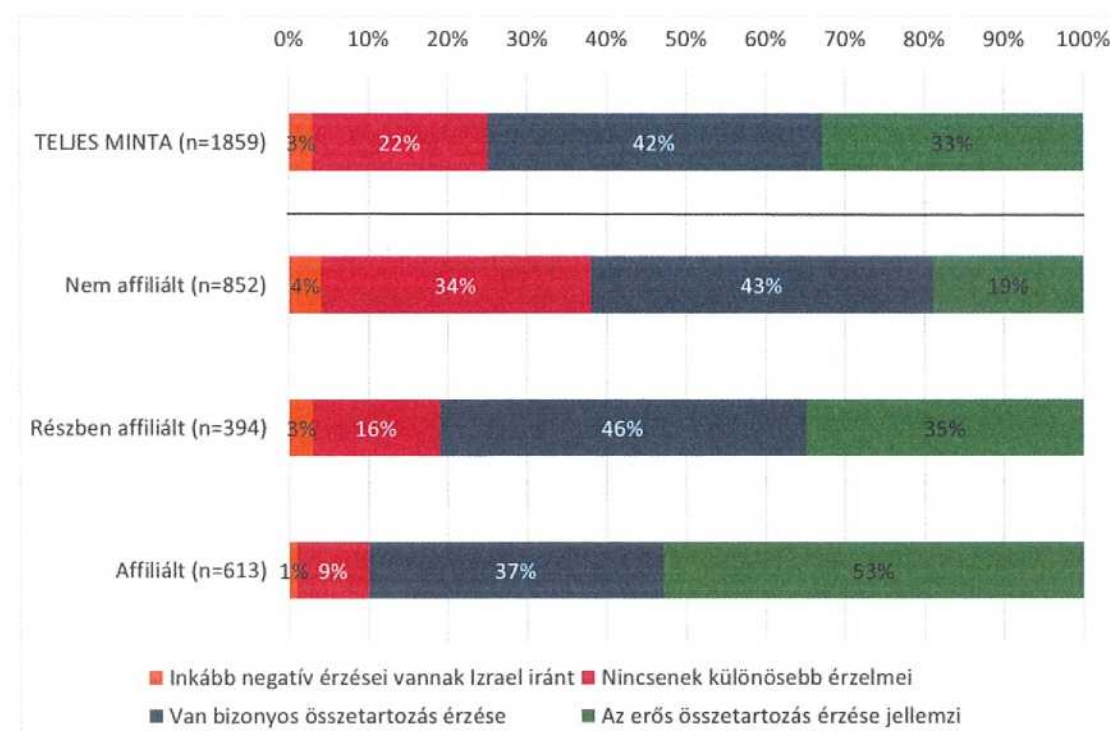
A hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint vizsgálva azt látjuk, hogy a hagyománykövetőbb csoportok – a visszatérők és a tradícióőrzők – erősebb érzelmi kötődést éreznek, mint a többiek. A tradícióőrzők között már egyáltalán nincsenek negatív érzelműek, és minimálisra csökken a semlegesek aránya is. Ezzel szemben a tradíció nélküliek között sokkal kevesebb olyan megkérdezettet találunk, akit erős összetartozás érzés jellemez, miközben a semleges beállítottságúak aránya nagyobb.

91. ábra: Az Izrael iránti érzelmek a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

Az affiliáció meglétével, illetve növekedésével nő az összetartozás érzése is. Érdemes kiemelni, hogy a negatív érzelműek aránya a nem affiliáltak között sem nő meg jelentősen, csak a semlegesek jelennek meg, az érzelem hiánya jelenik meg nagyobb arányban. Az affiliáltak körében viszont jóval gyakoribbak a pozitív érzelmek. Ez az eredmény sem meglepő: azok, akik kapcsolatban állnak valamely zsidó vallási közösséggel vagy szervezettel, nagyobb eséllyel táplálnak pozitív érzelmeket Izrael iránt, hiszen az ilyen közösségek és szervezetek viszonya a zsidó államhoz általában pozitív, és ez programjaikban is kifejezésre jut.

92. ábra: Az Izrael iránti érzelmek a teljes mintában és affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

9.3. Nézetek és vélemények Izraelről

Tíz állítás segítségével vizsgáltuk az Izraellel kapcsolatos nézeteket. Ahogy a következő ábra is mutatja, a vélemények differenciáltak. Izrael léte szinte a teljes minta számára fontos (a kérdezettek 89 százaléka ért egyet azzal, hogy Izrael léte biztonságot ad). A diaszpóra-Izrael viszonyról, illetve annak mibenlétéről már jobban megoszlanak a vélemények. A megkérdezettek közel fele tekinti Izraelt a zsidóság szellemi központjának (47%) és igazi hazájának (44%), másfelől a többség (55%) nem ért egyet azzal, hogy az izraelieknek és a magyar zsidóknak közös a sorsuk. Az izraeli és európai zsidóság közötti kulturális különbségek megléte is széles körben elfogadott (46%). A nagy többség (80%) egyetért azzal az állítással is, miszerint Magyarországon is lehet ugyanolyan jó zsidó valaki, mint Izraelben. Azonban erősen megosztja a megkérdezetteket az az állítás, miszerint minden zsidónak kötelessége Izraelt támogatni (31 százalék értett vele egyet, míg 47 százalék fejezte ki egyet nem értését). Az izraeli politika megítélésében szintén fontos különbségek vannak a válaszadók különböző csoportjai között: mindössze 26 százalék gondolja úgy, hogy az izraeli politika árt az itteni zsidóságnak, míg 39 százalék elutasítja ezt az állítást. A válaszadók 21 százaléka szerint erkölcsileg elfogadhatatlan, ahogy Izrael a palesztinokkal szemben viselkedik, de a relatív többség (42%) nem értett egyet ezzel a véleménnyel. (Érdemes megjegyezni, hogy az adathiány némely állításoknál eléri akár a 10 százalékot is: sokan nem akarnak – vagy nem tudnak – véleményt alkotni ezekben a kérdésekben.)

93. ábra: Izraellel kapcsolatos attitűdök egy ötfokú skálán a teljes mintában (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljes mértékben egyetért) (Bázis: teljes minta)

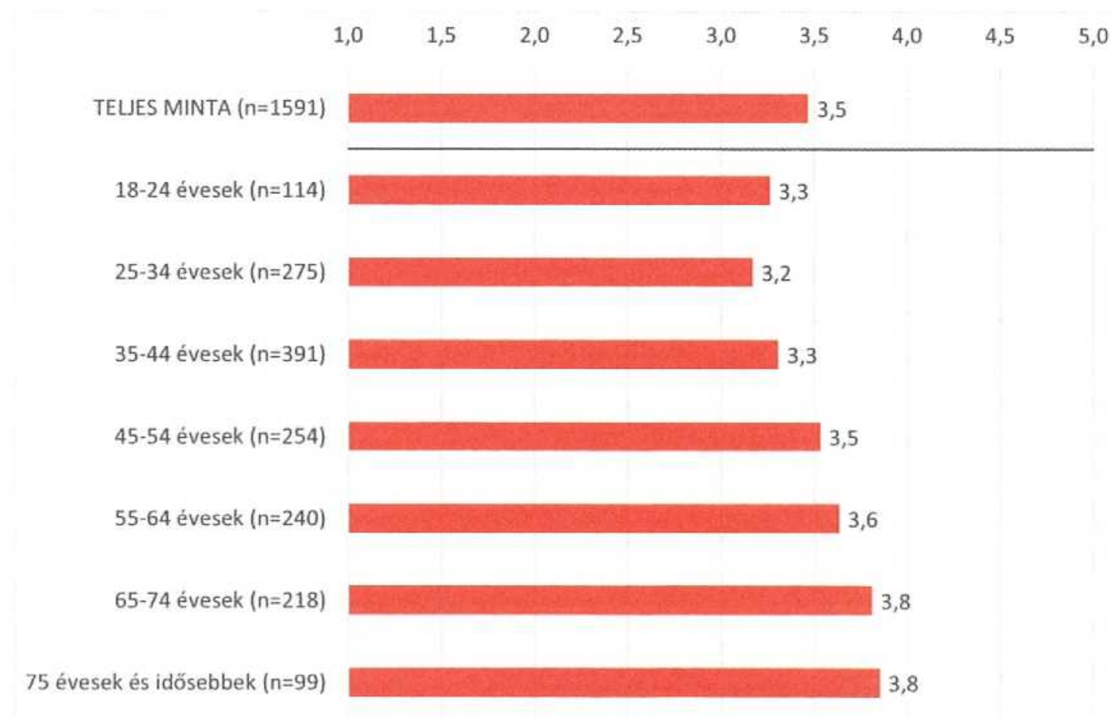

9.3.1. Izrael jelentőségének megítélése

A fenti állításokból két összetett mutatót hoztunk létre. Az első azt méri, hogy a megkérdezett szerint mit jelent Izrael a magyarországi zsidók számára.[34] Ezen a mutatón a vizsgált népesség magas értéket ért el, tehát a többség úgy gondolja, hogy Izraelnek fontos szerepe és jelentősége van a magyarországi zsidók életében. Azonban, ahogy a következő ábra mutatja, a kérdés valamelyest megosztja a generációkat. Bár az egyes korcsoportok között nincsenek óriási különbségek, összefoglalóan az mondható el, hogy a fiatalabbak kevésbé, az idősebbek pedig inkább gondolják úgy, hogy Izrael nagyon fontos a magyar zsidók számára.

[34] A mutatót a következő kijelentések alkotják: „A zsidóságnak biztonságot ad, hogy Izrael létezik."; „Izrael a zsidóság szellemi központja."; „Izrael a zsidóság igazi hazája."; „A magyarországi, valamint az izraeli zsidóknak közös a sorsuk."; „Minden zsidónak kötelessége Izraelt támogatni."; „Személyes tragédiaként élném meg, ha Izraelt elpusztítanák."

94. ábra: Izrael központi szerepének megítélése ötfokú skálán a teljes mintában és életkori csoportok szerint (1=egyáltalán nincs központi szerepe, 5=teljes mértékben központi szerepe van) (Bázis: teljes minta)

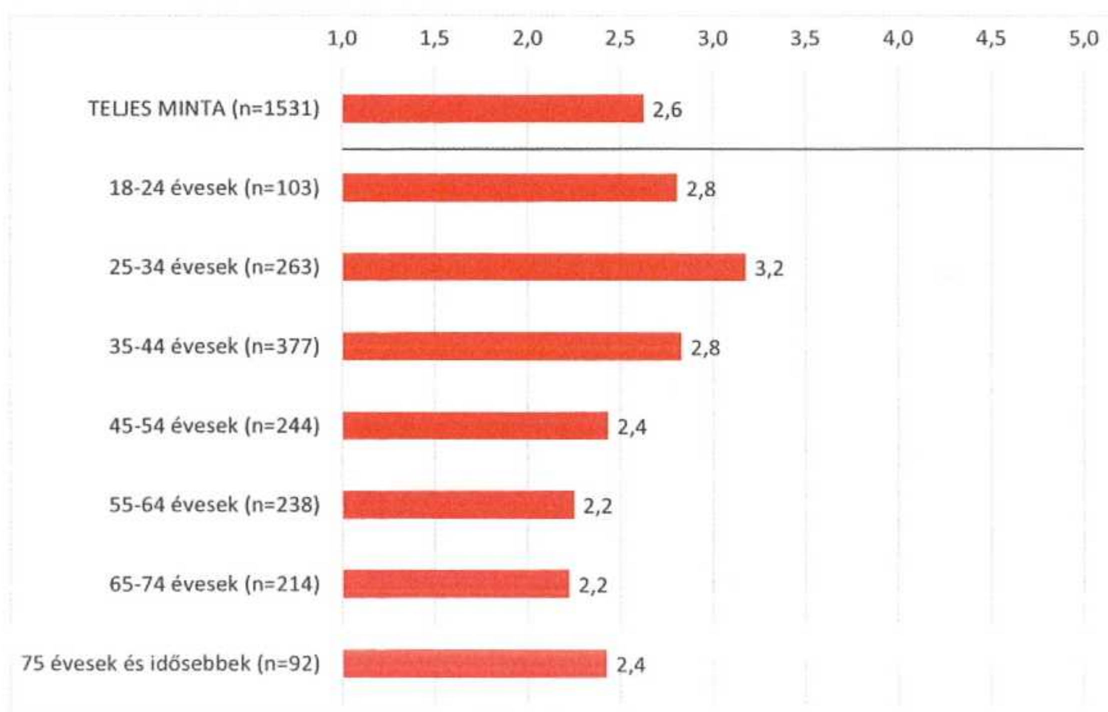
Az affiliáció alapján is a korábbiakhoz hasonló eredményeket kapunk: minél affiliáltabb a megkérdezett, annál inkább gondolja úgy, hogy Izraelnek a zsidóság életében központi szerepe van (az átlagok rendre: 3,2; 3,5 és 3,8). A zsidó közösségi életben való aktív részvétel tehát inkább együtt jár egy Izrael-központú gondolkodással.

Ennek megfelelően – hiszen a tradícióőrzés és az affiliáció összefügg – a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint is hasonlók az eredmények. Míg a tradíció nélküliek az átlagnál jóval kisebb mértékben értettek egyet az állításokkal (átlag: 3,1), a szimbolikus tradícióőrzőkre és a távolodókra ez már csak kisebb mértékben igaz (mindkét csoport átlaga 3,4). Ezzel szemben a visszatérők és a tradícióőrzők a teljes mintára jellemző átlagnál jobban helyeselték az állításokat (rendre 3,6 és 3,9). A hagyományok követése – akár úgy, hogy ez folytatólagos, akár új jelenség a gyerekkori családhoz képest – és Izrael fontosságának, jelentőségének érzése együtt járnak.

9.3.2. *Az izraeli politika megítélése*

A második összetett mutató az izraeli politikával kapcsolatos nézeteket méri.[35] A magas értékek azt jelentik, hogy a kérdezett kritikusan tekint az országra (legalábbis az arab-izraeli konfliktus és a palesztinokkal szembeni viselkedést illetően), míg az alacsony értékek az izraeli politikával való egyetértést fejezik ki. Először is érdemes kiemelni, hogy a kérdezettek 11, illetve 15 százaléka nem válaszolt a két kérdésre. A teljes mintára összességében inkább az izraeli politika támogatása a jellemző. Ha a válaszokat korcsoportok szerint nézzük, akkor azt látjuk, hogy – egy kivétellel – valamennyi korcsoport a támogatói oldalon áll, de a fiatalabb korosztályok kritikusabbak. A izraeli politikát még mindig inkább támogató, mint nem támogató 18–24 és 35–44 korosztály is az átlagnál kritikusabban gondolkozik ez ügyben, a köztes, 25–34 évesek korosztálya pedig az átlagnál jóval kritikusabb, inkább elutasító állásponton van. Ezzel szemben az idősebb generációk – különösen az 55 és 74 év közöttiek – erőteljesen támogatják az izraeli politikát.

95. ábra: Az izraeli politikával kapcsolatos nézetek egy ötfokú skálán a teljes mintában és életkori csoportok szerint (1=nem kritikus Izraellel szemben, 5=kritikus Izraellel szemben) (Bázis: teljes minta)

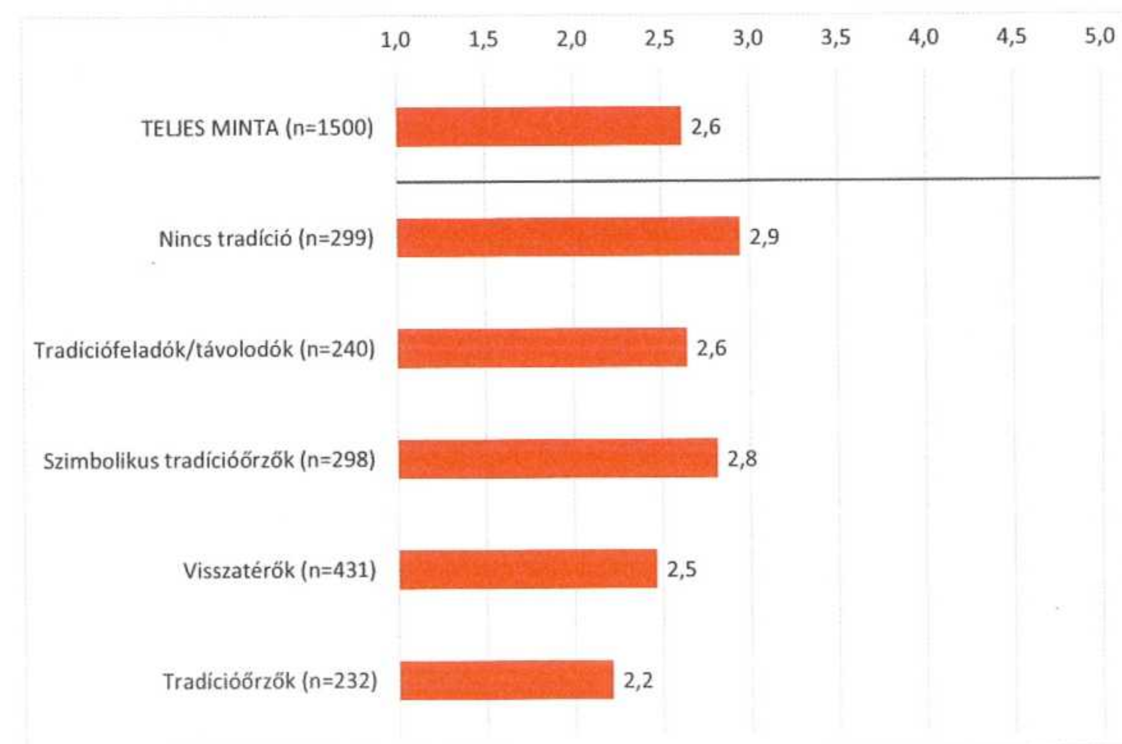

Az affiliáció és a hagyománykövetés alapján képzett csoportok mind az izraeli politikát támogatók közé sorolhatók. Az affiliáció alapján az eredmények nem mutatnak újdonságot: minél affiliáltabb valaki, annál kevésbé kritikus az izraeli politikával kapcsolatban (az átlagok a nem affiliáltaktól az affiliáltak felé haladva rendre 2,9; 2,6 és 2,3). Ez egybecseng a korábbiakban elmondottakkal.

[35] A mutatót két változó összevonásával hoztuk létre: „A mód, ahogyan Izrael kezeli az arab-izraeli konfliktust, árt az itteni zsidóságnak", illetve „Az izraeli kormány morálisan elfogadhatatlanul viselkedik a palesztinokkal szemben."

A hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint vizsgálva a válaszokat azt látjuk, hogy a tradícióőrzők és a visszatérők inkább egyetértenek az izraeli politikával, míg a hagyománytól távolabb álló csoportok – a szimbolikus tradícióőrzők és a tradíció nélküliek – kritikusabbak.

96. ábra: Az izraeli politikával kapcsolatos nézetek egy ötfokú skálán a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (1=nem kritikus Izraellel szemben, 5=kritikus Izraellel szemben) (Bázis: teljes minta)

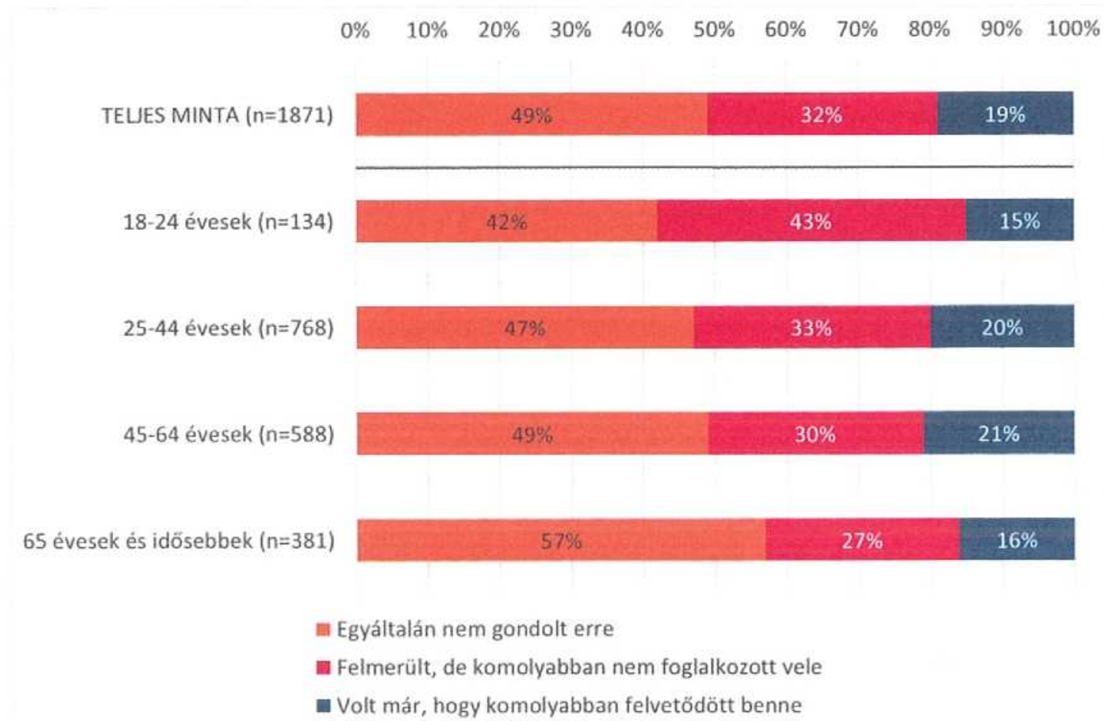
A válaszadók 59 százaléka ért egyet azzal az állítással, hogy „Izraelnek bizonyos területeket fel kell adnia, cserébe a megbízhatóan garantált békéért". Akik kritikusabbak az izraeli politikával szemben, azok inkább a területek feladása mellett állnak, de viszonylag sokan értenek egyet ezzel olyanok is, akik egyébként inkább támogatják az izraeli politikát.

9.4. Migrációs potenciál és kivándorlási hajlandóság

A felmérés során megkérdeztük a minta tagjait: felmerült-e bennük valaha, hogy Izraelbe költözzenek. A kérdésre válaszolók csaknem fele (49%) még sosem gondolt erre, körülbelül ötödük (19%) komolyan foglalkozott az alija tervével, kicsivel kevesebb mint a harmadukban (32%) pedig csak felmerült a gondolat.

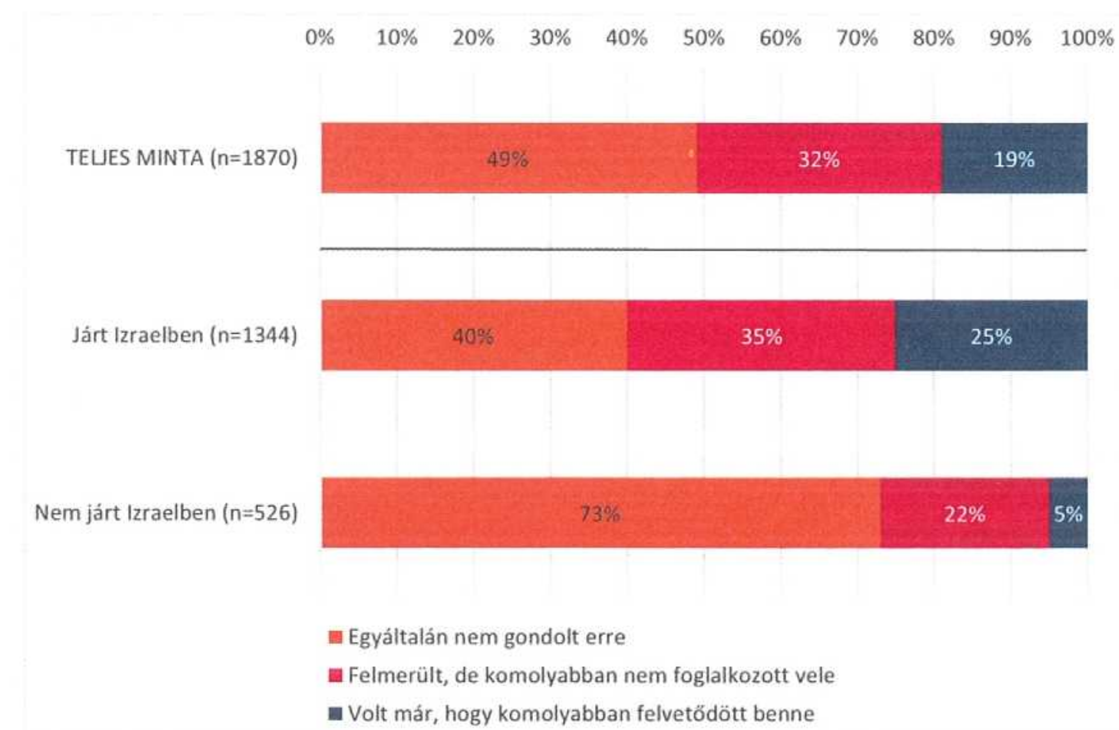
Az életkori bontásban a legfiatalabb korosztálynál (18–24 év) az átlagnál kicsit magasabb volt azoknak az aránya, akik már elgondolkodtak azon, hogy Izraelbe költözzenek, de komolyan nem fontolgatták ezt a döntést (43%), míg a legidősebbeknél (65 év felettiek) az átlagnál többen voltak azok, akik soha nem gondoltak ilyesmire (57%).

97. ábra: Izraelbe való kivándorlási hajlandóság a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

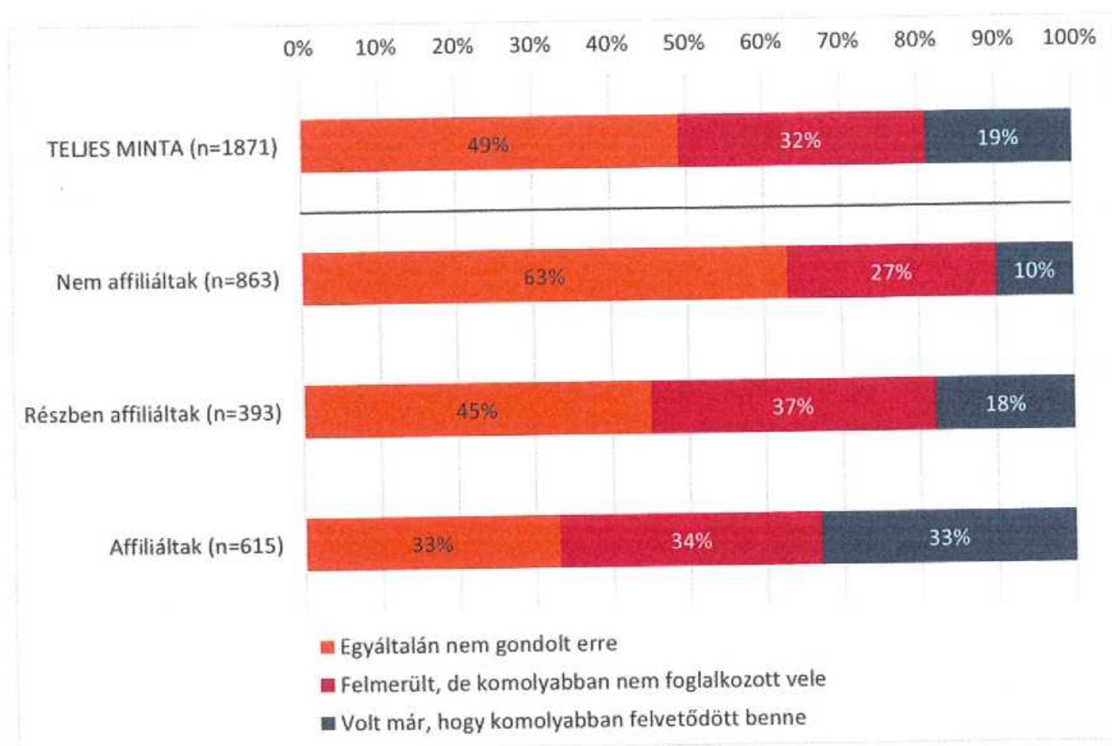
Az Izraelbe való kivándorlási hajlandóság szorosan összefügg azzal, hogy az illető járt-e már Izraelben. Nem meglepő, hogy akik még nem jártak, sokkal kisebb eséllyel gondolkoztak el ezen a lehetőségen akár felszínesebben, akár komolyan (27%), mint azok, akik már saját szemükkel látták az országot (60%).

98. ábra: Izraelbe való kivándorlási hajlandóság a teljes mintában és aszerint, hogy járt-e ott korábban (Bázis: teljes minta)

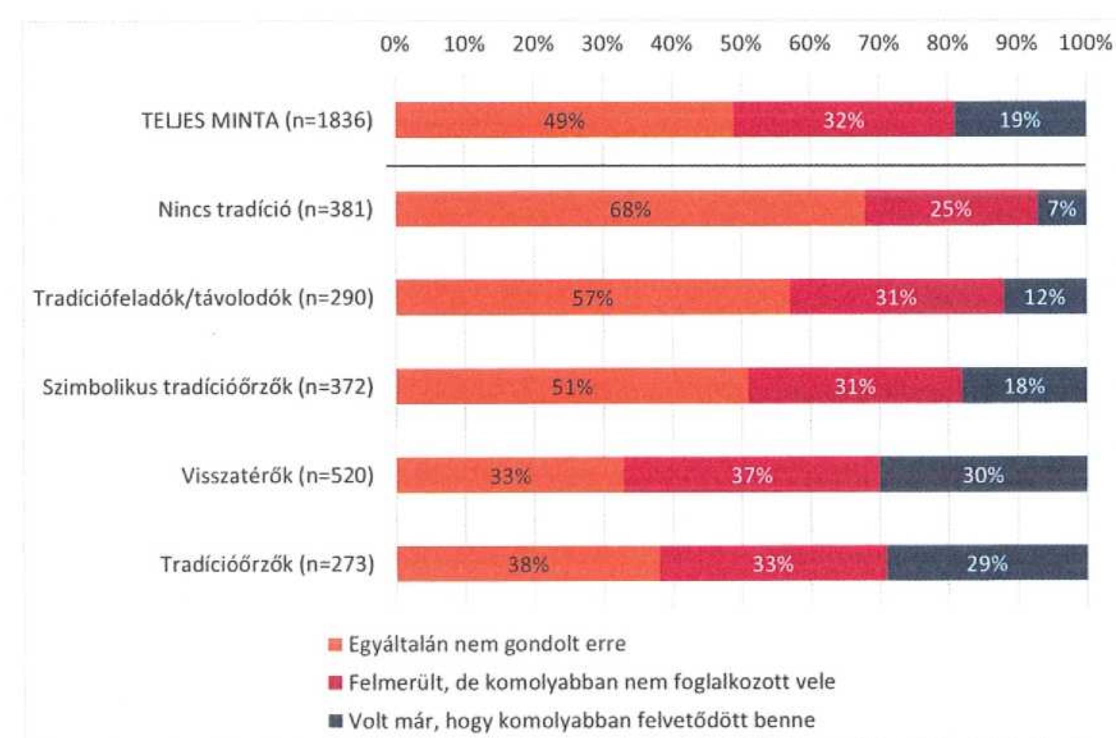
Az Izraelbe való kivándorlás mérlegelése az affiliációval is összefügg. Azok, akik aktívabbak a magyarországi zsidó közösségi életben, inkább gondolnak erre a lehetőségre (67%), mint azok, akik teljesen (37%) vagy részben passzívak (55%).

99. ábra: Izraelbe való kivándorlási hajlandóság a teljes mintában és az affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

Hasonlóképpen a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint is van összefüggés: mind a visszatérőknél, mind a tradícióőrzőknél az átlagosnál magasabb azoknak az aránya (rendre 30 és 29%), akikben komolyan felvetődött az alijázás gondolata, és az átlagosnál kisebb azoké, akik még soha nem gondoltak ilyesmire (rendre 33 és 38%). Ezt azt is jelezheti, hogy sokak úgy látják: könnyebb vallásos életet élni Izraelben, mint Magyarországon.

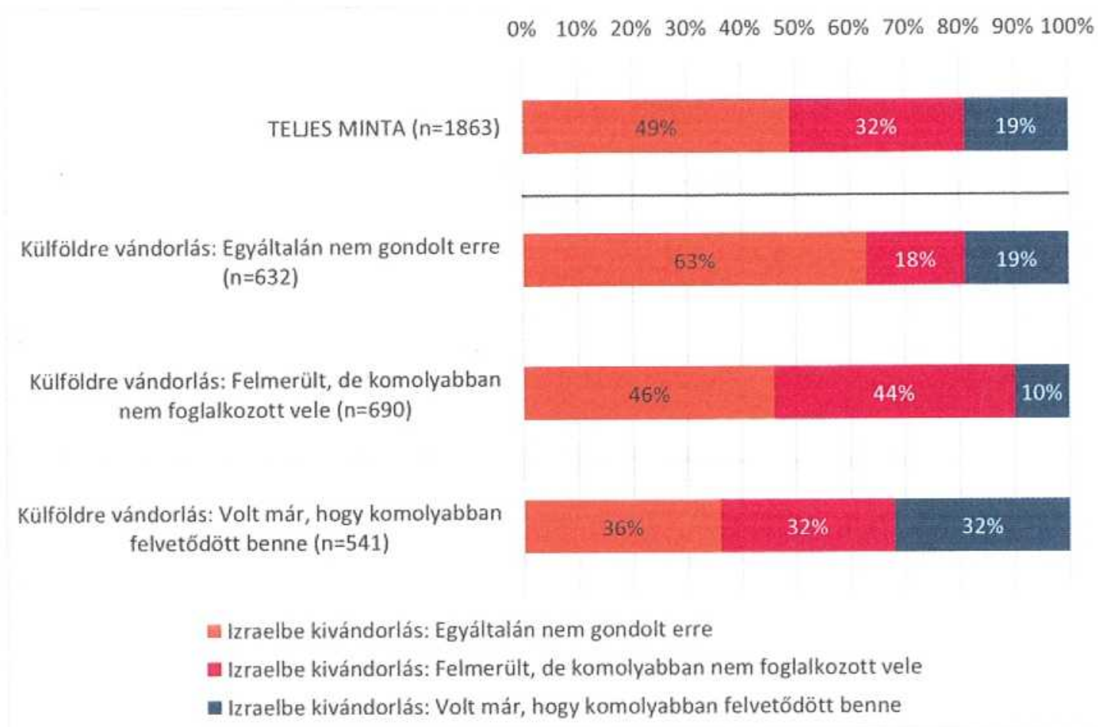
100. ábra: Izraelbe való kivándorlási hajlandóság a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

Az Izraelbe való kivándorlás mérlegelésének motívumairól akkor kaphatunk pontosabb képet, ha megvizsgáljuk, más opciókat is mérlegelt-e a megkérdezett. Ezért feltettük azt az általánosabb kérdést is, hogy az illető gondolkozott-e már más országba való kivándorláson is. A két kérdésre adott válasz szorosan összefügg: akik az egyik lehetőségen elgondolkoztak, nagyobb eséllyel elgondolkoztak a másikon is, de a külföldre való kivándorlást jóval többen mérlegelték[36], mint az Izraelbe való migrációt.

[36] Ezen belül is a nagy többség Nyugat-Európába vagy Észak-Amerikába menne. Továbbá kormegoszlás szerint hasonlóképpen alakultak a válaszok: a fiatalabb generációk körében nagyobb a külföldre vándorlási hajlandóság, mint az idősebb generációknál.

101. ábra: Izraelbe való kivándorlási hajlandóság a teljes mintában és más országba való kivándorlási hajlandóság alapján (Bázis: teljes minta)

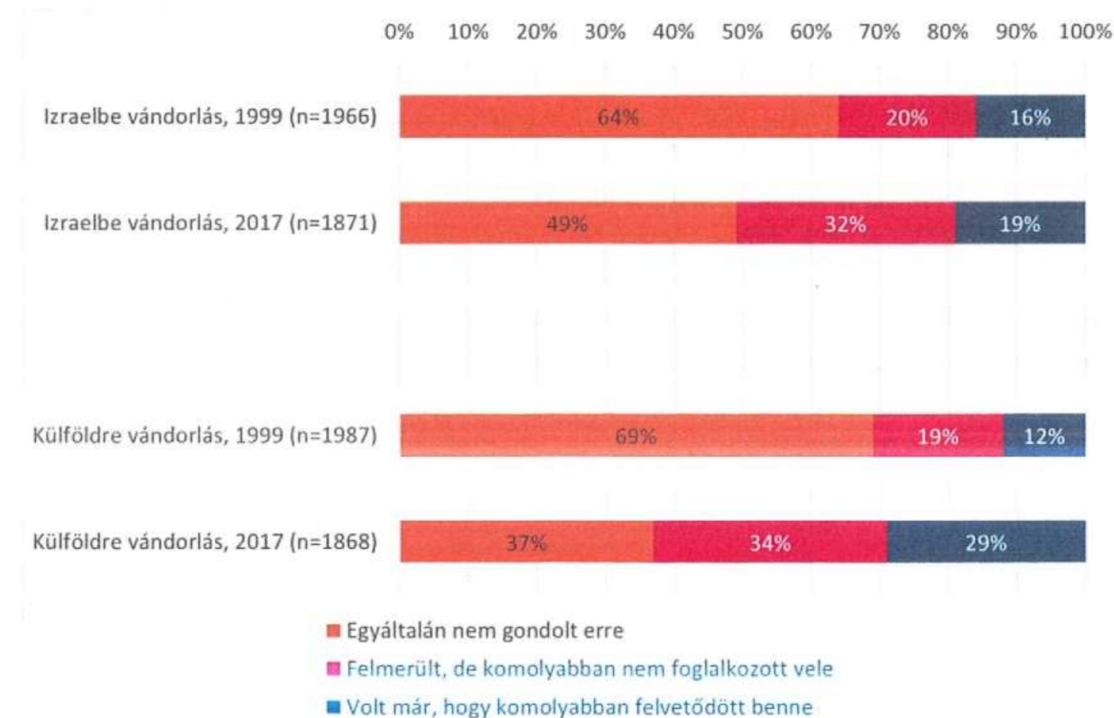
A minta 13 százalékát teszik ki azok, akik csak az Izraelbe való kivándorláson gondolkoztak el. Ez leginkább a legidősebb 65 éves és idősebb korosztályra (körükben az ilyen válaszadók aránya: 21%), az affiliáltakra (22%) és a visszatérőkre (17%), illetve a tradícióőrzőkre (22%) igaz. A minta valamivel több mint negyedéhez (27%) tartoznak azok, akik csak egy másik külföldi országba való kivándorlást fontolgatták. Ez a csoport a 25–44 évesek (32%), a nem affiliáltak (40%), valamint azok között felülreprezentáltak, akiknek családjában már régóta nem található meg a zsidó hagyomány egyetlen eleme sem (46%). A minta közel kétötöde (39%) mind Izraelbe, mind egy másik külföldi országba való a kivándorláson is gondolkodott. Őket a két fiatalabb korosztályban (18–24 évesek körében: 55%; 25–44 évesek körében: 46%), az affiliáltak (46%), valamint a hagyományokhoz visszatérők körében (50%) találjuk meg a mintabelinél nagyobb arányban. A minta egyötödét (21%) semmilyen formában sem foglalkoztatta a kivándorlás gondolata. Ez leginkább a legidősebbekre (37%), valamint a tradíciókat feladókra, attól távolodókra igaz (29%). Affiliáció szempontjából ez a csoport nem rendelkezik markáns profillal. Ha ennél szigorúbb kritériumot alkalmazunk és csak azokat vizsgáljuk, akik már komolyan fontolgatták a kivándorlást, akkor a következőt találjuk: a minta egytizede csak Izraelbe települt volna, egyötöde pedig csak egy másik külföldi országba. A minta 9 százaléka mindkét lehetőségen komolyan elgondolkodott, 61 százalékuk pedig egyiken sem.

Jól látszik, hogy az a két csoport – a csak Izraelbe, illetve a csak egy másik külföldi országba való migrációt mérlegelők – szinte tükörképei egymásnak. Míg azok, akik

csak az Izraelbe való kivándorláson gondolkoztak, nagyobb részben kötődnek a zsidósághoz (akár tradíción, akár más tevékenységen keresztül), addig a csak egy másik országba való áttelepülést mérlegelők között az átlagnál több a zsidóságtól eltávolodott személy, és míg az előbbiek inkább az idősebbek, addig az utóbbiak jellemzően a fiatalabbak közül kerülnek ki.

Végül pedig érdemes összevetni ezeket az eredményeket az 1999-es válaszokkal. A kivándorlás gondolata összességében elterjedtebb 2017-ben: mind azok, akik csak eljátszottak a gondolattal, mind azok, akik komolyan elgondolkoztak rajta, többen vannak, mint tizennyolc évvel korábban (legyen szó akár Izraelről, akár más országról). Ezek az eredmények illeszkednek az országos trendhez, hiszen az utóbbi években jelentősen megnőtt az országot elhagyók száma. Érdekes, hogy az észlelt antiszemitizmus (ki mennyire tartja zsidóellenesnek a magyarországi általános hangulatot) szinte alig függ össze azzal, hogy a kérdezett gondolkodott-e az Izraelbe vagy más országba való kivándorláson. Annyi állapítható csak meg, hogy azok között, akik kismértékűnek tartják az antiszemitizmust, az átlagosnál valamivel kevesebb, míg azok között, akik nagynak, valamivel több olyan megkérdezettet találunk, akik már komolyan elgondolkodtak az alijján. (A más országba való kivándorlással az antiszemitizmus megítélése egyáltalán nem függött össze.)

102. ábra: Kivándorlási hajlandóság a teljes mintában 1999-ben és 2017-ben (Bázis: teljes minta)

9.5. Összefoglaló

Az Izraelhez fűződő viszonyt több szempontból elemeztük. Először megnéztük, hogy a megkérdezettek közül hányan jártak Izraelben. A minta kevesebb mint harmada (28%) nem járt még ott soha, de a minta fele (49%) már többször is meglátogatta az országot. Ezek az arányok nagymértékben eltérnek a tizennyolc évvel ezelőtt mértektől. Akkor a minta közel fele (48%) mondta, hogy sohasem járt Izraelben és csak kicsivel több mint negyede (27%) azt, hogy többször is. Az izraeliekkel való személyes kapcsolatokat vizsgálva azt látjuk, hogy a közeli és távoli rokonokkal rendelkezők aránya alig változott az 1999-es mintához képest (rendre 23% és 19%, illetve 49% és 50%), míg azoknak az aránya jócskán megnőtt, akiknek vannak barátai Izraelben (49-ről 62 százalékra).

A kutatás következő lépéseként Izrael érzelmi jelentőségét vizsgáltuk. Az eredmények azt mutatják, hogy Izrael sokat jelent a magyarországi zsidóság számára. A népesség háromnegyede érez érzelmi kötődést a zsidó államhoz. Ez a kötődés a legerősebb az idősebbek, a vallási hagyományokat inkább követők és a szervezett zsidó életben részt vevők körében, és ennél kevésbé intenzív a fiatalabbak, a nem affiliáltak és a tradíció nélküliek között, de ezeknek a csoportoknak is a több mint kétharmada kötődik érzelmileg a zsidó államhoz.

Az Izraellel kapcsolatos nézetek elemzése során azt vizsgáltuk, hogy mit jelent Izrael a magyarországi zsidóknak, és hogyan vélekednek a megkérdezettek az izraeli politika néhány kérdéséről. Izrael létét a megkérdezettek egyöntetűen fontosnak tartják, 86 százalékuk személyes veszteségnek tekintené, ha az országot elpusztítanák. Bár ennél kevesebben gondolják azt, hogy Izrael a zsidóság szellemi központja (47%) és igazi hazája (44%), de a relatív többség ezt a véleményt is támogatja. Ennél sokkal kevesebben értenek egyet azzal, hogy az izraelieknek és a magyar zsidóknak közös a sorsuk (19%), és majdnem a minta fele (46%) szerint nagyok a kulturális különbségek az európai és izraeli zsidók között. Azzal a kijelentéssel, miszerint minden zsidónak kötelessége támogatni Izraelt, a minta 31 százaléka ért egyet. Minél idősebbek, affiliáltabbak, illetve minél inkább tartják a hagyományt (akár gyerekkoruk óta, akár újabban) a megkérdezettek, annál fontosabb számukra Izrael.

Ami az arab-izraeli konfliktussal és a palesztinokkal kapcsolatos izraeli politikát illeti, a kérdezettek majdnem fele támogatja Izrael politikáját, míg körülbelül egynegyede kritikusan vélekedik róla. Míg a fiatalabb generációk, a kevésbé affiliáltak és a hagyományt nem vagy szimbolikusan őrzők között nagyobb az elutasítás, az idősebb (de nem a legidősebb) korosztály, az affiliáltak és a hagyományt őrzők (a visszatérőkkel együtt) inkább egyetértenek az izraeli politikával.

Az utolsó kérdés a kivándorlási szándékokra vonatkozott. Az Izraelbe való kivándorlás gondolata a megkérdezettek felében (49%) nem merült fel, és csak egyötöde (19%) gondolkodott el rajta komolyabban. Általában véve a külföldre való kivándorlás gondolata jóval elterjedtebb, mint az Izraelbe való kivándorlásé, de akik az egyik lehetőségen

elgondolkoztak, nagyobb eséllyel gondolkoztak el a másikon is. Az alija lehetőségét nagyobb valószínűséggel mérlegeli az, aki már járt Izraelben, aki affiliált, illetve hagyományőrző. A minta 13 százalékát csak az Izraelbe, 27 százalékát csak egy másik külföldi országba, 39 százalékát pedig mind az Izraelbe, mind egy másik külföldi országba való kivándorlás gondolata foglalkoztatta már. Ha ennél szigorúbb kritériumot alkalmazunk és csak azokat vizsgáljuk, akikben nemcsak felvetődött a kivándorlás gondolata, hanem komolyan mérlegelték ezt a lehetőséget, akkor a következőt találjuk: a minta egytizede csak az Izraelbe, egyötöde pedig csak egy másik külföldi országba települt volna. A minta 9 százaléka már mindkét lehetőségen komolyan elgondolkodott, 61 százalékuk pedig egyiken sem. Az 1999-es mintához képest a kivándorlási hajlandóság mindkét irányba (Izrael, illetve más külföldi ország) megnőtt.

10. A ZSIDÓK MINT TÁRSADALMI CSOPORT

A kutatás során igyekeztünk feltérképezni a magyar zsidóság csoporttudatát: mennyire érzékelik a megkérdezettek, hogy egy csoport részei, mit gondolnak erről a csoportról, mennyire látják úgy, hogy a környezetük is e csoport részeként azonosítja őket, és végül, mi történik, ha a két csoport tagjai – zsidók és nem zsidók – interakcióba lépnek.

Az egyik téma, melyet a fejezet körüljár, a felismerhetőség kérdése: mennyire látják úgy a megkérdezettek, hogy a zsidók felismerhetők; ők maguk felismerik-e a zsidókat, és úgy gondolják-e, hogy mások is felismerik őket. Megvizsgáltuk továbbá azt is, hogy milyen arányban fordulnak elő zsidók a válaszadók baráti körében. Így képet kaphatunk a magyarországi zsidók közeli kapcsolatairól. A saját csoport kohéziójának és társadalmi-gazdasági státusának érzékelését igyekeztünk mérni akkor, amikor kérdéseket tettünk fel a zsidóság összetartásáról, illetve gazdasági és politikai pozíciójáról. Végül a zsidók és nem zsidók vélekedéseivel és viselkedésével kapcsolatos percepciókat egy tizenkét kérdésből álló kérdéssor segítségével ragaduk meg, amelyből kiderül, hogy mennyire érzékelnek kommunikációs zavarokat a megkérdezettek a nem zsidókkal való interakciók során, és miben látják ennek okát – saját érzékenységükben, a nem zsidók negatív hozzáállásában, vagy esetleg mindkettőben.

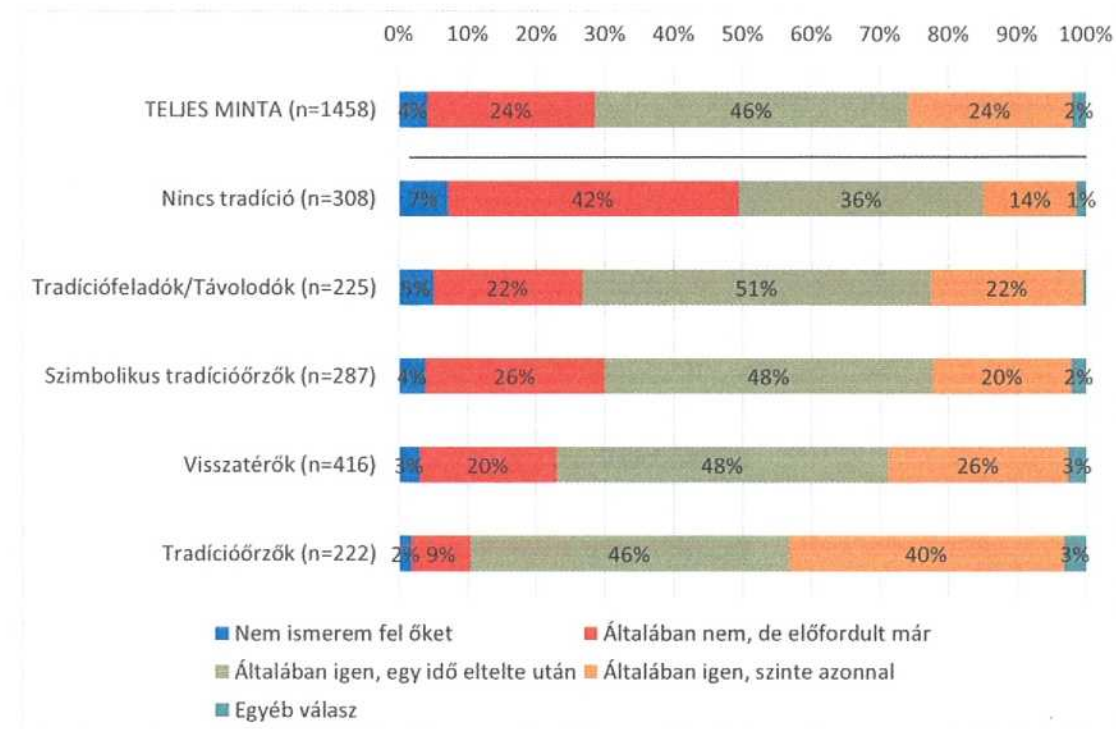
10.1. Csoportazonosítás

Felmérésünk egy sor arra vonatkozó kérdést tartalmazott, hogy mennyire tartják a megkérdezettek felismerhetőnek a zsidókat, illetve ők maguk felismerik-e őket a környezetükben. A válaszadók ötöde (19%) szerint a zsidók nem ismerhetők fel, 17 százalékuk szerint általában felismerhetők, míg a többség, a megkérdezettek 64 százaléka a középutat választotta – szerintük a zsidók részben felismerhetők. Azokat, akik szerint a zsidók általában vagy részben felismerhetők, megkérdeztük arról is, ők személyesen felismerik-e a zsidókat. 46 százalékuk azt felelte, hogy általában igen, egy idő eltelte után; körülbelül egynegyedük mondta, hogy szinte azonnal felismeri a zsidókat (24%), illetve azt, hogy általában nem ismeri fel őket, de előfordult már, hogy mégis (24%). Határozott „nem" választ 4 százalékuk adott, azaz összesen a válaszadók 28 százaléka alapvetően nem tudja azonosítani személyes jegyek alapján, hogy ki zsidó, és ki nem. Az 1999-es felmérés során a válaszadók hasonlóan válaszolták meg a kérdéseket. Az egyetlen lényeges különbség, hogy akkor még a megkérdezettek 27 százaléka úgy látta, hogy általában felismerhetők a zsidók (2017-ben ez az arány már csak 17 százalék volt).

Azt tapasztaltuk, hogy a részben affiliáltak és az affiliáltak, illetve a zsidó hagyományokat szigorúbban őrzők hajlamosabbak egyetérteni azzal, hogy a zsidók felismerhetők, illetve inkább úgy látják, hogy ők maguk felismerik a zsidókat. A tradícióőrzők 40 százaléka érzi úgy, hogy szinte azonnal felismeri a zsidókat, amely közel kétszerese a teljes mintában előforduló aránynak (24%). Ezzel szemben azoknak, akiknél nem jelennek meg a zsidó hagyományok a családban, csak 14 százaléka nyilatkozott így.

Közülük a válaszadók legnagyobb része (42%) azt válaszolta, hogy általában nem ismeri fel a zsidókat, bár előfordult már, hogy mégis; a tradícióőrzők esetében ez az arány viszont csupán 9 százalék volt.

103. ábra: „Ön felismeri a zsidókat?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: Az „Ön szerint felismerhetők a zsidók" kérdésre általában igen vagy részben igen választ adók)

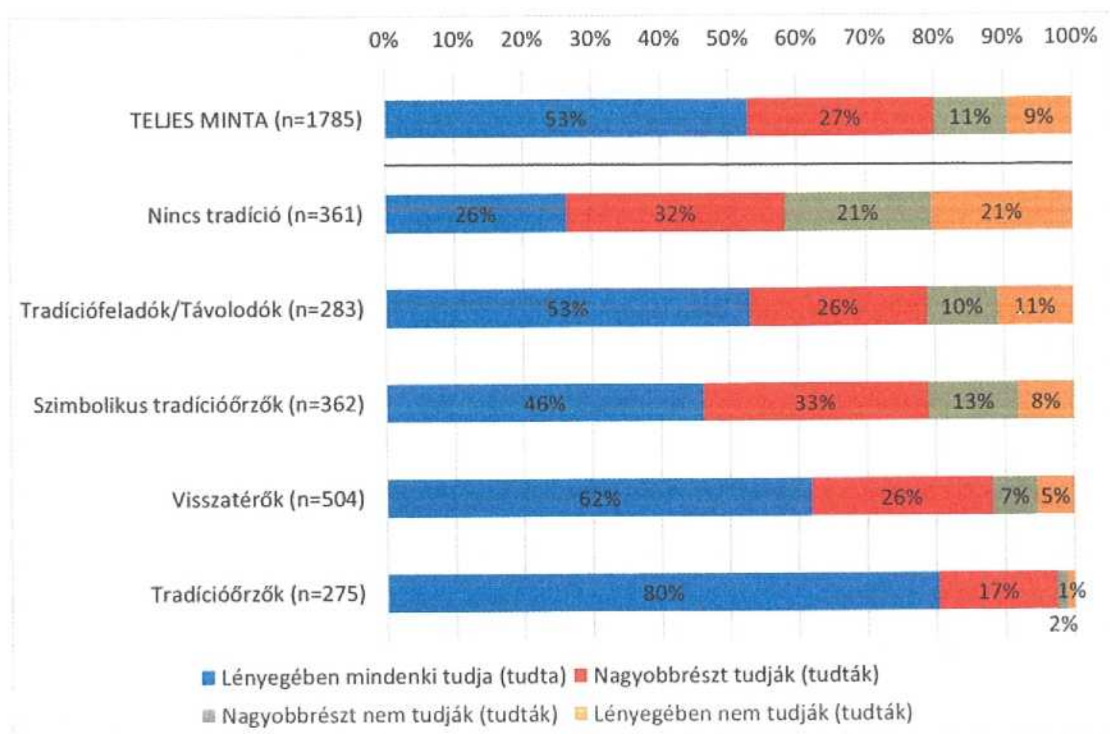
A felmérés során arra is kíváncsiak voltunk, mennyire tartják a válaszadók felismerhetőnek saját magukat zsidóként. Először arra kérdeztünk rá, mennyire tudnak (tudtak) a válaszadó kollégái, munkatársai – tehát azok a személyek, akikkel a családján kívül általában a legtöbb időt tölti – a kérdezett zsidó származásáról. A válaszadók valamivel több mint fele (53%) úgy nyilatkozott, hogy lényegében minden kollégája tudja, hogy zsidó; negyedük szerint (27%) nagyobbrészt tudják; és csupán a megkérdezettek tizede mondta, hogy nagyobbrészt nem tudják (11%), illetve lényegében nem tudják (9%), hogy zsidó származású. Arra a kérdésre, hogy távolabbi ismerősök, esetleg idegenek meg tudnák-e mondani megjelenése, habitusa alapján, hogy a kérdezett zsidó származású, 53 százalék igennel, 47 százalék pedig nemmel felelt. A fenti arányok mindkét kérdés esetében hasonlóak voltak az 1999-es kutatás során is.

A részben affiliáltak és affiliáltak, illetve a hagyományokat inkább őrzők esetében nagyobb az esély arra, hogy a kollégák tudnak az illető zsidó származásáról, illetve ők inkább úgy érzik, hogy távolabbi ismerősök, idegenek is be tudják őket azonosítani zsidóként. Az életkornak ebben az esetben kevesebb szerepe van: bár minél idősebb

valaki, annál inkább úgy érzi, hogy a környezete meg tudja róla mondani, hogy zsidó, ennek az összefüggésnek is inkább az affiliációhoz van köze; az idősebb válaszadók ugyanis a mintánkban jóval affiliáltabbak, mint a fiatalabbak.

A tradícióőrzők túlnyomó többsége (80%) azt vallotta, hogy kollégái, munkatársai körében lényegében mindenki tud zsidó származásáról. Ez az arány a visszatérők esetében 62, a tradíciófeladóknál 53, a szimbolikus tradícióőrzőknél 46, míg a tradíció nélkülieknél csupán 26 százalék. A tradíció nélküliek 42 százaléka szerint kollégái nagyobbrészt vagy egyáltalán nem tudnak zsidó származásáról, míg ez az arány a többi csoport esetében 20 százalék körüli vagy az alatti, a tradícióőrzők esetében pedig csupán 3 százalék. A nagy különbségek ellenére érdemes kiemelni, hogy mindegyik csoportban a megkérdezettek több mint fele úgy nyilatkozott, hogy kollégáinak nagyobb része tud a zsidó származásáról.

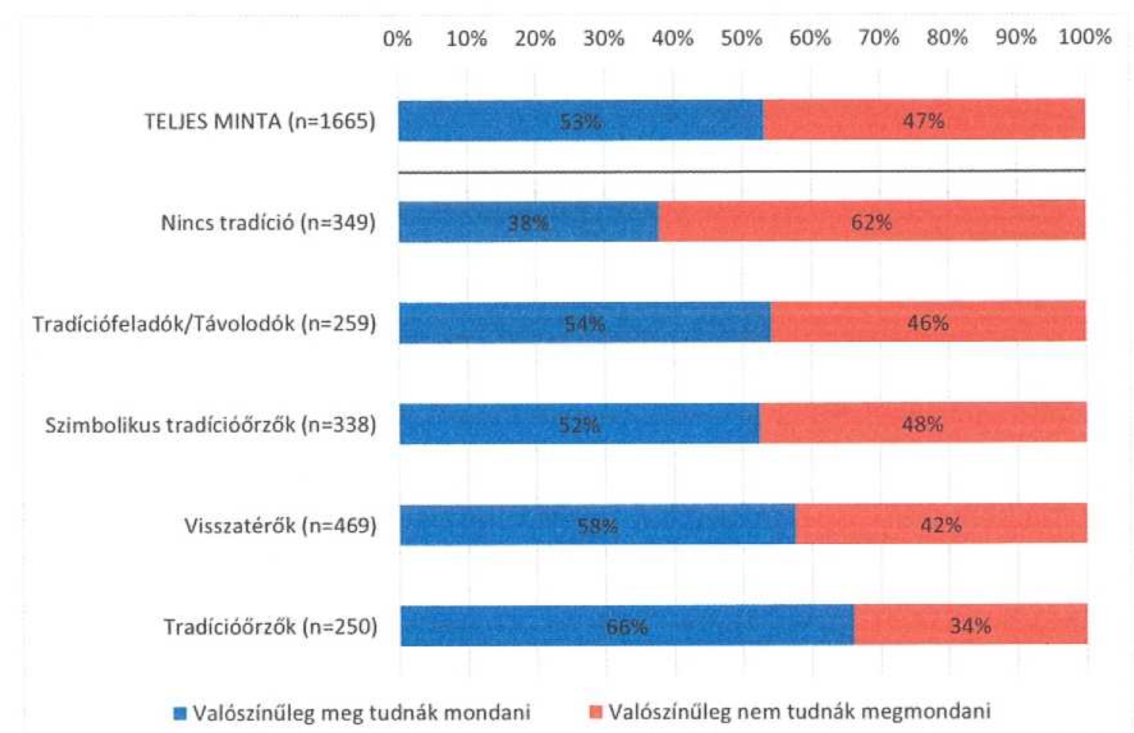
104. ábra: „Mit gondol, kollégái, munkatársai mennyire tudják Önről, hogy zsidó származású?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

A tradícióőrzők kétharmada (66%) úgy látja, hogy a távolabbi ismerősök, idegenek is meg tudnák róla mondani, hogy zsidó származású. A tradíciófeladók, szimbolikus tradícióőrzők és visszatérők több mint fele hasonlóan vélekedett (54, 52, illetve 58%), a tradíció nélkülieknek azonban csak 38 százaléka tartja magát felismerhetőnek. Az affiliációt tekintve az affiliáltak 60, a részben affiliáltak 58, a nem affiliáltaknak pedig 45 százaléka gondolja úgy, hogy távolabbi ismerősök, esetleg idegenek meg tudják róla mondani, hogy zsidó. Ezek az összefüggések nem meglepőek: azok, akik őrzik a zsidó hagyományokat,

szorosabban kötődnek a zsidó szervezetekhez és intézményekhez, illetve gyakrabban látogatnak zsidó programokat, azok a külvilág számára is láthatóbbá válnak zsidóként. Az azonban már érdekes kérdés, hogy azok, akik a fentiek alapján nem affiliáltak, miért érzik úgy, hogy megjelenésük, habitusuk alapján a környezetük zsidóként azonosítja őket.

105. ábra: „Mit gondol, távolabbi ismerősök, esetleg idegenek mennyire tudnák megmondani megjelenése, habitusa alapján, hogy zsidó származású?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

A kutatás során arról is megkérdeztük a válaszadókat, hogy szerintük körülbelül hány zsidó él Magyarországon. A kérdés önmagában nem definiálta, hogy kik is a zsidók, tehát minden válaszadó azoknak a számát próbálta megbecsülni, akiket ő maga zsidónak tekint.

A megkérdezettek 36 százaléka szerint a zsidók száma ötvenezer és százezer fő közé, míg 30 százaléka szerint százezer és negyedmillió fő közé tehető. A válaszadók 13 százaléka szerint a magyar zsidók száma negyedmillió és félmillió között van, 12 százalék szerint pedig félmilliónál is több, azaz a megkérdezettek egyötöde jelentősen túlbecsüli az országban élő zsidók számát. Csupán a válaszadók 5 százaléka gondolta úgy, hogy a magyarországi zsidók száma huszonötezer és ötvenezer fő közé esik, további 4 százalék szerint pedig huszonötezer főnél is kevesebb.

A létszámbecslést mindenekelőtt az életkor, kisebb mértékben pedig az affiliáció és a kétgenerációs hagyományhoz való viszony befolyásolja. Az idősebbek, illetve

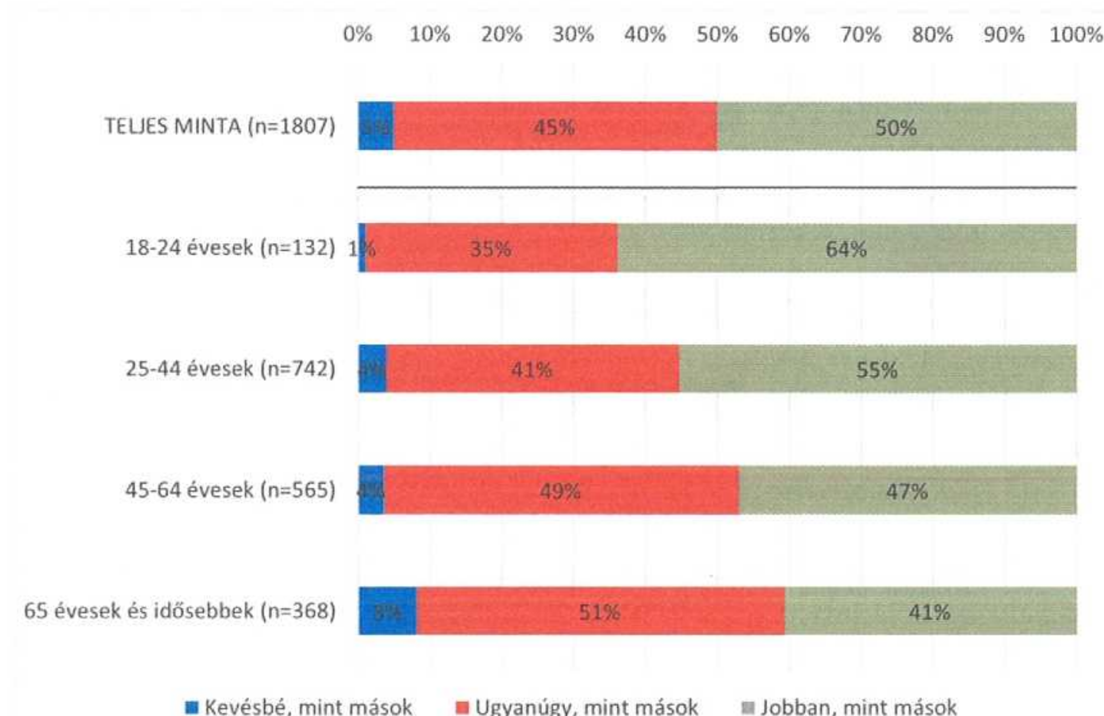
azok, akiknél a családban jobban megjelentek a tradíciók, nagyobb eséllyel találták el a származásuk alapján zsidónak tekinthetők létszámát, mint a fiatalok, illetve azok, akiknél a hagyományok nem vagy csak szimbolikusan jelennek meg. Utóbbiakra jellemző, hogy a magyarországi zsidók számát inkább túlbecsülik: a szimbolikus tradícióőrzők 29 százaléka, míg a tradíció nélküliek 36 százaléka szerint hazánkban több mint negyedmillió zsidó él, a legfiatalabb korosztálynak pedig közel fele (46%) hasonlóan tippelt. Ezzel szemben a tradícióőrzők hajlamosabbak arra, hogy a zsidóság létszámát alulbecsüljék: 15 százalékuk szerint kevesebb mint ötvenezer zsidó él Magyarországon. A létszámbecslés során bekövetkező tévedések részben betudhatók az egyéni ismeretek hiányának: a fiatalok és a kevésbé affiliáltak kevésbé lehetnek tisztában a pontos számokkal. Valószínű, hogy a hagyománykövető zsidók szigorúbban határozzák meg a zsidósághoz tartozást, mint a többiek. Azt is fontos kiemelni, hogy aki a népszámlálási adatokból indult ki a becslés során, valószínűleg szintén egy jóval alacsonyabb számot adott meg, mint a demográfiai számítások alapján becsült adat.

10.2. A csoport mint hálózat

A kutatás során igyekeztünk felmérni, mennyire tartják a megkérdezettek a zsidóságot összetartó csoportnak, és saját, személyes kapcsolati hálójukban mennyi zsidó származású személy található. Arra a kérdésre, hogy „Ön szerint mennyire tartanak össze a zsidók?" a megkérdezettek 45 százaléka mondta, hogy ugyanúgy, mint mások; 50 százalék szerint jobban, mint mások, és csak 5 százalék szerint kevésbé. Ezek az arányok hasonlóak voltak a legutóbbi, 1999-es felmérés során is.

Minél idősebb valaki, illetve minél affiliáltabb, annál kevésbé látja úgy, hogy a zsidók jobban összetartanak, mint mások. Tehát éppen azok utasítják el erősebben a zsidó összetartás gondolatát, akiknek több lehetőségük van a zsidókkal való érintkezésre. Ha feltételezzük, hogy ezek a csoportok személyes tapasztalatuk révén reálisabb képet tudnak alkotni a zsidóságról, akkor arra jutunk, hogy a fiatalok és a nem affiliáltak csupán azért látják úgy, hogy a zsidók összetartóbbak, mint mások, mert elfogadnak egy elterjedt sztereotípiát.

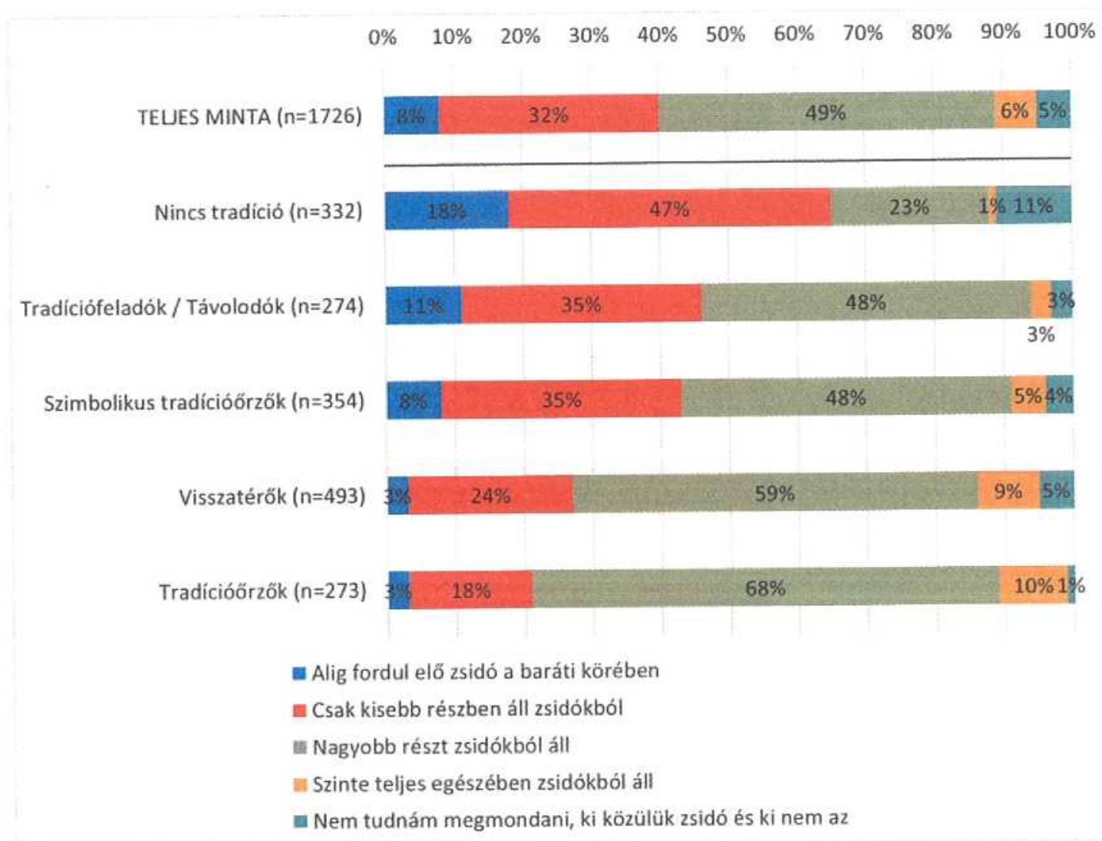
106. ábra: „Ön szerint mennyire tartanak össze a zsidók?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

A felmérés során megkérdeztük, hogy mennyire fordulnak elő zsidók a válaszadók baráti körében. A megkérdezettek 5 százaléka azt mondta – bár ez a válaszlehetőség nem szerepelt a felsorolt válaszok között –, hogy nem tudná megmondani, a barátai közül ki zsidó és ki nem. Ezt 1999-ben valamivel többen – a kérdezettek 9 százaléka – mondta. A mostani válaszadók 8 százalékának alig fordul elő zsidó a baráti körében, 32 százalék baráti köre kisebb részben áll zsidókból, 49 százalék mondta, hogy baráti köre nagyobb részt zsidókból áll, 6 százalék esetében a barátok szinte mindegyike zsidó. Ugyanezek az arányok 1999-ben rendre 15, 23, 38, illetve 10 százalék voltak. Az 1999-es felmérés során tehát többen mondták, hogy baráti körük teljes egészében zsidókból áll, de kevesebben, hogy alig van a barátaik között zsidó, és nőtt azoknak az aránya, akik baráti köre nagyobb részben zsidókból áll.

A várakozásoknak megfelelően azt tapasztaltuk, hogy az affiliáltabbaknak és a zsidó hagyományokat szorosabban követőknek több zsidó fordul elő a baráti körében. A tradícióőrzők több mint kétharmadának (68%) baráti köre nagyobb részben zsidókból áll, és ez az arány a visszatérők, a szimbolikus tradícióőrzők és a távolodók esetében is megközelíti vagy meg is haladja az 50 százalékot. A tradíció nélkülieknek azonban csak mintegy negyede (23%) jelezte, hogy baráti körében nagyobb részt zsidók vannak, és esetükben a legnagyobb azoknak az aránya, akiknek alig vannak zsidó barátai (18%), illetve akik nem tudnák megmondani, ki zsidó a barátaik közül és ki nem (11%).

107. ábra: A megkérdezettek baráti körében előforduló zsidók aránya a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

A fentiek mellett kíváncsiak voltunk arra is, élnek-e a válaszadóknak külföldön olyan rokonai, akikkel rendszeresen kapcsolatot tartanak, és ha igen, mely országokban. A megkérdezettek többségének (65%) vannak ilyen rokonai, többnyire valamilyen európai országban (39%), Izraelben (31%) vagy az Amerikai Egyesült Államokban (16%). A legtöbb külföldi rokoni kapcsolattal a tradícióőrzők (74%) és a visszatérők (68%) rendelkeznek, a távolodók 66, a szimbolikus tradícióőrzők 64, a tradíció nélküliek 56 százaléka tart rendszeresen kapcsolatot külföldön élő rokonnal. Az affiliáltaknak, idősebbeknek, illetve a hagyományokat intenzívebben őrzőknek leginkább Izraelben élnek rokonai, míg a fiatalok és a nem affiliáltak főként az európai országokban élőkkel ápolnak kapcsolatokat.

10.3. A csoport gazdasági és politikai pozícióinak megítélése

A zsidóság mint csoport gazdasági és politikai pozíciójáról számos sztereotípia él a magyar társadalomban: a Tett és Védelem Alapítvány 2016-os felmérése szerint a felnőtt lakosság 32 százaléka szerint a zsidó származású értelmiségiek befolyásuk alatt tartják a sajtót és a kultúrát; 36 százalék egyetért azzal, hogy létezik egy titkos zsidó együttműködés, amely meghatározza a politikai és gazdasági folyamatokat; 37 százalék szerint pedig túl nagy

a zsidók befolyása ma Magyarországon.[37] A felmérés során kíváncsiak voltunk arra, hogyan vélekednek a zsidók erről a kérdésről, hogyan ítélik meg saját gazdasági és politikai helyzetüket.

A megkérdezettek 61 százaléka szerint életszínvonalukat tekintve Magyarországon a zsidók többsége ugyanúgy él, mint a többiek; 38 százalék szerint jobban, és csak 1 százalék látja úgy, hogy rosszabbul. Ugyanezek az arányok az 1999-es felmérés során rendre 68, 29 és 3 százalék voltak. A mostani válaszadók tehát a társadalom többségéhez hasonlítva jobbnak látták a zsidók többségének életszínvonalát, mint tizennyolc évvel ezelőtt.

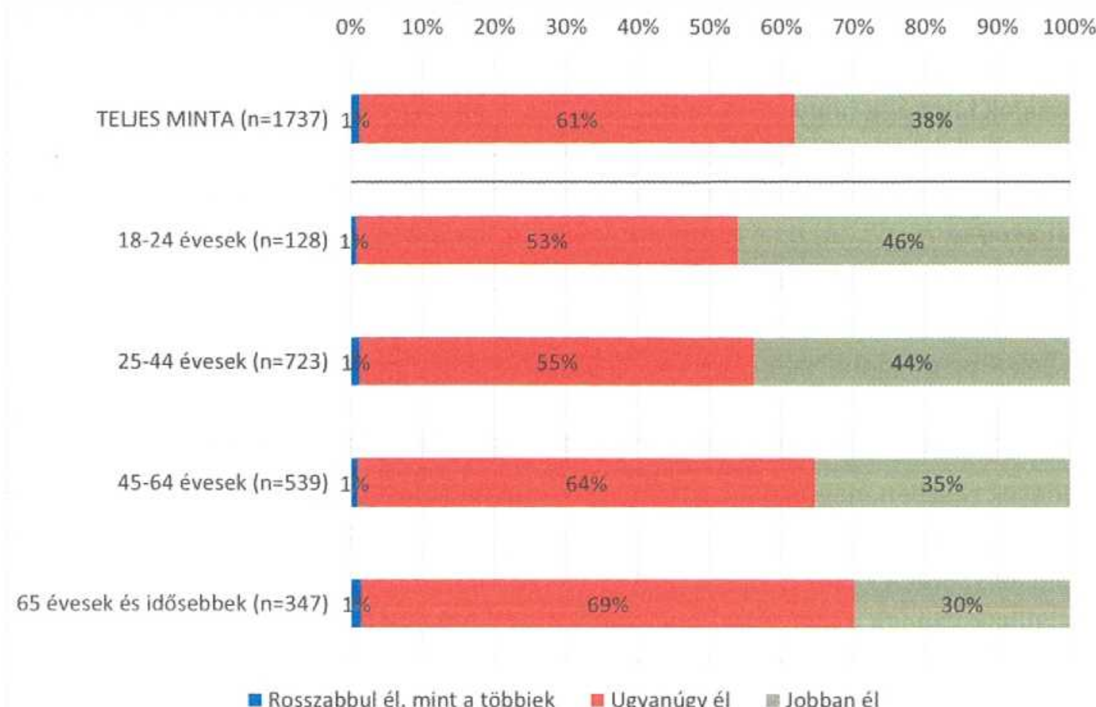
A nem affiliáltak és a fiatalok hajlamosabbak pozitívabban megítélni a zsidók helyzetét, mint az affiliáltak és az idősek. A nem affiliáltak 43 százaléka szerint Magyarországon a zsidók többsége jobban él, mint mások, míg az affiliáltaknak csak a harmada (33%) vélekedett így. A 18–24 évesek közel fele (46%) szerint a zsidók jobban élnek, mint a nem zsidók, míg a legidősebb korosztálynak csak a 30 százaléka gondolja így. Ezek a vélekedések részben megfelelnek a felmérés során mért jövedelmi adatoknak: a háztartások egy főre jutó havi nettó jövedelme alapján a nem affiliáltak valóban valamivel jobb anyagi helyzetben vannak, mint az affiliáltak. Az életkori csoportok közül azonban a legfiatalabbak vannak a legrosszabb anyagi helyzetben, míg a legidősebbek esetében magasabb az egy főre jutó havi nettó jövedelem (108. ábra).

A válaszadókat arról is megkérdeztük, egyetértenek-e azzal, hogy Magyarországon a zsidók érdekei sokszor mások, mint a nem zsidóké. Hasonlóan az 1999-es adatokhoz, az állítással a túlnyomó többség (88%) nem értett egyet. Bár az affiliáltak hajlamosabbak voltak egyetérteni, mint a nem affiliált és részben affiliált válaszadók, körükben is csak 15 százalék volt az egyetértők aránya. A hagyományokat leginkább ápoló tradícióőrzők körében is csak 18 százalék volt ez az arány. Az állítással az egyes életkori csoportok közül leginkább a legfiatalabbak értettek egyet (20%); kétszer annyian, mint a 25–44 évesek (10%).

A felmérés során megkérdeztük a válaszadókat, hogy szerintük általában véve a magyarországi zsidóknak mekkora befolyásuk van Magyarországon. A válaszadók 71 százaléka úgy látta, hogy a magyarországi zsidók befolyása megfelelő mértékű; 19 százalék szerint valamivel kevesebb, 6 százalék szerint sokkal kevesebb, mint kellene, és csak 4 százalék látta úgy, hogy valamivel több, mint kellene. (Csupán 3 válaszadó, a megkérdezettek 0,2 százaléka érezte úgy, hogy a magyar zsidóknak sokkal több befolyásuk van az országban, mint kellene.) A kérdésben alkotott véleményeket az életkor, az affiliáció és a kétgenerációs hagyományhoz való viszony nem befolyásolják, a zsidóság tehát egységesnek mutatkozott ebben a kérdésben.

[37] Hann Endre és Róna Dániel, Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban. Tett és Védelem Alapítvány – Medián, 2017, Budapest (http://tev.hu/wp-content/uploads/2017/04/TEV_Antiszemitizmus-tanulmany_2016.pdf; utolsó letöltés: 2018. február 3.)

108. ábra: „Ön szerint ma Magyarországon a zsidók többsége jobban él, ugyanúgy él, vagy rosszabbul él, mint a többiek?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

10.4. A NEM ZSIDÓKKAL VALÓ INTERAKCIÓK

Hasonlóan az 1999-es felméréshez, a 2017-es kutatás is tartalmazott egy kérdéssort arról, hogy miként látják a válaszadók a zsidók és nem zsidók egymáshoz való viszonyát hétköznapi helyzetekben. Ezek a vélekedések a csoportközi viszonyok kialakításában játszanak kulcsszerepet: az a kép, melyet a zsidók és nem zsidók egymásról kialakítanak, befolyásolja azt, hogyan kommunikálnak egymással, hogyan nyilatkoznak meg egymásról, és adott esetben hogyan viselkednek egymással. Ha valamelyik fél úgy gondolja, hogy a másik fenyegetően, rosszindulattal vagy egyszerűen csak megértés nélkül tekint rá, akkor a két csoport kommunikációjában zavarok léphetnek fel. A kommunikációs zavarok érzékelését a kérdőívben egy tizenkét kérdésből álló kérdéssorozattal mértük, melyek közül kilencet 1999-ben is feltettünk. A kérdések vonatkoznak mind a zsidók, mind a nem zsidók vélekedéseire és viselkedésére a másik féllel szemben.

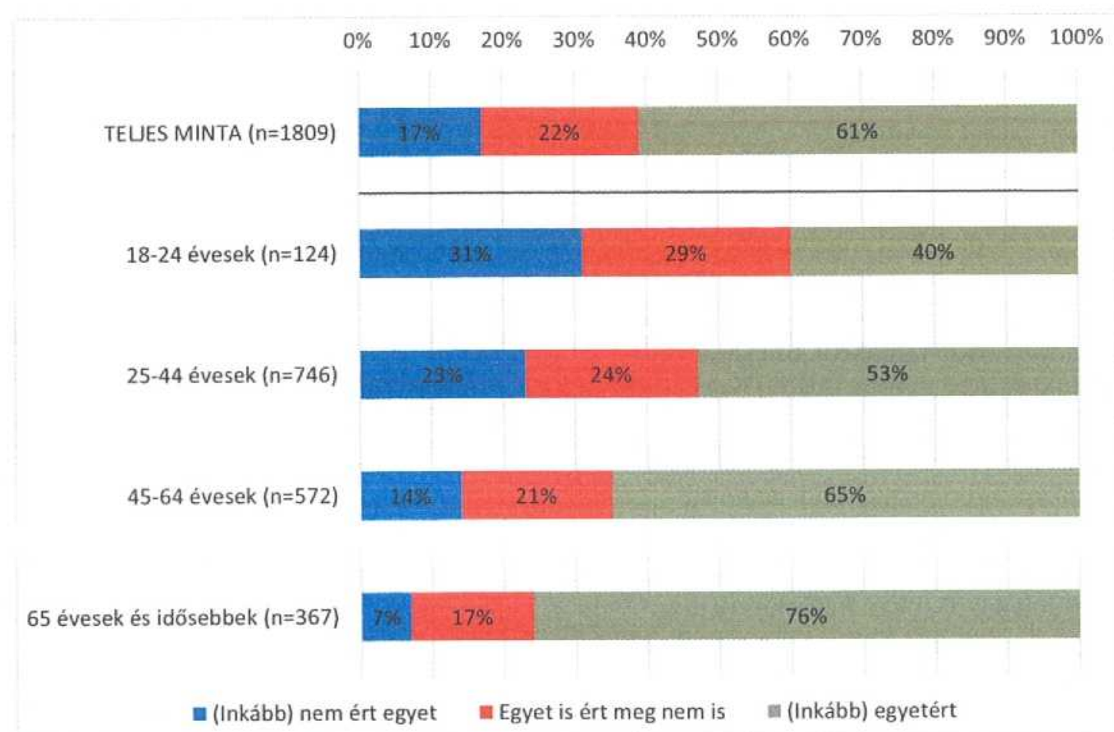
7. táblázat: Zsidók és nem zsidók vélekedéseivel és viselkedésével kapcsolatos vélemények 1999-ben és 2017-ben a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

	(Inkább) egyetért (4–5)		(Inkább) nem ért egyet (1–2)		Átlag	
	1999	2017	1999	2017	1999	2017
A zsidók közül sokan túlérzékenyek. (2017: n=1809)	-	61%	-	18%	-	3,6
Vannak dolgok, amiket egy nem zsidó nem tud megérteni. (1999: n=1905; 2017: n=1831)	66%	57%	23%	31%	3,7	3,4
Az eltúlzott reagálás a kisebb-nagyobb sérelmekre csak növeli az antiszemitizmust. (2017: n=1799)	-	55%	-	21%	-	3,5
A nem zsidók sokszor zavarba kerülnek, ha a zsidóüldözések kerülnek szóba, mivel még nem tisztázták magukban a múltat. (2017: n=1755)	-	49%	-	23%	-	3,4
A zsidók közül sokan minden barátságtalan megjegyzést antiszemitizmusnak vélnek. (1999: n=1934; 2017: n=1846)	42%	42%	31%	26%	3,1	3,2
A nem zsidók többségét alapjában nem érdekli, hogy ki zsidó és ki nem az. (1999: n=1917; 2017: n=1821)	42%	39%	26%	26%	3,3	3,2
A nem zsidók közül nagyon sokan számon tartják, hogy környezetükben ki zsidó. (1999: n=1863; 2017: n=1743)	45%	38%	25%	31%	3,3	3,1
A nem zsidók közül sokan azt gondolják, hogy a zsidók összefognak ellenük. (1999: n=1904; 2017: n=1830)	29%	35%	43%	30%	2,7	3,1
Bizonyos zsidó témákról kínos nem zsidókkal beszélgetni. (1999: n=1925; 2017: n=1821)	42%	33%	38%	49%	3,0	2,7
Még a nem antiszemiták közül is sokan elleneznék, hogy gyerekük zsidóval házasodjon össze. (1999: n=1840; 2017: n=1718)	34%	27%	35%	46%	3,0	2,7
A zsidók közül sokan hajlamosak arra, hogy a kudarcaikat az antiszemitizmussal magyarázzák. (1999: n=1895; 2017: n=1804)	30%	25%	42%	47%	2,8	2,6
A nem zsidók sokszor zavarban vannak, ha zsidókkal kell érintkezniük. (1999: n=1842; 2016: n=1770)	19%	20%	58%	56%	2,3	2,4

A megkérdezettek többsége leginkább azokkal az állításokkal értett egyet, melyek a saját csoport vélekedéseiről szólnak: 61 százalék szerint a zsidók közül sokan túlérzékenyek, 55 százalék szerint az eltúlzott reagálás a kisebb-nagyobb sérelmekre csak növeli az antiszemitizmust, 42 százalék szerint pedig a zsidók közül sokan minden barátságtalan megjegyzést antiszemitizmusnak vélnek. Csak jóval kevesebben értettek egyet azzal az állítással, hogy a zsidók közül sokan hajlamosak kudarcaikat az antiszemitizmussal magyarázni (25%), s ez az arány is csökkent a legutóbbi felmérés óta (akkor az egyetértők aránya 30 százalék volt).

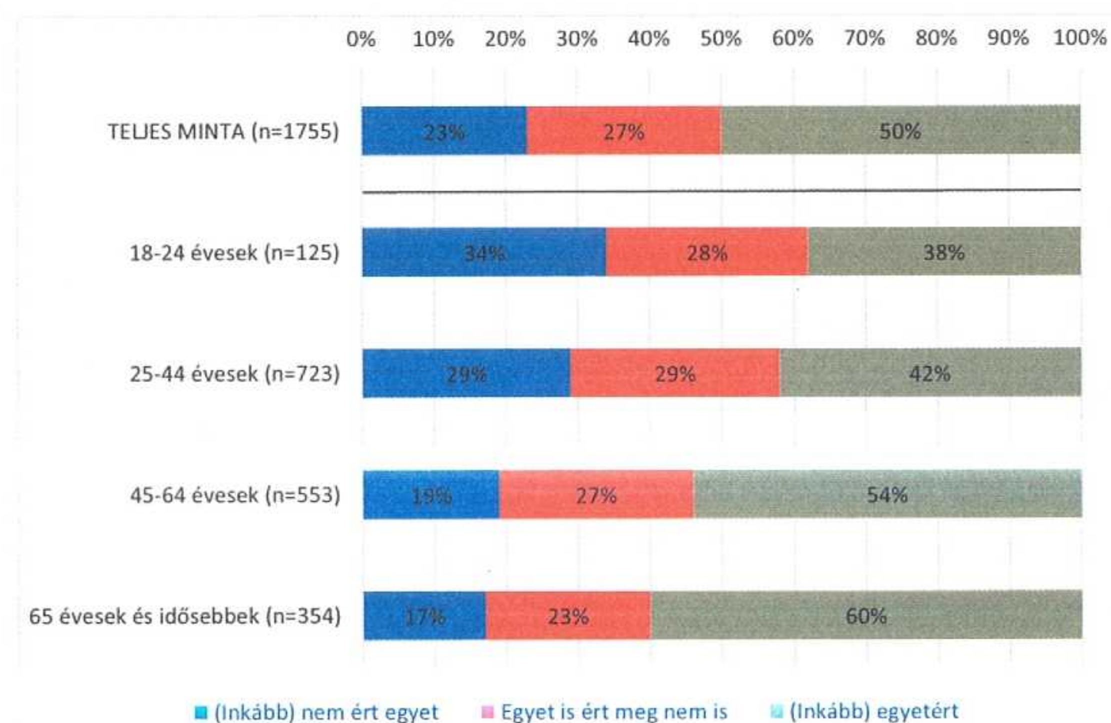
Általános tendencia, hogy az idősebbek és az affiliáltak hajlamosabbak egyetérteni a fenti állításokkal, ugyanakkor az egyes csoportok közti különbségek a legtöbb állítás esetében nem voltak jelentősek. A válaszadókat leginkább az az állítás osztotta meg, hogy a zsidók közül sokan túlérzékenyek: míg az állítással a 18–24 évesek 40 százaléka értett egyet, a 25–44 évesek esetében ez az arány 53, a 45–65 évesek esetében 65, míg a legidősebbek esetében 76 százalék volt. Az állítással az affiliáltak 70, a részben affiliáltak 63, míg a nem affiliáltak 53 százaléka értett egyet.

109. ábra: „Ön mennyire ért egyet azzal, hogy a zsidók közül sokan túlérzékenyek?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

A kérdéssorban három állítás vonatkozott a kommunikáció vélt nehézségeire. Azzal az állítással, hogy vannak dolgok, amiket egy nem zsidó nem tud megérteni, a megkérdezettek több mint fele (57%) egyetértett; azzal azonban, hogy bizonyos zsidó témákról kínos nem zsidókkal beszélgetni, már csak a válaszadók harmada (33%). Mindkét kérdés esetében az egyetértők aránya az 1999-es adatokhoz képest 9 százalékponttal visszaesett, tehát a mostani válaszadók ezeket a kommunikációs nehézségeket már kevésbé érzékelik, mint tizennyolc évvel ezelőtt. A kérdezettek közel fele (49%) egyetértett azzal az állítással, hogy a nem zsidók sokszor zavarba jönnek, ha a zsidóüldözések kerülnek szóba, mivel még nem tisztázták magukban a múltat. Az első és harmadik kérdés esetében elmondható, hogy minél idősebb és minél affiliáltabb valaki, annál inkább egyetért az állítással; a második állítás esetében azonban ezek a tényezők nem bizonyultak meghatározónak. Az egyes generációkat leginkább az az állítás osztotta meg, hogy a nem zsidók sokszor zavarba jönnek, ha a zsidóüldözések kerülnek szóba: az állítással a legfiatalabbak 38, a 25–44 évesek 42, a 45–64 évesek 54, a legidősebbeknek pedig 60 százaléka értett egyet. Ha feltételezzük, hogy a válaszadók leginkább saját korcsoportjukkal érintkeznek (és ez az a közeg, ahol a holokauszt témája leginkább szóba kerülhet), arra jutunk, hogy a fiatalabb nem zsidók kevésbé jönnek zavarba a holokauszt témájától, mint az idősebb generációk, illetve a fiatal zsidók kevésbé feltételezik ezt a nem zsidókról, mint az idősebbek.

110. ábra: „Ön mennyi ért egyet azzal, hogy a nem zsidók sokszor zavarba kerülnek, ha a zsidóüldözések kerülnek szóba, mivel még nem tisztázták magukban a múltat?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

Végezetül további öt kérdés mérte, hogy miként vélekednek a válaszadók a nem zsidók percepcióiról és viselkedéséről. A válaszadók több mint harmada értett egyet azzal, hogy a nem zsidók többségét alapjában nem érdekli, hogy ki zsidó és ki nem az (39%). Azonban ugyanennyien gondolták azt is, hogy a nem zsidók közül nagyon sokan számon tartják, hogy környezetükben ki zsidó (38%), és azt, hogy a nem zsidók közül sokan azt gondolják, hogy a zsidók összefognak ellenük (35%). A kérdezettek valamivel több mint egynegyede (27%) értett egyet azzal, hogy még a nem antiszemiták közül is sokan elleneznék, ha gyerekük zsidóval házasodna össze (27%), és egyötödük szerint a nem zsidók sokszor zavarban vannak, ha zsidókkal kell érintkezniük. A legtöbb, a nem zsidó környezet ellenségességét, bizalmatlanságát kifejező kérdés esetében az egyetértők aránya a legutóbbi, 1999-es felméréshez képest csökkent, tehát a megkérdezettek kevésbé látják úgy, hogy a nem zsidók távolságtartó, sőt elutasító módon viselkednek, ha zsidókkal kerülnek személyes kapcsolatba. Egyedül azt az állítást támogatták többen a mostani felmérés során, miszerint a nem zsidók közül sokan azt gondolják, hogy a zsidók összefognak ellenük (1999: 29%, 2016: 35%).

10.5. Összefoglalás

A felmérésből kiderül, hogy a magyar zsidók nagyobb része azonosítható csoportként tekint a zsidóságra: 81 százalékuk szerint a zsidók legalább részben vagy teljes mértékben felismerhetők, 71 százalékuk úgy gondolja, hogy egy kis idő eltelte után vagy azonnal felismeri a zsidókat, és 53 százalék úgy látja, ő maga is rendelkezik olyan vonásokkal, amelyek alapján távolabbi ismerősök, esetleg idegenek is zsidóként tudják azonosítani. A megkérdezettek 80 százaléka szerint munkatársainak többsége tudja vagy tudta, hogy zsidó. A válaszadók több mint felének (55%) baráti köre nagyobb részt vagy teljes mértékben zsidókból áll.

Általános tendencia, hogy az affiliáltak és a hagyományokat szorosabban követők hajlamosabbak a zsidóságot jól behatárolható és azonosítható csoportként látni. Az affiliáltak a nem affiliáltaknál nagyobb eséllyel gondolják úgy, hogy felismerik a zsidókat, hogy ők maguk is felismerhetőek, és hogy a munkatársaik is nagyobb arányban tudják vagy tudták róluk, hogy zsidók. Baráti kapcsolataikban is erőteljes a zsidó jelenlét.

A megkérdezettek többsége nem látja úgy, hogy a magyarországi zsidóság társadalmi, gazdasági pozíciója szignifikánsan különbözne a társadalom többi tagjáétól. A megkérdezettek 45 százaléka szerint a zsidók ugyanannyira tartanak össze, mint mások, 61 százalék szerint ugyanolyan színvonalon élnek, mint a többség, 71 százalék szerint megfelelő mértékű befolyással rendelkeznek az országban, 88 százalék pedig nem ért egyet azzal, hogy a magyarországi zsidók érdekei mások lennének, mint a nem zsidóké.

A zsidók és nem zsidók vélekedéseivel és viselkedésével kapcsolatos válaszok rámutattak arra, hogy a mai magyar zsidóság jelentős része továbbra is érzékel valamilyen kommunikációs zavart a két csoport között. A megkérdezettek 57 százaléka szerint vannak olyan dolgok, amiket egy nem zsidó nem tud megérteni, és 33 százalék úgy látja, hogy bizonyos témákról kínos nem zsidókkal beszélgetni. A kommunikációs zavar oka a megkérdezettek válaszai alapján részben a zsidó, részben a nem zsidó fél beállítódásaiban keresendő. A megkérdezettek közel kétharmada (61%) egyetértett azzal, hogy a zsidók sokszor túlérzékenyek, és 42 százalék szerint minden barátságtalan megjegyzést antiszemitizmusnak vélnek. 55 százalék azzal is egyetértett, hogy a kisebb-nagyobb sérelmekre való eltúlzott reagálás csak növeli az antiszemitizmust, és elmélyíti a két csoport közötti szakadékot. Emellett azonban továbbra is magas azoknak az aránya, akik úgy látják, hogy a nem zsidók is gyanakvók a zsidókkal szemben, és zavarban érzik magukat bizonyos interakciók során. A megkérdezettek 38 százaléka szerint nagyon sok nem zsidó számon tartja, hogy környezetében ki zsidó és ki nem; 35 százalék szerint a nem zsidók közül sokan azt gondolják, hogy a zsidók összefognak ellenük; 20 százalék pedig úgy látja, hogy a nem zsidók sokszor zavarban vannak, ha zsidókkal kell érintkezniük. Fontos azonban kiemelni, hogy a kommunikációs nehézségre utaló kijelentések többsége esetében az egyetértők aránya az 1999-es felméréshez képest csökkent. Ez arra utal, hogy a magyarországi zsidóság ma kevésbé érzékel kommunikációs zavart a nem zsidó környezettel folytatott interakciókban, mint tizennyolc évvel ezelőtt, és ennek a zavarnak az érzékelése a fiatal korosztályokban ritkább, mint az idősebbekben.

Az idősebbek, az affiliáltak és a hagyományokat inkább követők hajlamosabbak gyanakvónak és elutasítónak látni a nem zsidókat, másfelől viszont hajlanak arra, hogy saját csoportjukat, a zsidókat túlérzékenynek tartsák. Emiatt az idősebbek és affiliáltak nagyobb eséllyel érzékelnek kommunikációs zavarokat, és látják úgy, hogy vannak olyan dolgok, amiket egy nem zsidó nem tud megérteni. A várakozásoknak megfelelően tehát leginkább azok látják egységes csoportnak a zsidóságot, és azok érzik úgy, hogy a környezetük is zsidóként azonosítja őket, akik hagyománykövetők és jobban kötődnek a zsidó intézményekhez.

11. VILÁGNÉZET ÉS POLITIKA: ÉRTÉKEK, VÁLASZTÁSOK, VÉLEMÉNYEK

Ebben a fejezetben a hazai zsidóság médiahasználatát, világnézetét, értékpreferenciáit, pártválasztását vesszük szemügyre, illetve kitérünk arra is, hogy a kérdezetteknek milyen elvárásaik vannak a zsidóság közéleti-politikai képviseletével kapcsolatban. Az összes fejezet közül ebben a témában áll rendelkezésre a legbőségesebb összehasonlítási alap: ugyanezeknek a kérdéseknek a jó részét a teljes népességnek is feltették országos reprezentatív kutatásokban, így – ahol rendelkezésre állnak az adatok – meg tudjuk állapítani, hogy a zsidóság véleménye mennyiben tér el a teljes népességétől. Mivel a hazai zsidóság elsöprő többsége diplomás és budapesti, ezért a teljes népességből is a hasonló összetételű csoporttal kell összevetni az ő adataikat. Az elemszámok nagysága miatt a legtöbb esetben a diplomások képezik majd a viszonyítási pontot, a pártpreferencia esetében pedig a fővárosi diplomásokkal végezzük az összevetést[38]. Ahol érdemiek a zsidóságon belüli eltérések (életkor, affiliáció, hagyományőrzés alapján), ott – a többi fejezethez hasonlóan – ezt a bontást is közzétesszük.

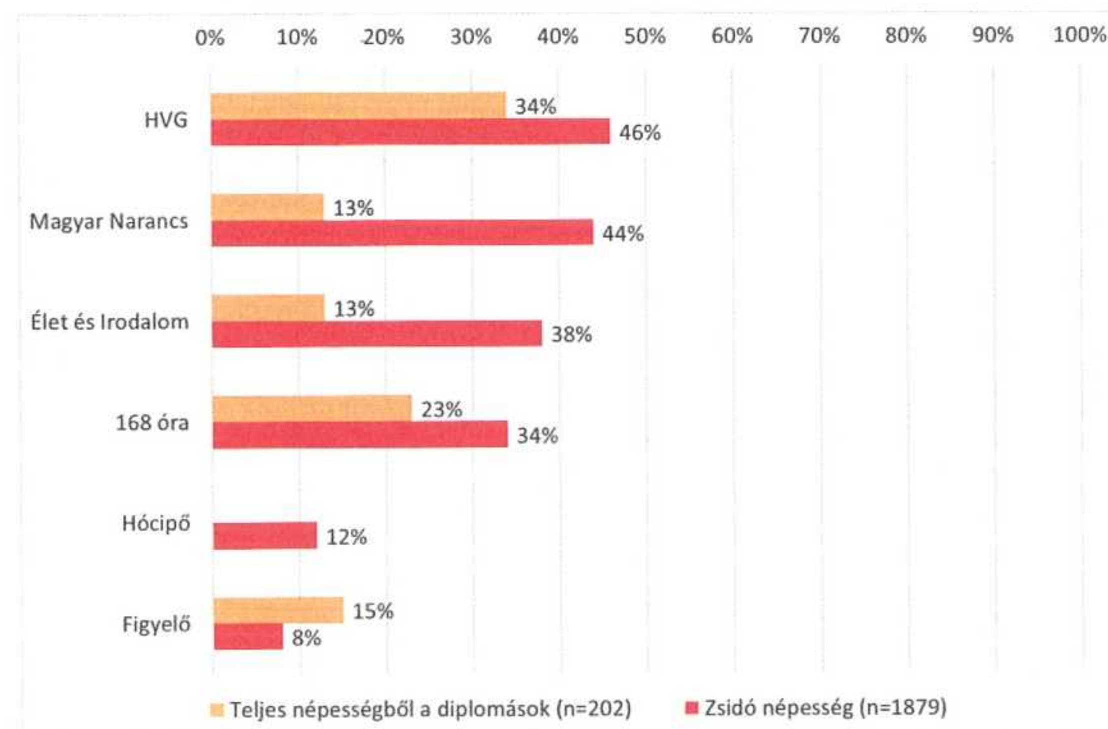
11.1. MÉDIAFOGYASZTÁS

Elsőként a médiahasználatot vizsgáljuk meg, az ugyanis jelentős befolyással bír a politikai preferenciákra is. A kérdőívben a legolvasottabb országos heti- és napilapok, illetve internetes portálok szerepeltek (a zsidó tematikájú médiát külön fejezetben tárgyaljuk).

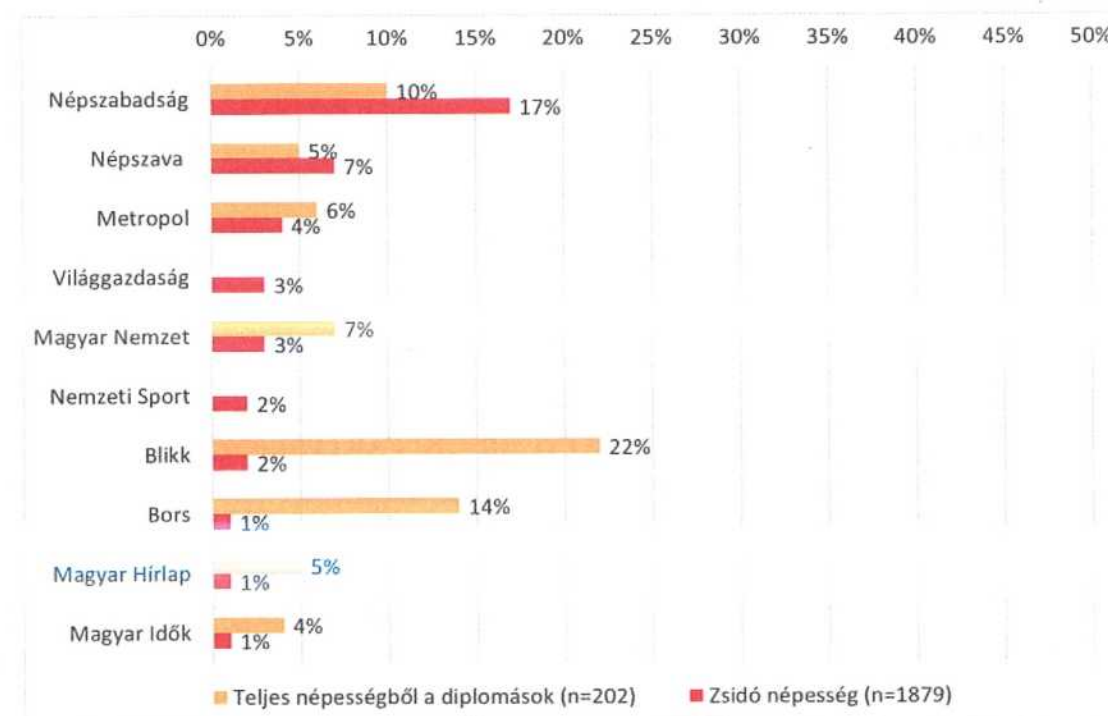
A teljes népességben már az összes hetilap csak egy igen szűk réteghez jut el, a HVG kivételével csak 10 ezres vagy még kisebb példányszámmal jelennek meg. Noha az olvasóközönség nyilvánvalóan a nagyvárosi diplomás rétegből kerül ki, még ezzel együtt is lehet némi „túlzás" az adatokban: az is azt mondhatta, hogy legalább alkalmanként olvassa a hetilapokat, aki csak ritkán veszi kézbe azokat. Az mindenesetre egyértelmű, hogy a zsidó megkérdezettek jóval gyakrabban tájékozódnak a baloldali-liberális, ellenzéki irányultságú hetilapokból, mint a teljes magyar diplomás értelmiség válaszadói: különösen az Élet és Irodalom, illetve a Magyar Narancs esetében tapasztalható markáns különbség.

[38] Egyedül a pártválasztásról tudtunk sok hónapnyi adatot összevonni, és így elérni, hogy szerepeljen a mintában elegendő diplomás budapesti. A többi változó esetében csak egy-egy hónapnyi adatbázis állt rendelkezésre, így ott csak a diplomásokkal hasonlítottuk össze a zsidóság értékeit. Az adatfelvételt mindegyik vizsgálat esetében a Medián végezte, a legtöbb esetben 2016. novemberi (tehát vizsgálatunkkal egy időben keletkezett) adatot használtunk, a pártpreferenciára pedig a Medián összes 2015-ös és 2016-os havi omnibusz-felmérését vontuk össze.

111. ábra: A hetilapokat legalább alkalmanként olvasók aránya a teljes népességen belül a diplomások körében és a zsidó népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomások a teljes népesség reprezentatív mintájában)

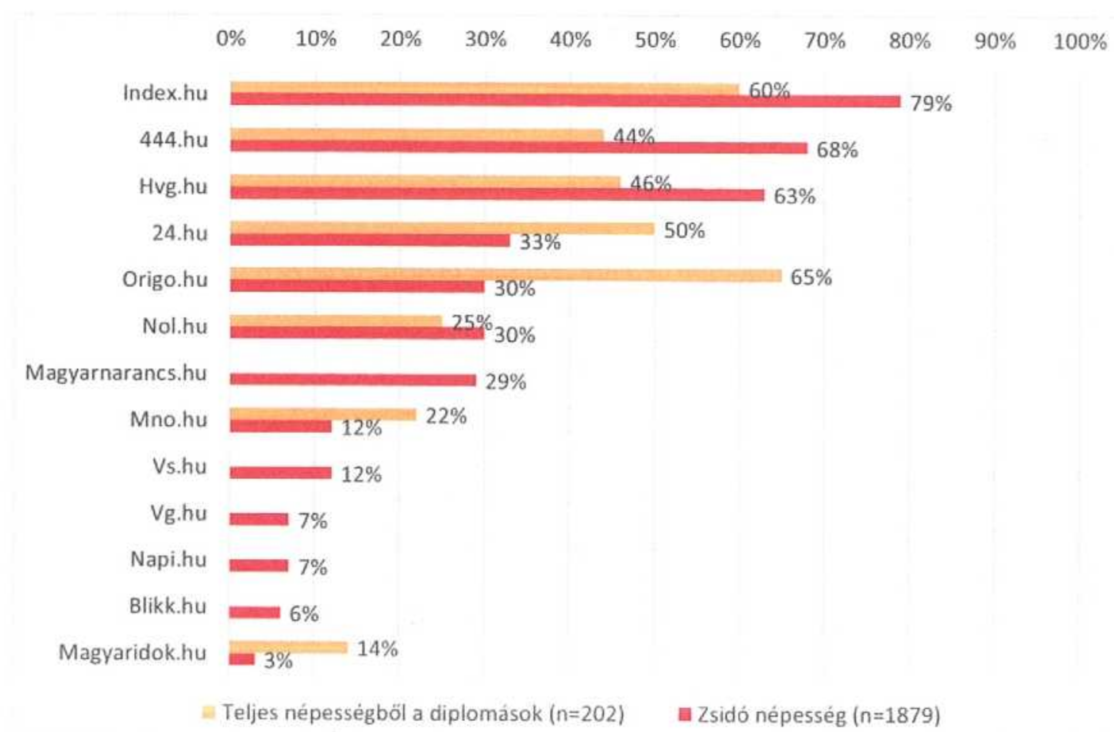
112. ábra: A napilapokat legalább hetente többször olvasók aránya a teljes népességen belül a diplomások körében és a zsidó népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomások a teljes népesség reprezentatív mintájában)

Mind a teljes népességben (a diplomások között), mind a hazai zsidóság körében jóval népszerűbb az internetes média.

Az olvasottsági tendenciák alapvetően hasonlóak a zsidó és a teljes népesség magasan képzett válaszadói között, egyetlen jelentős különbséggel: ebben az esetben is kirajzolódik, hogy a megkérdezettek jóval nagyobb arányban olvasnak baloldali-liberális irányultságú médiumokat, és jóval kisebb arányban kormánypárti médiát. (Az Origo 2016. februárban került új tulajdonos kezébe, de már 2014 óta folyamatosan egyre inkább kormánypárti irányultságú lett. Így mindkét minta válaszadói tudhatták, hogy nem ellenzéki médiumról van szó.) Életkori bontásban azt mutatták az adatok, hogy a 65 év felettiek lényegesen kisebb gyakorisággal olvassák a fenti hírportálokat, mint a fiatalabb zsidó megkérdezettek. (A teljes népességet néhány weboldalról nem is kérdezték meg, ezért van adathiány több sorban.)

113. ábra: Az internetes portálokat legalább hetente többször olvasók aránya a teljes népességen belül a diplomások körében és a zsidó népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomások a teljes népesség reprezentatív mintájában)

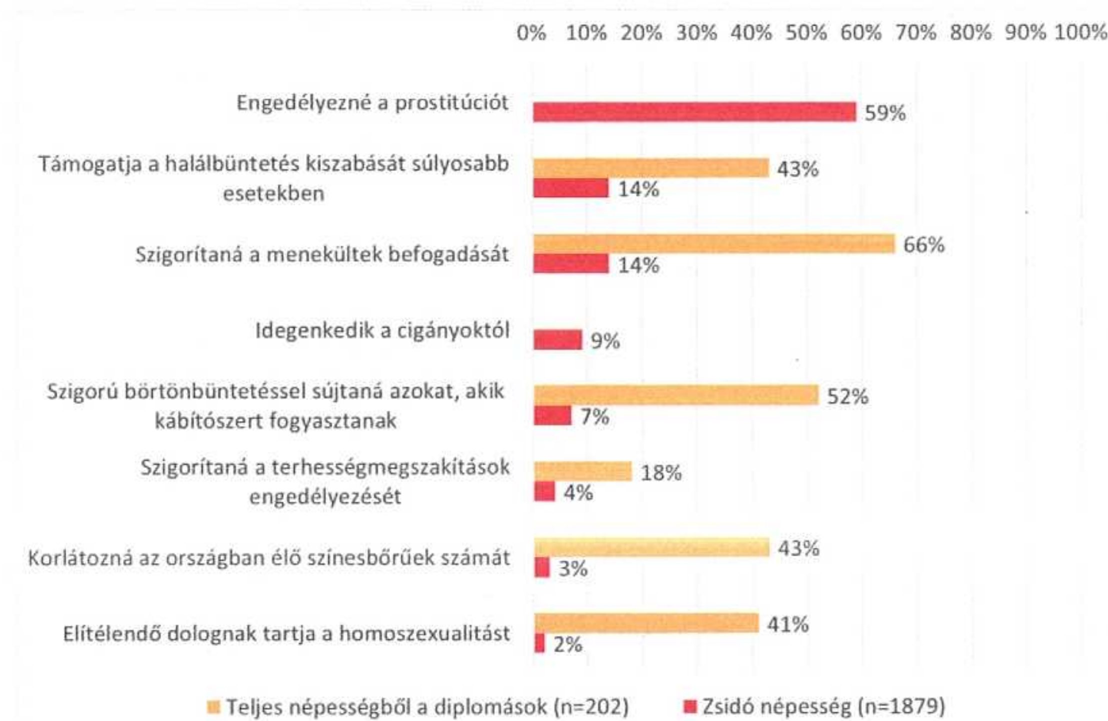
11.2. Világnézeti és politikai attitűdök, pártválasztás

Ebben a blokkban számos olyan kérdést tettünk fel a válaszadóknak, amelyből a világlátásukra, politikai beállítottságukra lehet következtetni – ám pártválasztásról a kérdőív ezen részében még nem volt szó.

Első ránézésre is látszik, hogy számos kérdésben kiugróan nagy különbség van a zsidó megkérdezettek és a teljes lakosság diplomásai között. A zsidó válaszadók

elsöprő többsége visszautasította a tekintélyelvűség, a politikai konzervativizmus, a rendpártiság és az idegenellenesség minden megnyilvánulási formáját, pedig az ezeket kifejező állítások a teljes lakosságban igencsak támogatottak, még az egyetemet végzettek körében is, és még inkább azok az alacsonyabb képzettségűek között. A leglátványosabb különbségek a másság és a kisebbségek elutasításában voltak felfedezhetők. (Noha a cigánysággal kapcsolatos kérdésre nincs szó szerinti megfelelő az országos reprezentatív mintában, ám közismert a cigányellenes beállítottság elterjedtsége a társadalomban: a kérdőíves kutatások során a megkérdezettek legalább kétharmada szokott egyetérteni a cigánysággal kapcsolatos legerősebb negatív állításokkal is.) A prostitúció engedélyezésének magas támogatottsága is jelzi a hazai zsidóság dominánsan liberális világnézetét: ez különösen a fiatal és nem affiliált válaszadókra volt jellemző. A többi kérdésben olyan egységes volt az állításban megfogalmazott vélemények visszautasítása, hogy nem adódtak szignifikáns különbségek a válaszadók különböző csoportjai között (életkor, hagyományőrzés és affiliáció szempontjából).

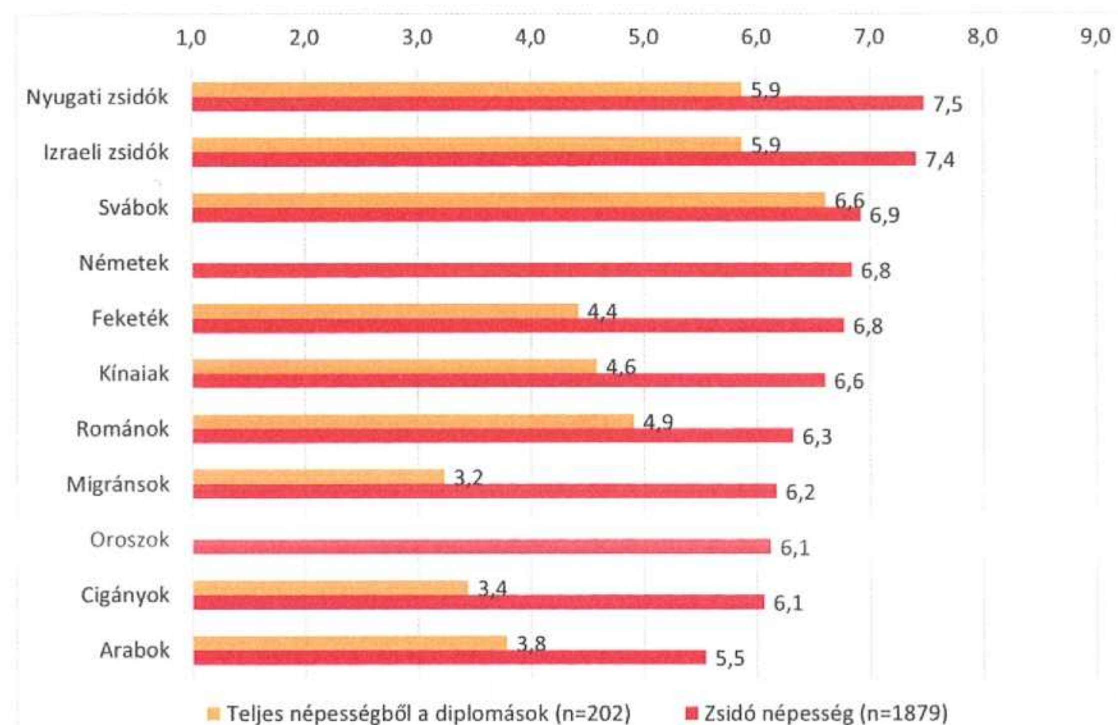
114. ábra: Politikai-társadalmi attitűdök a teljes népességen belül a diplomások körében és a zsidó népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomások a teljes népesség reprezentatív mintájában)

Az idegenellenesség elutasítottságát bizonyítja a következő adatsor is, amelyben a kérdezettek és a nem zsidó diplomások hazai kisebbségekkel kapcsolatos érzelmeit vettük szemügyre.

A hazai zsidóságra a nagyfokú etnikai tolerancia jellemző: a különböző etnikai csoportok iránti rokonszenvet, illetve ellenszenvet kifejező skálán a zsidó minta átlagpontszáma minden etnikum esetében magasabb volt, mint a skála középértéke és a legtöbb esetében – a svábok kivételével – sokkal magasabb, mint a teljes népesség diplomásainak átlagpontszáma. A zsidó válaszadók még a legkevésbé kedvelt arabokat is jóval kedvezőbben ítélik meg, mint a teljes népesség diplomás interjúalanyai. Szintén figyelemreméltó, hogy a – teljes lakosság körében kiugróan erős – migránsellenesség sem jellemző a zsidókra: a migránsokra vonatkozó átlagos rokonszenv-érték érdemben nem alacsonyabb, mint a többi etnikumé. Az sem meglepő, hogy az izraeli és a nyugati zsidókkal rokonszenveztek a legtöbben, ám a többi csoport megítélése sem volt sokkal negatívabb a zsidó megkérdezettek között, mint a „távoli rokonoké".

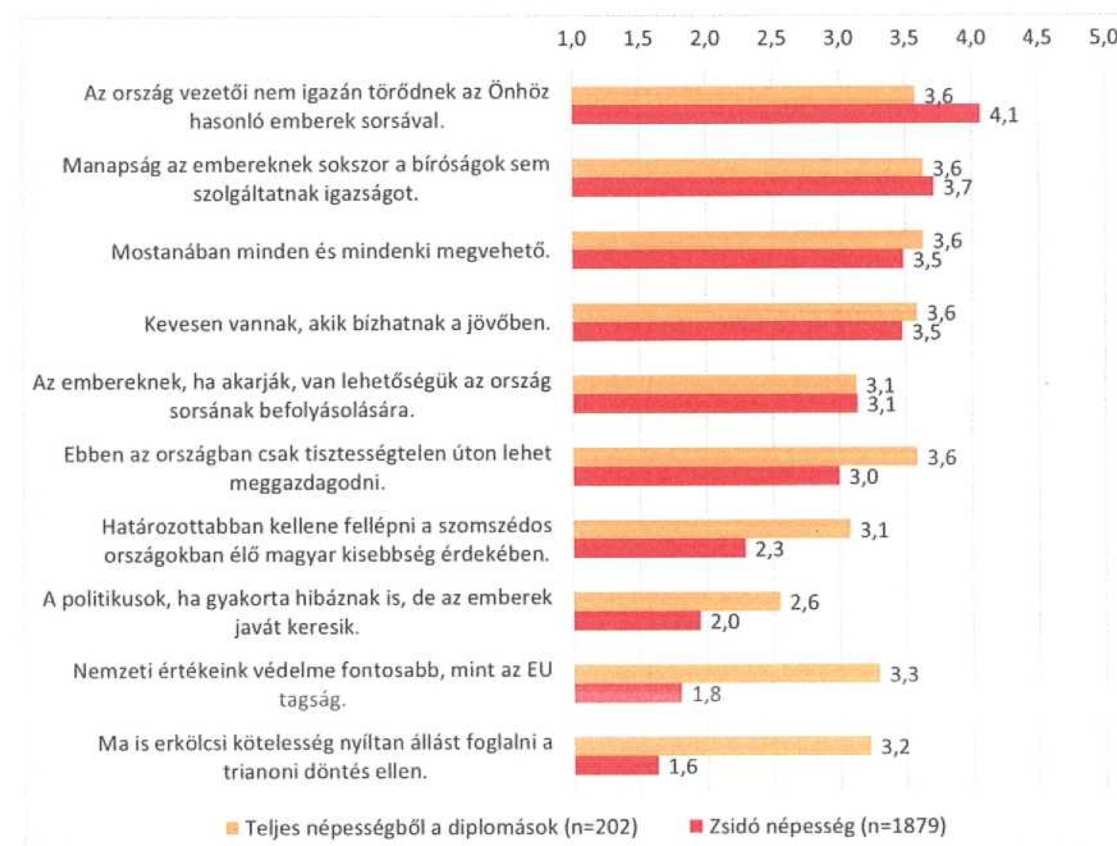
115. ábra: Különböző etnikumok átlagos megítélése egy kilencfokú rokonszenvskálán a teljes népességen belül a diplomások körében és a zsidó népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomások a teljes népesség reprezentatív mintájában)

A következő lépésben azt vizsgáltuk meg, hogy a teljes népességre – sőt, még a diplomásokra is – igencsak jellemző kiábrándultság, társadalmi bizalmatlanság, cserben hagyatottság érzése milyen mértékben jellemző a zsidó válaszadókra.

Az adatokat elemezve érdekes tendencia rajzolódik ki: a politikai elittel és a társadalmi-politikai rendszerrel szembeni bizalmatlanság tekintetében nem volt jelentős eltérés a zsidó válaszadók és a teljes népesség diplomásai között – talán egyetlen kivétel, hogy a zsidók nagyobb része szerint lehetséges tisztességes úton meggazdagodni. Azonban abban a pillanatban, hogy az általános kiábrándulás helyett olyan állításokkal szembesítettük a megkérdezetteket, amelyeknek konkrét (párt)politikai kontextusa is volt, máris markáns különbségek jelentkeztek. A hazai zsidóság jelentős része nem gondolja, hogy a mainál határozottabban kellene fellépni a határon túli magyarok érdekében, és a trianoni döntés elleni nyílt állásfoglalást sem érzik erkölcsi kötelességnek, valamint jóval nagyobb arányban utasítják vissza, hogy a nemzeti értékek védelme fontosabb lenne, mint a tagság az Európai Unióban.

116. ábra: Politikai-társadalmi attitűdök a teljes népességen belül a diplomások körében és a zsidó népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomások a teljes népesség reprezentatív mintájában)

Az eddigiek ismeretében nem meglepő, hogy a bal-jobb skálán a zsidóság döntő többsége balra (10-es skálán 7,6-os átlagpont), a liberális-konzervatív skálán pedig a liberális pólus felé sorolja be önmagát (10-es skálán 8,3-as átlagpont). A szélsőértéket megközelítő átlagpont azt jelenti, hogy alig akadt 3–4 százaléknyi válaszadó, aki a jobboldali és

a konzervatív pólushoz közelebbi értéket jelölte meg (1 és 4 közötti értékek), és még a középső értékeket is kevesebben választották a baloldali és különösen a liberális pólushoz képest. Ezt az eredményt nem tudjuk közvetlenül összehasonlítani a teljes népesség átlagával a skálák eltérő beosztása miatt, ám a látványos különbségek nyilvánvalóak: a baloldali és a liberális címke – különösen 2007–2010 óta – kifejezetten népszerűtlen a választóközönség körében.

Nemcsak véleményeit tekintve, hanem a politikához való viszonyában is jelentősen különbözik a zsidóság a teljes lakosság hasonló összetételű részétől. Míg az egyetemet végzetteknek csak 19 százaléka állítja, hogy nagyon érdekli a politika, és 61 százaléka, hogy biztosan elmenne szavazni, addig ez az arány a zsidó válaszadók között 51 és 84 százalék (a zsidóságon belüli csoportok között nem volt érdemi különbség). A különbség a pártválasztásban is jól látszik.

8. táblázat: Pártpreferencia-megoszlás a teljes népességen belül a diplomás budapestiek körében és a zsidók népességben (Bázis: teljes zsidó minta és a diplomás budapestiek a teljes népesség reprezentatív mintájában)

	Zsidó népesség	**Teljes népességből a diplomás budapestiek**
Kétfarkú Kutya Párt	18%	0%
Demokratikus Koalíció	15%	8%
Együtt – A Korszakváltók Pártja	11%	5%
Párbeszéd Magyarországért Párt	7%	2%
Magyar Szocialista Párt	7%	10%
Lehet Más a Politika	6%	9%
Modern Magyarországért Mozgalom	4%	2%
Liberálisok	2%	1%
Fidesz-KDNP	1%	30%
Jobbik	0%	8%
Egyéb párt	8%	1%
Adathiány/nem szavazna	21%	24%
Összesen	100%	100%

A pártválasztás esetében egy összetételében a zsidósághoz legközelebb álló csoportot tekintettünk meg összehasonlítási alapnak: a fővárosi diplomások körét. A különbségek azonban így is látványosak: egyetlen zsidó megkérdezett sem szimpatizált a Jobbikkal, és a Fidesszel is csupán a teljes minta 1, a pártválasztók 2 százaléka! A Jobbik támogatása a budapesti diplomások között is messze elmarad országos támogatottságától, ám azért a párt így is elnyerte 8 százalékuk szimpátiáját, a Fidesz pedig 30 százalékukét. Az nemzetközi összevetésben is kifejezetten gyakori, hogy a zsidók az átlaghoz képest liberálisabbak és ezért nagyobb arányban szavaznak a baloldali vagy

liberális pártokra, ám nagyon ritka, hogy ezt ilyen elsöprő többségben teszik: az Egyesült Államokban például a legtöbb választáson a zsidók 70 százaléka szavaz a Demokrata Pártra – ami azt jelenti, hogy majdnem egyharmaduk a Republikánusokat támogatta[39].

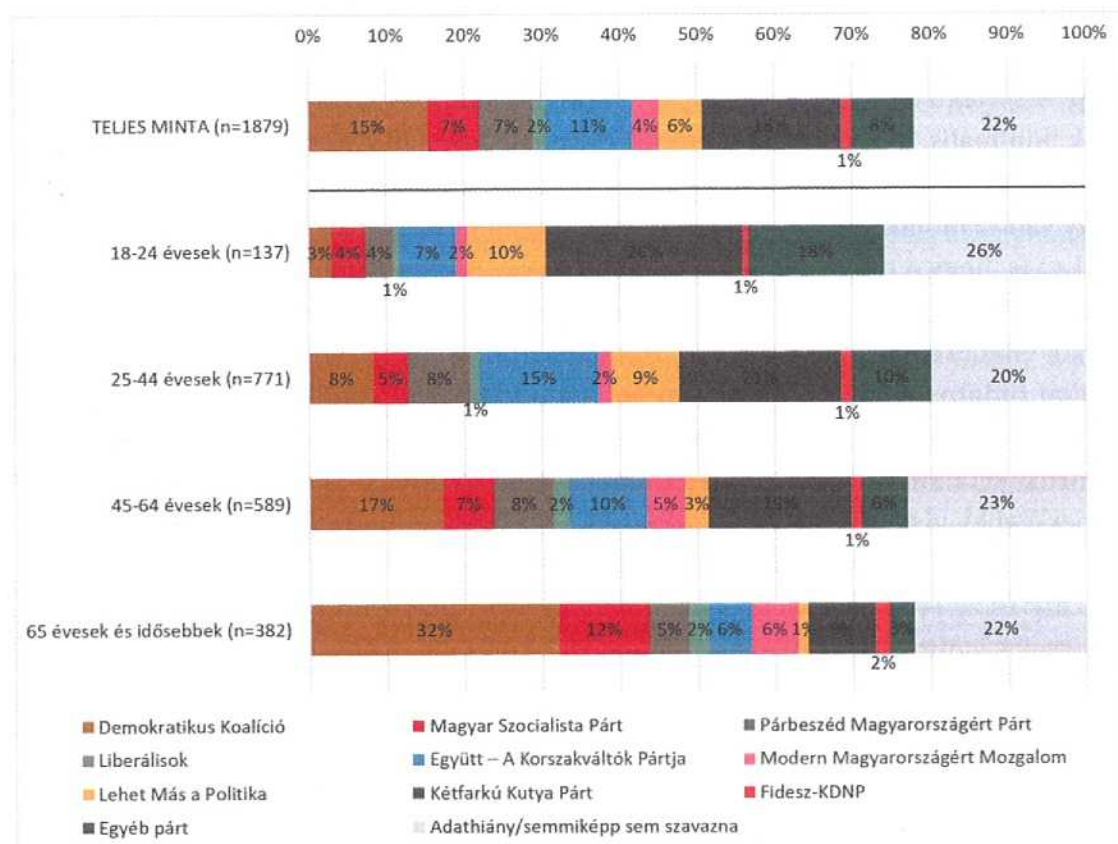
Jelzésértékű ugyanakkor, hogy a zsidó megkérdezettek között – a teljes népességben csak minimális, alig mérhető támogatottságnak örvendő – Kétfarkú Kutya Párt volt a legnépszerűbb a maga 18 százalékával. Ennek több oka lehet, akár azt is jelentheti, hogy válaszadóink jelentős része a baloldali és liberális pártokkal is elégedetlen. Erre utal az is, hogy a teljes mintának „csak" a fele szavazna rájuk. A pártokból való kiábrándultság jele az is, hogy a kérdezettek között az adathiány és a válaszmegtagadás annak ellenére hasonlóan gyakori a budapesti reprezentatív mintához képest, hogy sokkal tudatosabb, a politika iránt sokkal inkább érdeklődő közönségről van szó. A liberális és baloldali pártok közül különösen a kispártok szerepeltek jól – még a fővárosi értelmiség körében mért támogatottságukhoz képest is, nemhogy a teljes népességhez viszonyítva. A Demokratikus Koalíció 15, az Együtt 11, a Párbeszéd 7, a Bokros Lajos vezette Modern Magyarországért Mozgalom pedig 4 százalékot kapott. Az LMP és az MSZP arányaiban valamivel kevésbé bizonyult népszerűnek a megkérdezettek között, mint a budapesti diplomások körében. (Az adatfelvétel idejének jelentős részében a Momentum még nem alakult párttá.)

Mivel a pártok támogatottsága között a teljes népességben is jelentős különbségek fedezhetők fel korcsoport szerinti bontásban, ezért megvizsgáltuk, hogy ez a mintázat a zsidó megkérdezettek között is érvényesült-e. A várakozás be is igazolódott.

Az MSZP, és különösen a Demokratikus Koalíció támogatottsága a zsidó népességben is nagyon erősen függ az életkortól: minél idősebb valaki, annál nagyobb eséllyel választja ezeket a pártokat. A fiatalabb válaszadók az LMP-vel, a Kétfarkú Kutya Párttal és az egyéb kategóriába került pártokkal szimpatizálnak jóval nagyobb arányban, mint az idősek (szintén összhangban a teljes népességben mért tendenciákkal).

[39] A Pew Research Center 2013-as felmérése az amerikai zsidóság körében: http://www.pewforum.org/2013/10/01/chapter-6-social-and-political-views/ (Utolsó letöltés: 2018. február 4.)

117. ábra: Pártpreferencia-megoszlás a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes zsidó minta)

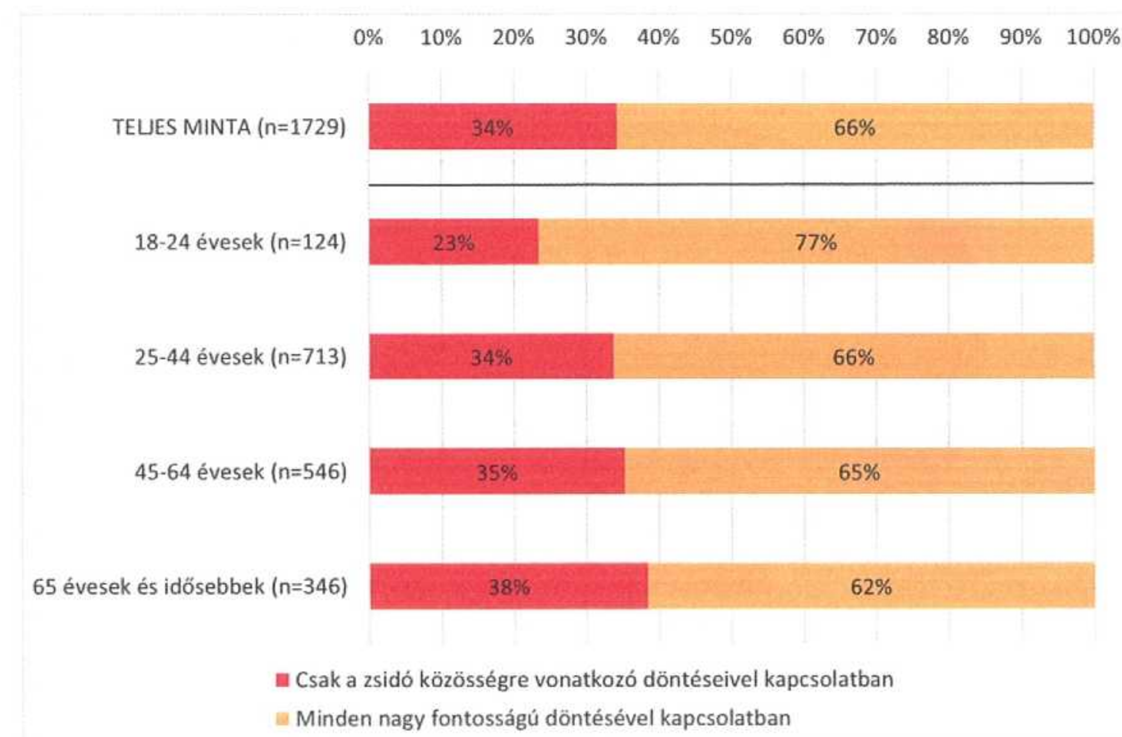
Összefoglalóan tehát kijelenthető, hogy a hazai zsidóság a hasonló végzettséggel rendelkező nem zsidóknál sokkal aktívabban és nagyobb érdeklődéssel figyeli a politikai eseményeket, jóval intenzívebben tájékozódik a politikai és közéleti kérdésekről, és politikai-világnézeti választásai is nagymértékben eltérnek a szociológiailag hozzá leghasonlóbb társadalmi csoport választásaitól.

11.3. A zsidó szervezetek és a politika

Ebben a részben arról kérdeztük a válaszadókat, hogy a zsidó szervezeteknek milyen szerepet kellene betölteniük a közéletben: milyen esetekben nyilvánítsanak véleményt, és a kiállásuknak milyen feltételezett hatása lehet.

A zsidó megkérdezettek nagy többsége úgy gondolja, hogy minden fontos ügyben ki kell állniuk a zsidó vezetőknek, egyharmaduk viszont úgy véli, hogy a zsidóság képviselőinek csak a közösségükkel kapcsolatos témákban kell állást foglalniuk. A fiatalok valamivel nagyobb arányban várnak el gyakoribb kiállást a zsidó szervezetektől, míg az idősebbek inkább tartózkodásra intenék azokat, bár körükben is lényegesen nagyobb azok aránya, akik aktivitást várnak el.

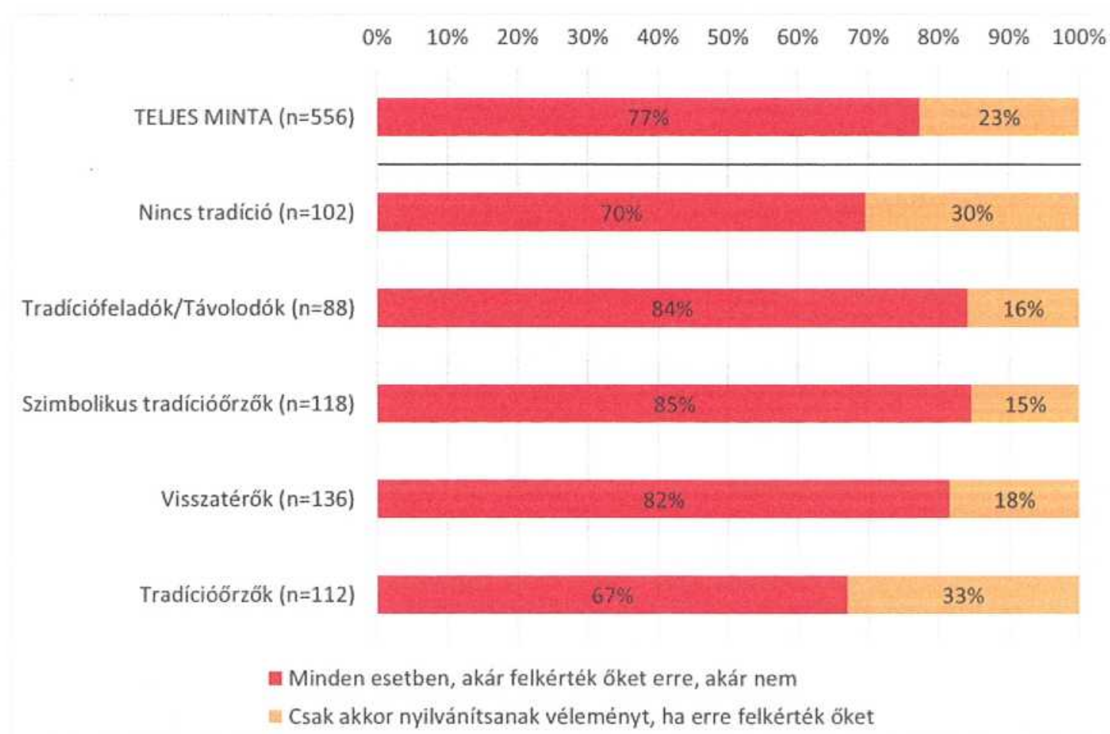
118. ábra: „A zsidó közösség képviselői a kormánynak milyen döntéseivel kapcsolatban nyilvánítsanak véleményt?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és életkori csoportok szerint (Bázis: teljes minta)

A következő kérdést azoknak tettük fel, akik szerint a zsidó közösség vezetőinek csak a zsidó közösségekre vonatkozó döntésekkel kapcsolatban kellene véleményt nyilvánítaniuk. A kérdés arra vonatkozott, hogy az ilyen ügyekben csak akkor nyilvánítsanak-e véleményt, ha felkérték erre őket, vagy minden esetben tegyék ezt meg.

Ebben a kérdésben valamivel egységesebbek voltak a válaszadók, majdnem háromnegyedük szerint felkérés nélkül is nyilvánítsanak véleményt a zsidó vezetők, és csupán egyötödük gondolta úgy, hogy csak felkérés esetén kellene ezt megtenniük. Érdekes módon a tradícióhoz való viszony szerint pont a skála két végén álló csoport volt valamivel óvatosabb: a kétgenerációs tradícióőrzők és a tradíció nélküliek.

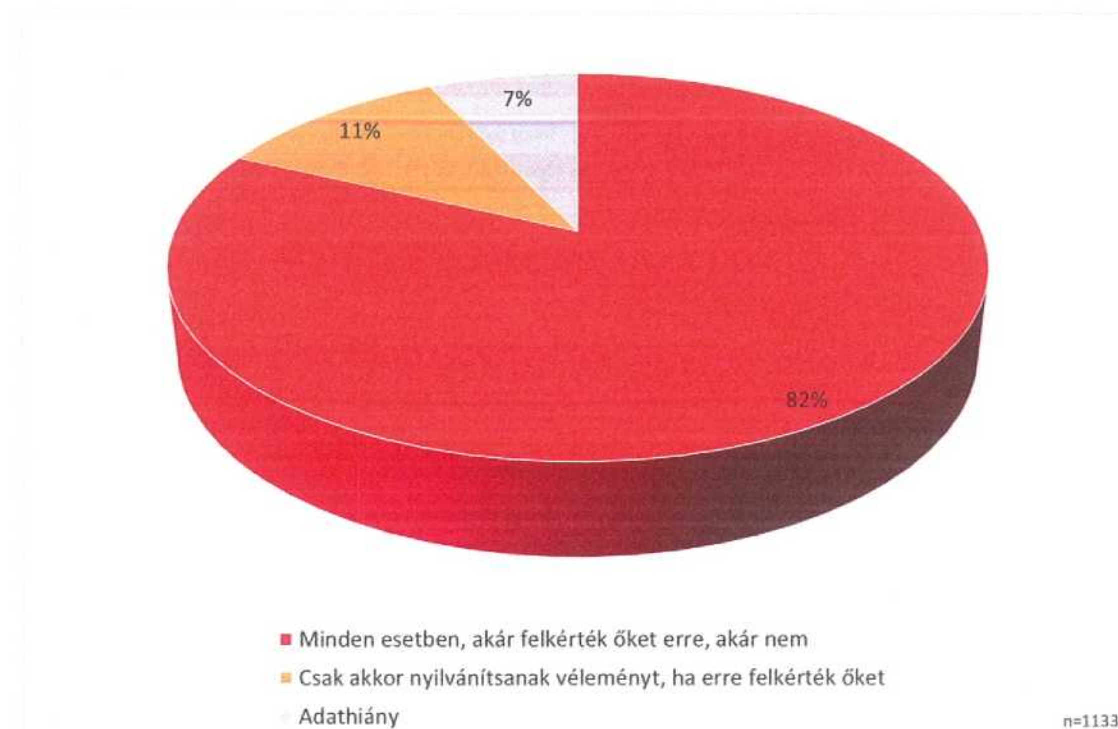
119. ábra: „A zsidó közösség képviselői a kormánynak zsidóságra vonatkozó döntéseivel kapcsolatban *milyen esetekben nyilvánítsanak véleményt?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: akik szerint a zsidó közösség vezetőinek csak a zsidó közösségre vonatkozó döntésekkel kapcsolatban kell véleményt nyilvánítania)*

A következő kérdés nagyon hasonló volt, csak nem a zsidósággal kapcsolatos ügyekre, hanem a kormány nagy fontosságú döntéseire vonatkozott.

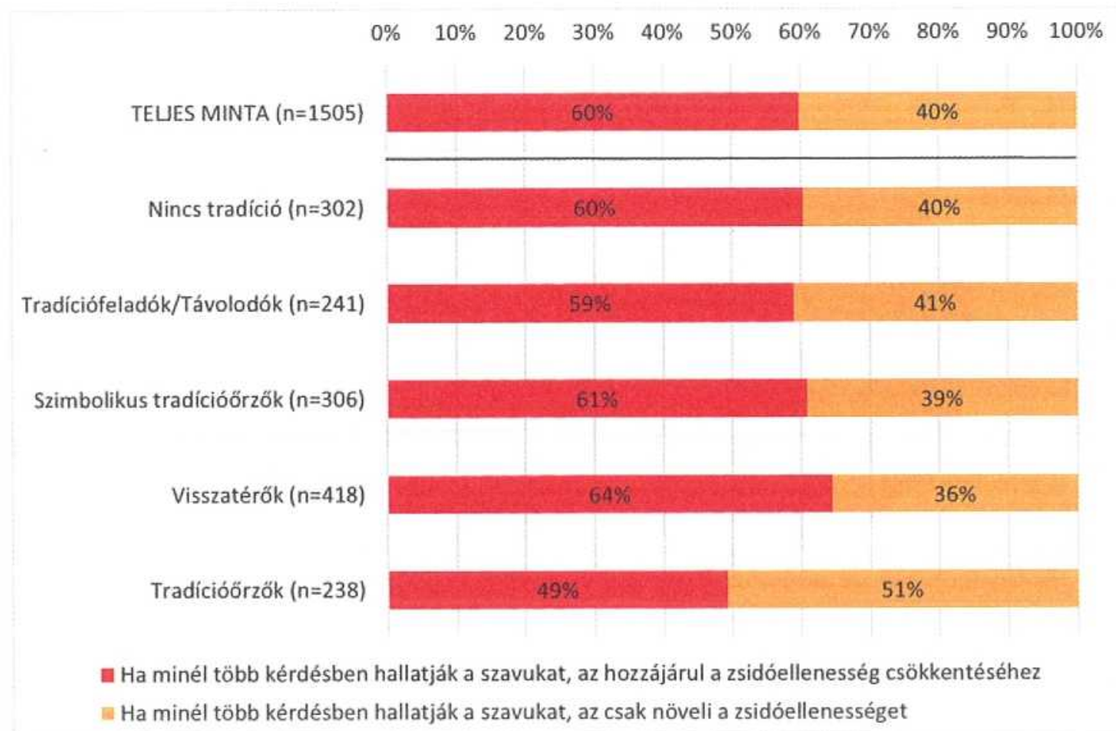
Ebben az esetben kevésbé oszlottak meg a vélemények, az elsöprő többség (82%) felkérés nélkül is elvárja a nyilvános megszólalásokat. Az ellenvélemények alacsony aránya miatt a zsidóságon belüli csoportok szerint sem voltak jelentős eltérések.

120. ábra: „A zsidó közösség képviselői a kormány nagy fontosságú döntéseivel kapcsolatban *milyen esetekben nyilvánítsanak véleményt?" A kérdésre adott válaszok megoszlása a teljes mintában (Bázis: akik szerint a zsidó közösség vezetőinek minden nagy fontosságú döntéseivel kapcsolatban kell véleményt nyilvánítania)*

A következő kérdés a zsidó szervezetek kiállásának feltételezett hatására vonatkozott. Bár a válaszadók nagyobb része nem tart attól, hogy a zsidó szervezetek politikai állásfoglalásai ártalmasak lehetnek, a vélemények nem voltak olyan egységesek, mint az előző kérdésben: minden második megkérdezett szerint jótékony hatása van a kiállásnak, ám minden harmadik szerint ez akár még növelheti is a zsidóellenességet. A „nem tudja" válaszok és a válaszmegtagadások aránya is valamivel magasabb volt a szokásosnál, a válaszadók jó része tehát bizonytalan volt a kérdésben. A korábbi kérdésekhez hasonlóan ezúttal is a kétgenerációs tradícióőrzők voltak a legóvatosabbak: körükben azoknak volt relatív többsége, akik szerint még növelheti is az antiszemitizmust a túlzott politikai aktivitás. Összességében azonban határozott többségben voltak azok a válaszadók, akik minden kérdésben és minden esetben határozott és gyakori kiállásra bíztatnák a zsidó vezetőket.

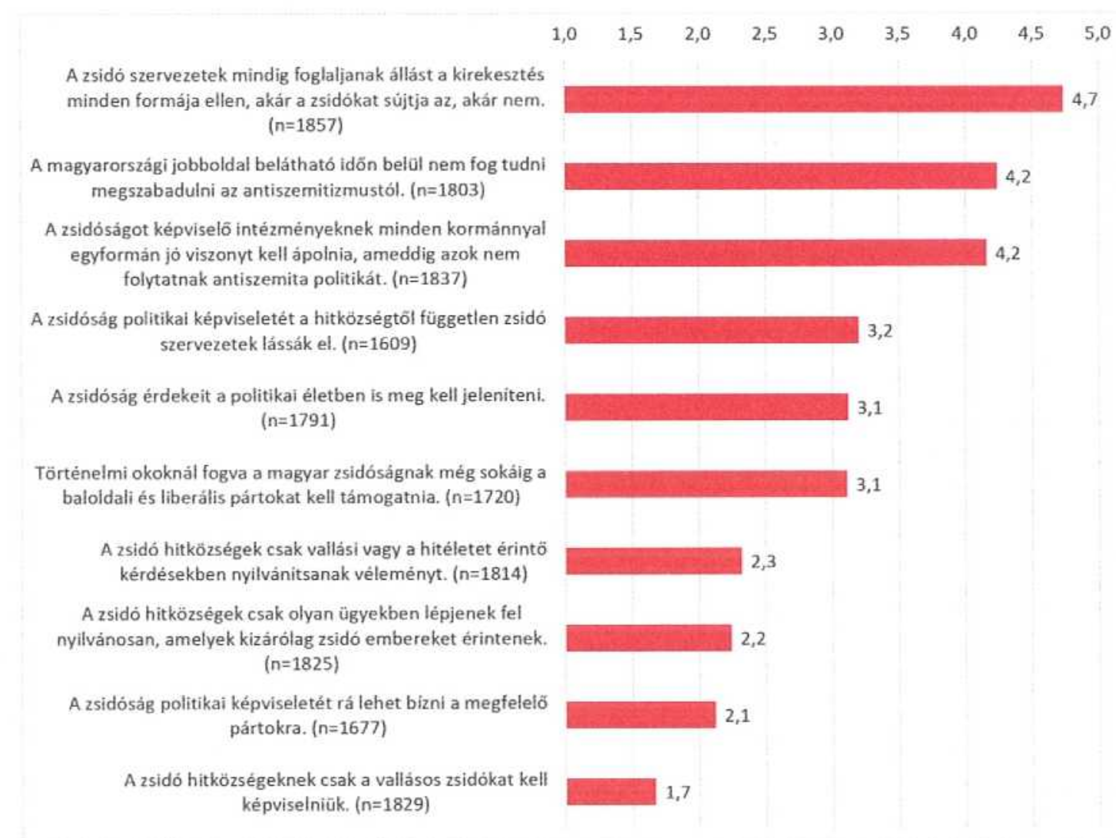
121. ábra: A zsidó szervezetek a kormány nagy fontosságú döntéseivel kapcsolatos állásfoglalásának feltételezett hatása a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

A zsidó szervezetek közéleti-politikai szerepvállalására vonatkozó kérdéssorban ezután a válaszadóknak tíz állítással kapcsolatban kellett kifejezniük egyetértésüket vagy elutasításukat, mindannyiszor egy ötfokú skálán.

A legnagyobb konszenzus az első állítást övezte: szinte minden válaszadó egyetértett azzal, hogy a kirekesztés minden formája ellen fel kell lépniük a zsidó szervezeteknek (átlag: 4,7). Ezzel összefüggésben a válaszadók zöme elutasította azt a véleményt, hogy a zsidó szervezetek csak a zsidó embereket érintő ügyekben hallassák a hangjukat (2,2), attól pedig még inkább idegenkedtek a megkérdezettek, hogy a hitközségeknek csak a vallásos zsidókat kellene képviselniük (1,7). Fontos tehát észrevenni, hogy a zsidó szervezetektől a válaszadók azt várják: ne csak vallási ügyekben képviseljék őket. E tekintetben csak minimális különbség volt a zsidóságon belüli csoportok véleménye között: az affiliáltak, az idősek és a hagyományőrzők valamivel kevésbé támogatták ezt az álláspontot, ám még közöttük is kisebbségben voltak, akik csak vallási kérdésekben várják el a szervezetektől a zsidóság képviseletét.

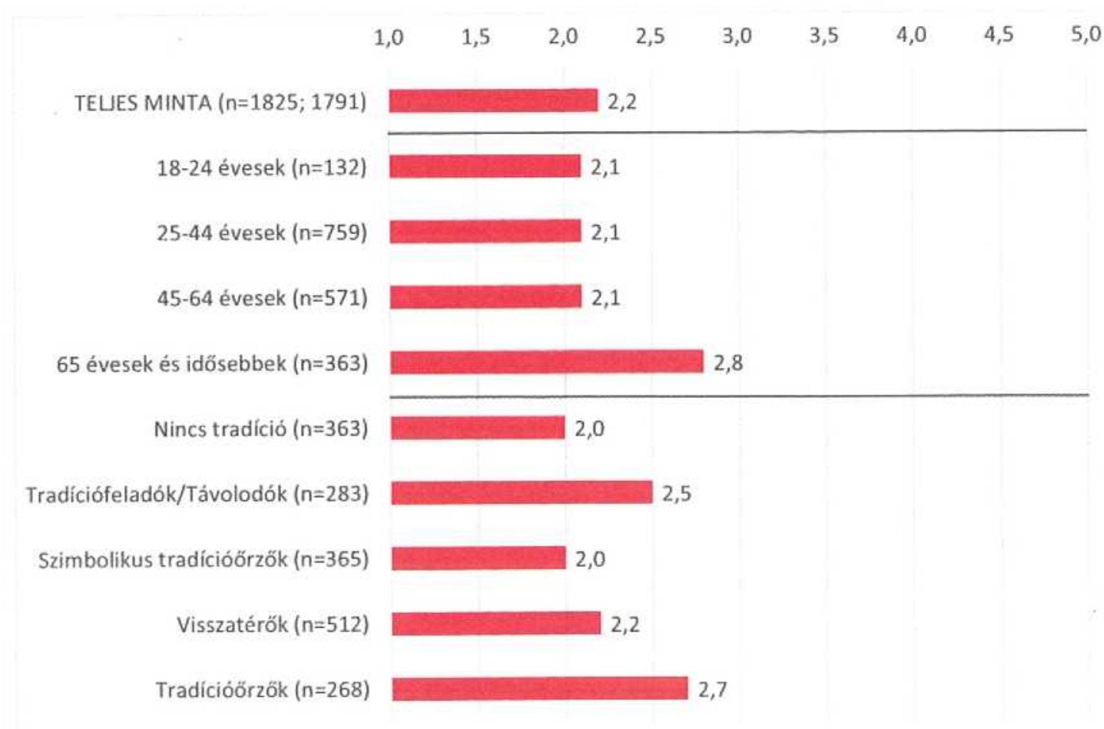
122. ábra: A zsidóság politikai képviseletével kapcsolatos állításokkal való egyetértés átlagos mértéke a teljes mintában (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljesen egyetért) (Bázis: teljes minta)

Az alábbiakban azokat az összefüggéseket ábrázoljuk, amelyekben markánsabb eltérések voltak affiliáció és korosztályi bontás szerint.

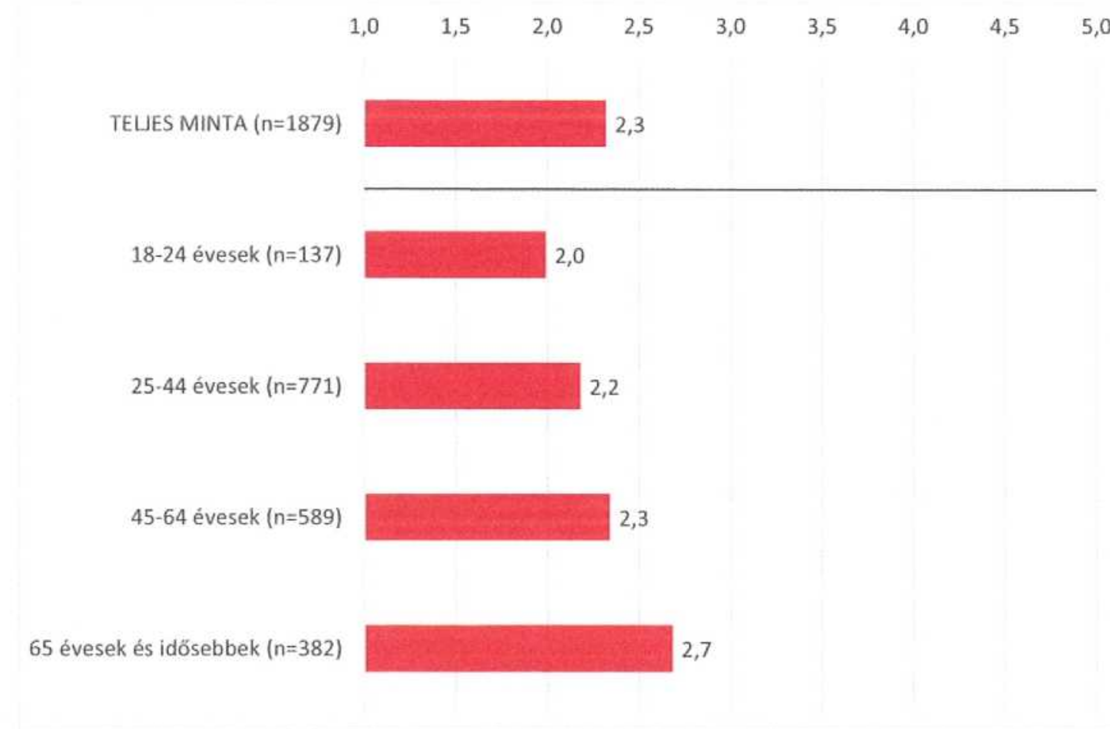
Azzal az állítással, hogy a zsidó hitközségek csak olyan ügyekben lépjenek fel nyilvánosan, amelyek kizárólag zsidó embereket érintenek a legidősebb korosztály tagjai inkább egyetértettek (átlag: 2,8). Érdekes összefüggést tapasztalunk a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusai alapján létrehozott csoportokat elemezve. Két csoport volt, amelyik a fenti kijelentéssel az átlagosnál inkább egyetértett: a tradíciót feladók és attól távolodók (2,5), valamint a tradícióőrzők (2,7). A két csoport teljesen eltérő jellemzői miatt feltételezhetjük, hogy a hasonló vélekedés mögött eltérő megfontolások állnak.

123. ábra: „A zsidó hitközségek csak olyan ügyekben lépjenek fel nyilvánosan, amelyek kizárólag zsidó embereket érintenek." Az állítással való egyetértés a teljes mintában, életkori csoportok és a tradícióhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (1=egyáltalán nem ért egyet, 5=teljesen egyetért) (Bázis: teljes minta)

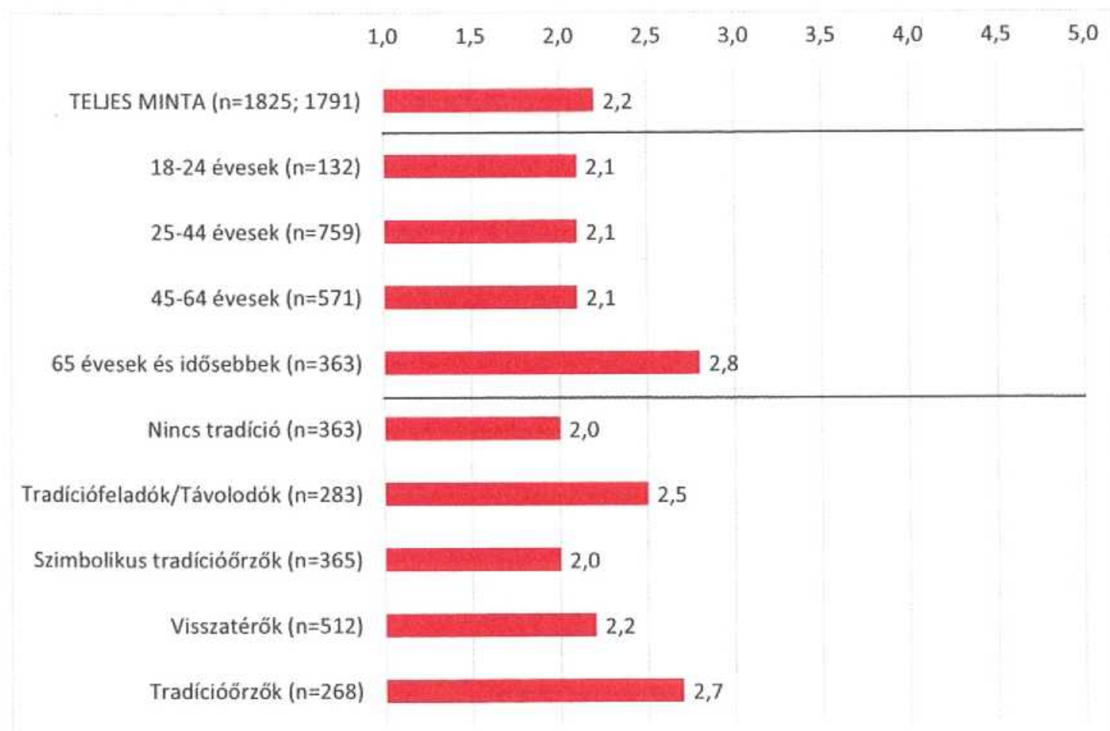
Azt az állítást, miszerint a zsidó szervezeteknek csak a vallásos zsidókat kell képviselniük, még a vallásos zsidók is elsöprő többségükben utasították vissza. Az sem népszerű gondolat – különösen a fiatalok körében nem az –, hogy csak a hitéleti kérdésekre szorítkozzanak a zsidó szervezetek állásfoglalásai. A válaszadók enyhe többsége szerint a hitközségektől független zsidó szervezeteknek kellene ellátni a zsidóság politikai képviseletét, ami jól mutatja, hogy a vallás fontos, de korántsem egyedüli komponense a zsidó identitásnak. Ebben a kérdésben meglepően kis különbségek voltak az álláspontok között: még az affiliált, hagyományőrző és idős válaszadói csoportok is megosztottak maradtak.

124. ábra: „A zsidó hitközségek csak vallási vagy a hitéletet érintő kérdésekben nyilvánítsanak véleményt." Az állítással való egyetértés a teljes mintában és életkori csoportok szerint (1= egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért) (Bázis: teljes minta)

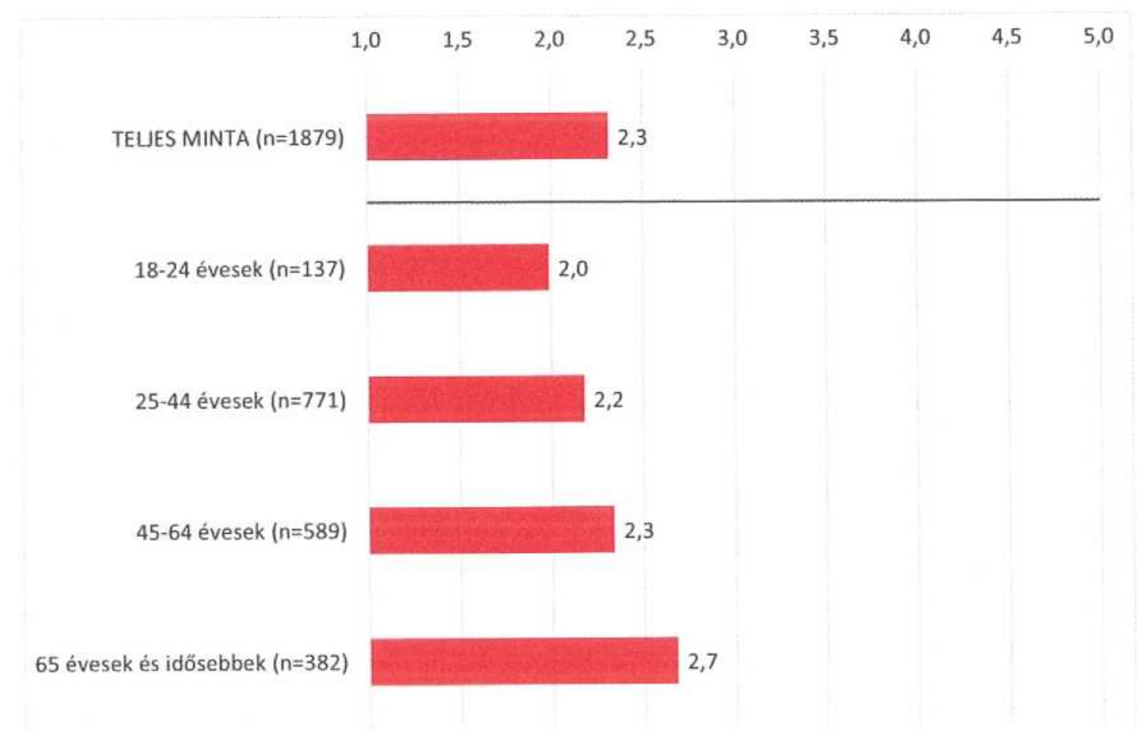
A zsidó szervezetek pártokhoz való viszonyának kérdésében megosztott volt a zsidó közvélemény, ám nem az imént említett belső csoportok szerint. A nagy többség egyetértett abban, hogy a hazai jobboldal még sokáig nem tud majd megszabadulni az antiszemitizmustól, ám az már egyenlő arányban osztotta meg a válaszadókat, hogy zsidóságnak a baloldali és liberális pártokat kell-e támogatnia. Ez azt jelzi, hogy a zsidó népesség jelentős részét a jobboldal vélt vagy valós antiszemitizmusa is visszatartja attól, hogy jobboldali pártokra szavazzon. Nem volt konszenzus abban sem, hogy a zsidóság érdekeit meg kell-e jeleníteni a politikai életben. De a válaszok azt is jelzik, hogy azok közül, akik ezt fontosnak tartják, csak egy szűk kisebbség bízná a zsidó érdekek képviseletét politikai pártokra. Ezt leginkább a fiatal és nem hagyományőrző válaszadók fogadnák el.

125. ábra: „A zsidóság politikai képviseletét rá lehet bízni a megfelelő pártokra." Az állítással való egyetértés a teljes mintában, életkori csoportok és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (1=egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért) (Bázis: teljes minta)

Végül, a nagy többség egyetértett azzal, hogy a zsidóságnak elemi érdeke jó viszonyt ápolni a mindenkori kormánnyal, ha az nem antiszemita, ám a nem affiliáltak és különösen a fiatalok azért megosztottak voltak a kérdésben.

126. ábra: „A zsidóságot képviselő intézményeknek minden kormánnyal egyformán jó viszonyt kell ápolnia, ameddig azok nem folytatnak antiszemita politikát." Az állítással való egyetértés a teljes mintában és életkor csoportok szerint (1=egyáltalán nem ért egyet, 5= teljesen egyetért) (Bázis: teljes minta)

11.4. Összefoglalás

Ebben a fejezetben a hazai zsidóság médiahasználatát, világnézeti és politikai beállítódásait, értékválasztásait és politikai preferenciáit vettük szemügyre, illetve bemutattuk azt is, milyen elvárásaik vannak a zsidóság közéleti-politikai képviseletével kapcsolatban. A kérdőívnek ez a része többnyire olyan kérdésekből állt, amelyek sokszor az országos reprezentatív kutatásokban is szerepelnek. Ez lehetővé tette, hogy a teljes népesség diplomás válaszadóinak értékeivel hasonlítsuk össze az elsöprő többségükben szintén diplomás zsidó kérdezettek válaszait.

A zsidó válaszadók jobban érdeklődnek a politikai iránt, mint a nem zsidó diplomások, így nem meglepő, hogy általában nagyobb médiafogyasztók. Különösen a baloldali és liberális, ellenzéki irányultságú médiumokat (hetilapokat, televíziós műsorokat és internetes oldalakat) követik sokkal nagyobb gyakorisággal, viszont a kormánymédia és még inkább a bulvármédia idegen a megkérdezettektől.

Ami a világnézeti beállítódásokat illeti, a zsidó válaszadók elsöprő többsége elutasítja a tekintélyelvűség, a politikai konzervativizmus, a rendpártiság és az idegenellenesség minden megnyilvánulási formáját. Ily módon válaszaik átlagértékei még a teljes népesség magasan képzett tagjainak válaszaitól is jelentősen elütnek, az alacsony iskolai végzettségűekkel összehasonlítva pedig még nagyobb a beállítódások közötti szakadék. Míg a teljes népesség diplomásainak kétharmada szigorítaná a menekültek befogadását, 43 százaléka indokoltnak tartaná súlyosabb esetekben a halálbüntetést, valamivel több mint fele (52%) börtönnel sújtaná a kábítószer-fogyasztást, addig a zsidóknak csak körülbelül egytizede, vagy még csekélyebb része gondolkodott így. Hasonlóképpen mindegyik hazai etnikum, népcsoport rokonszenv-indexe sokkal magasabb volt a zsidóság körében, mint a teljes népesség hasonló összetételű válaszadói között.

Szintén jelentősek voltak a különbségek azon kérdések esetében, melyeknek közvetlen politikai vetülete is van: a megkérdezettek EU-pártibbak, viszont a radikális fellépést a határon túli magyarság érdekében nem támogatják. Ugyanakkor a rossz társadalmi közérzet – cserbenhagyottság érzése, az intézmények iránti bizalmatlanság, szakadék érzékelése a politika és az állampolgárok között – nagyjából ugyanolyan mértékben jellemzi a zsidó válaszadókat, mint a teljes népesség diplomásait.

Ezek után nem meglepő, hogy a zsidó interjúalanyok sokkal nagyobb arányban sorolták magukat a politikai baloldalhoz és a liberálisokhoz, mint a nem zsidó diplomások. Ez a különbség a pártválasztásban is látványosan megmutatkozott: a válaszadók között a Fidesz mindössze egy százalékos támogatottságot tudhatott magáénak, a Jobbik még ennyit sem. Az országos arányokhoz képest viszont sokkal több támogatójuk volt a mintában a kispártoknak, különösen a Demokratikus Koalíciónak, a Párbeszédnek és az Együttnek. Az viszont valószínűleg az összes pártból való kiábrándulást jelzi, hogy a megkérdezettek között a maga 18 százalékával egy viccpárt, a Kétfarkú Kutya Párt bizonyult a legnépszerűbbnek, és hasonló nagyságú volt a pártot nem választók aránya, mint

a budapesti diplomások között, pedig sokkal tudatosabb, a politika iránt sokkal inkább érdeklődő közönségről van szó.

A politikai attitűdök és világnézetei kérdések tekintetében csak mérsékelt különbség volt a zsidóság egyes csoportjai között, a pártválasztásban azonban markánsabb tendenciák rajzolódtak ki: az affiliált és különösen az idősebb válaszadók között az MSZP és a DK, a fiatalabbak között pedig az MKKP és az LMP támogatottsága volt jóval átlag feletti.

Nemcsak az országos politikával, hanem a zsidó szervezetek politikai szerepvállalásával kapcsolatos elvárásokat is felmértük a válaszadók körében. A válaszadók többsége (66%) szerint a zsidóság képviselőinek a kormány minden fontos döntésével kapcsolatban véleményt kellene nyilvánítaniuk, egyharmaduk viszont úgy véli, hogy csak a zsidósággal kapcsolatos témákban kell állást foglalniuk. A teljes minta háromnegyede szerint felkérés nélkül is nyilvánítsák ki véleményüket a zsidó vezetők, és csak minden ötödik megkérdezett gondolta úgy, hogy kizárólag felkérés esetén kellene ezt megtenniük. Az idős, affiliált és tradícióőrző válaszadók valamivel óvatosabbak voltak, ám összességében határozott többségben voltak azok a válaszadók, akik minden kérdésben és minden esetben határozott és gyakori kiállást várnak el a zsidó szervezetektől.

Teljesen egységesek voltak a megkérdezettek abban, hogy a zsidó szervezeteknek nemcsak őket – és főleg nemcsak a vallásos zsidókat – hanem minden kirekesztett társadalmi csoportot képviselni kell. Egy enyhe többség a politikai képviseletet a hitközségektől független szervezetekre bízná. A pártokhoz való viszony tekintetében csak a jobboldal elutasításában volt egyetértés, a baloldali és liberális pártok hosszú távú támogatásának szükségességében már megoszlott a megkérdezettek véleménye, azt pedig csak egy kisebbség gondolta, hogy a pártok teljes mértékben el tudnák látni a zsidóság politikai képviseletét. Mindez teljesen összhangban van a mért pártpreferenciákkal: csak a jobboldal elutasításában volt egységes a zsidó közvélemény, a baloldali és liberális szimpátiák ellenére sokan nem tudtak pártot választani, vagy választásukkal éppen a pártok feletti csalódottságukat fejezték ki.

12. A ZSIDÓ FELEKEZETEK ÉS INTÉZMÉNYEK: VÉLEMÉNYEK ÉS RÉSZVÉTEL

A zsidó intézményekről alkotott véleményeket és az intézményekhez való viszonyt olyan kérdésekkel vizsgáltuk, amelyek a vallási és világi szervezetekről, ezek ismertségéről, feladatairól, működésükről és vezetőikről tudakozódtak. Mivel a zsidó szervezetekhez való viszony egyik legfontosabb mutatója a szervezetek céljaira való adakozási készség, megvizsgáltuk a megkérdezettek adakozási szokásait és hajlandóságát is.

A kutatás során először is megkértük a válaszadókat, hogy sorolják fel az általuk ismert, Magyarországon működő zsidó szervezeteket[40].

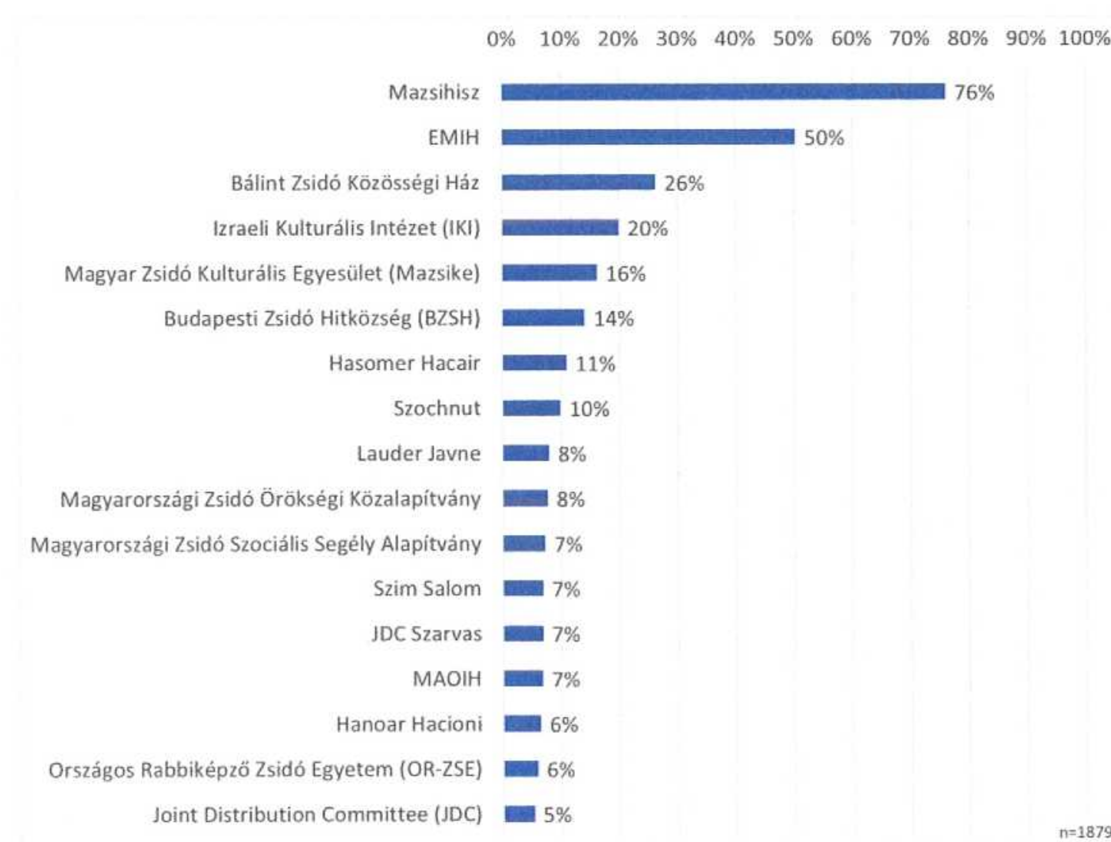
A kérdezettek átlagosan 3,4 szervezetet említettek. Nem volt olyan, aki egyet sem tudott mondani, a megkérdezettek 30 százaléka viszont 5–6 intézményt is felsorolt. Elmondható, hogy a 18–44 év közöttiek az átlagosnál több, a 65 év felettiek az átlagosnál kevesebb, a 45–64 közöttiek pedig nagyjából az átlagnak megfelelő számú szervezetet említettek.

Az affiliáltak átlagosan 4,2 intézményt tudtak megnevezni (4 vagy több intézményt említett az affiliáltak kétharmada). Ez jóval magasabb szám, mint a nem affiliáltakra jellemző átlag, ami 3,0[41].

[40] A kérdésből adódott, hogy voltak olyan intézmények, amiket többféle néven említettek, hiszen gyakran más a hivatalos és a ténylegesen használt elnevezés. Az elemzés során ezeket a különböző megnevezéseket egységesítettük.

[41] Ennek a különbségnek az értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy az affiliációs mutatóban szerepelnek intézményi kapcsolatok is.

127. ábra: Az intézmények említésének gyakorisága a teljes mintában (Bázis: teljes minta)[42]

Az említések száma alapján a legismertebb zsidó szervezetek listáját két hitközség vezeti, a Mazsihisz és az EMIH. A harmadik, negyedik és ötödik helyen kulturális intézmények következnek, és a viszonylag gyakran említett intézmények között szerepel még oktatási intézmény, illetve ifjúsági szervezet is.

Lényegében ugyanezt a sorrendet kapjuk akkor is, amikor affiliáció szerinti bontásban vizsgáljuk az intézmények ismertségét.

Nagyobb különbség mutatkozik akkor, ha azt vizsgáljuk, mely intézmények és szervezetek rendezvényein vesznek részt rendszeresen vagy időnként a megkérdezettek. Az

[42] További szervezetek, amiket említettek: Haver Alapítvány (4,7%), Mazsihisz budapesti zsinagóga (4,2%), Auróra, Marom (3,8%), Mazsihisz oktatási intézmények (3,4%), Habonim Dror (3,1%), Bét Orim (3,0%), Mózes Ház (2,9%), Mazsihisz szociális intézmény (2,6%), Élet Menete Alapítvány (2,4%), Bnai Brith (2,3%), Makkabi (2,2%), Gólem Színház (2,0%), Tikva Hungary (1,9%), EMIH szociális intézmény (1,8%), Magyarországi Cionista Szövetség (1,5%), Holokauszt Emlékközpont (1,5%), Mazsihisz vidéki hitközség (1,3%), Tett és Védelem Alapítvány (1,3%), EMIH gyermek- és ifjúsági szervezet (1,2%), Lativ Kolel (1,2%), Jewish Meeting Point (1,2%), Reform zsidó közösség k.m.n. (1,0%), EMIH oktatási, kulturális intézmény (0,9%), Wesselényi Iskola (0,9%), Bnei Akiva (0,5%), MAOIH szociális intézmény (0,3%)

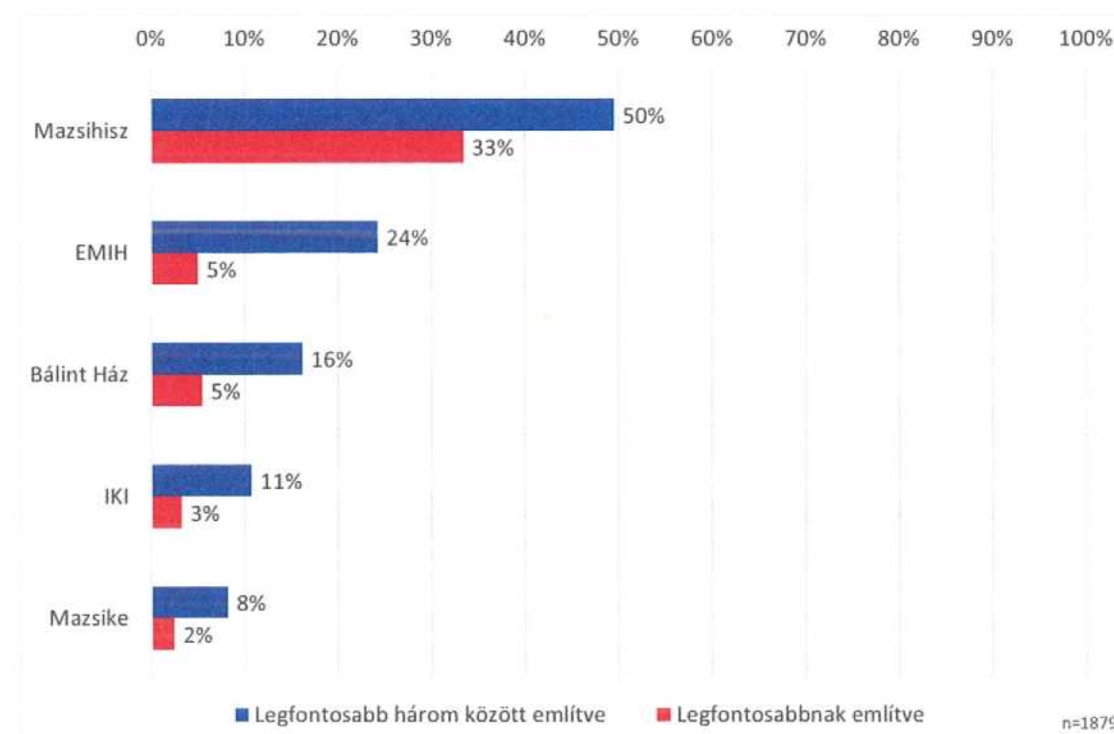
affiliáltak leggyakrabban a két nagy hitközség rendezvényeire járnak, a Bálint Ház és az Izraeli Kulturális Intézet a 3–4. helyen követi őket. A részben affiliáltaknál a Bálint Ház már a második helyen szerepel, a nem affiliáltak viszont már ide járnak a leggyakrabban, utána következnek a Mazsihisz rendezvényei, majd az IKI és az EMIH.

Csak a hitfelekezeteket vizsgálva azt látjuk, hogy a két legnagyobb hitfelekezetet, a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségét (Mazsihisz) és az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközséget (EMIH) ismeri a kérdezettek nagy többsége. A többi vallási közösség – a Bét Orim, a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség (MAOIH) és a Szim Salom (illetve a reform hitközségek együttesen) – ismertsége messze elmarad a Mazsihisz és az EMIH mögött.

Az intézmények ismertségének felmérése után arra kértük a kérdezetteket, hogy állítsák fontosság szerint sorba az általuk ismert intézményeket.

A válaszadók – affiliációtól függetlenül – a Mazsihiszt említették a legtöbbször a legfontosabb, illetve a három legfontosabb szervezet között. A listán itt is az EMIH, a Bálint Ház, az IKI és a Mazsike következik. Minden intézményre igaz, hogy az affiliáltak említik leggyakrabban a fontos intézmények között és a nem affiliáltak a legkisebb arányban. Ez alól csak a Bálint Ház kivétel, amit a legnagyobb arányban a részben affiliáltak említettek a fontos intézmények között, és a legfontosabbnak is ők jelölték a leggyakrabban.

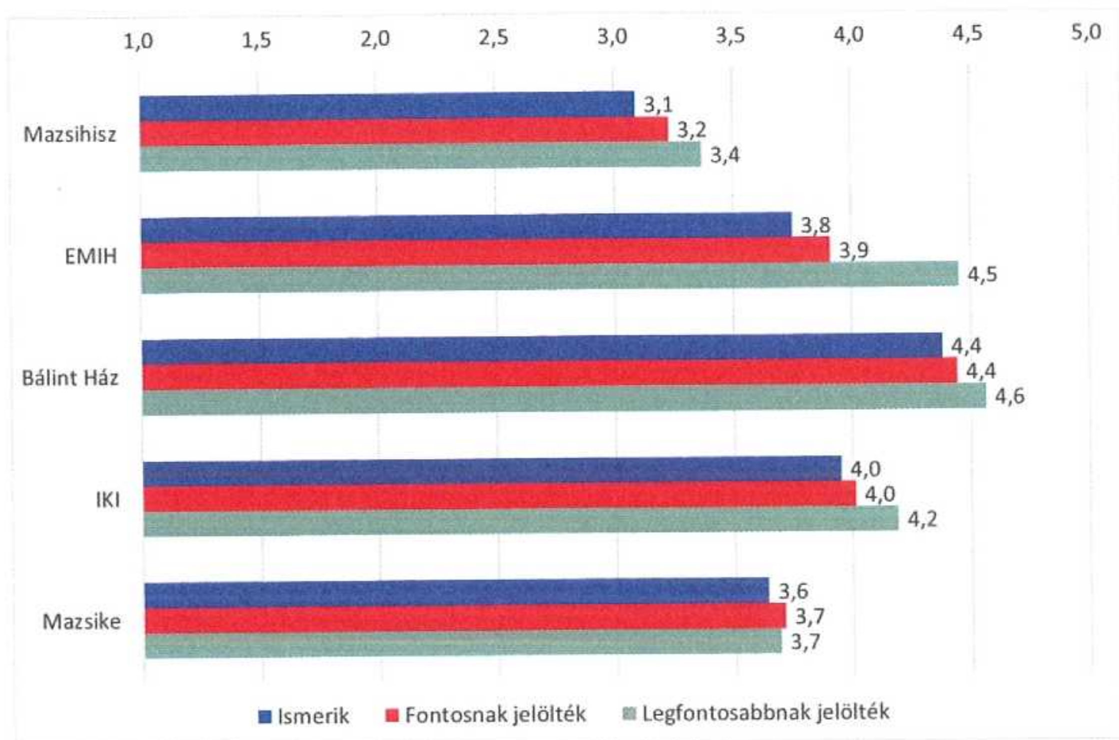
128. ábra: Az öt legismertebb intézmény fontossága a teljes mintában (Bázis: teljes minta)[43]

Válaszadóinkat megkértük arra is, hogy értékeljék az általuk ismert intézmények működését az iskolai osztályzatoknak megfelelően. A fenti öt intézmény értékelése a következő ábrán látható. A fontosnak tartott – tehát a három legfontosabb szervezet közé jelölt – világi intézmények közül a Bálint Ház, a hitfelekezetek közül pedig az EMIH kapta a legmagasabb értékelést. Az átlagpontszámok egyértelműen magasabbak azok körében, akik nemcsak ismerik, de fontosnak is tartják az adott intézményt, nem találtunk viszont eltérést a pontszámok átlagában az affiliáció szerinti bontásban.

[43] További szervezetek, amiket a fontosak között említettek: Lauder Javne (5%), Szochnut, Taglit Birthright Israel (5%), Magyarországi Zsidó Szociális Segély Alapítvány (5%), Hasomér Hacair (4%), JDC Szarvas (4%), Magyarországi Zsidó Örökségi Közalapítvány (3%), Szim Salom (3%), Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem (3%), MAOIH (3%), Haver Alapítvány (2%), Joint Distribution Committee (2%), Hanoar Hatzioni (2%), Mazsihisz budapesti zsinagóga (2%), Auróra, Marom, Dor Hadas (2%), Élet Menete Alapítvány (2%), Mózes Ház (2%), Mazsihisz oktatási intézmények (1%), Bét Orim (1%), Mazsihisz vidéki zsinagóga, hitközség (1%), Bnai Brith (1%), Mazsihisz szociális intézmény (1%), Lativ Kolel (1%), Makkabi (1%), Jewish Meeting Point (1%), Tett és Védelem Alapítvány (1%), Tikva Hungary (1%), Habonim Dror (1%), EMIH gyerek- és ifjúsági szervezet (1%), EMIH szociális intézmény (1%), Gólem Színház (1%), Holokauszt Múzeum (1%), Magyarországi Cionista Szövetség (0,4%), EMIH oktatási és kulturális intézmény (0,3%), Wesselényi iskola (0,3%), Reform zsidó közösség k.m.n. (0,3%), MAOIH szociális intézmény (0,1%), Bne Akiva (0,1%)

129. ábra: Az öt legismertebb szervezet értékelése ismertség és fontosság szerint ötfokú skálán (1=nagyon rosszul működik, 5=nagyon jól működik) (Bázis: teljes minta)

12.1. Felekezeti tagság

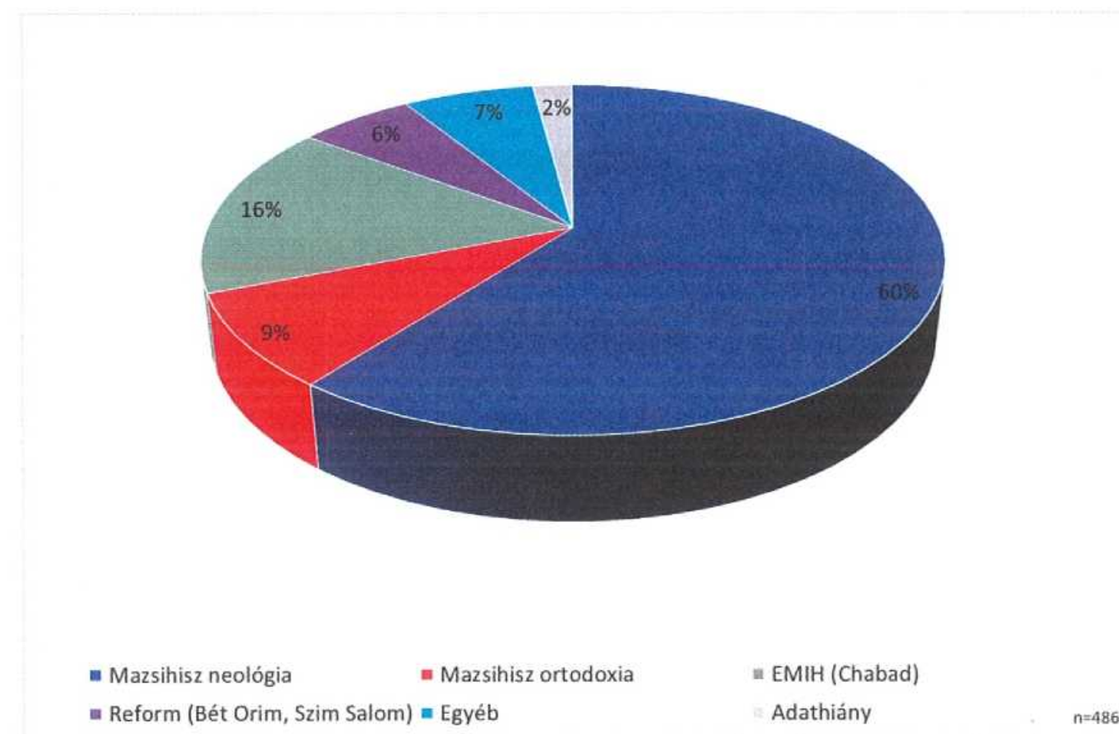
A megkérdezetteknek több mint egynegyede (26%) nyilatkozott úgy, hogy tagja valamelyik zsidó vallási közösségnek. Közülük minden ötödik, tehát az összes megkérdezett 5 százaléka tölt be a vallási közösségében valamilyen tisztséget. A teljes vizsgált népességben azonban nyilvánvalóan kisebb a hitközségi tagok aránya, mint a mintában, mivel – mint arra korábban már rámutattunk – a megkérdezettek között felülreprezentáltak a zsidósághoz jobban kötődő személyek (130. ábra).

Az életkor és a felekezeti tagság között határozott összefüggés mutatható ki. A legidősebb korosztályban (a 65 évesek és idősebbek között) a felekezeti tagok aránya 36 százalék, a 25 és 64 év közöttiek 23–26 százaléka tagja felekezetnek, de a legfiatalabbaknak (18–24 évesek) már csak 13 százaléka. Van összefüggés a felekezeti tagság és a származási homogenitás között is, bár a kapcsolat gyenge. Azt találtuk, hogy miközben a teljes minta egynegyede vallotta magát valamelyik zsidó hitközség tagjának, a homogén származásúak 32 százaléka felekezeti tag, a heterogén származásúaknak viszont csak 18 százaléka.

A hagyományőrzés kétgenerációs modellje is összefügg a felekezeti tagsággal. Nem meglepő módon a tradícióőrzők között a legnagyobb a hitközségi tagok aránya (57%), de az átlagosnál jóval többen vannak a visszatérők között is (41%). Ez azt jelezheti, hogy sokan azok közül, akik szüleikhez képest több vallási-kulturális hagyományt

követnek, nemcsak a hagyományhoz, hanem a hitközségekhez is visszatértek. A távolodók között 20 százalék tagja felekezetnek, a szimbolikus tradícióőrzők között 13 százalék, és alig 3 százalék hitközségi tag azokban a családokban, ahol már két generáció óta nincs jelen semmiféle tradíció.

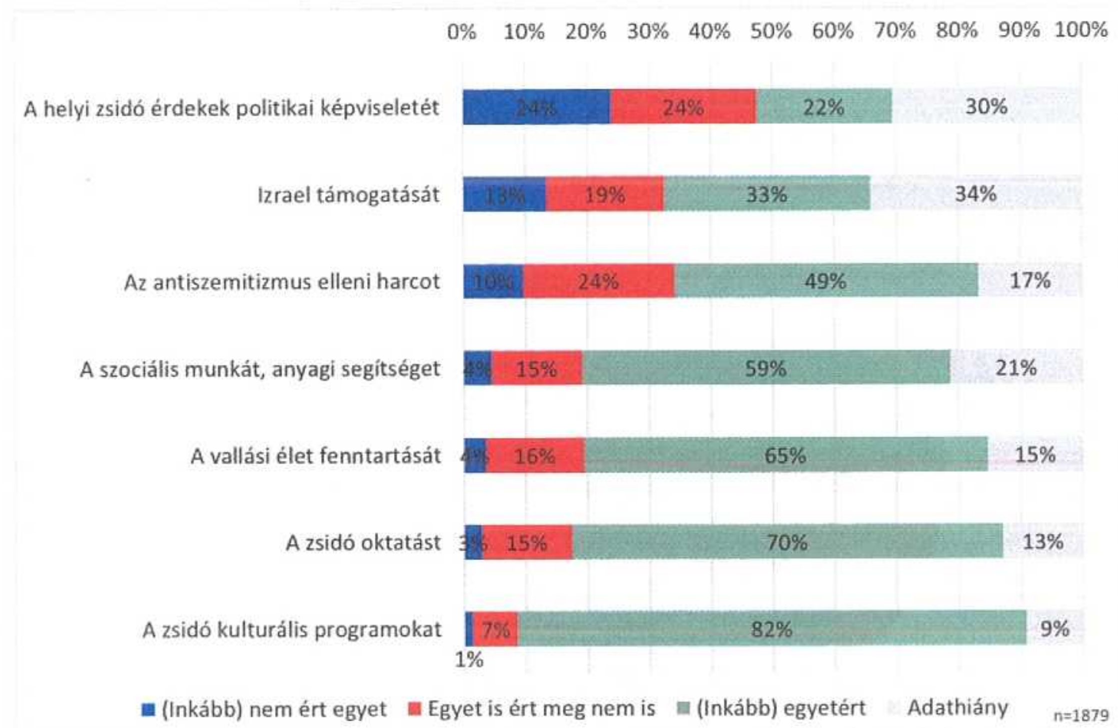
130. ábra: Melyik felekezet tagja? (Bázis: felekezeti tagok)

12.2. A zsidó intézmények feladatai

A felmérés alapján képet alkothatunk arról, miként ítélik meg a megkérdezettek a zsidó intézmények tevékenységét. Először azt kérdeztük meg, hogy szerintük mekkora a súlya bizonyos tevékenységeknek a zsidó intézmények működésében. A válaszadók 82 százaléka szerint a kultúra, 76 százaléka szerint az oktatás, 65 százaléka szerint a vallás és 60 százaléka szerint a szociális feladatok állnak a szervezetek tevékenységének középpontjában. Az antiszemitizmus elleni harc a megkérdezettek közel fele (49%) szerint fontos része a zsidó szervezetek tevékenységének. A minta tagjai szerint tehát a szervezetek kulturális és szociális területen a legaktívabbak, és Izrael támogatása (34%), illetve a zsidó érdekek politikai képviselete (22%) terén a legkevésbé aktívak. Ez a sorrend nagyjából megfelel a kérdezettek elvárásainak.

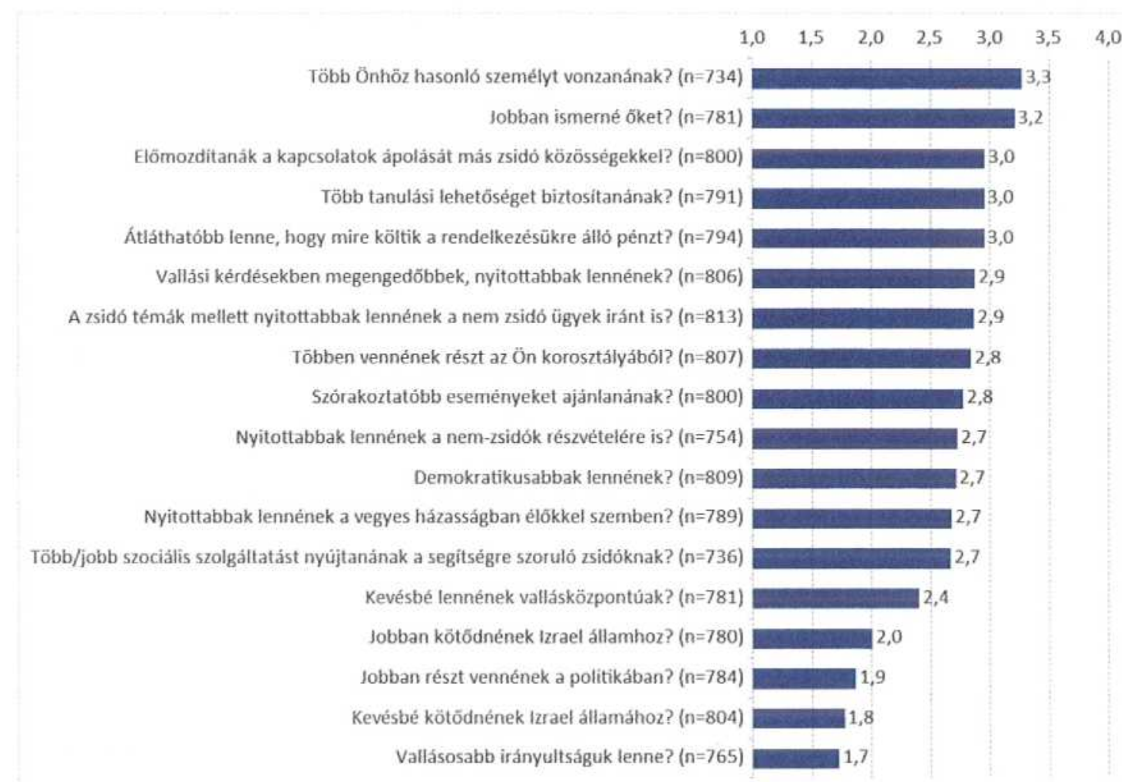
131. ábra: Mennyire kezelik kiemelten az intézmények az adott területeket a kérdésre adott válaszok a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

Megkérdeztük ugyanis azt is, hogy mi lenne a zsidó szervezetek két legfontosabb feladata. A válaszokból az derül ki, hogy az első helyre a szociális feladatok kerültek (48%), tehát ezeket fontosabbaknak tartják a válaszadók, mint amilyen fontosnak szerintük a zsidó szervezetek tekintik őket. A második helyen mindkét rangsorban az oktatás áll, míg a kultúra a fontossági rangsor harmadik helyére került. A vallási tevékenységet a megkérdezettek 16 százaléka tartja fontosnak, és ezzel a fontos tevékenységek rangsorában ez az ötödik helyen áll, míg a negyedik helyet (46%) az antiszemitizmus elleni harc foglalja el. A zsidóság politikai képviselete és Izrael támogatása a fontossági rangsorban ugyanúgy a két utolsó helyet foglalja el (5%, illetve 7%), mint a szervezetek tevékenységéről kialakított képen.

A magyarországi zsidó szervezetek egyik legnagyobb problémája, hogy a zsidó népesség nagyságához képest kevesen vesznek részt a zsidó szervezeti életben. Felmérésünk során azonban az összes megkérdezett 47 százaléka – a fiatalok 60 százaléka, de még a legidősebbek egyharmada is – azt mondta, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén szívesen bekapcsolódna a zsidó közösség életébe. Az affiliáció szerinti bontásban a részben affiliáltak lennének leginkább arra készen, hogy aktívabbak legyenek (57%), de a teljesen affiliáltaknak a fele is hajlandó lenne még aktívabb részvételre.

132. ábra: Milyen feltételek megléte esetén venne részt intenzívebben a zsidó közösség életében? Átlagértékek ötfokú skálán (1=biztosan nem, 4=biztosan igen) (Bázis: akik el tudnák képzelni, hogy aktívabban vegyenek részt a zsidó közösség életében)

A válaszok szerint az aktívabb részvétel legfontosabb feltétele az lenne, hogy a kérdezettek jobban ismerjék a szervezeteket, és több hozzájuk hasonló emberrel találkozhassanak ott, valamint az is növelné vonzerejüket, ha vallási és egyéb tekintetben nyitottabbak lennének. A vonzerő szempontjából nem játszik különösebb szerepet, hogy milyen a szervezetek Izraelhez való viszonya és vallás súlya a szervezet tevékenységében, és az erőteljesebb politikai szerepvállalás sem látszik olyan tényezőnek, ami a megkérdezetteket fokozottabb aktivitásra ösztönözné.

Az affiliáltak az átlagosnál jobban szeretnék, hogy több tanulási lehetőség legyen, a legfiatalabb korosztály pedig jobban vágyik szórakoztató eseményekre, de még inkább arra, hogy több fiatal vegyen részt a közösségi életben.

A tradícióőrzők az átlagosnál jobban szeretnék, ha a szervezetek jobban kötődnének Izraelhez és jobban őriznék a vallási hagyományokat. Azok viszont, akiknek a családjában semmilyen formában sincs jelen a tradíció, az átlagosnál is inkább igénylik, hogy jobban megismerhessék ezeket a szervezeteket.

Megvizsgáltuk azt is, hogy mi jellemzi azt a viszonylag nagy csoportot, amelyet a két legnagyobb zsidó hitfelekezet, a Mazsihisz és az EMIH sem tud elérni, és valamilyen formában aktivizálni. Ebbe a csoportba, ami a kérdezettek 60 százalékát teszi ki, azokat

soroltuk, akik nem tagjai sem a két hitközségnek, sem pedig hozzájuk kapcsolódó szervezeteknek, illetve ezek rendezvényeit soha, vagy legfeljebb csak alkalmanként látogatják. A két legnagyobb hitközség a legfiatalabb korcsoportot éri el a legkisebb arányban: 80 százalékuk nem áll kapcsolatban egyikkel sem. Az idősebb korcsoportokban a két hitközség által elért megkérdezettek aránya rendre magasabb, a legidősebbek között már 58 százalék.

A csoporthoz tartozók valamivel ritkábban olvasnak nyomtatott sajtót és zsidó honlapokat, mint a többiek. Ebben a körben az Index és a 444 hírportálok a legnépszerűbbek, ami a csoport korösszetételével is összefügg. A zsidó rendezvények közül, ha egyáltalán, akkor leginkább a Bálint Ház programjait és valamivel kisebb arányban a Zsidó Nyári Fesztivált látogatják a csoport tagjai.

Figyelemre méltó, hogy a vizsgált csoport tagjai az átlagosnál nagyobb arányban említenek általuk ismert zsidó szervezetként néhány kisebb szervezetet – így például a Maromot, a Gólem Színházat, a Hasomér Hacairt, a Haver Alapítványt, vagy a Mózes Házat –, bár körükben is a Mazsihisz, az EMIH, a Bálint Ház és az Izraeli Kulturális Intézet a legismertebbek.

A vizsgált csoportnak csak 57 százaléka rendelkezett adója 1 százalékáról valamely felekezet javára (szemben a két zsidó felekezettel kapcsolatban állók 85 százalékával), és a rendelkezők több mint egyharmada nem zsidó felekezetet támogatott. (Az adójukról rendelkező, a két nagy zsidó hitközséggel valamilyen kapcsolatban állóknál ez az arány csak 10 százalék.)

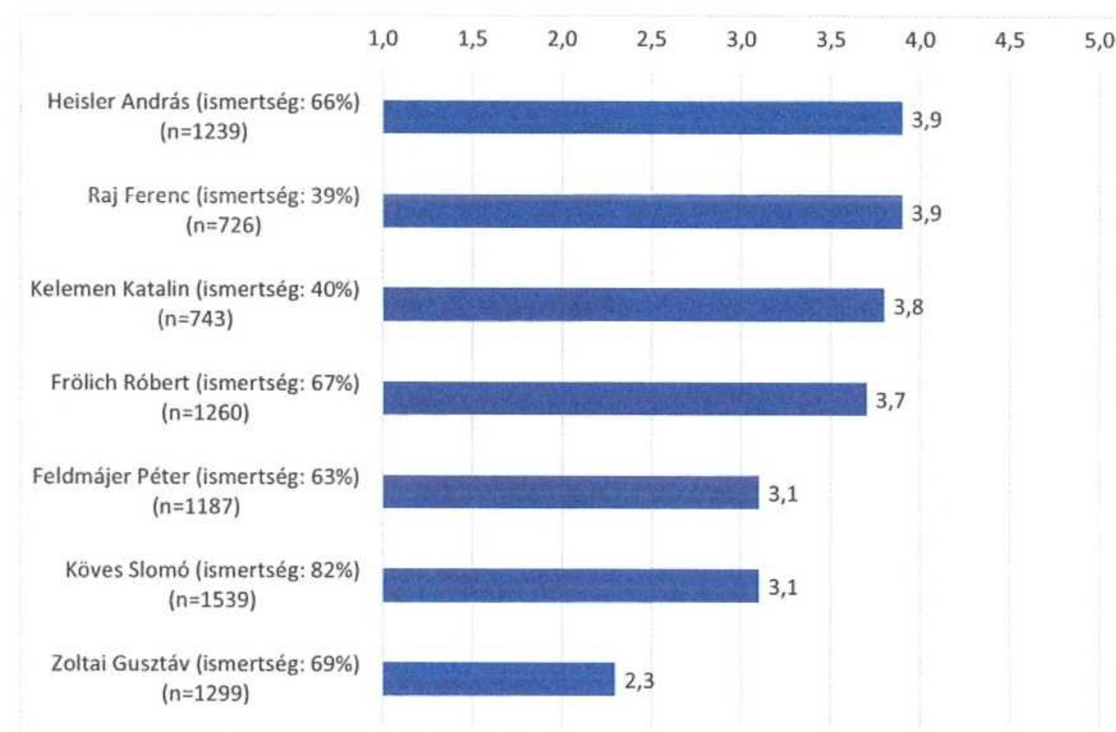
A csoport tagjainak 46 százaléka nyilatkozott úgy, hogy bizonyos feltételek esetén intenzívebben is részt vennének a zsidó közéletben. Ehhez azt várnák el, hogy a szervezetek legyenek politikailag aktívabbak, illetve kevésbé vallásközpontúak.

12.3. A zsidó szervezetek vezetőinek megítélése

Megvizsgáltuk tíz magyarországi zsidó vezető és tisztségviselő ismertségét és szimpátiaindexét: megkérdeztük, hogy az interjúalanyok kit ismernek a zsidó vezetők névsorából, és – iskolai értékelési rendszert használva – mennyire rokonszenvesek számukra az általuk ismert tisztségviselők.

Az átlagos rokonszenv-értékek – egy eset kivételével – viszonylag szűk tartományban, 3,1 és 3,9 között mozogtak. Az értékelt személyeket tehát egy eset kivételével inkább rokonszenvesnek, mint ellenszenvesnek találták a válaszadók. A széles körben ismert (legalább 60 százalékos ismertségű) zsidó vezetők közül a legmagasabb rokonszenvpontszámot Heisler András érte el, a legismertebb zsidó vezető pedig Köves Slomó.

133. ábra: Zsidó vezetők és tisztségviselők ismertsége és átlagos rokonszenv-indexe ötfokú skálán (1=nagyon ellenszenves, 5=nagyon rokonszenves) (Bázis: teljes minta)[44]

Az affiliáltak egyértelműen jobban ismerik a vezetőket. A különbség leginkább az egyébként viszonylag alacsony ismeretséggel rendelkező zsidó tisztségviselők esetében a legnagyobb: őket a nem affiliált megkérdezettek elvétve ismerik. A nem affiliáltak számára az ismertebb zsidó vezetők közül Kelemen Katalin a legrokonszenvesebb.

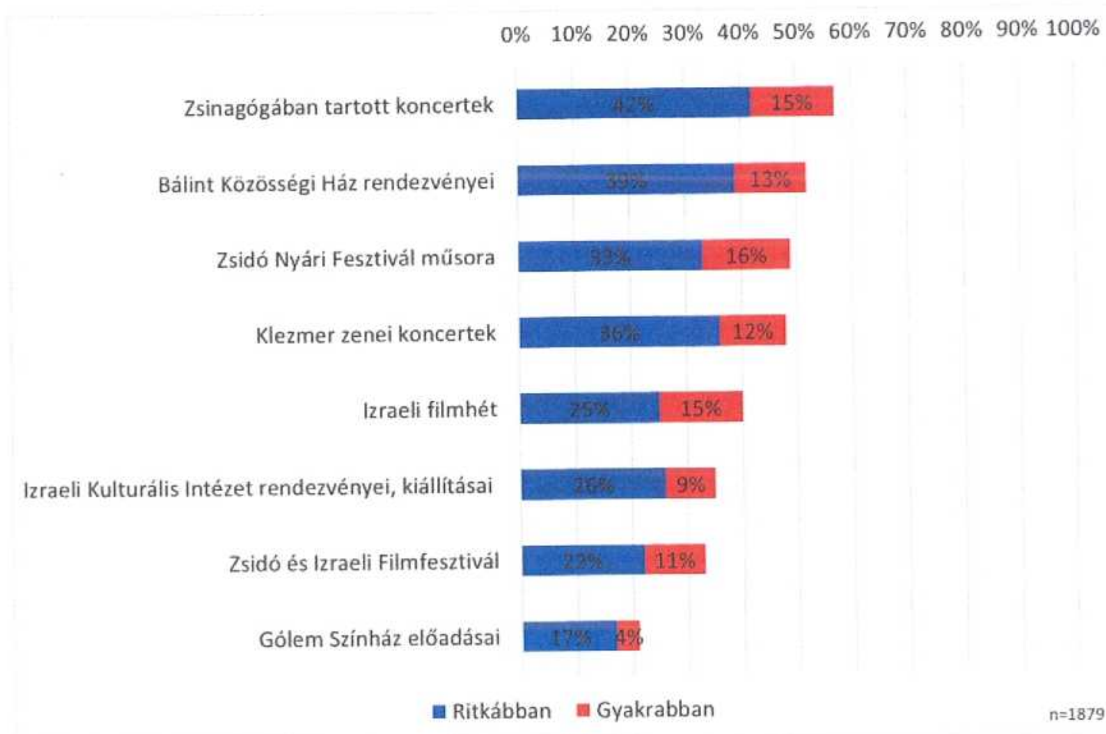
Egyértelműen összefügg a kérdezett kora és vezetők ismertsége is. Mindenkire igaz, hogy a 18–24 éves korosztály ismeri a legkevésbé.

12.4. Részvétel zsidó kulturális rendezvényeken

A kérdezetteknek csak 16 százaléka mondta azt, hogy az általunk kérdezett rendezvények, koncertek, programok egyikére sem jár. A válaszadók átlagosan 3,4 rendezvénytípust említettek, 40 százalékuk pedig legalább egy rendezvénytípust rendszeresen látogat. A legnépszerűbbnek a zsinagógában tartott koncertek bizonyultak (57%), de a Bálint Ház programjain (52%) és a Zsidó Nyári Fesztiválon (49%) is a kérdezettek közel vagy több mint fele legalább időnként részt vesz.

[44] Az ábrán csak azok a személyek szerepelnek, akiket a megkérdezettek legalább 30 százaléka ismert.

134. ábra: Programokon, koncerteken, rendezvényeken való részvétel a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

A zsinagógai vagy klezmer koncertek jellemzően az idősebb korosztályok (ezen belül is a legidősebbek) körében népszerűek, a Bálint Ház programjait a 18–24 év közöttiek ritkábban látogatják, mint a többi korosztály tagjai. A Zsidó Nyári Fesztivál és a Gólem Színház leginkább a 45–64 éves korosztály számára vonzó, az Izraeli Kulturális Intézet rendezvényei a legfiatalabb korosztály látogatják az átlagnál gyakrabban.

Mindegyik rendezvénytípusnál egyértelműen kimutatható, hogy a részben affiliáltak gyakrabban látogatják azt, mint a nem affiliáltak, az affiliáltak pedig a részben affiliáltaknál is gyakrabban tesznek így.

A kétgenerációs hagyományőrzés típusa szerinti bontást vizsgálva azt kaptuk, hogy minden rendezvénytípust leginkább azok látogatják, akiket visszatérőknek vagy tradícióőrzőknek soroltunk be, és azok a legkevésbé, akiknek a családjában a tradíció egyáltalán nincs már jelen.

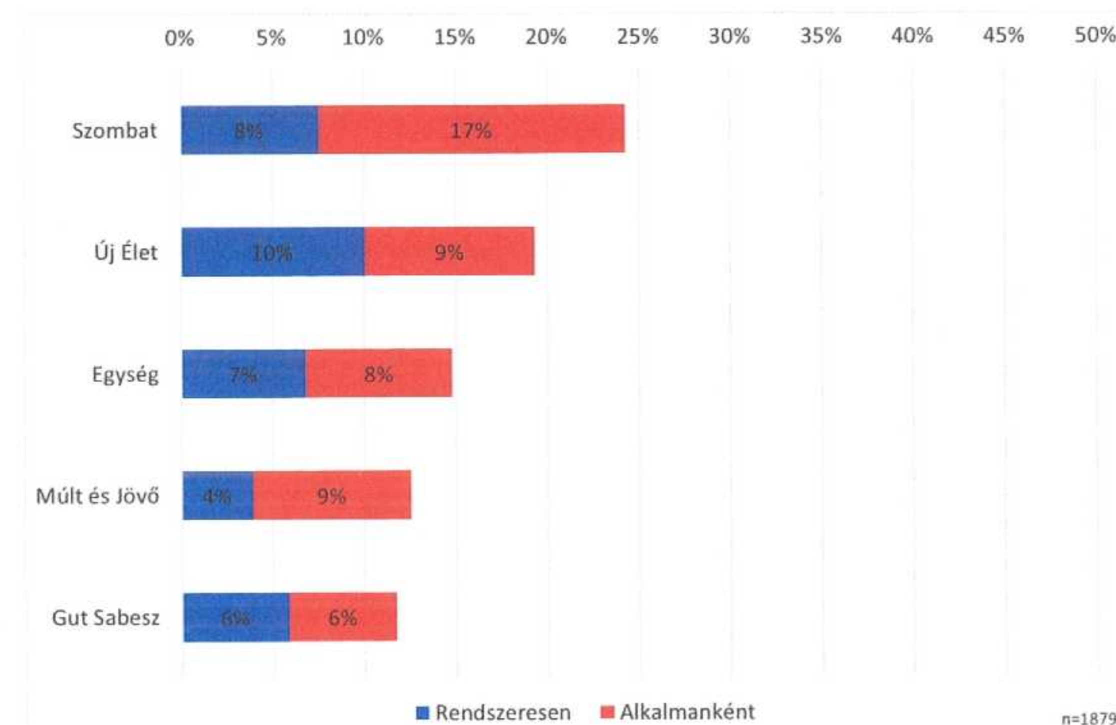
12.5. A ZSIDÓ MÉDIA OLVASOTTSÁGA

12.5.1. Nyomtatott lapok

A válaszolók több mint 60 százaléka semmilyen nyomtatott zsidó újságot nem olvas, 22 százalékuk alkalmilag, 18 százalékuk viszont rendszeresen olvas legalább egy zsidó lapot. A rendszeres olvasók viszont átlagosan két lapot követnek. A legolvasottabb lap a Szombat, a legnagyobb rendszeres olvasótábora viszont az Új Életnek van. Mind az öt

nyomtatott lapnál kimutatható, hogy az idősebbek jóval gyakrabban veszik kézbe ezeket akár alkalmilag, akár rendszeresen. Összefüggés mutatható ki az affiliáció és a kétgenerációs hagyományőrzés kapcsán is: minél affiliáltabb valaki és minél inkább jelen van a tradíció az életében, annál valószínűbb, hogy olvassa ezeket a lapokat.

135. ábra: Nyomtatott zsidó lapok olvasottsága a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

12.5.2. Az internetes média

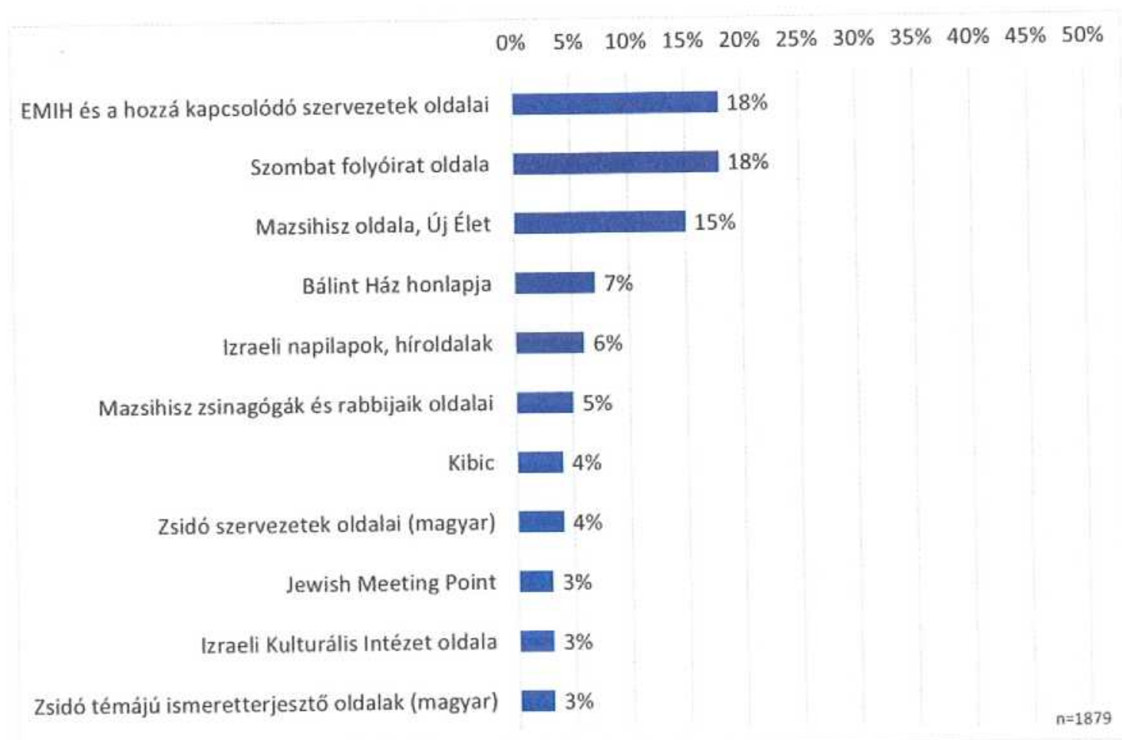
A kérdezettek túlnyomó többsége naponta (96%) vagy legalábbis hetente többször (2%) használja az internetet, és csak 2 százalék mondta azt, hogy soha nem internetezik. Az internetezők valamivel több mint a fele zsidó honlapokat is szokott látogatni. A 45 év fölöttiek több mint 60 százaléka látogatja ezeket az oldalakat, a 18–24 éveseknek viszont csak 42 százaléka. Ugyanígy elmondható, hogy az affiliáltak jóval gyakrabban látogatnak zsidó tematikájú honlapot (83%), mint a nem affiliáltak (35%). A hagyományőrzés típusával is kimutatható az összefüggés: a tradícióőrzők és a visszatérők 77 százaléka, a tradíció nélküli családok tagjainak csak 30 százaléka látogatja ezeket az oldalakat.

12.5.3. A leglátogatottabb honlapok

Nyitott kérdéssel vizsgáltuk a zsidó honlapok látogatottságát, azaz a kérdezettek nem egy listáról választották ki, hogy milyen honlapokat olvasnak, hanem szabadon sorolták fel azokat. A felsorolás élén az EMIH és a hozzá kapcsolódó szervezetek oldalai (említési arány: 18%), valamint a Szombat portálja (18%) szerepel. A harmadik a Mazsihisz és

az Új Élet oldala (15%). Ha azonban ezek említéséhez hozzávesszük a Mazsihisz zsinagógák és rabbijaik oldalait (5%), akkor a Mazsihiszhez köthető honlapok olvasottsági aránya 23 százalék. A többi honlapot a kérdezettek kevesebb mint 10 százaléka olvassa.

136. ábra: Zsidó honlapok[45] látogatottsága a teljes mintában (Bázis: teljes minta)

A Bálint Ház honlapját leginkább a 25–44 év közötti korosztály látogatja, az Izraeli Kulturális Intézetét a legfiatalabbak, a Mazsihisz és a Szombat oldalait a 45 év fölöttiek. Mindegyik honlapra igaz, hogy egyértelműen az affiliáltak olvassák a leginkább, a részben affiliáltak kevésbé, és legritkábban a nem affiliáltak.

A kérdezettek 36 százaléka tagja valamilyen online zsidó társadalmi hálózatnak. Ez az arány az affiliáltak körében jóval magasabb (49%). Kor szerinti bontásban a legfiatalabbak 52 százalékos aránya a legnagyobb. A hagyományőrzés típusa szerint pedig leginkább a visszatérők aktívak ezen a téren (47%).

További említések: Budapesti Zsidó Hitközség (BZSH) oldala (2%), Zsidó iskolák oldalai (2%), Izraeli lapok, oldalak k.m.n. (2%), Joint és a hozzá kapcsolódó szervezetek oldalai (2%), Országos Rabbiképző Intézet - Zsidó Egyetem (2%), Új Kelet (1%), Chabad.org, Chabad k.m.n. (1%), Magyarországi reform zsidó közösségek oldalai (1%), Facebook hírek k.m.n. (1%), Facebook csoport (például Holokauszt és a családom) (1%), Zsidó fesztiválok, kulturális események oldalai (1%), Zsidó ifjúsági szervezetek oldalai (1%), Szochnut és a hozzá kapcsolódó szervezetek honlapjai (1%), Nemzetközi zsidó szervezetek oldalai (0,2%)

12.6. A ZSIDÓ FORMÁLIS OKTATÁS ÉS A ZSIDÓ ISKOLÁK

A zsidó óvodák és iskolák fontossága nem utolsó sorban abban áll, hogy sokan ezeken keresztül kerülnek kapcsolatba a zsidó intézményrendszerrel. Ezért több kérdést tettünk fel a megkérdezettek és gyermeke(ik) részvételéről a zsidó oktatásban; felmértük, hogy mekkora az egyes iskolák ismertsége, továbbá azt is, hogy általában véve mit várnak el a kérdezettek a zsidó iskoláktól.

A válaszadók túlnyomó része meg tudott nevezni egy vagy több iskolát függetlenül attól, hogy ő maga vagy a gyermeke járt-e zsidó iskolába. Továbbá a kérdezettek jelentős részének határozott véleménye van arról, hogy mit kell egy zsidó iskolának nyújtania.

12.6.1. A ZSIDÓ ISKOLÁK ISMERTSÉGE

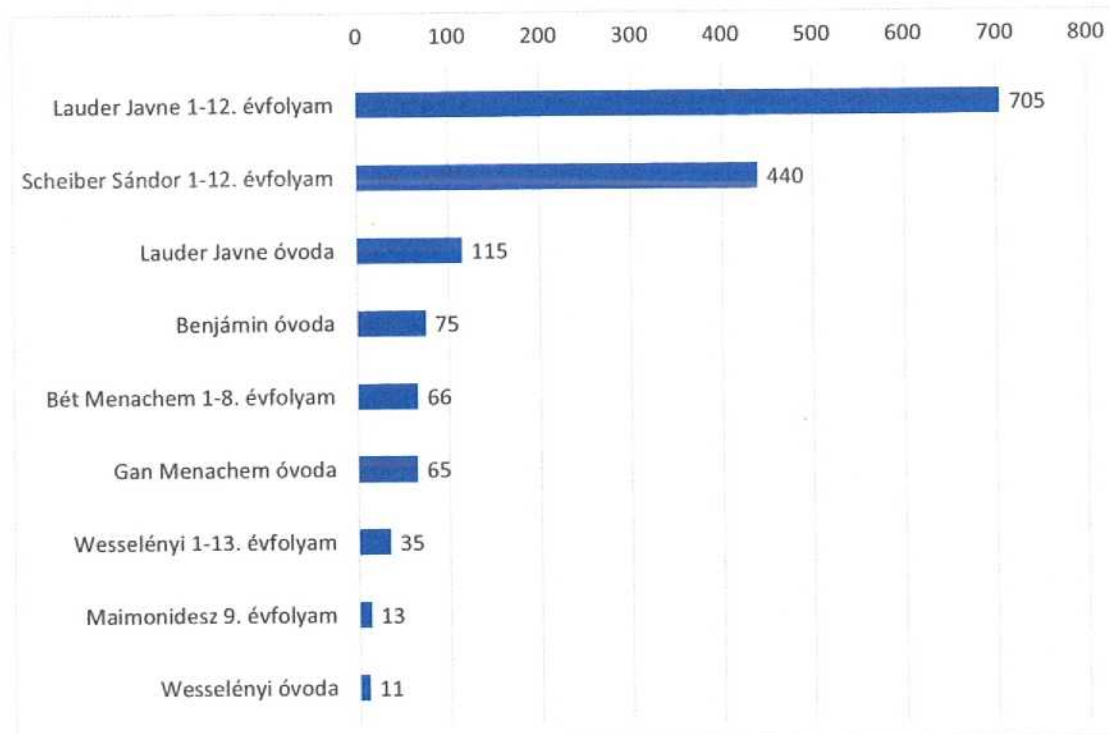
Magyarországon csak Budapesten működnek zsidó oktatási intézmények. A Mazsihisz kezelésében van a Benjámin óvoda és a Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola (korábbi nevén az Anna Frank), az EMIH a fenntartója a Gán Menachem óvodának, a Bét Menachem Héber-Magyar Kéttannyelvű Iskolának és a Maimonidész Angol-Magyar Kéttannyelvű Gimnáziumnak. (Utóbbi 2017 szeptemberében, az adatfelvétel lezárása után kezdte az első tanítási évet, ezért nem szerepelt még a felmérésben.) A Wesselényi Utcai Családi Bölcsőde, Bölcsőde, Óvoda, Általános Iskola, Gimnázium és Szakközépiskola (korábban Amerikai Alapítványi Iskola, vagy csak egyszerűen Wesselényi) fenntartója a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség. A hitközségektől független Világi Zsidó Iskola Alapítvány működteti a Lauder Javne Zsidó Közösségi Óvoda, Általános Iskola, Középiskola és Zenei Alapfokú Művészeti Iskolát, ismertebb nevén a Laudert (137. ábra).

A teljes mintában a legismertebb zsidó iskola[46] a Lauder volt (91%), amit szinte mindenki ismer. A Scheiber-iskolát a válaszadók 71 százaléka ismeri, a Wesselényit a minta valamivel több mint fele említette (54%), míg a Bét Menachemet már csak a minta egynegyede. Általában a különböző zsidó iskolákat az affiliáltak ismerik legnagyobb arányban és a nem affiliáltak a legkevésbé.[47] Mindemellett az iskolák ismertsége között jelentős különbség van az affiliáció mértéke szerint: a nem affiliáltak 59 százaléka ismeri a Scheibert és 41 százaléka a Wesselényit, míg csupán 9 százalékuk a Bét Menachemet. Ehhez képest az affiliáltak 84 százaléka ismeri a Scheibert, 68 százaléka a Wesselényit és a 44 százaléka a Bét Menachemet (138. ábra).

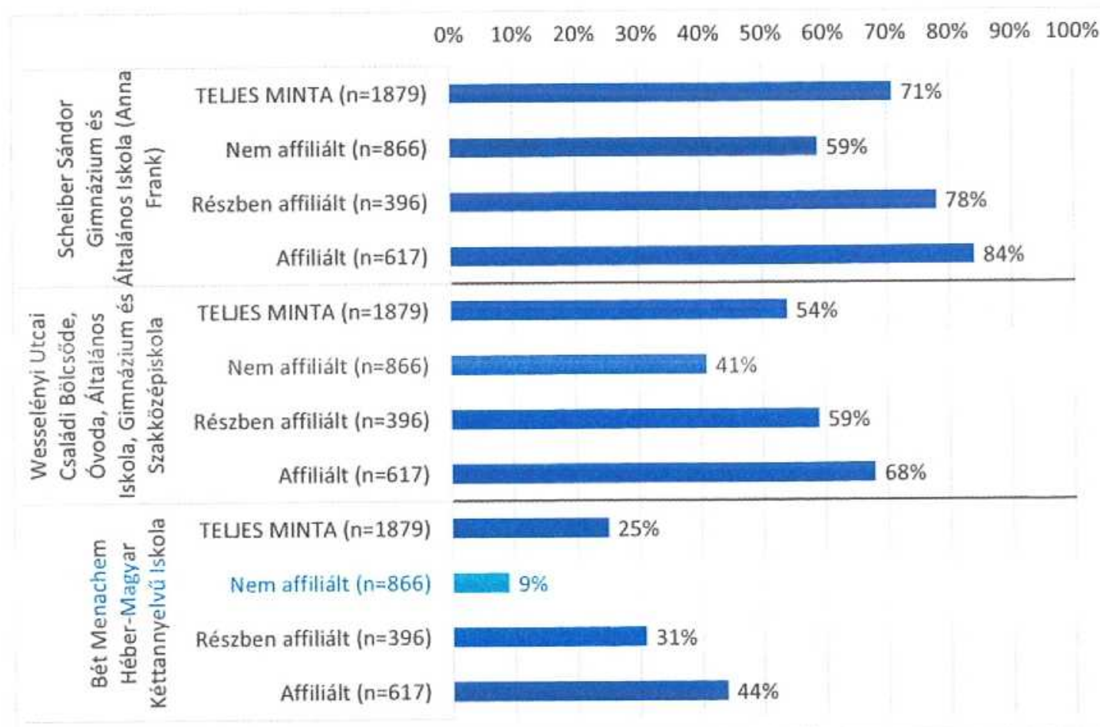
[46] Az egyes iskolák ismertségét a „Meg tudná mondani, hogy milyen zsidó iskolák működnek Magyarországon?" nyitott kérdéssel mértük fel.

[47] A Lauder iskola ismertségét tekintve affiliáció szerint nem találtunk statisztikailag szignifikáns eltérést az egyes alcsoportok között. Ennek oka minden valószínűség szerint az iskola kiemelkedően magas ismertsége.

137. ábra: A magyarországi zsidó iskolákba és óvodákba járók létszáma (2017. szeptemberi adatok, az intézmények közlése alapján)

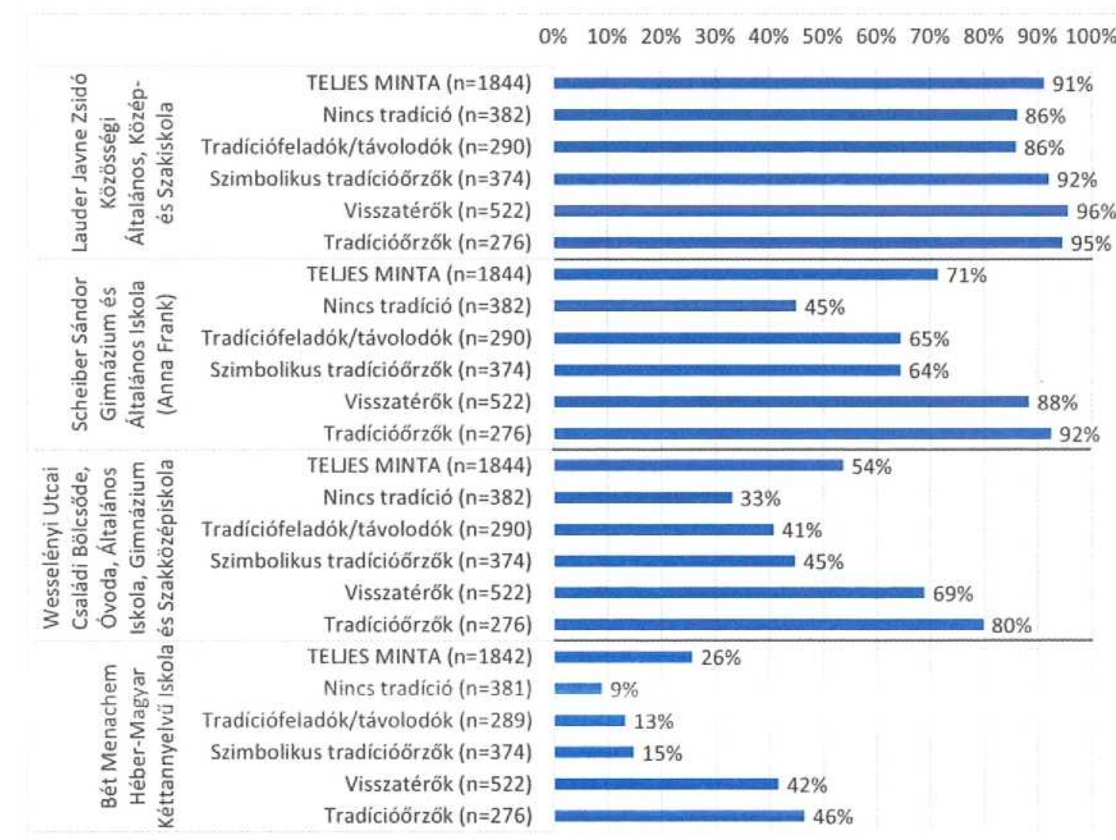

138. ábra: Az egyes zsidó iskolák ismertsége a teljes mintában és az affiliáció szerint (Bázis: teljes minta)

Hagyománytípus szerint a visszatérők és a tradícióőrzők ismerik legnagyobb arányban az összes zsidó iskolát. A Laudert, a legismertebb iskolát, a tradíciót egyáltalán nem őrzők és a távolodók közül is 86–86 százalék ismeri, míg a másik három csoportnak több mint 90 százaléka. Érdemes kiemelni, hogy a Laudert, a többi iskolától eltérően nem a tradícióőrzők, hanem a visszatérők ismerik a legnagyobb arányban. A Scheibert a tradícióőrzők 92 százaléka ismeri, ezzel szemben a tradíciót egyáltalán nem őrzőknek csak 45 százaléka. A Wesselényit a hagyományokat nem őrzők csoportjának 33 százaléka ismeri, a távolodók és a szimbolikus tradícióőrzők 41, illetve 45 százaléka, a visszatérők több mint kétharmada (69%), a tradícióőrzőknek pedig 80 százaléka említette ezt az iskolát a kérdezés során. Végül a Bét Menachemet tekintve, a Wesselényihez hasonlóan jelentős különbségek mutatkoznak: a tradíciót nem őrzők csupán 9 százaléka ismeri, míg a visszatérőknek és a tradícióőrzőknek több mint 40 százaléka.

139. ábra: Zsidó iskolák ismertsége a teljes mintában és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: teljes minta)

12.6.2. A formális zsidó oktatásban való részvétel

A kérdezettek közül 15 százalék járt zsidó általános vagy középiskolába (4 százalék általánosba, 6 százalék középiskolába, 5 százalék pedig mindkettőbe), egyharmaduk pedig zsidó hittanra. Ahogy sejthető is, a zsidó iskola és az életkor között van kapcsolat: bár

mind a négy korcsoportra az jellemző, hogy a legtöbben világi iskolában tanultak, a legkisebb arányban a 45–64 évesek tanultak zsidó iskolában (5%), a legnagyobb arányban viszont a 18–44 év közöttiek (22–23%), akik közül sokan már a rendszerváltozás után végezték iskoláikat.

A 45–64 éveseknek alig ötöde (22%) járt hittanra, a 18 és 44 év közöttieknek több mint egyharmada (37–39%), de még többen, 41 százalék tanult hittant a legidősebb korosztályban.

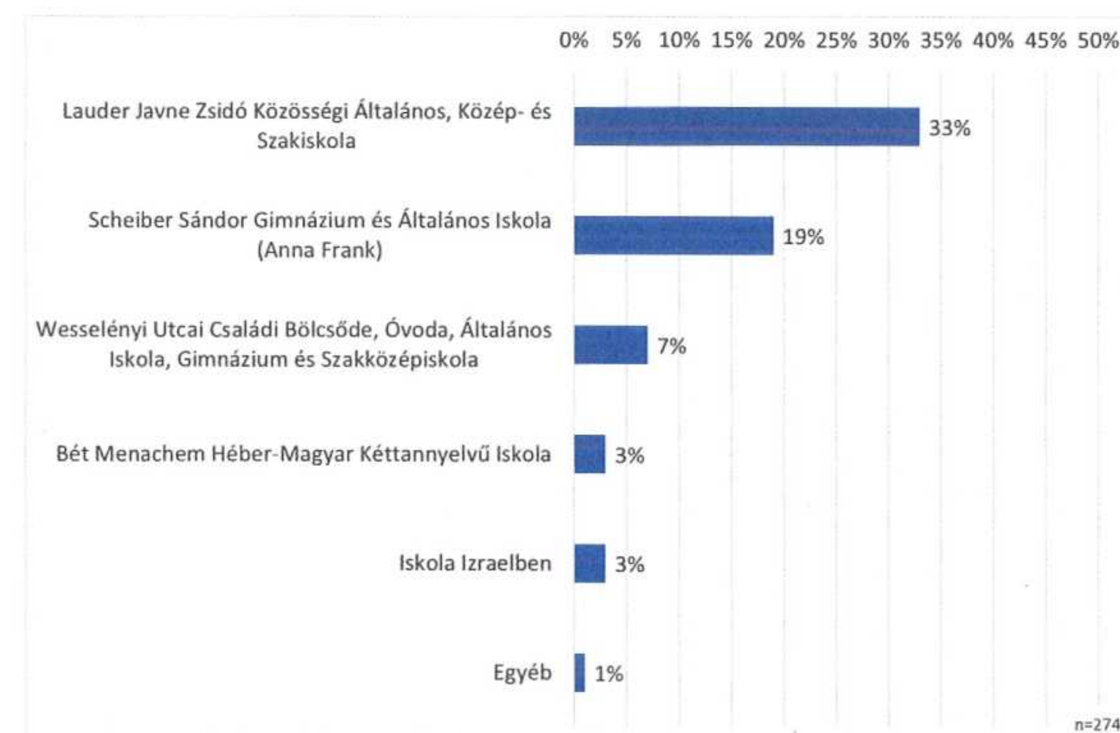
A fiatalabb korosztályok közötti magasabb arány sem ellensúlyozza azt, hogy az 1999-es kutatáshoz képest csökkent mind a zsidó iskolába jártak, mind a hittant tanulók aránya: akkor a válaszadók 26 százaléka mondta, hogy zsidó iskolába járt, és 55 százaléka válaszolt úgy, hogy tanult hittant. A változás oka az elmúlt húsz évben végbement generációváltás, azaz az 1948 előtti iskolás generáció fogyatkozása.

Hasonló eredményre jutottunk, amikor a hagyományhoz való viszonyt vizsgáltuk. Azoknak, akik olyan családban nőttek, föl, ahol nem volt jelen a tradíció semmilyen formában, kevesebb mint 2 százaléka tanult zsidó iskolában. A szimbolikus tradícióőrzők és a visszatérők mintegy 12 százaléka, a tradíciófeladóknak viszont 23 százaléka tanult zsidó intézményben. Természetesen a legmagasabb arány a tradícióőrzőkre jellemző (37%).

Ugyanez a különbség még szembetűnőbb, amikor a hittan és a tradíció kapcsolatát vizsgáltuk. A hittan tanulása legkevésbé azokra jellemző, akiknek a családjában nincs tradíció: közülük 7 százalék járt hittanra. Utánuk sorrendben a szimbolikus tradícióőrzők jönnek (23%), majd a visszatérők (34%) és végül a távolodók (45%). A hittantanulás legnagyobb arányban a tradícióőrzőkre jellemző (76%). A generációváltások hatását jelzik azok az adatok, melyek szerint a 65 évesnél idősebb generáció tagjai részesültek leggyakrabban vallásos nevelésben, és az utánuk következő, a kommunista rendszer évtizedeiben felnőtt, 45–64 éves generáció volt ebben a tekintetben a mélypont. Az 1973 után születetteknél valamelyest emelkedett a hittanoktatásban résztvevők aránya, de közel sem érte el a korábbi szintet.

A zsidó iskolák iránti érdeklődés felmérése céljából az interjúk során megkérdeztük azt is, hogy a kutatás alanyainak gyermekei járnak-e (vagy jártak-e) zsidó iskolába. A kérdezettek valamivel több mint 60 százalékának van legalább egy gyermeke. A legfiatalabbak (legfeljebb 24 évesek) között senkinek nincs, a 25 és 34 év közöttieknél is csak a kérdezettek alig 10 százalékának van gyermeke. Azok között, akiknek van gyereke, 24 százaléknak járt (vagy jártak) a gyereke (vagy gyermekei) zsidó ifjúsági szervezetbe, 40 százaléknak járt zsidó hittanra vagy zsidó vallással, kultúrával kapcsolatos oktatásra. A mintába került szülők 24 százaléknak a gyereke járt zsidó iskolába (általános vagy középiskolába együttesen).[48] 33 százalékuk a Lauderbe, 19 százalékuk a Scheiberbe, 7 százalékuk a Wesselényibe és 3 százalékuk a Bét Menachembe íratta be a gyerekeit.[49] Ezek az arányok hasonló mintát adnak, mint amit az iskolák ismertségének arányai mutatnak. Azoknak, akinek van gyerekük, de nem zsidó iskolába járnak (vagy jártak), 28 százalékuk gondolkozott azon, hogy zsidó iskolába írassa a gyerekét (vagy gyerekeit), 43 százalékuk említette a Laudert, 14 százalékuk a Scheibert, 4 százalékuk a Wesselényit és ugyanennyien a Bét Menachemet. 41 százalékuk nem tudta vagy nem akarta megmondani, hogy melyik iskolába íratná a gyerekét.

140. ábra: Zsidó iskolák megoszlása azok között, akiknek zsidó iskolába jár(nak) vagy járt(ak) a gyereke(i) (Bázis: akiknek zsidó iskolába jár a gyerekük)

Az alacsony elemszámok miatt nehéz pontosan leírni, hogy mi is jellemzi a különböző iskolák tanulóinak szüleit. Az mondható csak el, hogy a Lauderbe a legnagyobb arányban a nem affiliáltak íratták be gyereküket. A három csoport összehasonlítása azt mutatja, hogy minél kevésbé affiliált valaki, annál valószínűbb, hogy a Lauder iskolát választja. Hagyománytípus szerint a tradíciót feladók, attól távolodók, valamint a szimbolikus tradícióőrzők választották leginkább a Laudert.

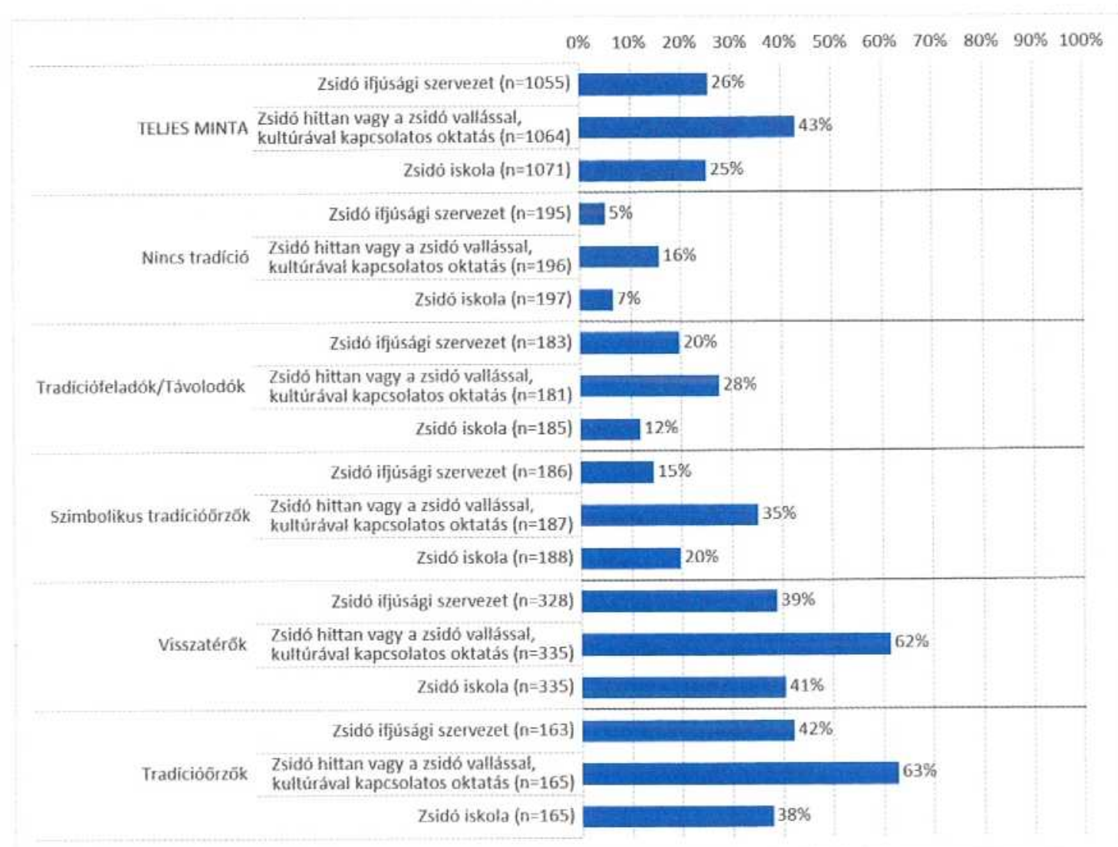
Az eredményeket összefoglalva azt láthatjuk, hogy zsidó iskolába legnagyobb arányban az affiliáltak (33%) és a részben affiliáltak (32%) íratták a gyerekeiket, míg a nem affiliáltaknak csupán 17 százaléka választott ilyen iskolát. Hagyománytípus szerint

[48] A mintában általában véve igen alacsony az adathiány, de a zsidó oktatással kapcsolatos kérdések (zsidó iskola, zsidó ifjúsági szervezet, zsidó hittan vagy a vallással, kultúrával kapcsolatos oktatás) esetében 6-8 százalék azok aránya, akik nem válaszoltak a kérdésre.

[49] A pontosító kérdésre, hogy melyik volt ez az iskola, 39 százalékuk nem felelt.

a visszatérők és a tradícióőrzők gyermekei járnak (vagy jártak) a legmagasabb arányban zsidó ifjúsági szervezetek rendezvényeire, zsidó hittanra vagy zsidó vallással, kultúrával kapcsolatos oktatásra, valamint zsidó iskolába. A visszatérők esetében ezek, a többi csoporthoz viszonyítva magas arányok mutathatják azt, hogy az oktatás fontos része a zsidósághoz való intézményes visszatérésnek, és a vallási-kulturális kapcsolatok újraépítésének.

141. ábra: A zsidó oktatásban való részvétel a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: akiknek van gyerekük)

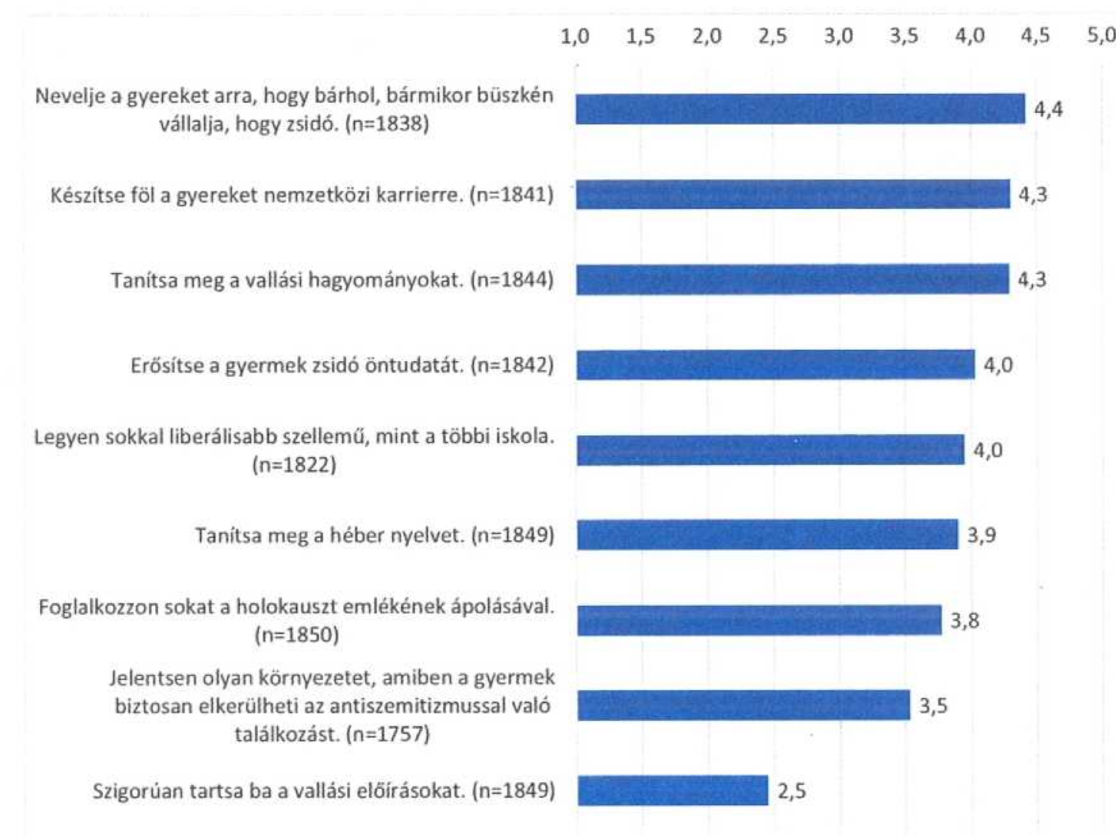

12.6.3. A ZSIDÓ ISKOLÁKKAL KAPCSOLATOS ELVÁRÁSOK

A kérdezés során kilenc lehetséges elvárást fogalmaztunk meg, és azt kérdeztük, hogy mennyire tartják azokat fontosnak egy zsidó iskolában a megkérdezettek[50]. Az elvárások jelentős része fontosnak vagy inkább fontosnak bizonyult, csupán egy lehetséges elvárást – a vallási előírások szigorú követését – tartanak az átlagnál kevésbé fontosnak a válaszadók (ez az egyetlen elvárás, amelynek átlaga a 3-as, középső érték alatt van, pontosan 2,5). Az átlagosan legfontosabb elvárás a zsidó iskoláktól, hogy nevelje a gyermeket a zsidóság büszke vállalására bárhol és bármikor (4,4). A kérdezettek emellett fontosnak tartották, hogy készítse fel az iskola a gyermeket nemzetközi karrierre (4,3) és tanítsa meg a vallási hagyományokat (4,3). Itt mindenképp érdemes kiemelni azt a kettősséget, hogy míg a vallási hagyományok megtanítása az egyik legfontosabb elvárása a megkérdezetteknek, a vallási szabályok követését nagy részük nem várja el az iskoláktól, azaz a vallási-kulturális tudást sokkal fontosabbnak tartják, mint a vallás gyakorlását.

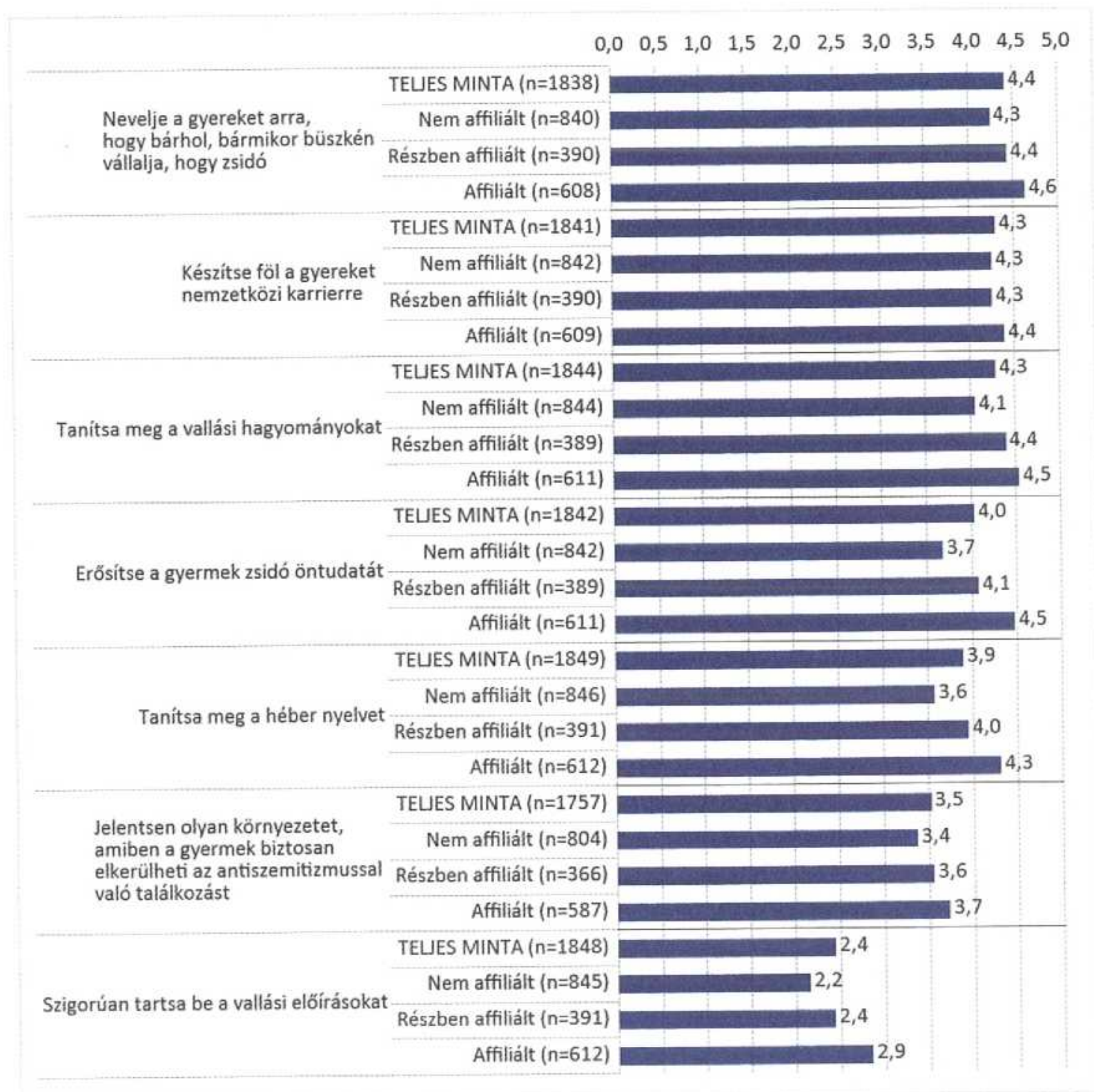
[50] Az iskolákkal kapcsolatos elvárásokat egy ötfokú skálán mértük, ahol az 1-es jelenti azt, hogy az adott tényező a kérdezett számára egyáltalán nem fontos, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon fontos.

142. ábra: Zsidó iskolákkal kapcsolatos elvárások átlagos mértéke ötfokú skálán a teljes mintában (1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos) (Bázis: teljes minta)

Általában véve az affiliáltak a legtöbb elvárást fontosabbnak tartják, mint a kevésbé, vagy egyáltalán nem affiliáltak, csak a holokauszt emlékére és a liberális szellemiségre vonatkozó elvárások nem függnek össze az affiliációval. Ahogyan az ábrán is látható, a legnagyobb különbség az affiliáció szerint képzett csoportok között a vallási szabályok betartását, a héber nyelv tanulását és a zsidó öntudat erősítését illetően jelenik meg. Utóbbi esetében külön érdekes, hogy a nem affiliáltak csoportjában sokkal fontosabb az az elvárás, hogy az iskola a zsidóság büszke vállalására nevelje a gyereket, mint a zsidó öntudat erősítése.

143. ábra: Zsidó iskolákkal kapcsolatos elvárások átlagos mértéke ötfokú skálán a teljes mintában és az affiliáció szerint (1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos) (Bázis: teljes minta)

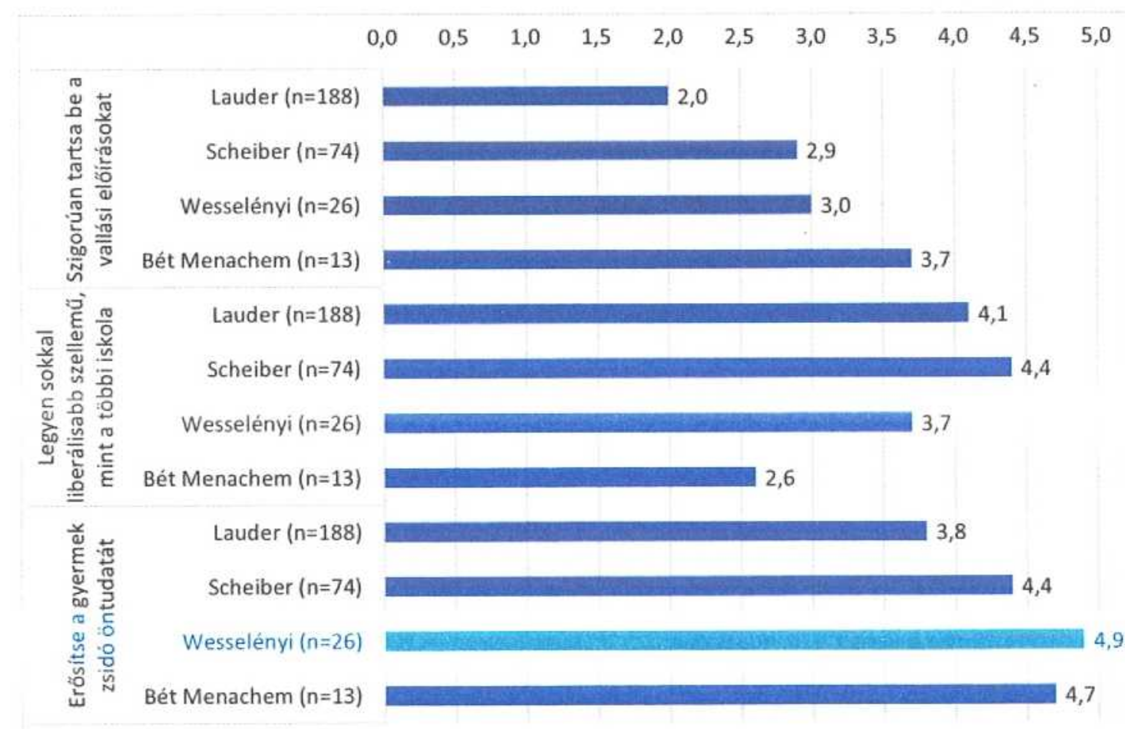
A zsidó iskolákkal kapcsolatos elvárásokról mindenkit megkérdeztünk, függetlenül attól, hogy vannak-e gyermekei, és azok jártak-e zsidó iskolába. A válaszok így lehetővé teszik ezeknek a csoportoknak az összehasonlítását. A minta 61 százalékának (1149 főnek) van gyereke és a teljes minta 15 százalékának járt gyereke zsidó iskolába (274 fő). Öt elvárás fontosságában mutatkozik statisztikailag szignifikáns különbség azok között, akiknek jár(t) zsidó iskolába a gyereke, és akiknek nem.[51] Bár alapvetően

[51] A statisztikailag szignifikánsan különböző elvárások: 1. Tanítsa meg a vallási hagyományokat. 2. Legyen sokkal liberálisabb szellemű, mint a többi iskola. 3. Erősítse a gyermek zsidó öntudatát. 4. Tanítsa meg a héber nyelvet. 5. Nevelje a gyereket arra, hogy bárhol, bármikor büszkén vállalja, hogy zsidó.

kis különbségekről beszélhetünk, az adatokból látható, hogy azok számára, akiknek jár(t) zsidó iskolába a gyereke, a zsidó öntudat erősítése, az iskola liberális szelleme és a zsidóságról való tudás közvetítése fontosabb elvárás az iskolával szemben, mint a többi szülőé.

A négy legismertebb zsidó iskolától különböző dolgokat várnak el a gyerekeiket ide beírató szülők. A következő ábra ezeket a különbségeket mutatja. A vallási előírások szigorú betartását tekintve a legnagyobb a különbség: míg a lauderes szülők esetén ez az elvárás nem fontos (átlag: 2,0), addig a gyereküket a Bét Menachembe beíratók ezt meglehetősen fontos szempontnak tartják (3,7). A Scheiberbe (2,9) és a Wesselényibe (3,0) járt vagy járó gyerekek szülei számára sem különösebben fontos a vallási előírások betartása az iskolában. A Scheiber (4,4) és a Lauder (4,1) esetében egyértelműen fontos, hogy sokkal liberálisabb szellemű legyen egy zsidó iskola, mint más iskolák, a Bét Menachembe járó gyermekek szülei viszont ezt nem várják el (2,6). A zsidó öntudat erősítése a gyereküket a Wesselényibe (4,9) és a Bét Menachembe (4,7) beíratók számára nagyon fontos, és a Scheiber esetén is egyértelmű elvárás a zsidó iskolákkal szemben (4,4). A lauderes szülők számára ez az előbbieknél kevésbé fontos (3,8), ezzel együtt is inkább fontosnak mondható.

144. ábra: A zsidó iskolákkal szembeni elvárások átlagos fontossága ötfokú skálán, aszerint, hogy a megkérdezett gyereke melyik zsidó iskolába jár(t) (1=egyáltalán nem fontos, 5=nagyon fontos) (Bázis: akiknek zsidó iskolába jár(t) a gyerekük)

12.7. Adakozási szokások és hajlandóság

A zsidó intézményekhez való viszony egyik legfontosabb mutatója, hogy a zsidó társadalom tagjai milyen mértékben készek adományaikkal támogatni ezeket az intézményeket. A személyi jövedelemadójuk 1 százalékát zsidó felekezeteknek és/vagy szervezeteknek utaló csoportok nagyságát korábban már bemutattuk.[52] Most azt fogjuk megvizsgálni, hogy milyen egyéb adakozási szokások jellemzik mintánk tagjait. A válaszadókat először arról kérdeztük, hogy az elmúlt öt évben adakoztak-e valamilyen jótékonysági – akár zsidó, akár nem zsidó – célra. Ezután azt vizsgáltuk meg, hogy az adakozók milyen célokra és kiknek (zsidó vagy nem zsidó szervezetnek vagy egyénnek) adakoztak, illetve miért nem adakoztak azok, akik ezt a választ adták, és mire adakoznának, ha tennék vagy tehetnék.

12.7.1. Az adakozók jellemzése

Mintánkban a megkérdezettek 82 százaléka adakozott az elmúlt öt évben, 18 százalékuk pedig nem. Az adakozók alapvetően két nagyobb csoportra bonthatók aszerint, hogy egyéneket vagy szervezetet támogattak-e, és ezen belül szempont volt-e, hogy a támogatott zsidó vagy nem zsidó.[53]

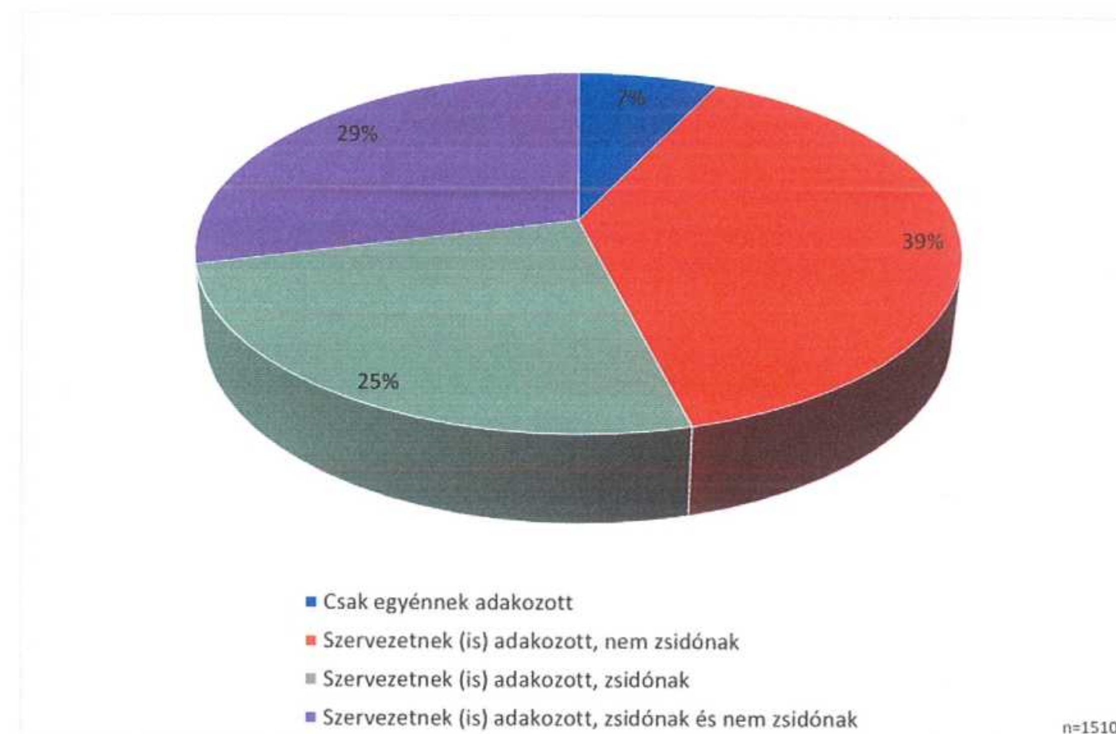
Az adakozók kétharmada csak szervezetnek adakozott, míg 7 százalék csak egyének javára[54], egynegyedük pedig mind egyént, mind szervezetet támogatott. Az összes kérdezett (a nem adakozókat is beleszámítva) 43 százaléka állította azt, hogy az elmúlt öt évben adakozott zsidó szervezetnek. Az adakozók között 3 százalék azoknak az aránya, akik egyéneket (is) támogattak, és szempont volt számukra, hogy zsidó-e a támogatott, míg 30 százalék (egyéneknek (is) adakozó) számára ez nem volt szempont. A szervezetnek (is) adakozók három csoportra oszthatók fel: akik zsidó szervezetnek, akik nem zsidó szervezetnek, és akik ennek is, annak is adakoztak. A következő ábrán látható, hogy az szervezeteknek (is) adakozók csoportjában 25 százalék támogatott zsidó szervezetet, 39 százalék nem zsidó szervezetet , 29 százalék pedig mindkettőnek juttatott adományt.

[52] A teljes minta 35 százaléka, és a felekezetek javára rendelkezők 71 százaléka támogatta adófelajánlásával valamelyik zsidó hitközséget.

[53] A továbbiakban elsősorban a szervezetnek (is) adakozók elemzésével foglalkozunk, mert a többi alcsoport elemszáma túlságosan alacsony a részletes elemzéshez.

[54] A teljes mintában (a nem adakozókat is beleszámítva) csak egyénnek a megkérdezettek 6 százaléka, csak szervezetnek pedig 54 százaléka adakozott.

145. ábra: A támogatás kedvezményezettjének típusa az adakozók körében (Bázis: elmúlt öt évben adakozók)

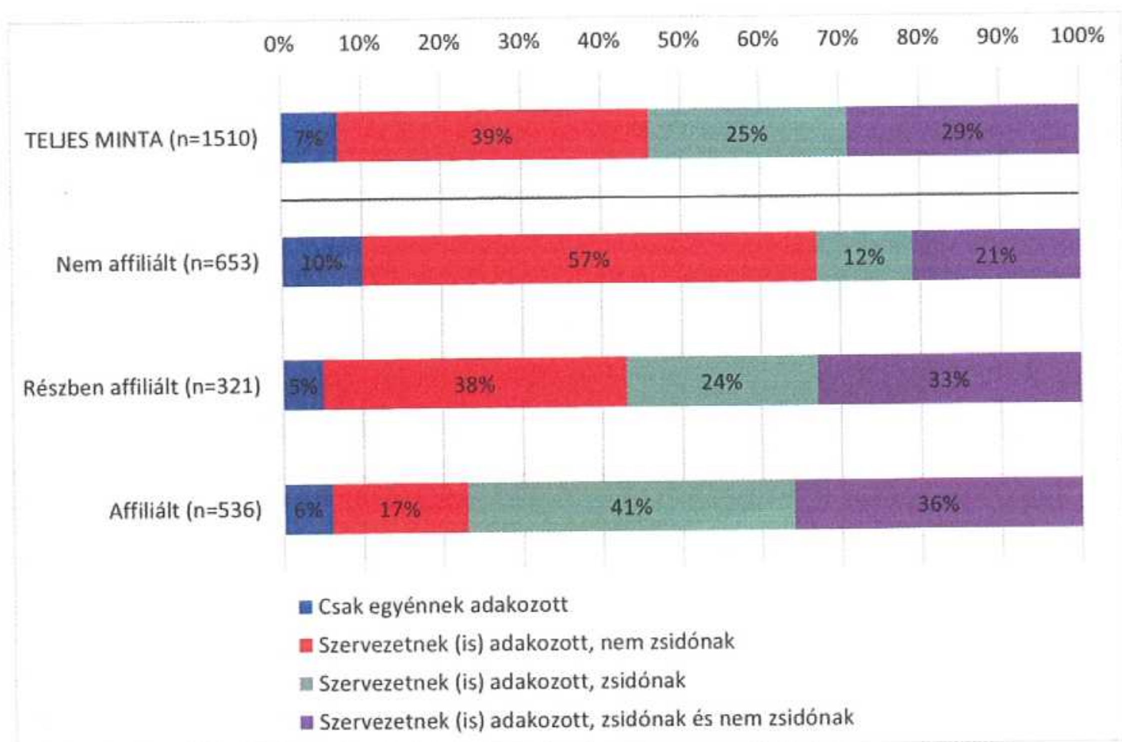

Az adakozási szokások affiliáció szerinti felosztásban jelentősen különböznek.[55] Az affiliáltak csoportjában a legmagasabb az adakozási hajlandóság (89%), a nem affiliáltak között pedig a legalacsonyabb (77%), azonban még itt is gyakorinak mondható. Csak egyénnek a nem affiliáltak adakoztak a legnagyobb arányban (10%), míg csak szervezetnek az affiliáltak (69%), de fontos megjegyezni, hogy itt kis különbségekről beszélünk. A támogatott szervezet típusát tekintve, a szervezetnek (is) adakozók között[56] az affiliáltak jelentősen nagyobb arányban támogattak zsidó szervezetet (41 százalékuk) a másik két csoporthoz képest, míg nem zsidó szervezetnek a nem affiliáltak több mint fele (57%) adakozott. Zsidó és nem zsidó szervezetnek is, az affiliáltak és a részben affiliáltak hasonló arányban adakoztak (36 és 33%), a nem affiliáltak ennél jelentősen alacsonyabb – 21 százalékos – arányban.

[55] A következőkben mind az affiliáció, mind a kétgenerációs hagyománytípus szerint, csak az adakozók csoportjára vonatkoznak a leírt adatok.

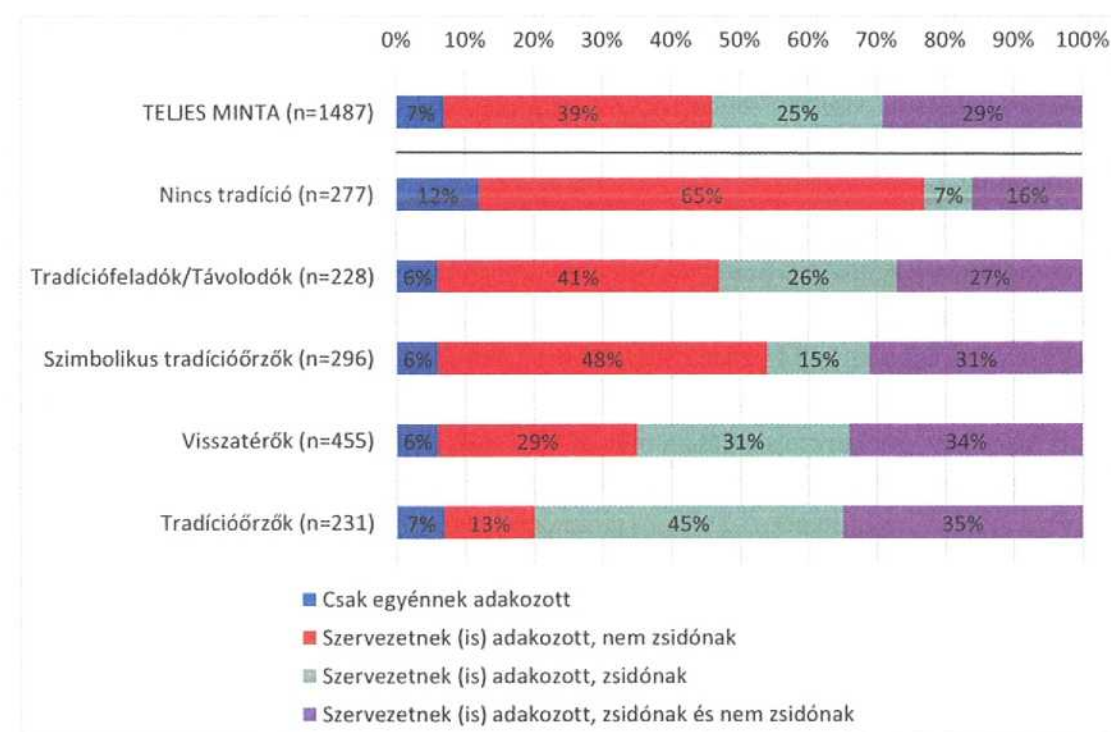
[56] Az adakozók körében a csak szervezetnek adakozók aránya 68 százalék.

146. ábra: A támogatás kedvezményezettjének típusa az adakozók körében és az affiliáció szerint (Bázis: elmúlt öt évben adakozók)

Hagyománytípus szerint a visszatérők adakoztak a legmagasabb arányban az elmúlt öt évben (89%), őket követik a tradícióőrzők (84%), a távolodók (81%), majd a szimbolikus tradícióőrzők (80%) és a tradíciót nem őrzők (75%). A hagyományokhoz való viszony szerinti bontásban azt láthatjuk, hogy csak egyént a tradíciót nem őrzők támogattak a legnagyobb mértékben, (12%) bár ez továbbra is kis része a támogatásoknak. Jelentős különbséget mutat a szervezetek támogatását tekintve, hogy zsidó vagy nem zsidó szervezet-e a kedvezményezett. A tradíciót nem őrzők közel kétharmada (65%) csak nem zsidó szervezetet támogatott, míg ez az arány a tradíciófeladók és a szimbolikus tradícióőrzők esetén 41 és 58 százalék. A visszatérőknek 29 százaléka, a tradícióőrzőknek pedig csupán 13 százaléka támogatott kizárólag nem zsidó szervezetet. Csak zsidó szervezetnek a tradícióőrzők adakoztak a legmagasabb arányban (45%). Őket követik a visszatérők (31%), majd a távolodók (26%). Ebben a relációban a szimbolikus tradícióőrzők és a tradíciót nem őrzők bizonyultak a legkevésbé bőkezűnek (15 és 7 százalékban). A zsidó és nem zsidó szervezetnek is adakozók arányát tekintve kisebbek a különbségek: hasonló arányban adakoztak a tradícióőrzők, a visszatérők és a szimbolikus tradícióőrzők (35, 34 és 31%), míg a távolodók 27, és a tradíciót nem őrzők 16 százaléka támogatott zsidó és nem zsidó szervezetet egyaránt.

147. ábra: A támogatás kedvezményezettjének típusa az adakozók körében és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: elmúlt öt évben adakozók)

Életkori csoportok szerint a 35–44 éves korosztály adakozott a legnagyobb arányban és a legfiatalabbak a legkevésbé. (Erre magyarázat lehet, hogy közöttük sok a diák és a pályakezdő, akik pénzügyileg gyakran nem függetlenek a szüleiktől). Általánosan elmondható, hogy az adakozási szokásokat tekintve sokkal kisebbek az életkor szerinti különbségek, mint akár az affiliáció, akár a hagyománytípus szerintiek. Mindazonáltal az egyes korcsoportok közötti különbségek statisztikailag szignifikánsak, és bizonyos tendenciák jól megfigyelhetőek. A nem zsidó szervezetnek való adakozás csökken a kor növekedésével (47 százalékról 25 százalékra), míg a zsidó szervezetnek adakozás aránya emelkedik (18 százalékról 43 százalékra). A zsidó és nem zsidó szervezetet is támogatók esetében nincs ilyen egyértelmű mintázat: a 45–54 és a 65–74 évesek adakoztak mindkét típusú szervezetnek a leginkább – közel egyharmaduk –, míg a legfiatalabbak a legkisebb arányban (21%). A többi korcsoport 27 és 29 százalékos arányban támogatott zsidó és nem zsidó szervezetet is.

Adakozási célként a kérdezettek többet is megnevezhettek. Leggyakrabban – a válaszadók 72 százaléka – a szociális célokat említette. A zsidósághoz való kötődés szerint a nem affiliáltak adakoznak ilyen célra a leginkább (76%) és az affiliáltak legkevésbé (68%). Hagyománytípus szerint a tradícióőrzők csoportja különbözik a legjobban a többitől, akik a teljes mintánál jelentősen kisebb arányban – 59 százalékban – támogattak szociális célokat. Az egyes korcsoportok között is jelentős a különbség: szociális célra a fiatalok közül adakoztak a legtöbben (86%), majd ez az arány folyamatosan csökken az idősebb korosztályokban, és a 64 évesek és annál idősebbek korcsoportjának már csak 68 százaléka támogatott ilyen célokat.

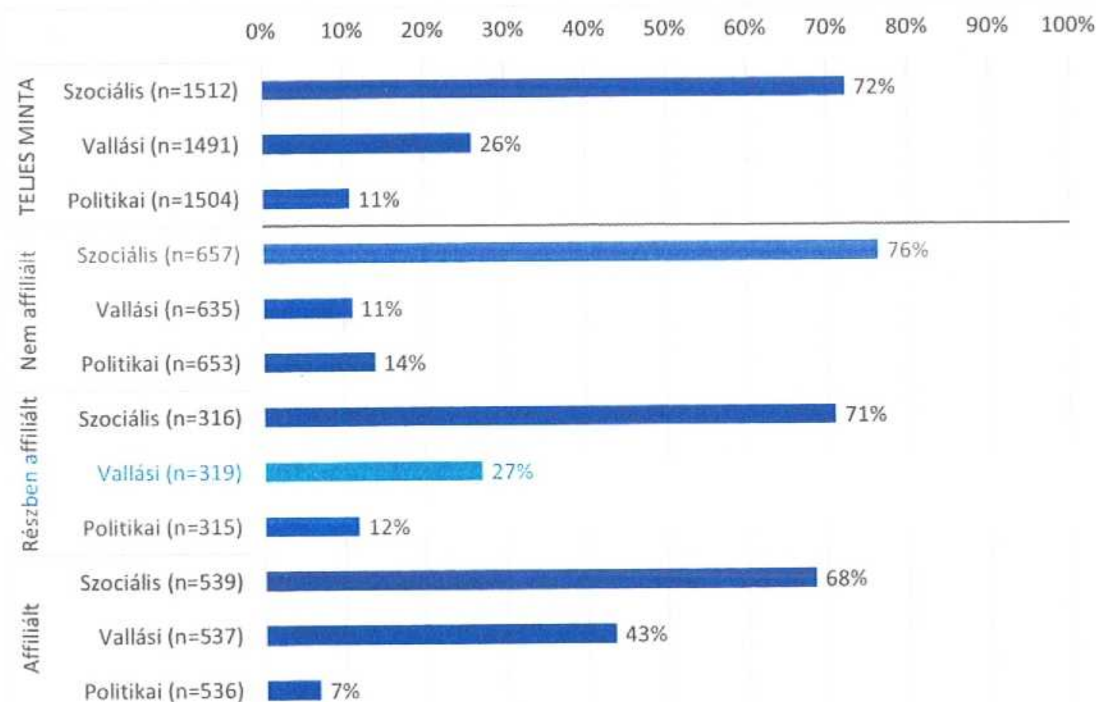
A teljes mintában vallási, oktatási, kulturális és egészségügyi célokra közel ugyanannyian – nagyjából az adakozók egynegyede – juttatott pénzt. Vallási célra az affiliáltak 43 százaléka adakozott, a részben affiliáltak valamivel több mint egynegyede (27%). Hagyománytípus szerint a tradícióőrzők fele és a visszatérők 33 százaléka támogatott jelentősebb arányban vallási célokat, a többi csoportban a válaszadók kevesebb mint 20 százaléka. Korcsoportok szerint legkevésbé a fiatalok adakoztak vallási célra (10%), 25 éves kortól ez az arány 26 és a legidősebb korcsoportban 29 százalék.

Az oktatási célra adakozókat vizsgálva csak kor szerint találtunk jelentős különbséget. Egyértelműen a középső korosztályok adakoztak nagyobb arányban ilyen célra, de ezen a korcsoporton belül is fontos különbségek találhatók: az iskolából még csak nemrég kikerült 25–34 évesek csoportja 34 százalékban támogatott oktatási célt, a 35–44 éveseknek azonban már csak 30 százaléka. A 45–54 évesek között ez az arány ismét növekszik (38%), míg az 55–64 évesek korcsoportjában már 25 százalékra csökken.

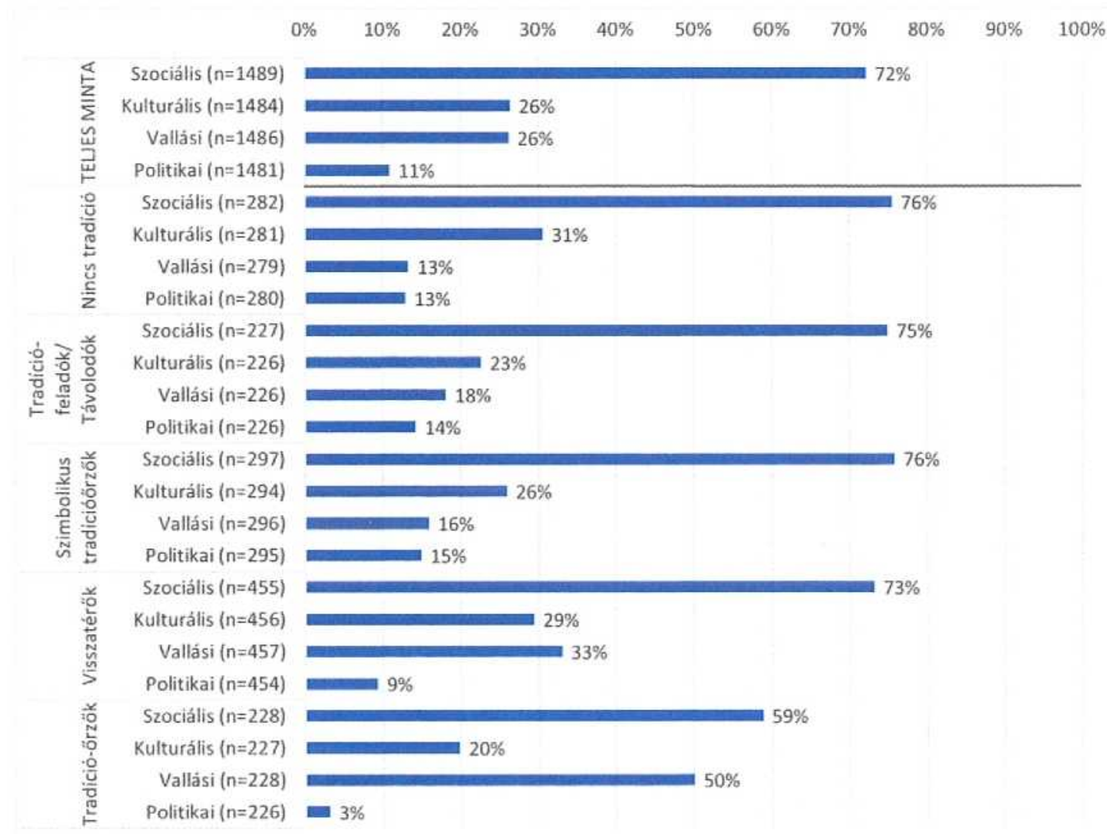
Kulturális célokra leginkább a tradíciót nem őrzők és a visszatérők adakoztak (rendre 31 és 29%), kor szerint pedig a 45–64 éves korosztály támogatott ilyen célt a legnagyobb arányban (32%).

Politikai célra a válaszadók 11 százaléka adakozott. Affiliáció szerint a kevésbé affiliáltak említették nagyobb arányban ezt a célt, a nem affiliáltak a legmagasabb arányban (14%). Hagyománytípus szerint a tradíciót nem őrzők (13%), a távolodók (14%) és a szimbolikus tradícióőrzők (15%) adakoztak politikai célokra a leginkább. Ezeken kívül sporthoz kapcsolódó célra a minta 4 százaléka, más egyéb célra pedig 10 százaléka adakozott. Utóbbiak közül csupán 64 fő nevezte meg az adomány célját, amelyek közül az állatvédelemhez, humanitárius akciókhoz, illetve környezetvédelemhez kötődő célok a leggyakoribbak.

148. ábra: Adakozási célok az adakozók körében és az affiliáció szerint (Bázis: elmúlt öt évben adakozók)

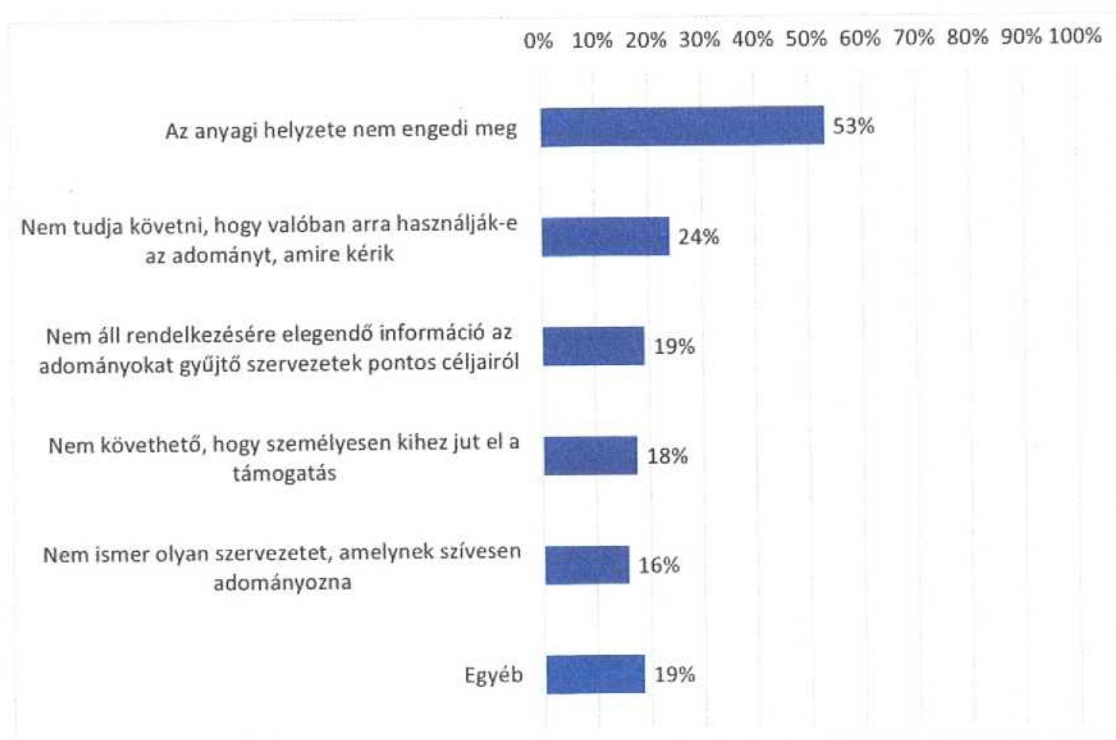
149. ábra: Adakozási célok az adakozók körében és a hagyományhoz való viszony kétgenerációs típusa szerint (Bázis: elmúlt öt évben adakozók)

Az adakozási készségről csak akkor tudunk teljes képet alkotni, ha megvizsgáljuk, hogy mi jellemzi az adakozástól elzárkózó csoportot. A vizsgálatunk során megkérdezettek 18 százaléka egyáltalán nem adakozott az elmúlt öt évben. Őket arról kérdeztük, hogy miért nem adakoztak, illetve ha tennék, milyen célt támogatnának. A csoport több mint fele (53%) említette, hogy az adakozást anyagi helyzete nem engedi meg. Ez az indok kor szerint, az életkor növekedésével csökkenő arányban jelent meg: a 18–24 évesek között 88 százalék hivatkozott erre, míg a 35–44 és a 45–54 éveseknek már csak közel a fele, a 65–74 éveseknek és a legalább 75 éveseknek pedig csupán a 35–36 százaléka. A második leggyakrabban említett indok az adománygyűjtő szervezetekkel szembeni bizalmatlanság és az adomány felhasználásának átláthatatlansága volt. A csoport 24 százaléka azért nem adományozott az elmúlt öt évben, mert úgy gondolta: nem tudja követni, hogy valóban arra használják-e fel az adományt, amire adják. Ez a bizalmatlanság elsősorban a 45–54 éves korosztályt jellemzi, több mint 50 százalékuk ezért nem adakozott,[57] és a legfiatalabbakat, illetve a 65–74 éves korosztályt jellemzi legkevésbé (17 és 19 százalékuk említette ezt az indokot).

[57] A legidősebb korosztályban is igen magas (43%) azoknak az aránya, akik emiatt nem adakoztak, de itt nagyon alacsony az elemszám.

150. ábra: Nem adakozás indokai az elmúlt öt évben nem adakozók között
(Bázis: elmúlt öt évben nem adakozók)

A nem adakozók elsősorban szociális (71%), oktatási (58%) és egészségügyi (58%) célra adakoznának, ha lenne rá lehetőségük, vagy ha eloszlatnák az adományokkal kapcsolatos kételyeiket. Emellett 40 százalékuk említette, hogy adakozna kulturális célra, 13 százalékuk támogatna vallási, 11 százalékuk sport és 7 százalékuk politikai célt. Az említett célok között csak a vallási és az oktatási célok mutattak statisztikailag jelentős összefüggést affiliáció, hagyománytípus vagy életkor szerint. Az affiliáltak 28 százaléka adakozna vallási célra, míg a részben affiliáltaknak csak 19 és a nem affiliáltaknak csupán 7 százaléka. A tradícióőrzők között is magas azok aránya, akik a leginkább vallási célokat támogatnának (41%), a többi hagyománytípus szerinti csoportban ez az arány 20 százalék alatti. Oktatási tevékenységet a tradíciót nem őrzők (70%), illetve a szimbolikus tradícióőrzők (66%) támogatna. Az életkori csoportok között ez a fiatal korosztályokra (a 18–34 évesekre) a legjellemzőbb.

12.8. Összefoglalás

Ebben a fejezetben a különböző zsidó intézményekben, szervezetekben való részvételt és az azokhoz való viszonyt vizsgáltuk.

A megkérdezettek átlagosan 3,4 zsidó szervezetet ismernek, de a két legnagyobb hitközség, a Mazsihisz és az EMIH kiemelkednek az összes intézmény közül mind az ismertséget, mind a nekik tulajdonított fontosságot tekintve. A hitközségek után a kulturális

intézményeket említették a válaszadók legnagyobb arányban. A fontosnak tartott intézmények közül a Bálint Ház tevékenységét értékelték a legjobbra a kérdezettek. A minta valamivel több mint negyede tagja valamely hitközségnek.

A megkérdezettek 82 százaléka szerint a kultúra, 76 százaléka szerint az oktatás és 65 százaléka szerint a vallás áll a szervezetek tevékenységének középpontjában. A kérdezettek a legfontosabb szervezeti feladatnak a szociális feladatokat tartják (48%), a második helyen itt is az oktatás áll, míg a kultúra a fontossági rangsor harmadik helyére került. A vallási tevékenységet a megkérdezettek 16 százaléka tartja fontosnak. Izrael támogatása (7%) és a politikai képviselet (5%) bizonyultak a legkevésbé fontosnak a válaszadók szerint. Azok között, akiket a zsidó szervezetek nem tudnak bevonni a tevékenységükbe (60%), az átlagnál többen vannak a fiatalok és azok, akik ezektől a szervezetektől mérsékeltebb vallásosságot és aktívabb politikai részvételt várnának el. Mintánk közel fele bizonyos feltételek mellett aktívabban is részt venne a zsidó közéletben, elsősorban akkor, ha jobban ismernék az egyes szervezeteket, és ha több hozzájuk hasonló embert vonzanának.

A megkérdezettek háromnegyede legalább alkalmanként, 40 százaléka pedig rendszeresen eljár zsidó rendezvényekre. A legnépszerűbbnek a zsinagógában tartott koncertek bizonyultak (57%), de a Bálint Ház programjain (52%) és a Zsidó Nyári Fesztiválon (49%) is a kérdezettek közel vagy több mint fele legalább időnként részt vesz. Az Izraeli Kulturális Intézet programjait leginkább a fiatalabb korosztályok, míg a zsinagógában rendezett koncerteket, illetve a Nyári Zsidó Fesztivált a 45 év felettiek látogatják nagyobb arányban.

A válaszolók több mint 60 százaléka semmilyen nyomtatott zsidó újságot nem olvas, 22 százalékuk alkalmilag, 18 százalékuk viszont rendszeresen olvas legalább egy zsidó lapot. A Szombat (25%) és az Új Élet (19%) a két legolvasottabb lap. A nyomtatott zsidó sajtót inkább az idősebb korosztályok olvassák. Internethasználónak tekinthető a minta 98 százaléka, 40 százalékuk látogat zsidó honlapokat. Az idősebbek nagyobb arányban olvasnak zsidó oldalakat, mint az internethasználó fiatalok. A legnépszerűbb oldalak nagyjából egyenlő olvasottsággal a Mazsihisz, az EMIH (és a hozzájuk kötődő szervezetek) oldalai, valamint a Szombat.

A megkérdezettek harmada járt zsidó hittanra, és 15 százalékuk zsidó iskolába. Az egyes zsidó iskolák ismertsége változó, de valamilyen iskolát a megkérdezettek többsége ismer. A legismertebb zsidó iskola a Lauder-iskola volt (91%). A neológ Scheiber iskolát a válaszadók 71 százaléka ismeri, az ortodox Wesselényit a minta valamivel több mint fele említette (54%), míg a Chabad által fenntartott Bét Menachemet már csak a minta egynegyede. A gyerekes megkérdezettek 24 százalékának gyermeke jár (vagy járt) zsidó ifjúsági szervezetbe, és az ilyen válaszadók ugyanilyen hányadának a gyereke jár (vagy járt) zsidó iskolába. Zsidó hittanórákon, vagy vallással, kultúrával kapcsolatos oktatásban 40 százalékuk vesz vagy vett részt. Legnagyobb arányban az affiliáltak, a tradícióőrzők és a visszatérők csoportjaiba tartozó megkérdezettek gyermekei járnak (vagy jártak) zsidó iskolába, a legtöbben a Lauderbe, második helyen pedig a Scheiberbe. Azok-

nak, akinek van gyerekük, de nem zsidó iskolába járnak (vagy jártak), 28 százalékuk gondolkozott azon, hogy zsidó iskolába írassa gyerekét (vagy gyerekeit).

A zsidó iskolákkal kapcsolatosan a válaszadók többségének határozott elvárásai vannak. A szülők a zsidó identitás erősítését, a zsidó hagyomány megtanítását és a nemzetközi karrierre való felkészítést tartják az iskola legfontosabb feladatainak, a vallási előírások követését viszont sokkal kevésbé fontosnak ítélik.

A minta 82 százaléka adakozott valamilyen jótékonysági célra az elmúlt öt évben. Az adakozók kétharmada csak szervezetnek adakozott, 7 százalék pedig kizárólag egyének javára. Az adakozók egynegyede mind egyént, mind szervezetet támogatott. A teljes népesség (a nem adakozókat is beleszámítva) 43 százaléka állította, hogy az elmúlt öt évben adakozott zsidó szervezetnek. Az adakozók között 3 százalék azok aránya, akik egyéneket (is) támogattak, és szempont volt számukra, hogy zsidó-e a támogatott. Az egyéneknek (is) adakozók kb. egyharmada számára ez nem volt mérvadó. A szervezeteknek (is) adakozók csoportjában 25 százalék adakozott olyan szervezetnek, amely zsidó, 39 százalék olyan szervezetnek, amely nem az, 29 százalék pedig mindkét típusú szervezetnek juttatott adományt. Legnagyobb arányban szociális (72%), legkevésbé pedig sporthoz kötődő célt támogattak az adakozók. Vallási, oktatási, kulturális és egészségügyi célokat közel ugyanannyian – nagyjából az adakozók egynegyede – támogatott. A nem adakozók több mint fele (53%) anyagi helyzete miatt nem jótékonykodott, de egynegyedüket az is visszatartotta az adakozástól, hogy nem voltak meggyőződve: valóban arra használják-e fel az adományt, amire kérik. Ez a bizalmatlanság a 45-54 éves korcsoportra a legjellemzőbb. Azok, akik eddig nem adakoztak, leginkább szociális, oktatási és egészségügyi célokat támogatnának.

• • •

TABLE OF CONTENTS

PREFACE 6

INTRODUCTION 7

Aims of the Research 7
Sampling, Representativeness 8
General Aspects of Data Analysis 10

1. THE SIZE OF THE JEWISH POPULATION: DEMOGRAPHIC ESTIMATES 12

2. THE STATISTICAL MARKERS OF IDENTIFICATION AND RELIGIOUS PRACTICE 16

2.1. Self-identification in Statistical Databases 16
2.1.1. Census Data 16
2.1.2. Tax Donations 17
2.2. Participation in Religious Life 21
2.3. Summary 23

3. SOCIAL-DEMOGRAPHIC INDICATORS 24

3.1. Gender, Age and Family Status 24
3.2. Geographical Distribution 26
3.3. Education and Mobility 31
3.4. Economic Activity, Profession, Occupational Status 33
3.5. Material Status, Living Standards 35
3.6. Social Deprivation 35
3.6.1. Expectations Concerning Social Support 36
3.6.2. Organisations Offering Social Support: Knowledge and Experiences 37
3.7. Summary 37

4. RELIGIOUS-CULTURAL TRADITION 39

4.1. Religious and Ethnic Homogeneity 39
4.2. Homogamy and Heterogamy 41
4.3. Religious-Cultural Practices 45
4.4. Religiosity in the Family 54
4.4.1. The Parents' Family 54
4.4.2. The Present Family 58
4.4.3. Family Environment: Childhood and the Present 59
4.5. Summary 61

5. IDENTIFICATION, IDENTITY 64

5.1. The Dimensions of Identification 64
5.2. Substantive Elements of Identification 72
5.3. Jewish and Hungarian Identification 74
5.4. Summary 81

6. SOCIAL ASSIMILATION 84

6.1. Indicators of Social Assimilation 84
6.2. Opinions on Mixed Marriage 88
6.3. Opinions on Assimilation 90
6.4. Summary 93

7. THE HOLOCAUST AND ITS SIGNIFICANCE 95
7.1. Personal and Family Involvement 95
7.1.1. Rescue 97
7.2. The Holocaust and Jewish Identity 97
7.3. The Memory of the Holocaust 97
7.3.1. Attitudes on the Memory of the Holocaust 97
7.3.2. Jewish Denominations and the Memory of the Holocaust 103
7.4. Summary 106
8. ANTISEMITISM 107
8.1. What is Antisemitism? 107
8.2. Who are the Antisemites? 109
8.3. Perception of Antisemitism 111
8.4. Reactions to Antisemitism 114
8.5. Judging the Intensity of Antisemitism 116
8.6. Summary 122
9. RELATIONSHIP TO ISRAEL 125
9.1. Visits and Personal Contacts 125
9.2. Emotional Attachment to Israel 126
9.3. Views and Opinions on Israel 129
9.3.1. The Significance of Israel 130
9.3.2. Israeli Politics 132
9.4. Migration Potential and Intention to Emigrate 133
9.5. Summary 140
10. THE JEWS AS A SOCIAL GROUP 142
10.1. Group Identification 142
10.2. The Group as Network 146
10.3. Judging the Economic and Political Position of the Group 148
10.4. Interactions with Non-Jews 150
10.5. Summary 154
11. WORLD-VIEW AND POLITICS: VALUES, CHOICES, OPINIONS 156
11.1. Media Consumption 156
11.2. World-view and Political Attitudes, Party Choice 158
11.3. Jewish Organisations and Politics 164
11.4. Summary 174
12. JEWISH DENOMINATIONS AND INSTITUTIONS: OPINIONS AND PARTICIPATION 176
12.1. Denomination Membership 180
12.2. The Tasks of Jewish Institutions 181
12.3. Judging the Leaders of Jewish Institutions 184
12.4. Participation in Jewish Cultural Events 185
12.5. Consumption of Jewish Media 186
12.5.1. Printed Newspapers 186
12.5.2. Internet Media 187
12.5.3. The Most-Visited Websites 187
12.6. Jewish Formal Education and Jewish Schools 189
12.6.1. Knowledge of Jewish Schools 189
12.6.2. Participation in Formal Jewish Education 191
12.6.3. Expectations of Jewish Schools 194
12.7. Charity Donations: Practices and Tendencies 198
12.7.1. Analysis of Donors 198
12.8. Summary 204

SUMMARY

Introduction

Since our study is a repetition of the investigation in 1999, its concrete goals are similar. As we stated in the introduction to the previous study, the first goal was to gain insight into the changes in the social position of Hungarian Jewry over several generations and to determine as closely as possible the social and economic position of Jews within Hungarian society at large. To do this, the survey gathered key demographic and social indicators spanning four generations: the people we interviewed, their parents and grandparents, and their children.

Another important goal was to monitor the attitudes of today's Hungarian Jews both regarding their own Jewish origins and toward Jews and Judaism in general. In doing so, it was possible to compare the attitudes of today's Jews regarding their Jewishness with those of previous generations. We also examined opinions on assimilation and integration. The survey also sought to determine the degree to which Jews in Hungary participate in organized Jewish community life, as well as the extent of their knowledge and opinions relating to Hungarian Jewish organizations and cultural institutions.

Separate questions examined the respondents' evaluations of the current situation of Jews in Hungarian society, on their relations with the non-Jewish population, on their opinions regarding antisemitism in Hungary, and on their overall political, economic and social attitudes. Finally, the survey looked at attitudes toward the State of Israel and at personal assessments of the impact of the Holocaust. In addition to the analysis of survey data, in the first chapter of the report we present a demographic estimation about the size of the Hungarian Jewish population, and in the second chapter data about institutional Jewish self-identification (self-identification as Jewish in the national census and tax donations to Jewish denominational and civil organizations). In this chapter we present our findings about symbolic or systematic participation in religious life. The first data-set stems from the 2011 national census, the second one was constructed by us by using the technique of participant observation on synagogue attendance in 2016.

In the survey a total of 1 879 individuals aged 18 and over were interviewed. The face-to-face interviews lasted on average 1.5 hours. Since there is no general database on Jews in Hungary, sampling based on random selection was impossible. As method of sampling we used the so-called snowball sampling technique. The sample frame was basically defined according to the „law of return", excluding non-Jewish family members and including converts from Judaism to an other religion.

Because of the sampling method used, there are several reasons to believe that the sample consists of people who are more strongly attached to Judaism and possess a stronger Jewish identity than the Jewish population as a whole. First, when assembling the sample, interviewers received information from acquaintances or from the subjects. It is to be expected that finding interview subjects in this way attracts the interviewers

to those segments of the Jewish population that appear more strongly Jewish, who express their Jewishness more freely, and have stronger Jewish ties. Consequently, the sample population tend to be 'closer' or more attached to Jewry than Hungary's wider Jewish population. Nevertheless, each characteristic subgroup of the Hungarian Jewish community is represented in our sample, though probably not exactly in that proportion which would correspond to their numbers in reality. For the purpose of data analysis, we constructed subgroups according to age, presence of religious-cultural practices in the family and affiliation in Jewish community life. In the report we present the collected data for the total population and for these subgroups.

The Size of the Jewish Population: Demographic Estimates

Research we carried out in 1999 attempted to estimate the size of the Jewish community in Hungary based on the demographic data then available. The summary of the report presented here attempts to update the data collected 18 years ago, with research conducted along the same lines in 2017. Given the available data, community size in 1999 could only be determined within large tolerance intervals; the estimated size today is even more uncertain, and thus the numbers presented here indicate only orders of magnitude and tendencies.

The present research used the same calculations and calculation methods that we employed in our earlier studies. According to these calculations, the estimated size of Hungarian Jewry in 2015, based on maternal descent, was a minimum of 58,936 and a maximum of 110,679 people. If we add to these numbers those of paternal Jewish origin (based on an estimated 50 percentage of mixed marriages), we find that a minimum of approximately 73,000, and a maximum of approximately 138,000 people in Hungary have at least one Jewish parent. We can also use data from our measurements of a representative sample of the general Hungarian adult population (that is, aged 18 and older) to estimate the extent of the population that is "of Jewish origin" using the broadest definition of Jewish origin – that used in the Israeli "law of return". In this case we asked members of the sample whether they had a grandparent who was Jewish. Over the past 10 years – most recently in 2013 – about 1.8–2% of the national representative sample replied that they had a Jewish grandparent. In terms of the entire country this means around 160,000 people with at least one Jewish grandparent.

Our calculations show that there was a decrease in the size of the population of Jewish origin between 2000 and 2015. The population decrease is continuous: it amounts to a decrease of a minimum of 1,500–2,000 and a maximum of 2,000–3,000 every five years. On the basis of age pyramid data, this tendency can be expected to continue in the future.

The Statistical Markers of Identification and Religious Practice

Comparing our demographic estimates of the size of the Hungarian Jewish community with the institutional act of Jewish self-identification (self-identification as Jewish in the national census) and the numbers of people who express symbolic or systematic participation in religious life, we find a significant difference between the two sets of data. The total size of the Jewish community can be put between 73,000 (one Jewish parent) and 160,000 (one Jewish grandparent), but the number of those who define themselves in the census as Jewish in a religious and/or ethnic sense is a little under 11,000. According to our data on synagogue attendance in 2016 collected by using the technique of participant observation, the number of those who occasionally take part in religious-denominational life (attending services on Rosh Hashanah or Yom Kippur) may be around 4,000, while the maximum number of those who regularly practice the Jewish religion (attending regular Shabbat services) is 1,000. Taking into account the uncertain nature of the estimates, we will not be far wrong if we say that of the total examined population, at most 10 per cent express their Jewish identification through institutional acts, (tax donation to a Jewish denomination, self-identification as Jewish in the census) while not more than five per cent manifest their belonging to the religious-cultural community with at least a symbolic gesture: attending synagogue services on Rosh Hashanah or Yom Kippur. The number of those regularly practicing religion (attending services on Shabbat) can be put at no more than one per cent. The difference between the number of those attending synagogue on religious holidays and those attending regularly is greatest in the Neolog denomination and smallest among the Orthodox.

An examination of tax donations[58] shows that in previous years, the number of tax donations to both Jewish denominations and Jewish civil organisations has steadily grown. The official tax data also shows that the three Jewish denominations entitled to receive tax donations – Neolog (Mazsihisz [Federation of Jewish Communities in Hungary]), Orthodox (MAOIH) and Chabad (EMIH) – are supported by tax donations by many people who do not regularly practice religion and do not even attend synagogue on the major holidays. The donor and synagogue-goer circles converge the most among the Orthodox.

It is notable that the number of those who support Jewish civil organisations through tax donations is significantly smaller than those who donate one per cent of their tax to a Jewish religious denomination. It is likely, that many people who donate to a Jewish religious congregation support non-Jewish civil organisations with their second 1% tax donation. In this area, the differences between the various Jewish denominations are significant. The civil organisations under the aegis of EMIH/Chabad have fewer supporters than those who support the denomination itself, but more than those who attend denominational worship on High Holidays in EMIH synagogues. In the Neolog case, the number of supporters of Neolog civil organisations is lower than that of both denominational donations to Mazsihisz and occasional synagogue attendance in Neolog synagogues.

[58] According to Hungarian Tax Law, taxpayers are entitled to donate 1 per cent of their previous year's personal income tax to a religious denomination which is recognized as such by the state and enlisted by the law, and another 1% to a non-profit organization.

Social-Demographic Indicators

Age: The age distribution of our sample fits well to the estimated age distribution of the total population. The strikingly small size of the generations aged between 50–55 and 20–25, however, can be explained by the waves of emigration that took place both after the 1989/1990 system changes and also more recently, in particular emigration by age groups that were then (and are now) young, with small children. The maximum number of Holocaust survivors, that is, those older than 70 in 2015, is around 6,400 people. The average age of our general sample (48) corresponds precisely with the estimated average age of the total Jewish population aged 18 or over.

Marital status: The data showed as early as 1999 that the life-partner relationship was already growing in importance in the Jewish population. Since then, the tendency has only increased. We can now observe that cohabitation increasingly characterises the younger and higher educated groups in particular. The proportion of divorced among women (16%) is much higher than among men (9%). The number of children among the Jewish population is rather low: the average number of children is 1.2 per family. This average has not changed from that observed in 1999: data show that although the proportion of childless people has grown, so has the number of families with three or more children. The Jewish population – much like broader Hungarian society, and its higher-educated strata in particular – is characterised by having children later.

Geographical distribution: Our sample unambiguously shows the dominance of Budapest as home to Hungarian Jews. Data on geographic mobility, measured from birth to the time of questioning indicate a general move towards cities in general and to Budapest in particular since 1999. Data indicate that the Jewish population of Budapest is concentrated in certain neighbourhoods. Seventy per cent of Budapest respondents lived in one of seven districts, particularly in the second and thirteenth districts, home to one third of the Budapest residents of our sample. Families more connected to religious-cultural traditions and to Jewish organisations live in higher proportions in the seventh and fourteenth districts of the city.

Education, employment, material status: A striking characteristic of the sample is the exceptionally high level of education, particularly: the percentage of those with university degrees is 78 per cent. It is still outstandingly high if we compare it to one of the higher educated stratum of the Hungarian population, namely to the population of Budapest. This percentage is even higher in the younger, still active age groups. A significant part of today's Jewish population is more highly educated than their predecessors. A characteristic employment profile also emerges from the data we gathered regarding education: a considerably higher than average number of Jews work in intellectual fields and as entrepreneurs. The ownership of certain items of property and durable consumer goods also indicate an income that exceeds the average.

Welfare, charity, social support: Respondents felt that providing social support was among the most important tasks of Jewish organisations. However, an exceptionally small proportion of the total sample (9%) had actually claimed such support. These were mostly older people struggling with material difficulties, for whom the most needed form of support means some form of financial assistance or services in kind, or help in organising everyday life.

Nearly two thirds of all the respondents (65%) knew of the existence of organisations that deal with distributing donations and to which s/he could turn in times of difficulty. However, only half of these respondents could name a concrete organisation. Among those who had already received some form of support from a Jewish organisation, again only 55 per cent could remember the name of the organisation. The best known Jewish organisations offering social support proved to be Mazsihisz, the JDC, and certain institutions of EMIH.

Religious-Cultural Traditions

Religious and ethnic homogeneity: While 95 per cent of the sample regarded themselves as of Jewish origin, only 46 per cent of them regarded themselves as being of the Jewish faith. Of the sample, only 48 per cent were of homogenous origin, that is, all four grandparents were of the Jewish faith or of Jewish origin. Eight per cent of the sample were – what we called – of partly homogeneous origin. This group included those who had one non-Jewish grandparent. Those of heterogeneous origin, who had two Jewish grandparents at most, made up 44 per cent of the sample. Their proportion has grown sharply over time: only 10 per cent of respondents aged over 75 were of heterogeneous origin, compared with 73 per cent of those aged 18–24.

Marriage patterns: the instance of heterogamy – exogamous marriages, or mixed marriages – reached 66 per cent in the 45–54 age group. This tendency was reversed in the 35–44 age group, where the proportion of exogamous marriages fell back to 50 per cent. However, data showed a higher proportion (62%) of heterogamy among those aged 18–34. It seems therefore that, based also on the marriage data of respondents' children, the proportion of exogamous marriages has, after a brief period of standstill, once again begun to rise.

The data indicate that there is a connection between marriage choices and the degree of Jewish affiliation. People whose parents live in an exogamous marriage are more likely to choose a non-Jewish partner, which then results in a weaker degree of affiliation. However, if someone whose parents live in an exogamous marriage chooses someone of Jewish origin or of the Jewish faith as a life partner, then, despite the heterogamy in the parents' generation, this can be accompanied by an increase in affiliation. It also can happen that marriage strategy and affiliation mutually influence one another: Jewish organisational and cultural activity may also influence the choice of partner.

Religious-cultural tradition in family life: Over the course of our research we questioned respondents about 10 habits, traditions, and celebrations, asking whether they were typical of the respondent's childhood family, and also of their present family. The most common habits in the childhood family were: cooking cholent (48%) and Jewish burial (46%). The percentages of these in the present family were approximately the same. The families of around 20–25 per cent of respondents had, during their childhood, celebrated Hanukkah and Seder, fasted on Yom Kippur, placed a mezuzah on the door,

circumcised the boys, and held bar or bat mitzvahs. With the exception of the last two practices (brit milah and bar/bat mitzvah), these traditional elements were much more frequent in the respondents' present families. In their present families, Hanukkah and Seder are celebrated by approximately half of the respondents, while little more than one third of all respondents fast on Yom Kippur and place mezuzah on the door. Still, observing religious and cultural traditions is much less typical of the 18–24 age group.

Evaluating the data collected on childhood and present families, we identified five typical patterns:

- **People with no element of tradition in either generations**. This group constitutes one-fifth of the sample, and is most typical of the youngest age group.
- **People who gave up or broke away from tradition; they keep less traditions in their present than in their childhood family**. These made up 16 per cent of the overall sample, though among the members of the oldest age group (those 65 years and older) it amounted to 25 per cent.
- **People who preserved a few tradition as symbol of belonging in both generations.** These represent one-fifth of the total sample. The proportion of this group is highest among the youngest.
- **People who returned to tradition; they keep more traditions in their present than in their childhood family**. These represent 28 per cent of the sample. However, a greater part of those aged 25–44 (31%) and those aged 45–64 (33%) belong to this group.
- **People who preserved tradition in both generations.** These amount to 15 per cent of the overall sample, but is most frequent among the oldest age groups.

Compared to the 1999 data, the proportion of those who returned to tradition has significantly grown by 16 percentage points, and the proportion of those who gave up or remained distant from tradition has dropped by almost 30 percentage points.

Religious practice: Half of the respondents declared themselves not religious, and only one-tenth reported that they keep several religious practices regularly. Compared to their parents' generation, however, a significantly larger proportion of respondents observe the major holidays (30%). And at the same time, the proportion of the explicitly non-religious, and in particular atheists, has significantly decreased.

Jewishness, thus, was in general more salient in respondents' present family environments than in their childhood families. This is mostly typical of the 25–44 and 45–65 age groups.

Identification, Identity

We asked respondents to choose one of five options as an expression of their primary identity. These were the following:

- A Jew living in Hungary
- Hungarian;
- Hungarian of Jewish faith (origin);
- Both Hungarian and Jewish;
- A European citizen.

Almost a third (30%) of respondents regarded themselves primarily as European citizens. Almost the same amount chose the 'both Hungarian and Jewish' option (29%), while the second mixed identity alternative – 'Hungarian of Jewish faith (origin) – was chosen by one-fifth (19%). A relative majority of respondents therefore included themselves in the dual identity group. The proportion of those who defined themselves as above all Jewish was 16 per cent, while only six per cent regard themselves as exclusively Hungarian.

The respondents' chosen primary identity is significantly different from those measured in 1999. The most important change is that the proportion of those who define themselves primarily as European citizens has tripled, from 10 to 30 per cent. The choice of the 'both Hungarian and Jewish' option also somewhat increased. On the other hand, the choice of the other mixed identity ('Hungarian of Jewish faith (origin)') and the exclusive identity options at opposing ends of the scale ('a Jew living in Hungary' – 23 per cent, and 'Hungarian' – 6 per cent) has somewhat decreased.

Primary identity choice does not depend on the respondent's age, but does depend on their affiliation and relation to tradition. The non-affiliated, who are generally characterised by a weaker Jewish consciousness, chose the exclusively Hungarian or the European citizen identity options more often. The more affiliated and preservers of tradition typically chose stronger Jewish identity options. Among the group that returned to tradition, those who chose 'Jew living in Hungary' as their primary identity are overrepresented (22% compared to the overall 16%). This proportion is even higher among the preservers of tradition (30%). In the latter group, however, we also find a higher proportion of those who define themselves primarily as Hungarians of Jewish faith (origin) (26% compared to the overall 19%).

We asked respondents questions relating to their identification with Jewishness and the emotional intensity of such identification. Their replies indicate that almost one-fifth of the sample has a strong, intense Jewish identity, but that for almost one-third, Jewishness does not mean much. That means that just over half the sample falls between these two most extreme options. These proportions correspond completely to the 1999 measurements. Age did not prove to be an influencing factor here, but the emotional intensity of Jewish identity grew with both the degree of affiliation and connection to tradition.

Half of the respondents' Jewish identity (49%) had strengthened over the past five years and weakened for only six per cent. A strengthened identity was more typical for

the youngest (aged 18–24) and the affiliated. In the other half of the sample whose identity had remained unchanged or weakened, those aged 25–44 and the non-affiliated were present in above-average proportions.

We asked respondents to rate, on a one to five scale, the salience of several elements of their own Jewish identity. One central element remains the past, whether this be the memory of ancestors and keeping the memory of the Jewish past alive (average value on a scale of 1–5: 4.3), or preserving the memory of the Holocaust (4.1). A subjective feeling of belonging to Jewry also received a high value (4.2), as did preserving Jewish culture (4.1). The least important identity elements for respondents were choosing a Jewish spouse (2.5), practising the Jewish religion (2.3), and participation in denominational, congregational life (2.2). These figures have changed very little since 1999, with only some negligible reduction of the importance of the memory of the persecution of the Jews and the Holocaust, pride in the great figures and achievements of Jewry, and the choice of a Jewish spouse.

We also asked respondents to rate, on a one to 10 scale, how strongly they feel their Jewish and Hungarian identities. The average Jewish identity was somewhat stronger (average: 6.9 on a 10-point scale) than the Hungarian (6.6), but this difference is not truly considerable. Jewish identity strengthens with age. Groups defined according to affiliation and relation to tradition do not differ in terms of the strength of their Hungarian identity, but in that of their Jewish identity. Respondents who are more affiliated and closer to Jewish traditions typically had a stronger Jewish identity, while those who had long ago distanced themselves from Jewish traditions had a stronger Hungarian one. Among respondents who preserve at least some Jewish traditions, the strength of the two identities are almost the same on the average.

Eight per cent of the sample showed both a weak Hungarian and weak Jewish identity. This group was present in a higher proportion among the youngest, the non-affiliated, and those who no longer kept Jewish traditions. Those with a strong Hungarian and weak Jewish identity made up 15 per cent of the sample. Here, the non-affiliated and those who had already abandoned traditions in the previous generation appeared in a high proportion. Conversely, those with a strong Jewish and a weak Hungarian identity made up 20 per cent of the sample. Their proportion is higher than average among the affiliated and the two groups currently preserving tradition. The group with both a strong Hungarian and simultaneously strong Jewish identity stands at 57 per cent of the sample. This is typical of the partially affiliated, the affiliated, and also those who adhere to traditions. To sum up, this means that more than half of the examined population feels integrated, and 15 per cent feel fully assimilated into contemporary Hungary, while one-fifth feels a separate Jewish identity, and eight per cent have weak identity attachments in both directions.

Social Assimilation

Conversion and name change: All generations of the examined sample exhibit a very low proportion – between three and seven per cent – of formal religious conversion from Judaism to Christianity. Conversion tends to happen more often among those who probably left their religion because of persecution of the Jews. Half of the respondents knew that their names had been Hungarianised. Three-fourths of them had had their names Hungarianised not by their parents, but by earlier ancestors.

Holidays: Almost three-quarters (73%) of respondents celebrate Christmas in their homes, almost the same percentage as in 1999. However, the proportion of those who observe name days was only 30 per cent, which is significantly smaller than the 44 per cent in 1999. The percentage of those who celebrate these holidays decreases in older generations and with the growth of affiliation. Celebrating Christmas and name days is strongly connected to the respondent's relationship with Jewish traditions. Among respondents in whose families no single element of Jewish tradition had been present for two generations, almost all (97%) celebrate Christmas. This is also typical among symbolic preservers of tradition and those who had given up traditions. Among those groups, the proportion of those celebrating Christmas was 86 per cent and 78 per cent respectively. Almost two-thirds (64%) of those who returned to tradition celebrate this holiday, but among the preservers of tradition, this proportion is much lower, at 28 per cent. The tendencies concerning name days are similar, though name days are celebrated by only half of those without tradition, and the differences between various groups are also smaller.

Exogamous marriages: As said before, more than half (55%) of the sample live in heterogeneous marriages or life-partner relationships. Some 43 per cent of the oldest age group (more than 74-year-olds) live in exogamous marriages or life-partner relationships. This rises among the 45–54 age group, where the percentage is typically two-thirds of respondents. This proportion drops somewhat in the 35–44 age group (50%), and rises again among those aged 18–34 (62%).

Sixty-one per cent of respondents stated that it is insignificant whether one's spouse or life-partner is Jewish or not, and one-third even wished for more mixed marriages between Jews and non-Jews. On the other hand, one-third of the sample thought that mixed marriages threaten the survival of Jewry. According to 13 per cent of respondents, it would be better to avoid mixed marriages, while seven per cent thought that Jews and non-Jews' habits were so different that they could not live together in a stable relationship. The younger are more accepting, the older more negative towards mixed marriages. The affiliated and those more connected to traditions expressed greater degree of opposition to mixed marriage.

Assimilation: Seventy per cent of respondents (compared to 79 per cent in 1999) said it would be bad if Jews completely assimilated into non-Jewish society and thus ceased to be Jews. Only a small part (10%) of our sample (compared to 26 per cent in 1999) thought that Jews should make more effort to fit into Hungarian society. The latter opinion was much more evident among the elderly.

Integration: Thirty-two per cent of respondents saw neither the memory of persecution nor perceived antisemitism today as an obstacle to integration into Hungarian mainstream society, while 18 per cent did. Furthermore, five per cent think persecution and 30 per cent think antisemitism hinder integration. Around half the respondents believe therefore that a lack of acceptance hinders further integration beyond the present levels.

The Future: Opinions are sharply divided over the future of Jewry in Hungary. An insignificant minority (2%) thinks that Jews will slowly assimilate and disappear over the coming decades. According to 17 per cent of respondents, the situation will remain unchanged. Among the remaining 80 per cent, a slight majority hold that a minority of Jews will preserve their identity while the majority will be assimilated (43%), while 35 per cent feel that Jewish consciousness will strengthen.

The Holocaust and Its Significance

The overwhelming majority of Hungarian Jews today (82%) have a direct family member or ancestor who lost their life in the Holocaust. Of the elderly people in the sample who survived the Holocaust, 68 per cent said either their families or they themselves had received some form of help from non-Jews during the years of persecution.

Our findings show that the Holocaust continues to represent a defining element in the identity of Hungarian Jews, and that Hungarian Jews regard it as exceptionally important to preserve the memory of the Holocaust and to keep the subject on the public agenda. However, responses to our questions about the role played by the Holocaust in Jewish identity are divided in significant ways, according both to age and to connection to traditions and religion.

The Holocaust occupies a more central place in the identity of the older generations than it does in the younger generations. Older generations tend more to agree with the statement that "the Holocaust should be placed at the centre of Jewish self-awareness" (49%); they believe it is important to have more education in school about the persecution of the Jews (94%); a large majority also regard demands for compensation as just even now (73%) and think that individuals who question the Holocaust should be prosecuted by law (74%).

By contrast, the Holocaust is less of an identity-forming factor among younger generations. Only 14 per cent of the youngest group agreed that the Holocaust should be placed at the centre of Jewish self-awareness, and although most of them (74%) feel the subject should be taught more in schools, and that Holocaust deniers should be prosecuted (52%), only 43 per cent felt that demands for compensation are still legitimate. Comparing the data from the present research to the 1999 figures leads us to conclude that as the place occupied by Holocaust survivors and their children is being taken over by generations that only had distant relatives directly affected, the significance of the Holocaust as a substantive element of identity is decreasing.

We asked respondents which Jewish denomination and/or organisation most closely represented their personal point of view on preserving the memory of the Holocaust.

The most important result here was that two-fifths of respondents – particularly among the younger and non-affiliated groups – did not know the standpoint of Jewish organisations on this issue, and thus could not answer the question. The majority of those who could answer the question felt that the position of the Mazsihisz represented their own point of view.

Antisemitism

Almost all respondents agreed that anyone who thinks that Jews can never under any circumstances become Hungarian (94%) or holds Jews responsible for Communist rule in Hungary (93%) is an antisemite. Many also feel that someone is antisemitic if they believe that Jews are hostile to the Christian faith (87%), if they think that Jews are unable to adapt to Hungarian society (85%), and if they believe that crimes committed against the Jews were no greater than those against the victims of Communism (82%). Fewer respondents felt that someone who thinks Jews have recognisable characteristics (43%), or who keeps track of who in their environment is Jewish (26%) is an antisemite. Overall, younger people are less sensitive than the elderly..

We asked the sample to identify specific groups in mainstream Hungarian society that they considered to be antisemitic. They overwhelmingly identified two such groups: skinheads (97% of respondents) and supporters of the Jobbik political party (98%). Beyond these two groups, respondents also believe that uneducated people (76%) and government media (72%) are particularly antisemitic. Antisemitic attitudes are discerned least among Budapest residents (24%) and intellectuals (22%).

The actual experience of antisemitic acts was much lower than we found in 1999. Almost half (48%) of respondents said they had personally heard verbal antisemitic statements on the street or on public transport in the year prior to the research: in 1999 the figure was 75 per cent. The present survey found that 15 per cent had experienced or witnessed such statements in the workplace, while 10 per cent reported experiencing or witnessing them in government institutions, from authorities, or in their neighbourhood or the building in which they live. These percentages are also significantly lower than what our measurements found in 1999. Another key difference between the two data sets is that in 1999 only one-fifth (21%) of respondents said they had not encountered any antisemitic statement in any of the listed places in the year prior to the research, while in 2017 this proportion was 42 per cent. And while 18 years ago, 16 per cent of respondents had experienced at least three instances of antisemitism, this proportion now stands at only 6 per cent.

Almost one-fifth of respondents (19%) stated that they had been verbally insulted or harassed because of their Jewishness personally in the year prior to our research, and slightly more than a quarter (27%) had witnessed such behaviour. Far fewer had experienced any form of physical violence: only one per cent of respondents had been victims themselves, and three per cent had been witnesses to such attacks. However, 71 per cent of respondents had heard of instances of antisemitic hate speech in the year prior to our

research, and one-third had heard of physical attacks. The affiliated and those who regularly observe religious rules describe more experience or reported antisemitic harassment or assault. However, only 23 per cent of assault victims report their cases to the authorities or organizations monitoring such events and assisting the victims.

Most of our respondents feel that the criminal justice system must be used to combat antisemitism. Eighty-three per cent want Holocaust deniers to be barred from freely disseminating their views, while 71 per cent think such a ban should also apply to those who regularly make antisemitic statements. Younger respondents are more permissive, but even here the majority believe in restrictions.

Asked to quantify the extent of antisemitism in Hungary, more than half of the respondents (55%) said it was "great," while a further 10 per cent said it is "very great." In 2017, the situation was perceived as much worse than it had been perceived in 1999.

Respondents estimated that antisemites make up 38 per cent of Hungarian society on the average. We compared their estimates with the actual figures published in recent antisemitism studies. According to these surveys, approximately one-third of the Hungarian population have antisemitic views. Two-thirds of this group is extremely, and one-third is moderately antisemitic. We found that 15 per cent of our respondents underestimated the percentage of those who are anti-Jewish, putting it under 20 per cent. But at the same time almost one-quarter (23%) radically overestimated the extent: they feel that at least half the society, or at least every other person, is antisemitic. Seventeen per cent of respondents feel that it is entirely impossible that the Jews will be persecuted in the next 10 years in Hungary, and half found it unlikely that Jews will face persecution. However, 28 per cent are afraid that persecution of Jews may happen, and five per cent see a serious chance of it.

Perceptions of the extent of antisemitism tend to depend on whether the respondent has experienced or encountered antisemitic slurs, and whether they were witnesses to antisemitic verbal or physical harassment. Those who had experienced some form of such phenomena saw the situation as much worse, whether it be the extent of antisemitism, the number of antisemites or the chances of a possible persecution of Jews. It is important to note, however, that those who had not experienced any such sort of harassment also viewed the situation as rather bad.

Relationship to Israel

We analysed the relationship to Israel from a number of perspectives:

Visits to Israel: Around half (49%) of our respondents had travelled to Israel on a number of occasions. Just under one-third (28%) had never visited. These proportions are much different than those measured in 1999, when these were 27 and 48 per cent, respectively. Concerning personal contacts with Israelis, we saw that the proportion of those with close and/or distant relatives in Israel had barely changed since 1999 (close relative: 23% and 19%; distant relative: 49% and 50%), but the proportion of those with friends in Israel had grown considerably, from 49 to 62 per cent.

Emotional significance of Israel: The results show that Israel means a great deal to Hungarian Jewry. Three-quarters of the Hungarian Jewish population feels a fairly strong emotional attachment to the Jewish state. This attachment is strongest among the elderly, those who follow religious traditions, and those who take part in organised Jewish life but is less intense among the younger, the non-affiliated, and those without tradition – but even in these groups, it is present in two-thirds.

What Israel means to Hungarian Jewry: The existence of Israel is uniformly regarded as important, with 86 per cent reporting that they would regard it as a personal loss if Israel were to be destroyed. However, far fewer think that Israel is the spiritual centre of Jewry (47%), or their true homeland (44%), but a relative majority also supported this opinion. Only 19 per cent felt that Israelis and Hungarian Jews share a common fate, and 46 per cent held that there are large cultural differences between European and Israeli Jews. Thirty-one per cent said they felt that every Jew is obliged to support Israel. The older, more affiliated, and closer to observing tradition (whether in childhood or more recently) the respondent is, the more important they find Israel.

Opinions on Israeli politics: Almost half of respondents supported Israel's policy concerning the Arab-Israeli conflict and the Palestinians, while around a quarter were critical. Opposition to Israeli policy is stronger among the younger, the less affiliated, and those who only symbolically preserve tradition or do not engage with Judaism at all. The older generation (but not the oldest, aged 55–74), the affiliated, and the preservers of tradition (together with returnees) tend to agree with Israeli policy.

Intention to emigrate: Half of respondents (49%) had not considered emigrating from Hungary to Israel, and only one-fifth (19%) considered the idea more seriously. The idea of moving abroad in general is more prevalent than the thought of emigrating specifically to Israel. But respondents receptive to the idea emigrating in general are more likely to consider emigration to Israel, and vica versa. Consideration of emigration to Israel depends on whether the respondent had already been there and is more prevalent among the affiliated and preservers of tradition. Thirteen per cent of the respondents considered of moving only to Israel, while little more than one-fourth (27%) only to a country other than Israel . 39 per cent of the respondents was thinking about both option, and 21 per cent of the about neither. Taking into account only those who considered these options seriously we find that one-tenth of the sample did so in the case of Israel, while one-fifth of them in the case of a country other than Israel, 9 per cent considered both, and 61 per cent neither. Compared to the 1999 figures, the willingness to emigrate, whether to Israel or another foreign country, has grown.

The Jews as a Social Group

We see from our research that most Hungarian Jews view Jewry as an identifiable group: according to 81 per cent, Jews are at least partially or wholly recognisable, 71 per cent think that they would recognise a Jew after a short period of time, and 53 per cent think that they themselves have certain traits that would enable distant acquaintances, and

perhaps even strangers, to identify them as Jewish. According to 80 per cent of respondents, the majority of their work colleagues know that they are Jewish. More than half the respondents (55%) have circles of friends that are largely or entirely Jewish.

In general, the affiliated and regular tradition followers are more likely to view Jewry as a well-definable and identifiable group than are the less affiliated groups. The affiliated, when compared to the non-affiliated, are more likely to think that Jews can be recognised; they think of themselves as more recognisable, and they think that their colleagues are more likely to know they are Jewish. Moreover, a Jewish presence is very evident in their circle of friends.

The majority of respondents do not think that the social and economic position of Hungarian Jewry is significantly different from that of other members of society. According to 45 per cent, Jews stick together among themselves as much as other groups do, 61 per cent think they have the same living standards as the majority, and 71 per cent think Jews have an "appropriate measure of influence" in the country.

Some 88 per cent of respondents reject the idea that the interests of Hungarian Jews would be different from the interests of non-Jews. Still, responses reveal that a significant part of contemporary Hungarian Jewry continues to perceive some form of communication problems between the two groups. Fifty-seven per cent believe that there are things that a non-Jew cannot understand, and 33 per cent feel it embarrassing to talk about certain topics with non-Jews. Our respondents' answers suggest that the reasons for this perceived communication gap are partly to do with Jewish attitudes and partly to do with (perceived) non-Jewish attitudes. Almost two-thirds (61%) agreed that Jews are often over-sensitive, and 42 per cent felt that Jews routinely regard every unfriendly comment as an instance of antisemitism. According to 55 per cent, overreacting to perceived insults only strengthens antisemitism and deepens the divide between Jews and mainstream non-Jewish society.

At the same time, a significant proportion of respondents think that non-Jews are mistrustful of Jews and that non-Jews feel uncomfortable even during occasional interactions. Thirty-eight per cent of respondents believe that many non-Jews keep track of who is Jewish in their environment and who is not; 35 per cent feel that many non-Jews think that Jews stick together against them, and 20 per cent think that non-Jews are often feel uncomfortable when they have to have contact with Jews.

It is important to emphasise, however, that the proportion of those who agree with statements indicating communication problems has dropped since 1999, and the perception of such problems is rarer among the young age groups than among the older groups. This suggests that compared to 18 years ago, Hungarian Jewry today perceives progressively fewer communication problems regarding interactions with the non-Jewish environment.

Older people, the affiliated, and those who regularly follow traditions are more likely to see non-Jews as mistrustful and rejecting, but on the other hand they tend to regard their own group, Jews, as over-sensitive. This appears to be why the elderly and affiliated

are more likely to perceive communication problems and believe that there are things that a non-Jew cannot understand. Likewise, the sample responses revealed that those who follow traditions and are more closely tied to Jewish institutions are those who view Jewry as a unified group and feel that their environment identifies them as Jews.

World-View and Politics: Values, Choices, Opinions

The data collected allow a detailed analysis of value choices, political preferences, and media consumption patterns of the sample and enable us to map expectations concerning Jewish representation in public life and politics. The relevant part of our questionnaire includes questions that are often used in national representative surveys. In the analysis we compare the answers of our Jewish respondents (the overwhelming majority of whom have university degrees) with the values and choices expressed by similarly highly educated respondents (university graduates) from the majority society.

Jewish respondents are more interested in politics than are non-Jewish graduates, and thus it is not surprising that their level of media consumption is more intense. In particular, they most often follow left-wing and liberal media (weekly papers, television programmes, and internet sites alike) while in general avoiding state controlled media and especially the tabloid media.

The overwhelming majority of respondents reject authoritarianism, political conservatism, law-and-order attitudes, and all expressions of xenophobia. Accordingly, their values diverge significantly from the highly-educated members of the majority Hungarian society who manifest these attitudes in a significantly higher proportion. Moreover, the gap between our Jewish respondents and non-Jews with lower levels of education is even greater. While two-thirds of majority-society graduates would tighten immigration provisions, 43 per cent regard the death penalty as justified in serious cases, and more than half of them (52%) would imprison drug users, only around one-tenth of the Jewish respondents would do the same. Similarly, sympathy indices towards all other non-Hungarian ethnic groups were much higher among Jews when compared to majority society respondents with similar educational status.

There were significant differences between our Jewish sample and non-Jewish respondents regarding political preferences: our respondents were more pro-EU, but regarded radical policies in support for Hungarian minorities in neighbouring countries as less important. At the same time, however, Jewish respondents manifested the same feelings of social discomfort in general — abandonment, distrust towards institutions, and alienation from politics — as did majority society graduates.

It is not surprising therefore that Jewish respondents aligned themselves with the political left and liberals in far greater proportions than did non-Jewish graduates. This difference is clearly demonstrated by party preferences: the centre-right ruling party, Fidesz garnered a total of one per cent support among Jewish respondents, the far-right Jobbik not even that. Our sample respondents demonstrated more support to the smaller left and liberal parties — including the Demokratikus Koalíció [Democratic Coalition] (Jewish population: 15%;

graduates living in Budapest: 8%), Párbeszéd [Dialogue] (7%; 2%), and Együtt [Together] (11%; 5%) – than these parties receive overall nationwide. It is probably an expression of disillusionment with all parties that the most popular party among Jewish respondents proved to be the satirical Kétfarkú Kutyapárt [Hungarian Two-Tailed Dog Party], with 18 per cent, while less than 0.5 per cent of the graduates living Budapest would vote for this party.

In fact, however, in their support for political parties our respondents expressed agreement only in their rejection of the right. Despite of their left or liberal value preferences, many were unable to choose a party, or expressed their disappointment with mainstream parties by their choice.

In sum, the various groups of Jewry demonstrate only moderate differences in their overall political attitudes and world-view, but they tend to support different political parties: the affiliated and especially the elderly tend far more to support the Magyar Szocialista Párt [Hungarian Socialist Party] and Demokratikus Koalíció, while the younger groups tend far more to support the Kétfarkú Kutyapárt and the green party, Lehet Más a Politika [Politics Can Be Different].

In addition to measuring political opinions and choices on national level, our survey also mapped expectations about the political role of Jewish organisations. A majority of respondents (66%) thought that it was necessary for representatives of Jewish organizations and society to take a firm public stance on all important government decisions, while one-third thought they should do so only on issues related to Jewry. Three-quarters of the entire sample held that Jewish leaders should express their opinions without being asked, and only one in five respondents thought that representatives should express opinions only when asked to do so. The older, affiliated, and preservers of tradition were somewhat more cautious, while in general, a definite majority of respondents wanted to see the Jewish organisations to take an unambiguous and determined stance regarding all current topics.

Concerning the representation of Jewish interests, respondents unanimously felt that Jewish organisations should stand for not only Jews – and in particular not only religious Jews – but all socially discriminated groups. Only a minority thought that political parties could provide adequate political representation for Jewish issues. However, a small majority would entrust political representation to organisations independent from the religious community.

Jewish Denominations and Institutions: Opinions and Participation

On average, respondents were aware of 3.4 Jewish organisations. The two largest religious communities – Mazsihisz and EMIH – were the best-known and were viewed as the most important of all institutions. Among the non-religious institutions that were regarded as important, respondents assigned the highest value to the activities of the Bálint Ház Jewish Community Centre. More than one-quarter of the sample were members of a religious community. Sixty-one per cent of them of the Neolog branch of Mazsihisz, 16 per cent of EMIH/Chabad, 9 per cent of the Orthodox branch of Mazsihisz, and 6 per cent of a reform congregations.

We asked respondents what they thought was the current focus of the activities of Jewish organisations. Eighty-two per cent said culture, 76 per cent said education, and 65 per cent said religion. We also asked them what should be the most important duties of these organizations. According to almost half of the respondents it should be social support (48%), while education came second and culture third. Religious activities were held to be important by 16 per cent of respondents, support for Israel by seven per cent, and political representation was perceived as the least important (5 %).

Those who had no ties whatever to the two main Jewish religious congregation, the Mazsihisz and EMIH (60%) were on average younger. They are respondents who wanted less religion and more active political participation from organisations. Almost half of the respondents said they would take part in Jewish public life under certain conditions, primarily if they knew the various institutions better, and if the organisations were able to attract more people like them.

Three-thirds of respondents attend Jewish organisations' events at least occasionally, with 40 per cent attending regularly. The most popular events proved to be concerts in the synagogues (57%). Around half of the respondents had attended Bálint Ház events (52%) and the Jewish Summer Festival (49%). The Israeli Cultural Institute tended to attract younger age groups, while those attending concerts in the synagogues and the Jewish Summer Festival were more like to be aged over 45.

More than 60 per cent of respondents did not read any printed Jewish newspaper, 22 per cent read them occasionally, and 18 per cent read at least one Jewish paper regularly. The two most-read papers were *Szombat* [Sabbath, Jewish political and cultural monthly] (25%) and *Új Élet* [New Life, bi-weekly official journal of Mazsihisz] (19%). The printed Jewish press was read more by older generations. Among the sample 98 per cent used the Internet, with 40 per cent visiting Jewish websites. Older respondents visited Jewish websites in a greater proportion than did younger internet users. While 60 per cent of those aged 45 and over did so, this proportion was just 42 per cent for respondents aged 18–24.The most popular pages, with equal readerships, were Mazsihisz, EMIH (and related organisations), and Szombat.

One-third of respondents had attended classes or courses on Judaism, and 15 per cent had attended a Jewish school. A majority knew that certain Jewish schools existed. The best-known was the Lauder school, which almost everyone (91%) knew, followed by the Neolog Scheiber school (known to 71 %). Little more than half (54%) knew about the Orthodox Wesselényi school, but only one-quarter knew the Chabad-run Bet Menachem school.

The children of 24 per cent of respondents with children took part in or had taken part in a Jewish youth organisation, and 24 per cent of their children also attend or had attended a Jewish school, while 40 per cent attend or had attended classes or courses on Jewish religion or took part in religious and cultural education programs. The highest proportion of children attending a Jewish school now or in the past were those of the affiliated, preservers of tradition and returnees. Most of these children attended the Lauder school, with the Scheiber school in second place. Among those with children who

did not attend a Jewish school, 15 per cent had considered enrolling their child or children in a Jewish school.

A majority of respondents had strong expectations of Jewish schools. On the whole, parents regarded the most important duties of Jewish schools to be the strengthening of Jewish identity, the teaching of Jewish tradition, and preparation for an international career, rather than following religious practice.

Over the past five years, 82 per cent of respondents had donated to a charitable cause. Two-thirds of donors had only given to organisations, while seven per cent had given exclusively gifts to benefit individuals. One-quarter of donors had given to both individuals and organisations. Of the total Jewish population (including non-donors), 43 per cent said they had given to a Jewish organisation over the past five years. Among those who had (also) given to an individual, just three per cent felt it was important whether they were supporting a Jewish person, while one-third felt that this was not important. Among those who had (also) given to organisations 25 per cent had given only to a Jewish cause, 39 per cent only to a non-Jewish cause, and 29 per cent to both. Donors support social causes the most (72%) and sports causes the least, while religious, educational, cultural, and health causes were supported in equal measure by a quarter of donors. Little more than half (53%) of non-donors stated that they did not give because of their own financial situation, but a quarter of them also mentioned their concern that they were not convinced that their donation would be used for what they wanted. This mistrust is most typical of the 45–54 age group. Those who so far had not donated said they would be more likely to support social, education and health causes.

Tizenkilenc évvel ezelőtt, 1999-ben nagy kérdőíves szociológiai vizsgálat készült a magyarországi zsidóságról. A holokauszt után ez volt az egyetlen átfogó kutatás, amely megközelítőleg pontos demográfiai és társadalmi-gazdasági képet adott a magyarországi zsidókról, a zsidósághoz és a zsidó intézményekhez való viszonyukról. A korábbi felmérés óta azonban egy új zsidó generáció lépett a színre, és sok mindenben megváltozott a magyarországi és nemzetközi környezet is, amely a mai magyar zsidóságot körül veszi. Ebben a kötetben a közel két évtized alatt végbement változásokat föltérképező új kutatás eredményeit ismertetjük. A 2016-17 folyamán készített 1879 személyes interjú alapján képet alkothatunk a magyarországi zsidóság demográfiai jellegzetességeiről, gazdasági helyzetéről, társadalmi státusáról, térbeli és társadalmi mobilitásáról. Az elemzés bemutatja a zsidó hagyományhoz való viszonyt a korábbi és a mai generációkban, a vallási és szekuláris zsidó identitás különféle változatait, a megkérdezettek véleményét az asszimiláció, integráció, illetve disszimiláció alternatíváiról. A kérdőív külön kérdéscsoportot tartalmazott a kérdezettek Izraelhez való viszonyáról és a holokauszt emlékezetével kapcsolatos véleményeikről. A kutatás felmérte azt is, hogy mit gondolnak a zsidók a zsidóság helyzetéről a mai Magyarországon, a nem-zsidókhoz való viszonyról, az antiszemitizmusról és a magyar politika különböző aspektusairól.

3600 Ft

Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben

EGY SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS EREDMÉNYEI

SZERKESZTETTE

Kovács András

Barna Ildikó

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat